

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Årbog

for

Dansk Skolehistorie

1981

Udgivet af

SELSKABET FOR DANSK SKOLEHISTORIE

Dansk Skolehistorie. Redaktionsudvalget består af professor, dr. theol. K. E. Bugge, lektor, mag. art. Ingrid Markussen, professor, dr. pæd. Vagn Skovgaard-Petersen og professor dr. phil. Roar Skovmand.

Årbogen sendes til selskabets medlemmer, men kan også købes gennem boghandelen.

Bidrag til årbogen samt bøger, der ønskes anmeldt, sendes til årbogens redaktør, Ingrid Markussen, Stenløkken 78, 3460 Birkerød.

Indmeldelse i Selskabet for dansk Skolehistorie sker ved henvendelse til selskabets kasserer, overbibliotekar Robert Hellner, Danmarks Pædagogiske Bibliotek, Lersø Park Allé 101, 2100 København Ø. Medlemskontingentet er 75 kr. årligt, for unge under uddannelse samt for pensionister 50 kr. Ægtepar kan for 80 kr. opnå et medlemskab, der giver begge ægtefæller stemmeret på generalforsamlingen, men kun giver ret til et eksemplar af årbogen.

Selskabets bestyrelse består af:

Friskoleleder *Eilif Frank*

Cand. mag. *Vagn Hansen* (sekretær)

Overbibliotekar, cand. mag. *Robert Hellner* (kasserer)

Arkivar, mag. art. *Grethe Ilsøe*

Amtskonsulent *Viggo Witt-Hansen*

Fagkonsulent, cand. pæd. *Svend Arne Jensen*

Museumspædagog *Ove H. Nielsen*

Stipendiat, lic. theol. *Erik Nørr*

Professor, dr. pæd. *Vagn Skovgaard-Petersen* (formand)

Tidligere årbøger kan ligeledes rekvireres:

årg. 1967-68 medl. pris 25 kr. (normalpris 37 kr.)

årg. 1969-72 samt 1974 medl. pris 30 kr. (normalpris 50 kr.)

årg. 1976-77 medl. pris 50 kr. (normalpris 65 kr.)

årg. 1978 medl. pris 60 kr. (normalpris 110 kr.)

årg. 1979 medl. pris 60 kr. (normalpris 97 kr.)

årg. 1980 medl. pris 60 kr. (normalpris 97 kr.)

Samlet kan alle årgange med undt. af 1973 og 1975, der er udsolgt, købes for 250 kr. Desuden kan følgende bøger købes ved henvendelse som nævnt ovenfor:

A. R. Schacht: En praktisk mellemskole

Bidrag til en skolereforms historie. 1971

Medl. pris 18 kr. (normalpris 31.05 kr.)

ÅRBOG FOR DANSK SKOLEHISTORIE 1981

Årbog for Dansk Skolehistorie 1981

15. årgang

Redigeret af *Ingrid Markussen*

Udgivet af

SELSKABET FOR DANSK SKOLEHISTORIE

Udgivet med støtte fra Statens humanistiske forskningsråd

Indholdsfortegnelse

Artikler.

Erik Nørr: Etablering af folkeskolens gratisprincip	7
Jens Fr. Kragholm: Pædagogisk censur og skolefilmordninger i begyndelsen af århundredet	24
Dan Ch. Christensen: Lærerinteresser og læreruddannelse	51

Skolen og samfundet 1/7–1980 til 30/6–1981. Af Ellen Nørgaard	104
---	-----

Skolehistorisk litteratur

Ejnar Gjelstrup: Veje til livslang uddannelse. Virker voksenuddannelsen og fra U90 til forskel eller fællesskab. Ved Lejf Degnbol	130
Jørgen Gimbel: Debat om modersmålsundervisningen 1900–1960. Ved Mogens Gradenwitz	135
K. E. Bugge: Dansk kristendomsundervisning 1900–1975. Ved J. E. Biering-Sørensen	140
K. E. Bugge: Pædagogiske Grundideer. 3. forøgede udgave. Ved Bent Smidt Hansen	141
Harald Nielsen: Årene der gik. Ved Viggo Witt-Hansen	143
P. C. Gjelstrup: Ved løvfaldstide. Erindringer fra et rigt liv. Ved Torben Krogh	144
J. Boisen Schmidt: Læreruddannelsen og Jonstrup Statsseminarium i 190 år.	144
Skårup Statsseminarium 1803–1978. Ved Vagn Skovgaard-Petersen	147
Anders Mathiesen: Uddannelsespolitikken, uddannelsesfordelingen og arbejdsmarkedet. Ved Ingrid Markussen	148
Morten Bo: Folkets skole. Ved Inge-Birgit Thuensen	151
Erik Nørr: Præst og administrator. Ved Ingrid Markussen	154
Helgheim Johannes: Allmugeskolen paa bygdene. Ved Ingrid Markussen	156
L. S. Ravn: Træk af folkeskolens historie i Nordslesvig 1864–1920. Ved Vagn Skovgaard-Petersen	157
Ole Warthoe-Hansen, Henrik Fode: Søkbøstaden Randers. Ved Vagn Skovgaard-Petersen	159
Erik Nørr: Latinskolen programmer 1840–1903. Bibliografi og billedfortegnelse. Ved Vagn Skovgaard-Petersen	160
Bibliografi over P. G. Lindhardts forfatterskab 1933–1980. Udarb. af Ketil Boesen m.fl. Ved Vagn Skovgaard-Petersen	161
Peter Burke: Popular Culture in Ecorly Modern Europe. Ved Vagn Skovgaard-Petersen	163
Svend Aage Hansen og Ingrid Henriksen: Dansk socialhistorie bd. 6–7. Ved Ellen Nørgaard	165

<i>Artikler af skolehistorisk interesse: Af Ellen Nørgaard</i>	171
<i>Bibliografi over dansk skolehistorie 1980: Af Ingrid Markussen</i>	174
<i>Nyt og noter</i>	
Anne Madsen: Betragtninger over en stak gamle stilehæfter	182
Den skolehistoriske samling på Vordingborg statsseminarium. Af J. E. Biering-Sørensen	184
Til museumsindvielse i Flakkebjerg. Af Karl Rønne	186
Norsk Selskab for Skolehistorie. Af Tønnes Sirevåg	187
Samling af undervisningsbilleder i Duisburg. Af Robert Hellner	188
Institut for Dansk Skolehistorie	189
Selskabet for Dansk Skolehistorie	191
Personregister. Af Margit Jørgensen	192

Etableringen af folkeskolens gratisprincip

AF ERIK NØRR

Spørgsmålet om befolkningens økonomiske betingelser for at benytte sig af folkeskolens undervisningstilbud er centralt i vurderingen af det demokratiske samfunds fremvækst. Seniorstipendiat Erik Nørr redegør i denne artikel for de nye økonomiske principper, der blev nedfældet i 1814 lovene, og for den praksis, der udformedes i de følgende årtier.

Lige siden skoleanordningen af 29/7-1814 har den danske folkeskole bygget på gratisprincippet. Skolen stod åben for enhver, og alle skulle efter formåen bidrage til dens udgifter. Skolepenge, som kendes fra en række andre skoleformer (privatskoler, borgerskoler, realskoler, latinskoler) blev ikke benyttet. Folkeskolen har givet store dele af befolkningen den samme grunduddannelse og har dermed medvirket til udviklingen af ligheden i samfundet.

Denne ordning var ikke en selvfølge i begyndelsen af det 19. årh. Skoleforordningen af 1739 var netop ikke blevet en succes, fordi det ikke lykkedes at få alle til at bidrage til skolen. Skolevæsenet var derfor i høj grad kommet til at afhænge af enkeltpersoners, især gods-ejeres, interesse for sagen. Under de langvarige forhandlinger om skoleforholdene, der indledtes i slutningen af 1780'erne og førte til de to skoleanordninger af 29/7-1814 for henholdsvis landet og købstæderne, var udgiftsfordelingen ikke uomstridt. Således mente hertugen af Augustenborg ikke, at småårsfolk skulle betale, og han foreslog, at skoleudgifterne skulle fordeles efter, hvor mange børn familierne havde. Den indflydelsesrige C. Reventlow tog afstand fra hertugen, da han mente, skolevæsenet var en samfundssag, hvortil alle burde bidrage.¹

Reventlows synspunkt vandt indpas i det provisoriske Reglement for skolevæsenet på landet 10/10-1806, der kun gjaldt Øerne, og de endelige anordninger af 1814.² I anordningen for landet § 56 bestemtes det, at alle udgifter til skolebygninger og lærerlønninger skulle lignedes på samtlige beboere i sognet/pastoratet på samme måde, som var bestemt i fattigreglementet 5/7-1803 § 35, nemlig efter »Beboernes Hartkorn, deres Formues Tilstand eller deres Leilighed«. Denne ligning skulle affattes årligt af skolekommissionen og 4 ligningsmænd, og

den skulle godkendes af amtsskoledirektionen (amtmand + amtsprovst). Tilsvarende regler fandtes i anordningen for købstæderne § 49. Eneste forskel var, at ligningen i byerne alene skulle foretages efter beboernes »Formues Tilstand eller deres Lejlighed«.

Anordningernes bestemmelser var tilsyneladende tydelige. Alle beboerne skulle bidrage til skolen, og de eneste kriterier, der skulle tages hensyn til, var jordejendom, formue og øvrige omstændigheder, der havde indflydelse på beboernes betalingsevne. Alligevel voldte bestemmelsen en del bryderi. For det første gav det mange vanskeligheder i det hele taget at få beboerne til at betale det pålignede. Disse problemer skal forbigås i denne sammenhæng. For det andet blev der fra flere sider rejst tvivl om selve betalingsprincippet. I det følgende behandles en række sager fra tiåret efter 1814, der bidrog til afklaring af betalingspørgsmålet.

En lang række befolkningsgrupper søgte at unddrage sig bidragspligten. De henviste enten til gamle skattefrihedsprivilegier eller til, at deres fritagelse for skoleskat var godtgørelse for udført samfundstjeneste. Således kom der bl.a. ansøgninger om fritagelse fra lægds mænd og sognefogder, udensognsboende godsejere, apotekere, skolelærere og søindrullerede. Kancelliet afviste hver gang at fritage for skoleskatten.³ I forbindelse med de søindrulleredes ønske erklærede Kancelliet det principielle standpunkt, at alle, der ikke ved specielle lovbud »udtrykkeligen« var fritaget, skulle udrede bidrag til skole- og fattigvæsenet.⁴ Dette lovbud skulle være af nyere dato end skoleanordningen, de søindrulleredes henvisning til Frd. 8/1-1802 var ikke tilstrækkelig. Den eneste gruppe, der slap for skolebidrag var sognepræsterne. Skattefriheden begrundedes med, at det ville betyde en lettelse i gejstlighedens vanskelige økonomiske kår, og med at præsterne som formænd for skolekommissionerne gjorde et stort arbejde, som de ikke fik penge for, og som i en del tilfælde gav dem udgifter.⁵

Indskærpelse af, at ingen befolkningsgruppe kunne fritages for at betale til skolen, var kun den ene side af sagen. Det andet nok så interessante spørgsmål var, om betalingen skulle differentieres efter den enkeltes brug af skolens undervisning. Det er afklaringen af dette spørgsmål, der er hovedemnet i det følgende.

Problemet blev rejst ad flere omgange, eftersom der kunne være flere grunde til, at man ikke benyttede almueskolevæsenet. Skulle henholdsvis barnløse, tyende og logerende, folk, der boede for afsides til

at kunne benytte skolen, og folk, der lod deres børn undervise privat, betale til skolen på lige fod med forældre, der havde børn i skolen? Skulle de betale mindre eller eventuelt mere?

1) Barnløse

Spørgsmålet om barnløses skolebidrag blev rejst af skolemyndighederne i Aarhus. Skolekommissionen indsendte 17/2-1819 sin første ligning efter den netop godkendte plan for købstadens skolevæsen⁶ til amtsskoleinspektøren, men denne nægtede at godkende ligningen.⁷ Direktionen ankede over, at de fire ligningsmænd ikke havde underskrevet, og over de principper, der var lagt til grund for ligningen. Den største uenighed drejede sig om skolepengene. Skolekommissionen havde enstemmigt fastsat en betaling på 4 rbd. Sølv for ét barn, 6 rbd. for 2 og 8 rbd. for flere børn i skolen, og havde derefter lignet det resterende beløb efter principperne for fattigskatten (dvs. efter formue og lejlighed).

Betaling pr. barn havde fået ligningsmændene til at nægte at underskrive ligningen. Amtsskoleinspektøren mente derimod ikke, at betalingen var høj nok. Amtmandens og amtsprovstens synspunkt var, at ligningen »synes meere at bebyrde den Classe af Borgere, der ikke benytte Skoleindretningen end den, for hvis Skyld Skolevæsenet fik og behøvede sin Reform«. Direktionen mente, at skolekommissionen i »mærkelig Grad« favoriserede borger- og håndværkerstanden til skade for de mere velhavende købmænd og embedsmænd. Skoleinspektøren foreslog, at betalingen for hvert barn i skolen skulle sættes til 4–5 rbd. Sølv og for de mere formuende 5–8 rbd. Sølv. Desuden satte direktionen det synspunkt under overvejelse, om de, der lod deres børn undervise privat, kunne pålignes et større bidrag end andre borgere i lige stilling og kår. Havde de råd til privatundervisning, kunne de også betale ekstra til skolen.

Skolekommissionen nægtede at efterkomme skoleinspektørens anvisninger om at forhøje skolepengene endnu mere. Almueskoleordningen opfattede skolen som et statsanliggende, hvortil alle skulle bidrage efter evne. Desuden var der ingen grund til yderligere at aflaste folk, der ingen børn havde. De var i forvejen skånet for mange og betydelige byrder, som trykker forældre med børn, og da de ikke

»yde Staten en veldannet Efterslægt«, var det i hvert fald rimeligt, at de gav deres bidrag til den almennyttige skolesag.⁸

Direktionen reagerede på kommissionens afvisning ved at indsende sagen til Kancelliet. Direktionen gentog sine synspunkter og fremhævede, at skolevæsenet ganske vist var et statsanliggende, men at ingen var nærmere til at bidrage til dets udgifter end de, der benyttede »Indretningen«. Selv folk, der ikke formåede at bidrage til fattigvæsenet, måtte ifølge direktionen sørge for at få så meget til overs, at de kunne bidrage til deres børns uddannelse.⁹

Også stiftets biskop Andreas Birch, som Kancelliet bad udtale sig, var positivt stemt for, at en del af skolevæsenets udgifter skulle udredes pr. barn. Han mente dog ikke, at alle skulle betale lige meget, men at befolkningen skulle inddeles i tre takstgrupper. Biskoppen tog derimod afstand fra kommissionens udtalelse om, at borgere, der ingen børn havde, *just derfor* skulle svare større bidrag, da det var at straffe barnløshed. På samme måde kunne han ikke billige, at direktionen ville pålægge forældre, der lod deres børn undervise privat, et større bidrag, da folk ikke uden forsvarlige grunde ville lade deres børn undervise på en dyrere måde. Biskoppen ville opnå, at ingen klagede over, at de betalte for meget for andres børn, og at ingen fristedes til »utidig Skjemt« over ikke at betale nok for sine egne. Ville ligningsmændene ikke skrive under på en sådan ligning, kunne kommissionen blot antage 4 andre mænd.¹⁰

Både amtsskoledirektionen og Aarhus Stifts biskop var således enige med den lokale skolekommission om, at skolevæsenet delvis skulle finansieres af de forældre, der benyttede byens skoler. På trods af de lokale myndigheders enighed om det væsentlige i sagen afviste Kancelliet alle de fremsatte forslag til ligningsmåde. De nødvendige udgifter til skolevæsenet skulle lignedes på samtlige beboere efter formue og lejlighed uden hensyn til, om de pågældende havde børn eller ikke.¹¹

Kancelliet gav ingen begrundelse for afgørelsen i denne sag, men Kancelliets holdning kan aflæses af en parallel sag, der allerede i længere tid havde været under overvejelse.

2) Tjenestetyende og indlogerede

Kancelliet bad i december 1815 en række amtsskoledirektioner tage stilling til, om ugifte personer, der var fæstet som tyende eller var indlogerede, var pligtige til at bidrage til skolevæsenet, når deres formue og lejlighed gjorde dem i stand hertil.¹²

Alle skoledirektioner var enige om, at de to befolkningsklasser skulle betale til skolen. Det var både forudsat i den ældre skolelovgivning og fattigreglementet, som skoleanordningen henviste til, at alle skulle yde deres skærv. Både Aarhus og Odense Amts Skoledirektion mente, at tjenestefolkenes kår for tiden ikke var ringe. De sad ofte bedre i det end husbonderne.¹³ Det var almindeligt i samtiden at klage over de høje folkelønninger.¹⁴ Odense SD fremhævede, at de indlogerede også var indbyggere i landet, og at de på samme måde som de, der havde fast bopæl og familie, kunne tilkalde landets værn og øvrighedens beskyttelse. Hertil kom, at de ellers sjældent bidrog til det offentlige for de borgerlige goder, de nød godt af. Dette forhold kunne nemt betyde, at rige folk ville lade sig glide ned i indsidderklassen for at slippe for skattebetalingen. Det kunne heller ikke føre til misbrug at medtage tyende og logerende ved ligningen, da skolekommissionen ville fare med lempe i bevidstheden om, at de pågældende kunne undrage sig betalingen ved at forandre opholdssted. Ganske vist havde ugifte tyende og lejere ikke børn i skolen, men de kunne selv takke skolen for deres uddannelse.

Flere af betænkningerne var opmærksomme på, at der var forskel på det egentlige tjenestetyende og andre ugifte lejere udenfor bondestanden. Den sidstnævnte gruppe var ifølge amtmand V. J. A. Moltke og amtsprovst J. M. Hertz (Kbh.'s Amt) talrig i omegnen af København, købstæder og lystslotte, og en fritagelse af denne befolkningsklasse ville nedskære skolevæsenets indtægter føleligt.

Odense Amts to skoledirektioner var derimod betænkelig ved at sætte det egentlige tyende i bidrag, da dette blot ville vælte byrden over på husbonderne ved i kontrakterne at betinge sig, at husbonden betalte skoleskatten. Det ville være bedre at opfordre tyende til frivilligt at støtte skolen af egen lomme.¹⁵ Amtmand P. O. Rosenørn i Ringkøbing udtalte også betænkelighed ved at opføre samtlige ugifte personer i ligningen. Det ville i høj grad besværliggøre ligningen og skabe utilfredshed og problemer ved bidragenes inddrivelse.¹⁶

Sagen hvilede i Kancelliet indtil 1821. Kancelliembedsmændene var tilbøjelige til at tillægge de fremsatte indvendinger afgørende vægt. Et par deputerede ville helt fritage tjenestetyende for bidrag. Præsidenten F. J. Kaas mente således, at man i stedet for ved ligningen kunne forhøje husbondernes bidrag proportionalt med antallet af tjenestefolk, de havde i deres brød.¹⁷ Den indflydelsesrige A. S. Ørsted vandt tilslutning til en mellemløsning. Han var overbevist om, at de omhandlede personer de jure var pligtig til at yde både skole- og fattigbidrag, men at det ofte ikke ville være til sand nytte for skolekommissionerne at sætte hvert enkelt tjenestetyende i bidrag. Dels ville det i regelen kun dreje sig om småpenge, og dels ville husbonderne blot komme til at betale beløbet. Det skulle derfor overlades til den enkelte kommission at afgøre, om tjenestetyende skulle inddrages i ligningen eller ikke.¹⁸

Kancelliet fastholdt således princippet om, at alle var pligtige til at yde skoleskat, men de lokale myndigheder måtte afgøre, om det var besværet værd at opkræve pengene hos den ikke-fastboende befolkning. En gennemgang af skolekommissionsprotokollerne for sognene i Hornum og Fleskum Herreder i Aalborg Amt, som jeg i anden anledning har foretaget for perioden 1814–41, viser, at tjenestefolk kun sjældent blev sat i ligning. Flere skolekommissioner benyttede dog retten til at sætte tjenestetyende i bidrag, når de skulle have finansieret uforudsete udgifter. F.eks. måtte tjenestekarlene i Aarestrup, Gravlev og Støvring være med til at betale indkøb af dyrt undervisningsmateriale til den indbyrdes undervisningsmetode.¹⁹

Tjenestetyendet var ikke tilfreds med pludselig at skulle betale skoleskat. De kunne ikke vælte byrden over på husbonderne, da de ikke ved fæstekontraktens indgåelse havde haft viden om, at de ville blive pålagt ekstra byrder. Da Gudum-Lillevorde skolekommission i 1837 for første gang pålagde karle, der tjente for fuld løn, et skolebidrag på 24 skilling, fordi skoleudgifterne var ekstraordinært høje, klagede 9 karle til Kancelliet. Men hverken skoledirektionen eller Kancelliet ville tage sig af klagen, da bestemmelsen fra 1821 principielt pålagde tjenestetyendet at betale.²⁰

3) *Afsides boende*

Den allerførste paragraf i skoleanordningen for landet bestemte, at

der overalt skulle oprettes skoledistrikter, således at børnene ikke fik længere end 1/4 mil til skole. Samme paragraf tog dog samtidig et forbehold »forsaavidt Stedernes Beliggenhed« tillod det.

En del steder var det umuligt at undgå, at enkelte afsides boende fik længere skolevej end den kvarte mil; andre steder sparede man en skole og gjorde distrikterne større. I nogle tilfælde lod problemet sig løse ved at lade barnet frekventere en skole i et nabosogn, selv om det ofte medførte, at de to sogne blev uenige om betalingen.

Men for de øvrige var problemet, om man kunne forlange, at skolebørnene skulle trave mere end 1/4 mil ad den tids ufremkommelige veje. I de klagesager over skolebidraget, som de første årtier efter 1814 er så rig på, møder man ofte argumentet, at man ikke ville betale til skolen, da den lå mere end 1/4 mil fra den pågældendes bopæl. Skolekommissionerne havde to standardsvar på klagerne. For det første, at afstandskravet ikke gjaldt ubetinget, men kun forsåvidt stedernes beliggenhed tillod det, og at sognet ikke kunne bygge en skole for ganske få børns skyld. Det andet svar var, at de pågældende selv kunne sørge for at ansætte en lærer til at undervise deres børn. Denne mulighed var i overensstemmelse med anordningens § 18. Der var ikke skolepligt, men kun undervisningspligt. Skolekommissionerne var dog altid på vagt, når beboere meddelte, at de selv sørgede for, at deres børn blev undervist af en privatlærer, da det i flere tilfælde var et skalleskjul for at slippe for skolepligten.

Det afgørende spørgsmål i denne sammenhæng er, om de forældre, der boede afsides og selv sørgede for lærerkraften, var forpligtet til også at betale skoleskat. Det er ikke så ligetil at besvare spørgsmålet. Anordningen indeholder intet herom, men i praksis blev der i nogle tilfælde givet skattefritagelse. I 1818 anbefalede skoledirektionen for Hjørring Amts Søndre Amtsprovsti, at nogle få afsides boende i det fattige Skræm Sogn måtte slippe for at betale til sognets skolevæsen. Deres børn kunne ikke benytte skolen på grund af vejens længde og ufarbarhed, og de sørgede selv for, at børnene blev undervist ved »et dueligt Subject«. Direktionen tilføjede, at beboerne ikke havde synderlig indflydelse på skolevæsenets budget,²¹ og Kancelliet billigede fritagelsen indtil videre.²²

Skoledirektionen for Aalborg Amts Østre Amtsprovsti kom med en vigtig indvending imod en sådan løsning. Baggrunden for udtalelsen var, at skolekommissionen i Romdrup-Klarup havde fritaget nogle

udflyttergårdmænd for enhver form for skolebidrag.²³ Direktionen anså det for urimeligt, at disse beboere i modsætning til andre, der ingen børn havde, slap for skolebidrag, også når de ikke længere havde skolesøgende børn. Derimod kunne direktionen godt billige, at de fik nedsat skolebidraget, så længe de havde udgifter til privatundervisningen.²⁴

Der er ingen tvivl om, at det økonomiske aspekt spillede en betydelig rolle i disse sager. Direktionen og Kancelliet kunne foreløbigt støtte en fritagelse for de nævnte beboere i Skræm Sogn, da det ikke spillede nogen rolle for skolens økonomi. Noget tilsvarende kunne under ingen omstændigheder bevilges godsejere, hvis skolebidrag ikke kunne undværes.

4) Folk, der foretrækker privatundervisning

Anordningens paragraf om privatundervisning var ikke kun forbeholdt dem, der af geografiske årsager ikke kunne benytte skolen, men kunne også benyttes af dem, der af andre grunde fandt almueskolen mindre attraktiv. Således søgte ingen godsejerbørn den offentlige skole, da dens niveau var alt for lavt. Spørgsmålet var, om en godsejer var forpligtet til både at betale privatlæreren til sine børn og samtidig at betale til sognets skolevæsen for hovedgårdens hartkorn. Ejeren af Gjessinggård (Randers Amt) generalkrigskommissær Hans Folsach bad i 1816 Kancelliet tage stilling til spørgsmålet.²⁵ Kancelliet var ikke i tvivl. Intet hartkorn var fritaget for at betale til skolevæsenet.²⁶ Det var således en privatsag, om godsejeren ville gøre brug af skolen eller selv sørge for alternativ undervisning.

Afgørelsen var vigtig. Havde Kancelliet fritaget godsejeren, ville det have fået ubehagelige følger for hele skolesagen. Godsejere og andre, der skaffede privatundervisning til deres børn, var skolevæsenets største bidragydere. Uden deres bidrag ville standarden af skolebygninger og lærere være blevet langt ringere.

De lokale myndigheder var bevidst om, hvad konsekvensen ville blive, hvis den største og rigeste skatteyder forsøgte at unddrage sig. I skolekommissionsprotokollen for Mou Sogn, Fleskum Herreds østligste sogn ved Kattegat, findes et i denne sammenhæng interessant og meget sigende replikskifte mellem forpagter Jens Fangel på Vildmose-

gården (hørte til grevskabet Lindenberg) og skolekommissionen i Mou.²⁷ De to indlæg er trykt som bilag til artiklen.

Fangel argumenterede på to planer for, at han skulle slippe for skolebidrag. For det første var afstanden og vejforholdene en hindring for, at hans børn kunne møde. Men han indrømmer selv senere, at det andet moment er det afgørende. Det ville være en straf og en fare for børnenes moralitet, hvis de skulle blive tvunget til at følge den »indskrænkede« undervisning i Dokkedal skole.

Skolekommissionen gav Fangel råd for usødet. Den fandt det usolidarisk, at en af de mest besiddende i landet ikke ville bidrage til den almennyttige foranstaltning. Da Fangel i sit indlæg gentagne gange havde foreholdt, at det ikke havde været kongens (lovgiverens) mening, at folk, der ikke benyttede skolen, skulle være med til at betalé, fremhævede skolekommissionen, at den i modsætning til Fangel viste agtelse for kongens lov. Kommissionen kunne ikke godkende Fangels to hovedargumenter, men den var især blevet stødt over de »ubesindige« ord om Dokkedal Skole og dens lærer. Det afsluttende argument, med at greven heller ikke har brug for fattigvæsenet, men ikke af den grund kan slippe for at betale hertil, virker overraskende moderne.

Bagved kommissionens lange og velargumenterede afvisning af Fangels ansøgning lå bevidstheden om, at hele sognets skoleplan ville falde til jorden, når greven på Lindenberg og Fangel, der forøvrigt også sad i skolekommissionen, ikke betalte. Det havde sikkert også sin betydning, at en af sognets andre godsejere, forpagter Christensen fra Høstemark, var med til at udforme kommissionens svar. Den klare og bestemte afvisning betød, at Fangel fremtidigt måtte betale til skolen, og han optog snart sit arbejde i skolekommissionen.²⁸

I løbet af de første 10 år efter 1814 blev det afklaret, at alle efter evne skulle bidrage til almueskolevæsenet, og at betalingen ikke skulle afstemmes efter, om man benyttede skolen. Fastlæggelsen af dette princip var en af de afgørende grunde til, at man med skoleanordningen af 1814 fik et virkelig landsdækkende skolesystem. Var forskellige befolkningsgrupper sluppet for bidrag, eller var ydelsen blevet sat i forhold til antallet af skolebørn, ville skolevæsenet mange steder være brudt sammen enten på grund af pengemangel, eller fordi solidaritetsfølelsen ville være blevet ringere. Sognepræsterne, kommissionerne, direktionerne og Kancelliet argumenterede gang på gang over for vrangvillige bidragydere, at skolevæsenet var en almennyttig opgave,

alle skulle bidrage til. Dette argument havde været en hel del svagere, hvis forskellige særgrupper og enkeltpersoner ikke skulle betale.

Afgørelserne i de ovenfor behandlede sager havde således en afgørende betydning for det danske skolebillede. Ganske vist opstod der i løbet af det 19. århundrede friskoler og offentlige betalingskoler, men gratisprincippet var knæsat i en sådan grad, at folkeskolen blev andet og mere end en fattigskole²⁹; den blev det danske folks skole, hvortil alle befolkningsgrupper sendte deres børn.

Bilag: Forvalter Fangel 21/12-1815 til Mou Skolekommission

»At en Anordning til en forbedret Skole-Indretning for Almuen, kunde højliges trænges til, ere mange tænkende Medborgere enig med mig om – og, Tak være Regieringen! som saa Landsfaderlig søger for Almue-Ungdommens bedre Underviisning –

Med megen Fornøielse er ieg oftere bleven overbeviist om den nidkiere Fliid, som Skole-Directionen i Mou Sogn har viist for, efter Omstændighederne, at fremme denne gode Sag; ikkun er ieg ikke enig med den respective Commission, om og med Fordelelsen af Byerne som skal udredes af Districtet til Skolelæreres Lønning, m.m. Det synes, som om det har behaget Commissionen ligefrem at indlemme Wildmosegaard som alene staaer for 30 Tdr. Hartkorn frit Hovedgaards-Taxt blandt det contribuerende Hartkorn i Sognet. –

Den respective Commission ikke tage mig ugunstig op at ieg som Gaardens Bestyrer, paa fraværende høye Ejers, Deres Excellence hr Greve von Schimmelmann, høyeste sammes Vegne, gjør Dherrer opmærksom paa nedenstaaende Grunde, som sikkert vil finde Indgang og virke villige Motiver, til at forandre hvad muelige Bestemmelser, der kunne være tagne Vildmosegaard betræffende³⁰–

Skoleforordningen siger § 1: at skolesøgende Børn, maae ei have over 1/4 Miil til nærmeste Skole! Det er den respective Commission ikke ubekjendt, at fra Wildmosegaard til Dokkedahl – som er nærmeste Skole³¹– haves over 1/2 Miil, samt at det Locale ganske forbyder Skolesøgning i Dokkedahl for Gaardens Ungdom. – Gaarden ligger jo indsluttet af Vildmosens bundløse utilgængelige Moradser. Ikkun een eneste Vey gives til og fra Gaarden til Skolen, hvilken, næsten bestandig om Vinteren, langs Havet er for Børn ufremkommelig og rædsom.

Ved at befale Ungdommen her paa Gaarden at søge Dokkedahl Skole, kunde Lovgiveren ligesaa let befale at opoffre Børnenes Helbred og Liv; Dog! dette kan umuelig være Monarkens Hensigt! Ligesaa viselig som høymodig, har Gaardens salige afdøde som og nu levende høye Eier indseet og afhjulpen oven skildrede Umueligheder for Gaardens Ungdom at søge andensteds Underviisning, ved høist selv i flere Aar, at lønne, og frit at underholde en duelig Skolelærer paa Gaarden; ia i en Række af mere end 30 Aar, har her næsten uafbrudt været Skolelærer saaledes ansat, og vil fremdeles finde Sted, saalænge der er Ungdom at undervise paa Gaarden! Er det da billigt maae ieg spørge, at saa goddædig en Herrer som Greven, enten aparte skal contribuere til et

Udsnit af Videnskabernes Selskabs kort over Aalborghus med flere amter 1791. Kortet viser Vildmosegårdens beliggenhed i forhold til Dokkedal Skole. Det giver endvidere et indtryk af de meget dårlige vejforhold i den del af Mou Sogn, der lå i og omkring Vildmosen (efter original i Statsbiblioteket).

Skole-District hvor Gaardens Ungdom ikke kan komme? Jeg formener aldeles Nej!

Fremdeles maae ieg endnu giøre Commissionen opmærksom paa, at ikke alle Landsbye Skoler, og mindst Dokkedahl Skole er indrettet, og med Skolelærer saaledes forsynet at Børn uden for Bondestanden kan profitere; langt mere taber den Ungdom som Forældre ønske at danne ved blidere Sæder, og høyere Kundskaber, ved at søge saadanne Skoler. –

Herfra Skolen paa Gaarden, ere udgaaende Mænd som fortæner Agtelse paa de Poster de beklæde som kongelige Embedsmænd. –

Aldeles vil jeg hermed ikke nedsætte den ansatte Skolelærer i Dokkedahl, hvem jeg kiender som en skikkelig Almue-Mand; men at danne Børn uden for Almuen, kan Manden paa ingen Maade. Dette vil Commissionen vel ikke nægte mig? Kan det altsaa være Lovgiverens Hensigt, at Forældre uden for Bondestanden, skal paalægges med Betaling til en Skole som de for Veyens Skyld ikke kan komme til; dernæst at endogsaa Børnenes Moralitet skal lide, at Børnene skal nøies med indskrænkede Kundskaber, som de ei øves, og mindre næres ved, i sin Tid; ia! at saadanne Forældre virkelig skal straffes, fordi de ere saa villige til at give deres Børn en bedre Undervisning og blidere Dannelse end de kan vente at nyde i mange Almue-Skoler? Jeg troer det ikke. Lovgiverens Hensigt kan umuelig være saaledes!

Lovgiveren forudsætter først Skolens Indretninger og kyndige Skolelæreres Ansættelse, og da er saaledes en Indretning en Velsignelse for hver Borger, i og uden for Almue Standen; men uden dette er det som ovenfor er sagt en Straf. – Ingen Understøttelse forlanges af Sognet til Lønning for Skolelæreren paa Vildmosegaarden, saalænge Gaarden forskaanes for Udredelse af Lønninger til andre Skolelærere; men i modsat Fald venter jeg de samme Emolumenter for Gaardens Skolelærer, som andre nyde i Sognet, og protesterer ogsaa fra dens Side mod Udredelsen af videre Ansættelse af Skole-Udgift fra Commissionens Side. –

Naar Mou Sogns respective Skole-Commission har paalagt mig at udrede nogle Skiepper Byg til Skolelæreren i Dokkedahl, og et Biedrag af nogle Tagkjerve til Mou-Skole, har jeg opfyldt dens Ønske, ikke fordi jeg finder Requisitionen og endnu mindre Repartitionen rigtig efter ovenanførte Grunde – men for i Tilfælde jeg ingen ufordeeltagtig Exempel for menig Mand ville give, og jeg desuagtet altid havde min høje Principals Ret reserveret til billig Anke, og det Hele i sig selv for eengang var ubetydeligt. –

Den respective Commission ville derfor undskylde naar jeg beder Gaarden forskaanet for videre Requisitioner af denne Art for Fremtiden, og skulle Commissionen imod min Formodning finde sig beføyet, udbeder jeg mig dens behagelig Betænkning meddeelt, at jeg muelig for høiere Autoriteter bør søge, og muelig bevirke aldeles Frietagelse for al Biedrag til vedkommende Skole-Districter.«

Wildmosegaard d. 21. Dec. 1815

Ærbødigst Fangel

Til Den respective Skole-Commission for Mou sogn.

»Herpaa blev af Commissionen³² givet følgende Erklæring«.

»Ikke havde Commissionen for Mou Sogns Skolevæsen ventet sig Indvendinger, mod sine faae Foranstaltninger, ved Sognets tarvelige Skolevæsens Indretninger, af Folk som besidder Rigdomme og store Eiendomme i Districtet, fremført af en Mand som synes at ville antyde baade Agtelse og følelse, for Regjeringens Omhu, ved en forbedret Skolevæsens Indretning for Landalmuen; i det denne Mand i samme Øieblik nedskriver en ordentlig Protest mod Bidraget til en saadan veldædig Indretnings Vedligeholdelse.

Commissionen har et bestemt Lovbud at følge, i ethvert sine Skridt i alt hvad Skolevæsenets Overholdelse angaar; har absaalut maattet finde det uden for sin Authoritets

Grændser at gjøre Undtagelser og Afvigelser fra den almindelige befalede Regel, naar den har paalignet Sognets, Districtets og in specie Wildmosegaardens proportionelle Andeel af Biedraget til Skolelærernes Lønning og Skolehuusenes Vedligeholdelse i Mou Sogn.

Vi ere vel enige med Hr. Forvalter Fangel i nogle faae af de Sætninger eller Aarsager som har bestemt ham til at gjøre Forestilling mod Biedrag til Sognets offentlige Skolevæsens Vedligeholdelse, nemlig:

at Vildmosegaarden er Doccedahl over 1/4 Miil fraliggende, og i Tøebrud, Sneveir, Vintertaage, og Regnveir, er Veyen mellem disse 2 Steder, formedelst Havet, Canaler og Vildmosen, yderst farlig for Børn at passere –

at Dokkedahl Skolehuus har et høyst indskrænket og maadelig Locall. –

at Skolelæreren i Dokkedal ikkuns besidder meget simple Kundskaber, og ikke skikket til at danne eller oplære Børn uden for Bondestanden. –

at den Lærer, eller Underviisningen ved den Lærer Hans Excellence Hr. Geheime Conferencraad Greve af Schimmelmänn formaar at holde paa sin Gaard til den der værende Ungdoms Underviisning rimeligviis maae være bedre eller meer dannet, for en Ungdom som skal opdrages i Sæder og Kundskaber, over de Landalmuen enten fordrer eller absaalut trænger til; det indrømmer Commissionen gierne, idet den derfor beklager, at den formedelst ringe Formue mellem Almuen, mangler formeget i at kunne sætte Sognets Skolevæsen paa en fordeelagtigere Fod. – Det er en haard Omstændighed, som imidlertid uovervindelige Hindringer giver sin bydende Tilværelse – men hvorledes den Sag staar i Sognets Skoler, har Commissionen ikke forsømt at indberette paa vedkommende Sted. –

Derimod kunne Commissionen ikke være enig med Hr. Forvalter Fangel deri:

at den skolesøgende Ungdom ikke maae have meere end 1/4 Miil til Skolen!!

Commissionen formeener: at almindeligviis skal den Veystrækning længst være 1/4 Miil, som Ungdommen skal have til Skolen de pligter at søge, men enhver indseer dog nok, at en Skole, ikke for en enkelt Gaards eller Steds Fraliggenheds Skyld, skal fløttes eller af nye etableres – i andet Fald maatte Mou Sogn endnu have mange Skoler, foruden de 3 Sognets Beboere allerede finder sig saa trykket ved at vedligeholde, og hvortil en af Danmarks rigeste privat Mænd, efter hr. Forvalterens Anke, skulle finde sig besværet ved at contribuere til. –

at Hr. Forvalteren meener at Vildmosegaards Eier ikke pligter at contribuere til Sognets offentlige og befalede Skolevæsens Indretninger.

Fordi en GodsEier, paa frit eller ufrit Hartkorn, som boer mellem Almuen og der har Eiendom – fordi han formaar og ønsker sine Børn givet en bedre Underviisning end den, de kan erholde i en simpel Almue-Skole, ikke skulle pligte at biedrage til det offentlige Vels Fordringer – det troe Commissionen ikke – den Lov som bestemte os til at paaligne Vildmosegaarden sin proportionelle Andeel³³ – hvor Formue og Leilighed tages i Betragtning – giver ikke Anledning til slige Undtagelser – den samme Maalestok som lægges til Grund for Ligning af Biedraget til de Fattige i Sognet, skal og har Commissionen fulgt ved Ligningen af Skolelærernes Løn og Skolehuusenes Vedligeholdelse i

sognet. – Commissionen tør ikke ved egne Betragtninger underordne sin Fremgangsmaade andre Regler, eller dømme om den Lovs Billighed, den ubetinget skal og gierne vil adlyde. –

at iust Dokkedall Skole skulle være den der mindst skulle være skikket for Ungdommens Underviisning og, efter Hr. Forvalterens Yttringer give bizare Sæder og skade Moraliteten!

Commissionen finder vel at Skolelæreren er en Mand af simple Kundskaber, og lige-saa simple Sæder, men den kiender Læreren ligesom hr. Forvalteren: for en skikkelig Almue-Mand, og veed, at han er i Stand til, og bestræber sig, at opfylde det væsentligste af Skole-Reglementets billige Fordringer som Lærer i en Almue-Skolen.³⁴

at Skoleindretningen, saaledes som den staar i dette Øyeblik i Sognet, og in specie Dokkedal er en Straf – og at Børnene, med den Underviisning de der faar, ikke i Tiden øves og mindre næres o.s.v. –

Dette er nok ubetænksomme Ord, falden fra hr. Forvalterens Pen, i et overilende Øyeblik – at en forbedret Skole-Indretning – den Commission saa gierne efter Pligt – gradative ville iværksætte, hvis den ikke fandt saa mange og mangehaande Hindringer mod Sagen – skulle være en Straf, for den Huusfader som ikke benyttede Skolen, det være sig enten for hans Bopæls Fraliggenheds Skyld, eller fordi han ingen Børn har, det er en utaknemlig og formastelig Yttring – den Almues Mand, som bibringes de Kundskaber, Skolelæreren i Dokkedal haver, har Adgang baade til Ære og Brød, som Almue-Mand betragtet, naar han forøvrigt er af dem, der har Agtelse for Moral, Lov, Sæder, Flid og Orden – Almuemanden, kan herved blive et æret og lykkeligt Medlem af Samfundet, uden han kiender noget til det Hr. Forvalteren kalder høyerer Kundskaber.

–

Naar hr. Forvalteren vil at Skolen paa Wildmosegaarden skulle indlemmes under Sognets offentlige Skolevæsen til Biedrag af Communen, saa bemærkes allene: at det ikkuns ere de offentlige Skoler, og ikke private Informatorer, som enkelt Mand holder allene for egne Børn, at Almuen skal lønne. –

Hr. Forvalter Fangel siger dernæst: at naar de gav det Commissionen affordrede Dem til Skolerne, med nogle Skiepper Korn og nogle Tagkierke, hvilket De selv anseer for ubetydeligt, da var det ikke fordi de ansaae Requisitionen og endnu mindre Repartitionen for rigtig, men gav det blot for ikke at give ufordelagtigt Exempel for menig Mand. –

at Hr. Forvalteren gav det Commissionen havde paalignet Vildmosegaarden, var dog vel især Agtelse for den Lov Kongen gav – naar derimod nogen finder sig fornærmet ved Repartitionen, saa staar Commissionen altid beredvillig den overordnede Direction til Regnskab i Fald Klage indløber ja selv Hr. Forvalter Fangel, for hvem Commissionen iøvrigt har baade Agtelse og Venskab, vil man gierne underrette og overtøye om Repartitionens upartiske og begrundede Rigtighed, naar De enten vil bæere Commissionen med Deres ofte forønskede Nærværelse i et af dens samlede Møder, eller nævne den, eller de i Sognet, hvis Biedrag De vil have anstillet det Vildmosegaarden paalignede Biedrag med. –

Gierne ville Commissionen gjøre Hr. Forvalter Fangel det saa overbevisende som muligt, at: uagtet vi villig tilstaaer at De ei for Deres Børns Underviisnings Skyld, enten

bør eller for Veyens Længde og Vanskeligheds Skyld *kan* benytte Dokkedal Skole, dog baade *pligter* og *billig bør* bidrage til de offentlige Skoler i Sognet. –

at Greven pligter at bidrage til det offentlige Skolevæsens Indretning og Vedligeholdelse i Sognet, derom overbevises man saavidt Commissionen skønner, ved at læse Anordningen af 29. Juli 1814 § 56 confereret med den foregaaende 18 § naar den i 56 § siger at Beboerne i Sognet, skal udrede Biedraget Qvæstronis, paa samme Maade, som Biedraget til Fattigvæsenet udredes – og den 18 § ikke bestemmer Fritagelse for dem som er i samme Tilfælde, med Underviisningen for deres Børn som Vildmosegaarden, saa sees det ingenlunde, hvorledes Commissionen kunne forsvare at forbiegaae Vildmosegaardens Ejer ved Repartitionen af Udgifterne til Skolelærernes Løn og Skolehuse-nes Vedligeholdelse i Sognet.

at det er billigt at Greven bidrager til Sognets offentlige Skolevæsen, er lige saa vist – det bliver altid billigt at enhver Statens Borger, efter Evne eller Ejendomme, contributorer til de Indretninger som giver Tilværelse for det Almene Vels Skyld. –

Til Exempel: ligesaavidt som en riig Stamhuusbesidder kan sige, naar han fordres Bidrag til den almindelige Fattigforsørgelse: »Ieg har ved store Godser og andre faste Eiendomme, forsikret mig og min Familie, saaledes at vi aldrig kan komme til at trænge, jeg fordrer intet Garanti af Staten ved en offentlig Forsørgelsesanstalt for mig og Efterkommere, og, foruden derfor vidst at ordne denne Sag for mig og mine; vil eiheller for Andre besværes ved slige offentlige Foranstaltninger«.

Lige saa lidet kan den Mand som ingen Børn har, eller den Mand som vil holde privat Lærer for sine Børn sige:

»Ieg behøver ingen Skole for Ungdommens Underviisnings Skyld, da ieg ingen Børn har«, eller

»Ieg vil have mine Børn oplært i flere Kundskaber, end dem biebringes i Almueskolen, og derfor vil ieg ikke bidrage til en Skoleanstalt, hvori mine Børn ei kan faae de Kundskaber ieg finder dem nødvendige, og vil de skal gives i deres Skoleaar« – fremdeles,

Boede paa Vildmosegaarden en meget fattig simpel Familie af Almue Klassen, med mange Børn, som ikke ævnede at holde en privat Lærer – denne ville da vel benytte Dokkedal Skole, paa den Tid af Aaret, at Vey og Veir ikke gjorde Børnenes Skolegang resikabel, og maatte saaledes finde sig i den Stilling, som allene Stedets Locale foraaersagede, og man ikke formaaede at forandre. –

Commissionen, som paa ingen Maade *kan*, *tør* eller *bør* give slip paa den Communes Rettigheder i hvis Navn den handler, maae efter Pligt og Overbeviisning, derfor vedbliver sin Fremgangsmaade i Henseende til Biedrag fra Wildmosegaarden til Sognets offentlige Skoler, overladende Hr. Forvalteren at søge sin formeentlige Ret erkjendt og sanctioneret ved saadan Resolution, som Commissionen da pligter at tage til Regel og Følge.«

Commissionen for Mou Skole den 15. Januar 1816.

Ryge Christensen
Jens Andersen N. Hansen

1. Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784–1818. Kbh. 1893 s. 244.
2. Skoleanordningerne er trykt i Schous Forordninger 1814–17 s. 186–233 (købstæderne) og s. 233–75 (landet).
3. Kanc.skr. 20/8-1814, Kanc.skr. 20/8-1814, Kanc.skr. 15/1-1820, Kanc.skr. 7/5-1822 og Kanc.skr. 5/10-1822.
4. Kanc.skr. 5/10-1822 til Fyns stiftamtmand (Fogtmans Reskripter 1822 s. 293–94).
5. Jfr. Erik Nørr: Præst og administrator. Sognepræstens funktioner i lokalforvaltningen på landet fra 1800 til 1841. Kbh. 1981 s. 110–11.
6. Skoleplanen er gengivet hos Chr. Buur: Skoleliv og Skoleadministration i Aarhus for 100 Aar siden (Aarhus Skolevæsens Historie 1814–1847). Aarhus, Kbh. 1919 s. 24 ff.
7. Amtsskoleledningen (forkortet SD) 16/3-1819 til Aarhus Skolekommission (forkortet SK). Danske Kanc. 1. dep. Brevsag 2296/1819. De i det følgende nævnte aktstykker beror i samme brevsgag.
Skoleledningen bestod af stiftamtmand F. J. C. Guldencrone og amtsprovst O. A. Secher, Søften.
8. Aarhus SK 23/3-1819 til SD. Skrivelsen var underskrevet af sognepræsterne for byens to kirker, rådmand N. Biørn og to skoleforstandere.
9. SD 4/5-1819 til Kanc.
10. A. Birch 13/7-1819 til Kanc.
11. Kanc. 21/8-1819 til SD og biskop Birch (DK. 1. dep. Brevbog 2296/1819; Fogtmans Reskripter 1819 s. 271–72).
12. Kanc.Cirk. 2/12-1815 (DK. 1. dep. Brevbog).
13. Aarhus Amts SD 19/12-1815 til Kanc.; Odense Amts SD 22/12-1815 til Kanc. (beror ligesom de i det følgende nævnte aktstykker i DK. 1. dep. Brevsag 1234/1821).
14. Jfr. Svend Aage Hansen: Økonomisk vækst i Danmark. I. 1720–1914 Kbh. 1972 s. 103 ff. og Erik Nørr: Præst og administrator. Kbh. 1981 s. 420-23.
15. Odense Amts SD (P. V. Lützens provsti) 22/12-1815 til Kanc.; Odense Amts SD (N. Holms provsti) 26/7-1817 til Kanc.
16. Amtm. Rosenørn 12/2-1816 til Kanc.
17. F. J. Kaas' udtalelse 6/4-1821 (Kanc.'s interne rundskrivelse).
18. A. S. Ørstedes udtalelse 9/3-1821; Kanc. 19/5-1821 til samtlige skole- og fattigdirektioner (DK. 1. dep. Brevbog 1234/1821; Fogtmans Reskripter 1821 s. 143–44).
19. Landsarkivet i Viborg. Aarestrup-Buderup-Gravlev. Forhandlingsprotokol for Skolekommissionen 1814-40. Møde 17/2 og 20/2-1829.
20. Karlens klage samt SK's og SD's udtalelser findes i DK. 1. dep. Brevsag 1447/1838; Kanc. afviste klagen i skr. 16/6-1838 til SD (1. dep. Brevbog 1447/1838).
21. SD 23/6-1818 til Kanc. (DK. 1. dep. Brevsag 3049/1818).
22. Kanc. 10/11-1818 til SD (Fogtmans Reskripter 1818 s. 360–61).
23. Se skolekommissionens beslutning herom på møde 15/2-1815 (LA Viborg, Romdrup-Klarup. Forhandlingsprotokol for Skolekommissionen 1814–1848).
24. SD til SK 13/10-1818 (sammesteds).
25. H. Folsach 27/3-1816 til Kanc. (DK. 1. dep. Brevsag 1039/1816).
26. Kanc. 20/4-1816 til SD for Støvring m.fl. Herreder (Brevbog 1039/1816; Fogtmans Reskripter 1816 s. 149).

27. Forvalter Fangel's brev 21/12-1815 blev forelagt Mou Skolekommission 15/1-1816, hvor SK's svar blev udarbejdet (LA Viborg. Mou Præstearkiv. Skolevæsenetsprotokol 1814-1844).
28. Første gang Fangel deltog i kommissionens arbejde var ved den offentlige eksamen i Dokkedal Skole 29/4-1816 (Mou. Skolevæsenetsprotokol 1814-44).
29. Grundloven af 1849 § 90 og skoleloven af 1856 §11 åbnede adgang for indførelse af skolepenge, men i praksis fik dette ikke i videre omfang betydning for gratisprincippet (F.C. Kålund-Jørgensen: Grundlovens skoleparagraf, dens tilblivelse og dens skolehistoriske placering. Historisk Tidsskrift 11. RK. IV 1953-56 s. 449-88).
30. Grev Heinrich Schimmelmänn, Lindenberg overtog i 1762 Vildmosen og opførte i 1767-68 hovedgården Vildmosegaard. Gården blev drevet af forpagtere. Fra 1799 til 1833 bestyredes den af Jens Fangel, der tilhørte den kendte præsteslægt Fangel (Nordborg, Gudum-Lillevorde). Alexander Rasmussen: Vildmosegaards Grundlæggelse (Fra Himmerland og Kjær Herred VI 1917 s. 409-73).
31. Sognet havde i 1814 tre skoler i henholdsvis Mou, Egense og Dokkedal. Skolen i Dokkedal eksisterer endnu i dag, men den er trods lokale protester i fare for at blive nedlagt.
32. Svaret til Fangel blev udarbejdet af sognepræst A. N. Ryge (1768-1821), skolepætronen forpagter Christensen fra Høstemark og to skoleforstandere, der begge var gårdmænd i Mou. Repræsentanterne for Egense og Dokkedal skoledistrikter var endnu ikke tiltrådt kommissionen.
33. Vildmosegaardens skolebidrags forholdsvis størrelse fremgår af en ligning fra 1816 af udgifter på 234 rbd. 4 M. til skolehusenes reparation. Vildmosegaardens ejer (Ernst Schimmelmänn på Lindenberg) skulle betale 12 rbd., forpagter Fangel 4 rbd., sognets to øvrige hovedgårde henholdsvis 8 og 6 rbd., præsten 4 rbd., medens de øvrige 200 rbd. 4 M. skulle udredes af gårdmændene og husmændene. (Mou. Skolevæsenetsprotokol 1814-44. Møde 18/10-1816).
34. Skolekommissionen havde i sin indberetning om skolevæsenets tilstand i 1814 betegnet læreren Søren Christensen som en »simpler Mand« med få evner. Men læreren formåede dog i skrivning at give børnene en sådan undervisning, at de kunne nedskrive »i et simpelt Sprog deres Tanker paa Papiir og læse et Brev« (Mou. Skolevæsenetsprot. 1814-44. Møde 10/12-1814).

Pædagogisk censur og skolefilmordninger i begyndelsen af århundredet.

Film bliver til et undervisningsmiddel

Af JENS FR. KRAGHOLM

Mag. art. i filmvidenskab Jens Fr. Kragholm, der nu er ansat ved Ballerups kommunes kulturelle forvaltning er i sin interesse for skolefilmordninger også ifærd med at undersøge oprettelsen af skolernes Filmcentral 1925–34 og filmfordistributionsordningen i Københavns kommune 1933–1937. Jens Fr. Kragholm er interesseret i henvendelser fra læsere der har kendskab til denne udvikling.

Film og børn.

Den voldsomme stigning i udbredelsen af biografteatre især i København og på Frederiksberg i det første årti af dette århundrede affødte diskussion om biografteatrenes skadelige moralske påvirkning. En betragtelig del af publikum i de mange biografale udgjordes af børnene, og følgelig vendte diskussionen sig også mod børns filmforbrug og den skade, de måtte lide af de mange molodramatiske film. I en kronik i Politiken i 1909¹ omtales et biografbesøg, hvor en 10–11 års pige er tilstede. Programmet udgøres af film om utroskab, mened, demimonder i Paris og en farce. »Jeg må tænke på den lille pige og alle de mange andre børn, der i dag herinde i den hede, bacillefyldte sal med samt dens skadelige, flimrende og heftige lysvirkninger har fået indprentet: mistillid mod familielykke i hjemmet. At der er noget, der hedder at have en elsker. At der er noget, der hedder betalt kærlighed – – –. Må tænke på, at hun og de andre uden tvivl i morgen i skolen vil drøfte det sete med veninder og kammerater og føre giften videre«.

Kronikøren Johanne Madsen, slår til lyd for, at børn burde have særlige forestillinger, blandt andet med naturfilm. »Børneforestillinger eller ingen adgang for børn! Og vil ikke rette vedkommende tage sig heraf, bør forældrene holde deres børn hjemme fra de levende billeder, at sige det kosteligste af alt skal ødelægges: barnesjælen«. Kronikken affødte diskussion om børn og biografteatre, hvor en kendt læge udtalte, at børn ikke tog skade af at se film, men hvor andre indlæg støttede Johanne Madsens tanker. Også biografdirektørerne

Filmsapparatet Phoebus. Et fransk skolefilmsapparat, der tilbydes skoledirektionen i København til køb i 1922.

blev spurgt.² Louis von Kohl (Falken, Falkoner Allé) og Hjalmar Davidsen (Kosmorama, Østergade) svarede at biografteatre var for voksne, og forældrene måtte selv sørge for at øve censur. Louis Kohl sagde endvidere om naturfilm: »Jeg arrangerede i foråret en række forestillinger med naturbilleder på programmet og indbød i en skrivelse til skoledirektøren, hr. Joachim Larsen (Frederiksberg), kommuneskolens børn til gratis at overvære disse, foruden at jeg satte mig i forbindelse med skolerne selv. Men der kom ikke en sjæl. Og skoledirektøren og skolerne synes således ikke at have skænket spørgsmålet om disse billeders betydning for ungdommen den mindste opmærksomhed«. Constantin Philipsen pegede på lignende erfaringer med oplysende naturfilm og tilføjede: »Jeg har i Kosmorama, da jeg endnu ledede dette teater vist bl.a. serien »Fuglenes intime liv«. Det var alde-

les glimrende billeder, og naturligvis trak de. Men det kan man ikke blive ved med, thi hvor skal man få dem fra?»

Som det fremgår af Kohl's oplysninger er man så småt begyndt at overveje mulighederne i at tage filmen ind i skolens tjeneste, således ville allerede i 1907 en af ansøgerne til den fra den berømte filmmand Ole Olsen fratagne bevilling til biografen Vimmelskaftet 47, forevise film i opdragelsens tjeneste.

I sin bog »Naturstudiet i skolen« gjorde Vilhelm Rasmussen sig til talsmand for at »til anskueliggørelse af det stof, der ikke direkte kan iagttages, bør forskellige slags billeder, bl.a. levende billeder anvendes i stor udstrækning«³. I et indlæg i »Vore herrer« fra 1919⁴ berettede Vilhelm Rasmussen, som på dette tidspunkt var folketingsmand (S)⁵, om hvorledes han havde brugt film som erfaringsmateriale i skolen.

»Men her kommer afbildningen til hjælp«, sagde han, »og den er desto værdifuldere, jo bedre den gengiver virkeligheden. Derfor er *filmen*, det levende billede så vidunderligt. Dyrene ses bevæge sig ganske som de levende dyr. Menneskene er rigtige mennesker, der går, løber, ler eller græder, arbejder i deres daglige dont eller nyder fritidernes hvile. Livet leves på filmen; der mangler blot, at man også hører menneskenes stemmer, og man har med sine to fornemste sanser, syn og hørelse, det fjerne, utilgængelige umiddelbart for sig som genstand for direkte erfaring. Alt dette er teori, men kan det gennemføres i praksis, interesserer det børn og unge mennesker, og får de noget udbytte af filmen? Da filmens anvendelse i opdragelsen allerede for adskillige år siden interesserede mig, gjorde jeg et forsøg i 1908 eller 1909, da jeg ledede en mellemskole på Frederiksberg. Jeg traf den aftale med et biografteater, at klasserne kunne komme derhen at se film, som jeg i forvejen havde udvalgt. Der blev også gjort et forsøg, og børnene var henrykte. De så bl.a. »Anlæg og drift af en gummiplantage« lige til skibets afgang med de færdige varer, desuden så de forskellige zoologiske film. Og hvad de havde set, kunne de huske. Det havde givet dem begreber om tropernes urskove, gummi-træernes hurtige vækst, arbejdernes virksomhed m.m., som ingen fortællekunst tilnærmelsesvis ville være i stand til. Desværre udnyttede skolevæsenet ikke lejligheden. Den daværende skoledirektør, Joachim Larsen, var ikke min ven; og sagen døde hen. Nu er den vist begravet i et kælderlokale i en af skolerne«.

Det forsøg, som Vilhelm Rasmussen lidt upræcist hentydede til er formentlig gennemført for den kommunale mellem-skole på Godthåbs-vejen på Frederiksberg, hvor Vilhelm Rasmussen var inspektør i den pågældende periode. Han henviser i en anden anledning i en henvendelse til Københavns skoledirektorat i 1923 til nogle biografforestillinger for skolebørn, hvor han betalte 10 øre pr. billet⁶.

Det omtalte forsøg formentlig i Falken må formenes at være den første anvendelse af film i forbindelse med undervisningen. Forsøget søgtes fulgt op af Louis von Kohl (direktør for Falken, senere omdøbt til Phønix) med forestillinger, som blev tilbudt skoledirektøren for Frederiksberg, Joakim Larsen, der i modsætning til Vilhelm Rasmussen ikke syntes interesseret i denne form for filmforevisninger, men sammen med lærer Anton Nicolaisen søgte at finde andre veje med den begrundelse, at man ikke ville påligne forældrene den forøgede udgift, som var nødvendig⁷.

Også på andre fronter arbejdede man i disse år med problemet omkring børn og film. Arbejdet gik i 3 retninger:

1. Der gøres forsøg på – på kommerciel basis – at lave børneforestillinger og oprette børnebiografer.
2. Der oprettes en »pædagogisk censur« på Frederiksberg.
3. Der vises film på nogle skoler.

Efterhånden havde det vist sig at være en indbringende forretning at drive biografteater. Derfor søgte mange om bevilling til at oprette nye biografer. I 1909–10 var der i København 14 biografer og 7 varietélokaler med tilladelse til at vise levende billeder⁹. I Politikammeret lå der ifølge politimesteren ca. 200 ansøgninger om bevillinger. Alle imidlertid afslået. Politimesteren fandt, at der var nok biografteatre i København. Ifølge justitsministeriets journaler gik to af de mange ansøgere videre efter afslag fra politikammeret. Det var Helmer Lind og Jørgen Schjødt, der i november 1910 søgte justitsministeren om tilladelse til at drive et til de københavnske og frederiksbergske skoler knyttet biografteater¹⁰. Ideen var at lade skolerne få stillet teatret til rådighed i skoletiden med forevisninger i tilknytning til skolernes undervisning i de eksakte fag. Ved de »normale« biografforestillinger om aftenen skulle teatret spille lødige film. I ansøgningen anføres det, at teatret skal »indgå som et led i ungdommens opdragelse« og »blive

Biografteatret FALKEN på hjørnet af Falkoner Alle og Grundtvigsvej. Billedet er fra 1917, hvor biografen er døbt om til PHØNIX. Det var formentlig i dette teater, de første skoleforestillinger fandt sted, arrangeret af Vilhelm Rasmussen. Billedet er udlånt af Frederiksberg bibliotek.

et sted, hvor hjemmene uden frygt kan sende deres børn hen, og hvor også de mange, der ingen smag har for de moderne rædselskabinetter, kan finde den underholdning og fornøjelse, der vil virke opbyggende i stedet for nedbrydende«.

Lind og Schjødtte tilbød skolerne, via valgte tillidsmænd at føre kontrol af og censur på repertoire. Ansøgningen blev afslået blandt andet med den begrundelse, at flere andre af de p.t. 200 ansøgninger havde tilbudt lignende ordninger for skolerne. I justitsministeriet vist forslaget imidlertid så megen interesse, at der foretoges en henvendelse til censor P. A. Rosenberg, som anmodedes om en udtalelse¹². Han svarede i januar 1911: »Tanken om at oprette et biografteater med væsentlig sigte på skolens gerning har jo flere gange været oppe og er enkelte gange forsøgt realiseret. Den er i sig selv så indlysende sund og rigtig, at man bør støtte ethvert solidt bygget forsøg i den retning,

Edison Biografen på hjørnet af Frederiksberg Alle og Værnedamsvej, 1910. På dette tidspunkt havde Frederiksberg ligeså mange biografteatre som København, selvom der var næsten 5 gange så mange indbyggere i København. Dette gav anledning til oprettelsen af den pædagogiske censur på Frederiksberg i 1909. Billedet er udlånt af Frederiksberg bibliotek.

men *netop for sagens skyld* ville det være heldigt, om forsøgene ikke alt for ofte måtte opgives på halvvejen, thi hver gang det sker, svækkes ideens fremtidsmuligheder, eller virkeliggjørelsen vanskeliggjøres bestandig mer og mer«¹³.

Rosenberg nævnte videre forsøget i »Falken« på Frederiksberg og pegede på, at det var vanskeligt at få skolerne med. Han pegede også på problemet med at få tilstrækkeligt filmmateriale. »Vore nuværende leverandører af dette (billedstoffet) har ikke på langt nær tilstrækkeligt afvekslende materiale at byde på«. Med andre ord: Justitsministeriets konsulent anbefalede sagen, men stillede sig lidt mere forsigtig overfor de forelagte, konkrete planer.

Samtidig vistest der film for børn i biografteatrene rundt om i København og på Frederiksberg. Panoptikon-teatret lavede lige før jul 1910

jule-børneforestillinger, hvor det om eftermiddagen kl. 2–7 viste filmene »Den lille Hornblæser«, »Kapergasten«, »Valdemar Sejr«, »Elverhøj« og »En helt fra 64«¹⁴. Og i april 1911 skrev typograf Oluf A. Jensen endog til kongen om at give sin velsignelse til oprettelsen af et børnefilmteater¹⁵; et mere moralsk og naivt forslag end Linds og Schjødttes. Også dette afsloges af politikammeret.

På Frederiksberg havde man været mindre tilbageholdende med tilladelser til at drive biografteatre. Det var blevet betragtet som almindelig fri næring, og der var i 1909–10 15 biografer på trods af Frederiksbergs mindre indbyggertal. Som en følge heraf var der også en skarpere konkurrence mellem biograferne med hensyn til de viste films »dristighed«, og i annonceplakaterne foran biograferne tog man grove midler i anvendelse for at få folk ind i biografen. Dette førte til, at man i kommunalbestyrelsen allerede i december 1909 vedtog en ordning, efter hvilken biograferne pålagdes en frivillig pædagogisk censur, som kunne tillade forestillinger for børn under 15 år¹⁶. Som censor udpegede skoledirektør Joakim Larsen lærer Anton Nicolaisen. Af Nicolaisens indberetninger i 1911 fremgår det, at 12 biografer efter det første år har tilmeldt sig ordningen¹⁷. I næste afsnit skal udviklingen på Frederiksberg uddybes nærmere.

Diskussionen om børn og biografteatre fortsatte. Således foranstaltede foreningen »Den danske Pigeskole« på sit årsmøde i oktober 1911 en debat om emnet (18). Der holdtes et foredrag af den ene af de svenske filmcensorer frk. Gagner, der gjorde rede for den svenske børnefilmcensur. Også Joakim Larsen var til stede og berettede om Frederiksbergs ordning. I Politiken fra d. 17/10-1911 refereres dette møde, og Joakim Larsen »udtalte ligesom frk. Gagner håbet om, at filmen stadig mere må blive taget i undervisningens og oplysningens tjeneste«.

Det var som tidligere nævnt vanskeligt at få en biografbevilling i København i årene omkring 1910. Ikke desto mindre lykkedes det storsiren i Odd-Fellow-logen at skaffe en bevilling til at vise film for børn i Odd Fellow Palæet¹⁹. Det var storsiren, Petrus Beyer og skuespillerne Holger Rasmussen og Chr. Schrøder, som skulle drive teatret. Biografen åbnede d. 5/12-1911, hvor skoleinspektør Mortensen fra Enghavevejens skole ifølge Folkets avis 6/12-1911 holdt et kort foredrag for en indbudt kreds af forældre om, at dette biografteater var

baseret på »kun at lægge gode og sunde spirer i de små barnesjæle«. Det var ideen at vise film, specielt velegnede for børn, og disse film skulle ledsages af korte foredrag.

Ved åbningen vistes »Den lille Hornblæser«, »Teknikkens vidunderer i virksomhed ved Panamakanalen« og »Slaven fra Karthago«. I Folkets avis og Politiken omtales »premieren« som en noget uheldig forestilling, som næppe levede op til de smukke ord af skoleinspektør Mortensen. Allerede ved næste aften premiereforestilling for børnene kunne det imidlertid meddeles, at man havde bestilt nye film fra Hagenbeck's Zoo, og til jul ville biografen tage »Den lille pige med svovlstikkerne« på programmet. Panama-filmen bibeholdtes og ledsagedes af et foredrag²⁰.

Snart syntes foretagenet at være alment accepteret, og i marts 1912 blev også lysbilleder inddraget i programmet²¹. Således viste Petrus Beyer en lang lysbilledserie fra en rejse til Island med et foredrag til. Om denne forestilling skrev Politiken: »Der var en mængde tilskuere og tilhørere, overvejende selvfølgelig børn og delvis hele skoleklasser med en lærer eller lærerinde i spidsen«.

Også skoleklasser begyndte at deltage i biografens arrangementer, som fortsatte med lysbilledserier og film.

Disse eksempler og overvejelser fra den første tids forsøg på at integrere filmmediet i opdragelse og undervisning viser en spredt, men absolut interesse for at bruge filmen i opdragelsens tjeneste. Dels udtrykkes et protektionistisk synspunkt overfor børnene og dels udtrykkes ønsket om at inddrage filmens visualiseringsmuligheder i forbindelse med undervisningen.

Vi skal i det følgende se nærmere på, hvorledes man forskellige steder søger at få ført film ind i skolen som et undervisningsmiddel, og hvorledes man på Frederiksberg, som det første sted søger at opnå en løsning såvel ud fra et protektionistisk – som ud fra et undervisningsmæssigt synspunkt.

Film i skoler

I juni 1914 kunne man i »Folkeskolen« læse en notits »Levende billeder anvendt første gang i københavnsk kommuneskole«²². I denne notits omtales en filmforevisning d. 3. juni i kommuneskolen på Forcham-

Levende Billeder anvendt første Gang i en københavnsk Kommuneskole. Paa Initiativ af „Københavns Kommunelærerforening“ og ved velvillig Imødekommenhed fra Polyteknisk Læreanstalts Direktør Prof. Hannover har Ingeniør Vanggard i Vinter samlet 1000 Kommuneskolebørn og vist dem Lysbilleder af belærende Art ledsaget af oplysende Foredrag. Disse Lysbilled-Foredrag har slaaet godt an og man har nu ogsaa gjort det første Forsøg med Forevisning af levende Billeder i Undervisningstimen. Forevisningen, der fandt Sted den 3. ds. i Kommuneskolen paa Forchammersvej, var arrangeret og lededes af Kommuelærer A. Robdrup, der i en kort Indledningstale fremhævede, at det ikke var Meningen, at de levende Billeder skulde afløse Lysbillederne, men de skal tjene til at understøtte og supplere Lysbillederne, træde til, hvor Handling skal anskueliggøres. Levende Billeder er allerede indført ved Undervisningen i franske Skoler og skal til Efteraaret indføres i Tyskland. Forevisningen her er det første Forsøg i en dansk Skole, ja vistnok det første i hele Skandinavien

Saa tog man fat paa Billederne, som interesserede de 50 Elever fra Realklasserne i høj Grad. Der forevistes en Række Folkelivsscener fra Venedig, Elefantjagt paa Ceylon, Scener af Livet paa Gangesfloden, fra Folkelivet i Strassburg, en spændende Kamp mellem en Desmerkat og en Slange og endelig et Billede fra Havdybet med sælsomme Søstjerner. Billederne stod klart paa Lærredet og Hr. Robdrup ledsagede dem med passende Forklaring.

Til Forevisningen anvendtes et af Firmaet Pathé Frères' Miniaturapparater, hvis Pris er 300 Kr.

Folkeskolen 1914.

mersvej, hvor kommunelærer A. Robdrup for ca. 50 elever fra realklasserne som supplement til lysbillederne foreviste film med folkelivsscener i Venedig, elefantjagt på Ceylon, scener af livet på Ganges floden, folkeliv i Strasburg, kamp mellem desmerkat og slange samt billeder fra havdybet med sælsomme søstjerner. »Billederne stod klart på lærredet, og A. Robdrup ledsagede dem med en passende forklaring«. Af notitsen fremgår det endvidere, at man allerede be-

tjente sig af levende billeder i undervisningen i Frankrig, og at Tyskland ville begynde på det til efteråret. Det påpeges, at dette var den første filmforestilling i skolen i Danmark, ja vist nok den første i hele Skandinavien.

Straks i næste nummer af Folkeskolen fik lærer Ejner Hanssen fra Oehlenschlägersgade friskole under samme overskrift bragt følgende notits: »Det skal blot oplyses – når der endelig skal tales om hvilken skole, der er fremkommet med det første forsøg på nævnte område – at på Oehlenschlägersgade friskole har der i over 1 år været anvendt en kombination af lysbilleder og levende billeder som led i geografiumundervisningen i skolens forskellige klasser. Skolen har til fremvisning af billederne et særligt indrettet lokale, ligesom skolen er i besiddelse af et godt, moderne apparat. Billedsamlingen tæller i øjeblikket ca. 400 lysbilleder og ca. 5000 m film i længder på 100–500 m²³ efter landenes behov og vil om ikke længe nå sit påtænkte omfang, hvorefter skolen vil danne sig en samling for andre undervisningsfag«²⁴.

Det kan altså konstateres, at man i »Folkeskolens« juniudgave havde været for hurtigt ude med sensationen. Ejner Hanssen har senere beskrevet sit arbejde på Oehlenschlägersgade skole: »Så langt tilbage som i 1912–14 syslede jeg i al stilhed i Oehlenschlägersgade skole i København med at prøve filmens praktiske anvendelighed i undervisningstimerne, købte for egen regning apparat og ejede ca. 40 films, som jeg havde valgt ud. Filmene klippede jeg itu, borttog adskilligt og samlede resten, så jeg fik ovennævnte antal brugelige skolefilms i længder på ca. 40–400 m. Disse films supplerede gennemgående på fortræffelig måde skolens lysbilleder. Det hele standsede brat, idet brandvæsenet kort og godt forbød fremvisningen i skolen uden at have besigtiget stedet. Den hele opstilling var nemlig fuldkommen brandfri. Filmen kunne standses i timevis uden at brænde. Resultatet var, at jeg i vrede solgte mine films sydpå og siden har bevaret et ikke ganske ubegrundet nag til byens brandledelse for dens manglende forståelse af sagen«²⁵.

Det kan ikke med sikkerhed siges, om andre skoler har anskaffet sig et apparat og vist film. Der er f.eks. nogen sandsynlighed for, at lærer Nicolaisen i skolen på la Coursvej skulle have haft adgang til at vise film allerede fra 1912²⁶. Dette skal jeg senere vende tilbage til.

Det var også i 1912, Lærernes Lysbilledforening, der senere med cand. theol. kommunelærer H. Andersen²⁷ som formand kom til at

spille en ikke usædvanlig rolle i udviklingen omkring film i skolen, stiftedes.

På et antal skoler har der formentlig været velvilje overfor dette nye undervisningsmiddel, men især to forhold har holdt mange tilbage. For det første usikkerheden omkring forsyningsmuligheder. Der var ikke tilstrækkeligt stort udbud af egnede undervisningsfilm. Og for det andet brandfaren ved anvendelse af filmsapparater og celluloidfilm. Der havde været nogen blæst omkring nogle antændings-, eller som Gunnar Sandfeld kalder det *eksplosionsbrande* i biografen²⁸. I 1897 havde for eksempel en biografbrand i Paris kostet 73 mennesker livet og i 1907 havde i Thaumatoграфен i Frederiksborggade en voldsom eksplosion og deraf følgende brand raseret biografen og sprængt vinduerne i bygningen overfor. Det var sket under 8-forestillingen, men alle reddede sig ud. Brandchefen i København blev mere og mere forsigtig med tilladelser og forbød i 1914 i overensstemmelse med gældende regler filmforevisning i skolen uden særlig godkendelse af lokaler og andet udstyr.

I 1915 foretoges en kontrollerende rundspørge i København, foranstaltet af brandchefen og udført af skoledirektøren. Alle skoler på nær Enghavevejens og Oehlenschlägersgades skole svarede, at de ikke havde forevisningsapparat; alle inklusive de to nævnte nægtede at have vist film siden brandchefen indførte forbuddet²⁹. På Frederiksberg foranstaltede censor Nicolaisen en primitiv distribution af film til nogle af skolerne fra 1915, men standsedes i tyverne ligeledes af brandvæsenet³⁰.

H. Andersen nævnte således i en redegørelse til borgmester Kaper i 1931: »Begyndte nogen at benytte undervisningsfilm, blev han standset af et kategorisk forbud, således kommunelærer Ej. Hanssen i Oehlenschlägersgade skole efter at have kørt i 1½ år (og på Frederiksberg censor Nicolaisen efter at have brugt film i en lang år-række)«³¹.

I disse første år med skolefilm foregik forevisningerne og biograf-forestillingerne på tilfældig og pioneragtig vis. Det første organiserede forsøg på at bringe film ind i skolen foregik som omtalt i 1915 på Frederiksberg; dette skal behandles i næste afnit.

Påvirkning fra udlandet

Vi skal udenfor landets grænser for at finde mere organiserende forsøg på at løse problemerne omkring film i opdragelsens tjeneste. Her kan nævnes tre tilgange, som iøvrigt ligner de former, som har tegnet sig i den indledende beskrivelse af de danske forhold.

Som nævnt indførtes der i Sverige i 1911 en børnefilmcensur (15 år) med pædagogisk sigte med oprettelsen af »Statens Biografbyrå«. Men forud herfor havde Malmø og Helsingborg haft en pædagogisk censur i stil med den, der indførtes på Frederiksberg. I Malmø drejede det sig om en frivillig ordning, som startede i 1909 med censor Hallgren i spidsen (32).

Forbilledet herfor har formentlig censurordningerne i Hamburg og Dresden fra 1908 været³³. Her tillodes børn under 14 år kun at besøge biograferne ifølge med voksne, og en frivillig selv-censurordning oprettedes senere i Hamburg med 15 deltagende biografer, som gennem censuren kunne opnå at få nogle forestillinger godkendt som børneforestillinger³⁴.

I Malmø foranstaltedes fra foråret 1909 organiserede skolefilmforevisninger³⁵. En plan for disse forevisninger³⁶ viser, at 10 skoler i Malmø på skemafaste tidspunkter fra 15.–25. marts 1909 klasse- eller skolevis besøgte »Gamla biografen«, og der ved en forevisning så op til 4 film på ialt ca. 25 min. Denne biografmodel fortsatte også om efteråret på tilsvarende vis.

I Berlin begyndte man ligeledes i september 1910 i »Lichtspiele Mozartsaal« en skolebiografordning³⁷. Dette biografteaters leder Otfried von Hanstein så det »som en væsentlig del af teatrets opgave i enhver sammenhæng at fremme skolens kinematografiske anskuelsesundervisning«, og ca. 20.000 berlinske skoleelever og elever ved højere læreranstalter deltog i ca. 30 forestillinger fra teatrets åbning til april 1911.

Disse eksempler er sporadiske, men peger på nogle af de påvirkningskilder, som danske skolefolk i den tidligste tid har haft i organisationen af film-opdragelsesproblematikken. I udlandet var alt i sin vorden, men flere steder var man forud for Danmark med organiserede ordninger.

De film, som anvendtes ved skoleforestillinger, var oftest udvalgt direkte efter deres relevans indenfor de enkelte fags undervisning og fungerede mest som illustrationsmidler i forhold til lærebogsstoffet.

Herhjemme og i Tyskland synes det især at være film til de reale fag: geografi, biologi og naturhistorie. De omtalte biografforestillinger i Malmø (Hallgrens) er af bredere, almindennende type og også af for eks. litterær og historisk art.

Filmordningen på Frederiksberg

Herhjemme var Frederiksberg kommune som allerede nævnt først med en offentlig behandling af filmproblemet³⁸. Til kommunalbestyrelsens møde d. 19/4-1909 forelå der en skrivelse fra birkedommeren, under hvem biografdrift hørte. Det var en redegørelse for biografdriften i kommunen for 1909–10. De 15 bevillingshavere skulle hver pr. måned betale 35 kr. til kommunens hjælpekasse som afgift. Desuden 30 kr. årligt for pianomusik i biograflokalet. Kommunalbestyrelsen havde ingen beføjelse til at behandle det i skrivelsen fra birkedommeren omhandlede, men fra forskellig side ønskedes en diskussion om biograferne. Det blev foreslået, at man lavede en ordning »således at biografteatrene kommer ind på noget andet spor end nu«. Der var efterhånden dukket mange nye biografteatre op, og konkurrencen imellem dem var så skarp, at de forsøgte alle midler for at klare sig. Blandt andet reklameredes der med plakater »der ikke altid var lige heldige for børn og unge mennesker at se på«. Hertil svarede der, at man modsatte sig kommunal censur. »Bedst havde det været, om kommunen selv havde kunnet tage denne sag i sin hånd og oprette de biografteatre, den vilde have, således at man kunne have brugt teatrene i pædagogikkens tjeneste«. Der ytrede også ønske om, at man kunne udvikle en ordning, således at teatrene kunne bruges i opdragelsens tjeneste.

Med udgangspunkt i denne debat nedsattes et udvalg til at overveje biografteatersagen. Dette udvalg forhandlede med birkedommeren, som foreslog en 3 punkts løsning.

1. At det lå i politimesterens hænder at føre tilsyn med plakater.
2. At man i bevillingerne fremover kunne indføre bestemmelser om, at børn under 14–15 år kun havde adgang ifølge med voksne.

3. – Medmindre pågældende forestilling var anbefalet af skoledirektøren.

Hvis en sådan ordning ønskedes, var politimesteren villig til at lade skoledirektøren eller en anden sagkyndig afprøve de biografteatre, som skulle være tilladt for børn. Skoledirektøren anmodedes om at lave forslag til punkt 3.

Udvalget refererede sagen for kommunalbestyrelsen den 27/7–1909 og henviste til Malmø-ordningen. Skoledirektøren havde med Nicolaisen som udsending undersøgt ordningen i Malmø og anbefalede noget i stil med denne. Der henvistes med hensyn til bedre forevisningsforhold for skolerne til Louis von Kohls henvendelse med tilbud om at arrangere forestillinger i Falken for alle kommunens skolebørn for en pris af 2–400 kr. Det oplystes, at kommunen imidlertid for ca. 1.400 kr. selv kunne købe apparatur til filmforevisning. Udvalgets henvendelse til kommunalbestyrelsen sluttede med at foreslå at modtage birkedommerens tilbud og derudover henvende sig til skolekommissionen for at indhente dens udtalelse og mulige forslag om, hvad der fra skolens side kunne foretages for »at vække børnenes sans for gode biografteater-forestillinger«.

Skoledirektør Joakim Larsen holdt et møde med censor Rosenberg omkring den foreslåede ordning. Rosenberg mente ikke, at der fra centralt hold burde laves strengere censur, idet man formentlig snart ville ophæve teatercensuren overfor biografteatrene, men bifaldt den pædagogiske ordning på kommunalt plan. Joakim Larsen indhentede oplysninger om censurordninger ikke blot i Malmø, men han kontaktede også formanden for den tyske forening Bild und Wort, Herman Häsker fra »Reform-kino bevægelsen«, og fik her oplysninger om Dresden-filmordningen, efter sigende den strengeste ordning i Tyskland.

Skolekommissionen behandlede henvendelsen og mente: »Det omhandlede spørgsmål har en dobbelt side, idet man dels vil søge at træffe foranstaltninger til at værne børn mod de uheldige virkninger af biografforestillinger af et forrående eller pirrende indhold og dels tager sigte på at skaffe børn adgang til at se gode, moderne lysbilleder, især sådanne, der kan supplere og levendegøre deres kundskaber om naturen og menneskelivet«. Og »at tage disse forestillinger i opdragelsens tjeneste«.

Kommissionen havde overvejet at anvende en gymnastiksal til at vise

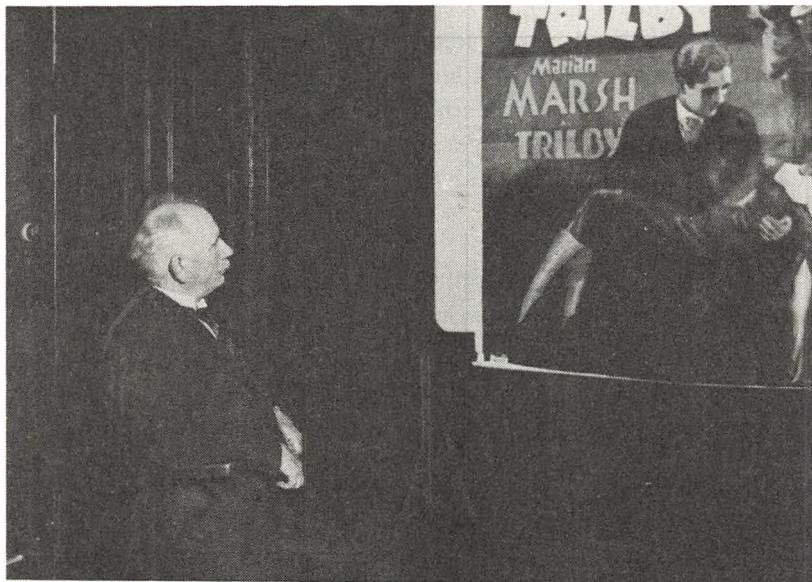

Kommunelærer Anton Nicolaisen viser børnene film i skolebibliotekslokalet på La Coursvej skole. Filmene var i det brandbare 35 mm format. Nicolaisen skal have vist film her fra omkring 1914 til 1925. Billedet er fra Verden og Vi, 1921.

film i, men afviste denne mulighed af hensyn til slidtagen på gulvet. Med hensyn til at give en bevilling så skolebørnene kunne få fri adgang til biografforestillinger, mente kommissionen ikke, at kommunen for tiden havde de økonomiske midler hertil. Derfor »må det for tiden opgives, at skolen direkte tager denne form for lysbilleder i sin tjeneste«.

Man afviste altså p.t. at foranstalte filmforevisninger for skolebørnene. Kommissionen anbefalede derimod, at man modtog birkedommerens tilbud om en pædagogisk censurordning. Dette vedtoges herefter af kommunalbestyrelsen den 20/12-1909, men der syntes ved behandlingen at være stemning for, at kommissionen senere, når den økonomiske mulighed var til stede overvejede den anden side af problemet.

Således indførtes den pædagogiske censur – en forløber for Statens

Filmcensur kommunelærer Nicolaisen under censuren af biografplakater i 1931. Efter forbillede af den pædagogiske censur på Frederiksberg 1909 til 1913 oprettedes Statens filmcensur i 1913. Den pædagogiske censor fra Frederiksberg blev herefter statsfilmcensur.

Filmcensur – på Frederiksberg. Senere indførtes en lignende censur i Århus og søgtes ligeledes, men forgæves indført i Esbjerg. Nicolaisen udnævntes til pædagogisk censor, og efter et års beståen havde ordningen som tidligere nævnt ifølge censurindberetningerne for 1911 tilslutning fra 12 ud af 15 biografer³⁹.

Den kommunale, pædagogiske censur, som oprettes på Frederiksberg i 1909 må formentlig ses som den første konkretisering af den udbredte holdning, at filmene virkede forrående og var skadelige for børnenes moralske opdragelse. Dette generelle ønske om »moralisk oprustning« førte ligeledes til oprettelsen af den statslige filmcensur i 1913–14.

Den pædagogiske side af »oprustningen« kom formentlig *først* til udtryk på Frederiksberg, fordi der her i storbyen var et stort børnepublikum samlet, men også – og nok især, fordi Frederiksberg havde så mange biografer i forhold til indbyggertallet. Dette fremgår klart,

hvis man sammenligner med Københavns biografantal. På trods af, at der boede 5 gange så mange mennesker i København, havde man her nogenlunde det samme antal biografer. Denne situation var opstået som følge af, at man på Frederiksberg ikke havde haft nogen restriktioner m.h.t. at give bevillinger, men til en vis grad havde betragtet biografdrift som fri næring. Udviklingen var altså helt eller delvis styret af konkurrenceforholdet, som medførte anvendelsen af skrapere midler.

Den fri konkurrence førte til dette kommunale indgreb, som blev en forløber for den statslige censur.

Film i skoler på Frederiksberg

Med hensyn til den anden side af problemstillingen arbejdede Joakim Larsen og Nicolaisen videre, og såvidt det fremgår af kommunens arkiver foranstaltede han i 1915 første gang en organiseret filmanvendelse på skolerne på Frederiksberg⁴⁰. Dette foregik på den måde, at han fra centralt hold lejede film fra det i 1914 oprettede aktieselskab »Danske Skolefilm« og sørgede for, at de vistes på skolerne på Nye-landsvej, Solbjergvej og la Coursvej.

Disse tre skoler synes at være de første med kommunalt organiseret filmforevisning i Danmark.

Den ordning, som fulgtes, var på baggrund af et møde med skoledirektøren 31/5–13 foreslået af ingeniør Carl Glückstadt i et brev – udateret, men formentlig fra juni 1913⁴¹.

Den ordning, som foreslås i brevet, består i, at Frederiksbergs skoler slås sammen i grupper på 3 med hver sit apparat. Til hver gruppe købes og lejes der film, som i løbet af en uge vises på alle tre skoler. De købte film indgår derefter i et centralt arkiv, hvorfra de senere kan hentes af alle skolerne. En sagkyndig person står for hjemkøb, leje og organisering af forevisningerne. Ifølge et opstillet budget vil anskaffelser og driften for en gruppe det første år koste kommunen 9.075 kr. Den ordning, som trådte i kraft i 1915 under ledelse af Nicolaisen, der kort efter Statens Filmcensurs oprettelse i 1913 var blevet udnævnt til statslig filmcensur⁴², synes at følge oplægget – bortset fra, at man øjensynlig ikke købte filmene, kun lejede dem. Hvor Glückstadts forslag peger på »Pathé Freres« som udlejningsmulighed er imidlertid

Skoledirektør Joakim Larsen på Frederiksberg, som i 1909 forestod indførelsen af pædagogisk censur og i 1915 oprettelsen af en kommunal filmdistributionsordning for skoler på Frederiksberg. Hermed blev Frederiksberg foregangskommune på begge disse områder. Det kongelige biblioteks billedsamling.

Filmcensor, kommunelærer Nicolaisen ved forevisningsapparatet på la Coursvej skole, Billedet er fra Verden og Vi 1921.

det tidligere nævnte aktieselskab »Danske Skolefilm« blevet oprettet i 1914, og ved dette selskab er udbuddet tilsyneladende tilstrækkelig stort. Med hensyn til filmudvælgelse, sker det på den måde, at skoleinspektørerne afkrydser de ønskede titler i »Danske Skolefilm«s katalog.

De valgte titler er for den første forevisning i januar:

Vesuv's Krater
Mont Blanc
Bjergbestigning
Aber
Tørvemosen
Blæksprutter
Filmen Scott.

I februar:

Issavning i Sverrig
Små-erhverv i Kina
En Hindufamilies dag
Skovbrug i Australien.
Fiske – skarven
Den elektriske rokke
Loppen
Dyreliv på havets bund

Og ifølge regninger fra »Danske Skolefilm« i maj:

Da Marseillaisen blev til
Brasiliens fugle og dyr
Blæksprutten
Torskefangst
Grindefangst
Niagara-vandfaldene
Etna i udbrud
Krokodillefangst

Endelig foreligger en udateret bestilling fra la Courvejens skole:

Araberliv
Folkeliv i Indien
Solen og dens planeter
Klædedragten gennem tiderne
Mindesmærker fra 1848–49–50 og 64.

Udover disse optegnelser i Frederiksberg kommunes arkiv, har det ikke været muligt bestemt at konstatere, hvorledes eller hvor længe ordningen er fortsat, endsige om den blev udbygget. Som tidligere citeret antyder cand. theol. H. Andersen i et brev til borgmester Kaper i København, at Nicolaisen standses »efter en lang årrække« af brandchefen⁴³. Selv omtaler Nicolaisen i en indberetning til undervisningsministeriet i 1928, at han gennem 10 år har vist film på la Courvejens skole⁴⁴.

Med hensyn til filmvalget på de tre skoler, fremgår det, at det hovedsagelig er film af illustrerende karakter til geografi, biologi, zoologi og historie. Der var altså tale om en klart afgrænset fagrettet filmanvendelse, bestemt af de enkelte skoleinspektører i overensstemmelse med skolens formål. Det vil sige: i overensstemmelse med skoleloven fra 1903, som bl.a. lagde vægt på de reale, eksakte fag.

Lysbilledforeningen

Det har ikke været muligt at opspore nogen større, endsige nogen organiseret, selvstændig filmforevisningsvirksomhed på skolerne rundt omkring i landet i perioden frem til etableringen af »Skolernes Filmcentral« i 1925 udover de omtalte forsøg i København og på Frederiksberg.

Hvad der imidlertid bør omtales, er oprettelsen af Lysbilledforeningen i marts 1912.⁴⁵ Denne stiftedes under navnet »Foreningen til Lysbilleders Fremme i Undervisningsøjemed«. Allerede i december samme år ændredes navnet til »Lysbilledforeningen«. Formand var det første år lærer Brogaard fra Nærum, siden cand. theol., kommunelærer H. Andersen, der tillige fra 1921 fungerede som Københavns kommunes skoledirektions konsulent i lysbilled- og filmsager. Foreningen startede en central, blandt medlemmerne cirkulerende samling af lysbilledserier til brug i skolernes undervisning.

De fleste steder knyttedes tanken om anvendelsen af levende billeder i undervisningen tæt sammen med anvendelsen af lysbilleder. Flere af de filmforevisningsapparater, som kom på markedet kunne også anvendes til at vise lysbilleder, og de fleste steder var det de

Kommunelærer cand. theol. Hans Peter Henrik Andersen har været en gennemgående figur i arbejdet med at indføre lysbilleder og film i undervisningen i Københavns kommune. Han var formand for Lysbilledforeningen fra 1912 til 1933, konsulent ved skoledirektionen i lysbilledsager m.m. fra 1921 samt medlem af skoleudvalget under Dansk Kulturfilm fra 1934. Billedet er fra Den Danske Skolestat 1933.

samme lærere, der forsøgte sig med såvel lysbilleder som film i undervisningen⁴⁶.

Lysbilledforeningen havde allerede i sine første år film at tilbyde sine medlemmer⁴⁷. Det drejede sig om korte biologiske film fra Pathé Freres i Paris. Ved foreningens landsmøde i Fredericia i 1913 vedtoges en resolution, stillet af Vilhelm Rasmussen, om at foreningen skulle arbejde for benyttelsen af levende billeder ved undervisning. Ved foreningens 20 års jubilæum i 1932 måtte formanden imidlertid i foreningens jubilæumsskrift konstatere, at efter 20 års arbejde med sagen er der ikke kommet noget ud af det⁴⁸. Som årsag hertil angiver han: »Men forholdene lå vanskeligere for filmen end for lysbillederne: apparaterne var dyrere, filmen var dyrere og skrøbeligere, og så var den brandfarlig, og endelig har skolemyndighederne stillet sig yderst tilbageholdende, ja, vi kan godt sige afvisende, overfor filmen. Det var ligesom man frygtede for at sænke niveauet under det forsvarlige, at gøre skolen til et underholdningsetablisement og føre gøglet ind i undervisningen, hvis man slap filmen løs. Og mange lærere har været af samme mening«⁴⁹. Det lykkes altså ikke gennem forenin-

gens arbejde at få en ordning indført, som kunne dække hele landet.

Men på mange punkter har foreningen medvirket til udviklingen⁵⁰. Der er blevet vist film på det omtalte landsmøde, der er blevet præsenteret apparater, og foreningen har deltaget i oprettelse af udlejnings- og produktionsselskaberne »Industri-Filmen« i 1918⁵¹ og »Skole-Filmen« i 1919, som snart gik ind. Foreningen købte i 1927, da Richters Forlag realiserede hele sit lager af undervisningsfilm, alle disse ca. 20–25.000 m og stillede dem til rådighed for skoler med forevisningsapparat⁵². Der stilledes ligeledes film til rådighed for en omrejsende biograf, hvor de sjællandske skoler kunne få glæde af dem, og der foranstaltedes i 1926–28 et større forsøg stablet på benene med forevisning af foreningens film i biografer i Københavns omegn.

Endelig medvirkede Lysbilledforeningen ved indførelsen af smal-filmformatet ved at stille apparater og film i det nye format 16 mm til rådighed for Københavns skolevæsen, endnu før dette format blev standardiseret som undervisningsformat. Hvor foreningen måske ikke har opnået at gennemføre sin målsætning på filmområdet, har, som antydnet, foreningens formand spillet en væsentlig rolle igennem sit arbejde som konsulent for skoledirektionen i København.

Mundelings rejsebiograf

Af notitser i Folkeskolen fremgår det, at en mand ved navn Mundeling i en lang årrække har berejst folkeskolerne i landet med forevisning af undervisningsfilm⁵³. Han startede i 1914 med et lille apparat, og i 1921 anskaffede han sig to maskiner fra Paris. Ifølge et indlæg fra lærer Johs. Nyborg, Testrup skole, viste han på skolerne »forskellige industribilleder, geografiske billeder, dyrebilleder og bibelske billeder, som han viser på store, udmærkede maskiner, der giver store, klare billeder, som det er en fornøjelse at se på«.

Kommunelærer H. Andersen henviste i sin polemik mod Københavns brandchef omkring tilladelsen til at vise film i de københavnske skoler formentlig til Mundelings arbejde igennem mange år uden brandulykker: »Endvidere eksisterer der her i landet en ambulans fremvisningsforretning, som siden 1916 har haft 11.000 films-fremvisninger i skoler«⁵⁴.

Det er ikke lykkedes at spore Mundelings virksomhed længere end

til 1925, men den har formentlig fundet sted også herefter, hvis man går ud fra, at det er Mundelings rejsebiograf, der hentydes til i Lysbilledforeningens jubilæumsskrift fra 1932.

Udviklingens perspektiv

I de første år fra 1910 til omkring 1920, hvor man i hovedsagen betragtede film som gøgl og billig underholdning, opfattede man i pædagogiske kredse dette ny medium med en blanding af afstandtagen på grund af filmenes indhold og forundring på grund af den måde, hvor på disse film var i stand til at fængsle publikum.

Den nævnte afstandtagen førte til et ønske om en censur, som på den ene side satte en grænse for, hvad det var moralsk forsvarligt at fængsle publikum med for at tjene penge, og på den anden side værnede børnene mod oplevelser, som var umoralske, forrående over for børnesindet eller hørte voksenverdenen til.

Forundringen over filmens evne til at fængsle publikum og måske også den opfattelse, at filmoptagelser kunne virke som en forlængelse af synssansen, der gjorde mennesket i stand til at opleve fremmede steder og personer uden at være fysisk til stede selv, fik pædagoger til at overveje en anvendelse af film som undervisningsmiddel.

Man kunne med de levende billeder illustrere eller i stil med de allerede udbredte anskuelsestavler eller -billeder anskueliggøre lærebørgernes stof og herved dels gøre indlæringen mere effektiv og dels gøre undervisningen mere levende, spændende og afvekslende for eleverne. Kameraet kunne anvendes som pegepind i forhold til de detaljer, der skulle indlæres, og disse kunne billedligt talt vises i deres sammenhæng.

Dette synspunkt på anvendelsen af film i undervisningen har været aktuelt i forskellig udstrækning frem til vore dage. Det var imidlertid hovedsynspunktet i de første mange år med filmanvendelse i undervisningen. Det fandt især anvendelse i forbindelse med de eksakte fag, de naturvidenskabelige fag, og i de første mange år var det især i disse fag, filmen fandt anvendelse.

I en vis udstrækning søgtes anskuelighedsmediet også anvendt i forbindelse med historie- og litteraturundervisningen. Man anskueliggjorde således historiebegrebernes stof ved rekonstruktioner

og nogle af litteraturens væsentligere værker ved filmatisering.

Indtil Københavns kommune og skoleudvalget under Dansk Kulturfilm i 30'erne begyndte at lægge vægt på mere emneprægede film var anskuelsesfilmsynspunktet det fremherskende.

Dette synspunkt på film i undervisningen udvikledes i bl. a. Tyskland til den såkaldt videnskabelige film, hvor man anvendte filmen til at optage og gengive empiriske data – specielt hvor bevægelse, udvikling eller sjældenhed spillede en rolle. Der etableredes endog et samarbejde over landegrænserne omkring den videnskabelige film.

Anskuelsesmiddelsynspunktet var udtryk for en lærebogsrettet pædagogik. Man kunne kun anskueliggøre ting, som man havde eller skulle have begreb om. At forstå processer, som man nok vidste, hvad hed, men ikke havde indsigt i.

Anskuelsesundervisning som pædagogisk synspunkt udvikledes hovedsagelig indenfor naturfagene i begyndelsen af århundredet. Emner, som man betragtede for eksempel udenfor skolen ved mindre ekskursioner, kunne behandles mere fortællende og mere teoretisk ved tegninger, billeder og læsning i skolestuen. Processer kunne forstås af eleverne (korn til fødevarer, ler til husbyggeri osv.). Vilhelm Rasmussen var en af de fremtrædende pædagoger indenfor dette område.

På film brugtes betegnelsen imidlertid mere bredt. Man holdt sig ikke med betegnelsen »film som anskuelsesmiddel« helt til anskuelses-pædagogikkens betydning af begrebet anskuelse. Betegnelsen blev brugt mere vidtfavnende og generelt om film til anskueliggørelse af undervisningens indhold.

Derfor er der ikke ved denne gennemgang skelnet skarpt mellem illustrations- og anskuelsesfilm, selv om man nok ved et gennemsyn af de omhandlede film tendentielt kunne have adskilt dem i illustrationsfilm som fagrettede, ikke procesbeskrivende film og anskuelsesfilm som fagrettede, procesbeskrivende film.

Den lærebogsrettede pædagogik, som filmmediet i form af illustrations- og anskuelsesmiddel knyttedes til, var en god metode til indlæring af faktisk, naturvidenskabelig viden, således som det netop var en af tankerne i skoleudviklingen frem mod og klart efter skoleloven af 1903. Med denne skolelovgivning var der to hovedformål:

1. at få samlet skolesystemet i en enhedsskole med en grundskole,

hvorfra man kunne gå videre i en mellem- eller realskole og eventuelt i gymnasiet og

2. at få de reale fag placeret fast i skolens undervisning.

De reale fag (geografi, biologi, fysik, sprog) var igennem oprettelsen af borger og realskoler i sidste halvdel af sidste århundrede opstået i byer og købstæder for at imødekomme de ændrede kvalifikationskrav i forbindelse med den stigende forædling af landbrugsprodukterne, industrialiseringen og det i forbindelse hermed stærkt udvidede handels- og administrationssystem. Der havde været et generelt behov for, at alle børnene kunne tilbydes en større mængde realviden igennem skolegangen, og hertil havde man i begyndelsen af dette århundrede behov for at anvende de tekniske muligheder, som bl.a. filmmediet kunne tilbyde.

KILDE OG LITTERATURHENVISNINGER

1. Biografteatrene og børnene, Johanne Madsen i Politikens kronik 14.10.1909.
2. Børn og Biografteatre, Politiken 23.10.1909.
3. Naturstudiet i skolen, Vilhelm Rasmussen 1909.
4. Vore Herrer, 1919.
5. Cand. mag. Vilhelm Rasmussen var 1907–11 leder af den kommunale mellemskole på Frederiksberg, folketingsmand (S) fra 1915, rektor ved Sundby gymnasium 1919–24 og forstander for Statens Lærerhøjskole fra 1924. Var fremtrædende anskuelsespædagog, »Naturstudiet i skolen« er fra 1909
6. Skoledir. j. no. 60–63q, 1923 (Kbh.)
7. Kommunalbestyrelsens forhandlinger 20.12.1909 (Frh.)
8. Den stumme scene, Gunnar Sandfeld, NNF/Arnold Busck 1966, pp 63–64, 355–65.
9. Just. min. journ. 9119, 1910. Indtil biografloven af 1922 blev bevilling til at drive biografteater givet af den lokale politimester. Fra 1907 var der faste regler for tildelelse af bevilling (Cirkulære af 16. november 1907). I 1922 overgik bevillingstildeling til justitsministeriet
10. Ibid.
11. Den stumme scene, Gunnar Sandfeld p. 215–302.
12. P. A. Rosenberg var teatercensur. Ved en bekendtgørelse af 29.6.1907 underlagdes biografteatrene i København, på Frederiksberg og Københavns Ndr. Birk teatercensuren. Andre steder i landet pålagdes det ved et cirkulære (samme dato) politimesteren at foretage den samme censur – en forhåndscensur af film og billeder. Dette gjaldt til oprettelsen af Statens Filmcensur 1 1913
13. Just. min. journ. 9119, 1910.

14. Folkets avis, den 17.12.1910.
15. Just. min. journ. 2498, 1911. Ved folketællingen i 1906 havde Frederiksberg 87594 indbyggere medens København havde 426540.
16. Kommunalbestyrelsens forhandlinger 20.12.1909. (Frb.)
17. Skolevæsenets journ. biografateatercensur, 1911 (Frb.)
18. Politiken 17.10.1911.
19. Just. min. journ. 8603, 1911 & Politiken 6., 7., 12.12.11 samt Folkets avis 6.12.11. Senere omtalt 6. og 9.3.12 i Politiken.
20. Ibid.
21. Ibid.
21. Folkeskolen nr. 24, juni 1914.
23. 100 meter film gav en spilletid på ca 5 minutter.
24. Folkeskolen nr. 25, juni 1914.
25. Folkeskolen nr. 39, 1925.
26. I koncepten til et brev, usigneret men formentlig skrevet af viceskoleledertør Sophus Franck i 1925 til brandchef Folke på Frederiksberg, fremgår det, at filmforevisning har fundet sted ved la Coursvejens skole fra 1912.
27. Kommunal lærer cand. theol. Hans Peter Henrik Andersen var fra 1898 lærer ved forskellige skoler, fra 1907 fastansat ved Jagtvejens skole, fra 1912–33 formand for Lysbilledforeningen, fra 1921 lærer ved Matthæusgades skole og lysbilledkonsulent mm. for skoledirektionen i København samt fra 1934–38 medlem af skoleudvalget under Dansk Kulturfilm. Udsendte i 1924 bogen »Filmen i social og økonomisk belysning« for Komiteen til belysning af statsmonopoler.
28. Folkeskolen nr. 50, 1912 & Beretning om Lysbilledforeningens virksomhed i anledning af dens 20-årige beståen 1932 (skoledir. journ. no 60–79, 1931).
29. Den stumme scene, Gunnar Sandfeld p. 115.
30. Skolevæsenets sager 1915, film (Frb.)
31. Skoledir. journ. no. 60–79d, 1931 (Kbh.)
32. Skolevæsenets sager 1915, film (Frb.)
33. Ibid.
34. Ibid.
35. Ibid. Se også Hallgrens bog fra 1914 »Kinematografien ett bildningsmedel«.
36. Planen for disse forestillinger er trykt som bilag til Hallgrens bog »Kinematografien ett bildningsmedel« fra 1914. Planen forefindes også i Frb. kommunes arkiv som pergamentgennemslag. Hallgrens bog er på mange punkter en visionær skildring af, hvorledes film fremstilles, filmhistoriens første udvikling, forskellige filmtyper samt på baggrund heraf en gennemgang af film som undervisningsmiddel og interessen herfor i forskellige lande.
37. Kinematographie und Schule – Ein Vorschlag zur Reform des Anschauungsunterrichts, Otfried von Hanstein, Berlin 1911 (Filmmuseets bibliotek).
38. Kommunalbestyrelsens forhandlinger og breve mv i skolevæsenets arkiv 1909–10. (Frb.)
39. Censurs indberetninger fra 1.10.1910–3.1.1912 (Frb.)
40. Skolevæsenets sager 1915, film (Frb.)
41. Ibid.

42. Ved oprettelsen af Statens Filmcensur ansattes 3 censorer: kgl. skuespiller Chr. Zangenberg, (kunstnerisk censor), eksp. sekretær, cand. jur. Chr. L. Lumbye (jur. censor) og kml. anton Nicolaisen (pæd. censor). Fra Bekendtgørelsen om en for hele landet gældende censur af lysbilleder offentliggjordes d. 5.7.1913 var censureringen begyndt. Bekendtgørelsen trådte rigtigt i kraft d. 1.1.1914 og afløste de hidtidige ordninger med teatercensur for film i Københavnsområdet og politimestercensur i det øvrige land.
43. Skoledir. journ. no. 60-79d, 1931 (Kbh.)
44. Undervisningsmin. 1928 1. dept. 1540/28.
45. Beretning om Lysbilledforeningens virksomhed i anledning af dens 20-årige beståen 1932, (Skoledir. journ. no 60-79, 1931).
46. Ibid.
47. Ibid.
48. Ibid.
49. Ibid.
50. Ibid.
51. I Lysbilledforeningens 20-års jubilæumsskrift angives årstallene for samarbejdet med de to firmaer fejlagtigt til 1916 for »Skole-Filmen« og 1920-22 for »Industri-Filmen«. Det sidstnævnte kan godt være rigtigt. Men det førstnævnte må være forkert, idet firmaet ikke eksisterede på dette tidspunkt.
52. Ibid. & Lysbilleder og film i undervisningen, Dines Hansen 1950 (Danmarks pædagogiske bibliotek).
53. Folkeskolen nr. 4, 1921. og nr. 50, 1925 og nr. 22, 1913.
54. Skoledir. journ. no. 60-79, 1931.

Lærerinteresser og læreruddannelse

en analyse af læreruddannelsesloven af 1966

Af DAN CH. CHRISTENSEN

Den indflydelse som interesseorganisationer og faglige foreninger udøver på skolevæsenets udvikling har i senere år været genstand for øget opmærksomhed blandt forskere. – Den følgende analyse er udarbejdet af universitetslektor Dan Ch. Christensen.

Hensigten med den følgende historiske redegørelse er at analysere 1966-lovens baggrund, tilblivelse og indhold samt endvidere at belyse spørgsmålet om hvilke interesser, der behersker den uddannelsespolitiske beslutningsproces på læreruddannelsesområdet. Undersøgelsesmateriale er foruden interesseorganisationernes fagpresse, læreruddannelsesudvalget af 1960's arkiv på Rigsarkivet, hvortil jeg velvilligt har fået bevilget adgang af undervisningsministeriet. Desuden har jeg haft lejlighed til at drøfte problemerne med bl. a. flg. personer:

- K. B. Andersen, undervisningsminister 1964–67
- Morten Bredsdorff, fhv. seminarirektor, Vordingborg
- K. E. Bugge, professor, DLH
- Andr. Frehr, studielektor, Jonstrup Seminarium
- Ernst Goldschmidt, afd. chef, Undervisningsministeriet
- Knud Gro-Nielsen, fhv. seminarirektor, Th. Lang's Silkeborg
- Helge Larsen, undervisningsminister 1967–70
- Ingrid Markussen, lektor DLH
- Helveg Petersen, undervisningsminister 1961–64
- Erik Sigsgaard, uddannelsespol. ordfører for SF 1966
- Roar Skovmand, professor, DLH
- Sigurd Skyum, fhv. seminarirektor, Silkeborg.

Jeg takker dem alle for stimulerende synspunkter og supplerende oplysninger. De vil næppe kunne tilslutte sig alle enkeltheder eller hovedsynspunkter i min fremstilling, hvis tolkninger og eventuelle fejl jeg naturligvis selv hæfter for.

På et beskedent niveau er jeg også selv part i sagen. Dels har jeg i en kortere periode været tilknyttet Silkeborg Seminarium, nemlig i overgangsprioden, hvor både 54-loven og 66-loven var gældende bestemmelser. Og dels har jeg på Roskilde Universitetscenter, hvor jeg stadig er ansat, deltaget i udarbejdelsen af RUC's læreruddannelsesplaner. Jeg nævner dette, fordi disse engagementer formentlig har sat deres præg på fremstillingen; men nu er læseren da i det mindste advaret.

For at kaste lys over uddannelsespolitikkenes tilbliveltesvilkår har jeg fundet det relevant også at inddrage universitetscentrenes læreruddannelsesplaner fra begyndelsen af 70'erne, samt en redegørelse for udviklingen inden for statsapparatets eget planlægningsbureaukrati, undervisningsministeriet. Derimod har jeg villet afstå fra at skildre

læreruddannelse på Ollerup Fri Lærerskole og på Det nødvendige Seminarium. De udgør begge efter mit indtryk værdifulde lakuner i »systemet«, men at yde deres pædagogiske virksomhed retfærdighed fordrer et mere intimt kendskab til disse alternativer, end jeg er i besiddelse af. Ligeledes vil jeg undlade at drage Danmarks Lærerhøjskole ind i drøftelserne. Sidstnævnte institution er beskrevet i denne årbogs udgave for 1978, og fyldige jubilæumsskrifter er undervejs.

Endelig vil jeg gerne takke redaktionen af nærværende årbog fordi den efter afslag fra et par kommercielle forlag velvilligt optog en artikel, der i omfang næsten sprænger årbogens normale rammer.

1. Baggrunden – Seminarielivet under 1954-loven

Skolelovene af 1958 medførte naturligvis ændrede arbejdsvilkår for lærerkorpserne i folkeskolen og i gymnasiet. Danmarks Lærerforening havde vundet »den lange guerillakrig«¹ mod Gymnasieskolerne Lærerforening og erobret den nyoprettede realafdeling som sit arbejdsområde. Denne sejr samt de ny læseplaner fra 1960 – Den blå Betænkning for folkeskolen, »den røde« for gymnasieskolen – stillede i sig selv ændrede pædagogiske krav til lærerne, som før eller senere måtte slå igennem i læreruddannelserne. I erkendelse heraf nedsatte undervisningsministeren lillejuleaften 1960 et udvalg, der til opgave havde at undersøge, i hvilket omfang den ny folkeskolelov fordrede lovgivningsinitiativer på læreruddannelsesområdet.²

Dette udvalg fik allerede i 1962 gennemført en bemyndigelseslov, der muliggjorde, at de vordende lærere f.eks. kunne tage et ekstra liniefag på bekostning af dele af den ret lange obligatoriske fagrække. 1954-loven – »lex Paaskesen« som nogle kaldte den i respekt for en af ophavsmændene, eller »frihedsbrevet« til den danske seminarielærerstand, som Julius Bomholt træffende havde karakteriseret den – var en smidig ramme, der let lod sig tilpasse ændrede forhold. Før vi nøjere undersøger afløserens tilblivelseshistorie, vil vi imidlertid kaste et blik på læreruddannelsens vilkår, dens formelle bestemmelser og brogede hverdag, dens institutioner: seminarierne, deres forstandere og lærere, samt de lærerstuderende – eller seminarieeleverne, som de dengang kaldte sig.

I 1960 eksisterede der i Danmark 29 seminarier, hvoraf 8 var statsseminarier, resten private. De nyeste skud på stammen var seminarierne i Herning, Ålborg og Holbæk oprettet i 1960, og året efter blev to privatseminarier, Gedved og Vordingborg, overtaget af det offent-

lige³. Disse 29 seminarier var ingenlunde ensartede institutioner. Forskellene i deres ideologiske holdninger, hvormed de søgte at præge seminarieeleverne, lå dels i deres historiske oprindelse og dels i lokalpolitiske forhold.

En del af de private seminarier holdt stadig i 60'erne deres oprindelige idégrundlag i hævd. Det gælder klart de indremissionske seminarier i Nr. Nissum, Haslev og Århus; og mindre tydeligt i 60'erne end i 20'erne KFUM's seminarier på Frederiksberg og i Hellerup, hvis atmosfære byggede videre på det kristelige ungdomsarbejde, bl.a. i spejderbevægelsen.⁴ Også Zahles Seminarium på Nørrevold blev »videreført i den kristne ånd, hvori det er grundlagt«, som det hedder i vedtægtsbestemmelserne, og at dette ikke blot er mundsvejr, vidner rektor Poul Hartlings dimissionstaler om. »Vi vil påvirke Dem!« – med dette Hartling-citat, som var henvendt til seminarieeleverne, karakteriserede højesteretsdommer Mogens Hvidt fra bestyrelsen Poul Hartlings indsats, da han i 1970 forlod seminariet efter 20 års rektorgerning⁵. Endelig bar Københavns Aftenseminarium præg af sit udgangspunkt i fagbevægelsen og AOF⁶. Mere tvivlsomt er det om man omkring 1960 stadig kan tale om egentlig grundtvigske seminarier i Danmark – »Den Gamles« skolesyn havde indtil befrielsen 1945 spillet en ikke ringe rolle i Silkeborg, Odense, Ribe, Jelling og Gedved.⁷

De mange seminarier, ca. 10, der er oprettet i efterkrigstiden, skylder alle deres oprettelse til et kommunalpolitisk initiativ tilsikret statslig støtte og begrundet i den udbredte lærermangel. På disse seminarier findes intet skilt over døren med angivelse af religiøs, pædagogisk eller politisk holdning. Dette betød selvfølgelig ikke, at opdragelse og uddannelse rent faktisk fandt sted i et ideologisk tomrum; således må Skive Seminarium fremhæves som et sted, der helt fra begyndelsen – 1952 – blev præget af grundlæggeren, Holger Paaskesens grundtvigske holdning, som i enkel og klar stil gennemsyrede hans dimissionstaler. En bærende opfattelse heri er betoningen af lærerpersonlighedens betydning og udvikling⁸.

På de holdningsprægede seminarier gjorde man en del ud af seminarieelevernes personlige udvikling. Det vil nok ikke være at gå for vidt at sige, at disse seminarier – om end på forskellige grundlag – søgte at være i overensstemmelse med ordets latinske betydning, nemlig planteskoler, hvor man bestræbte sig på at opdyrke lærere, der ikke lod sig rive med af nymodens destruktive kræfter, hvortil i begyndelsen af

60'erne nogle seminarier regnede så vidt forskellige strøminger som eksistentialismen, den sekulariserede videnskabsorienterede pædagogik og psykologi samt velfærdsstatens materialistiske jagt efter specialister og overenskomstmæssige fordele, etc. »Arbejdet som lærer er det mest ansvarsfulde, der findes. Husk på, det er skolen, der former samfundet«, lød en af de manende appeller⁹.

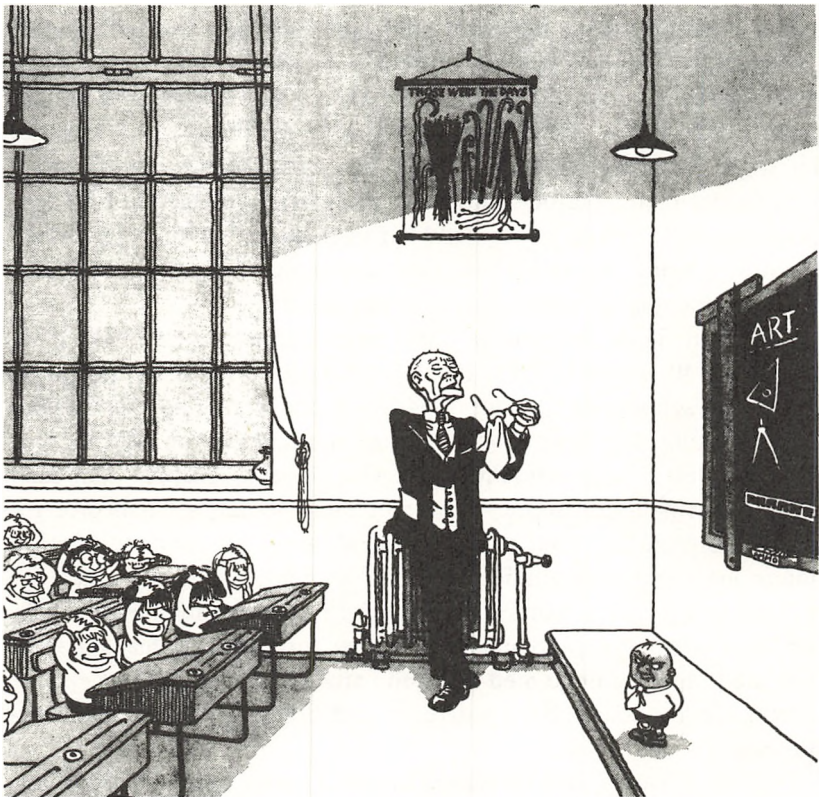
Begrebet »den personlige udvikling« har vel lejlighedsvis haft karakter af en floskel, som kunne opbygge en patetisk feststemning. Men betoningen af personlighedsudviklingen har for mange været krumtappen, hvorom hele læreruddannelsen drejede sig. 1954-loven »gav seminarierne størst mulig frihed« – en gennemgående sætning i betænkningen¹⁰ – og afsatte tid til »forelæsningsrækker, laboratoriearbejder, studiekredse eller lignende i fag (emner), som verdenslitteratur, religionshistorie, kunsthistorie, samfundsøkonomi, filosofi, historie, erhvervs- og kulturgeografi, muligt også musik, som, uden at der stilles noget særligt kundskabsmæssigt mål, kan give eleverne et videre udsyn.

Frem for nogen anden var Holger Paaskesen optaget af personlighedsudviklingen. Hans syn var, at alle lærere *har* en personlighed, selv om måske hverken de selv eller andre føler, at de *er* en personlighed, og at bevidsthedsudviklingen om denne menneskelige kerne er af altafgørende betydning – ikke blot for opdragelsen af børnene – men også for undervisningen¹¹. Derfor lagde han heller ikke så stor vægt på kundskabernes egenverdi. »Langt vigtigere end at dygtiggøre ungdommen er det, at vi forud søger at give de unges sind en sådan indstilling, at man senere tør løbe den risiko at betro dygtighed til dem«, sagde Paaskesen til dimittenderne i 1966. Og i 1968: »Jeres arbejde er ikke at fylde barnehjerner med kundskaber som var de syltekrukker. Svindet er betænkeligt, når krukkerne åbnes. Jeres arbejde er at slibe redskaber, som I giver jeres elever i hænde. Dem vil de takke jer for. Det største af alt i jeres arbejde er at forme mennesker. Hver eneste af jeres vordende elever vil måske tilegne sig et tankeliv og et følelsesliv, som bevæger sig ad baner, som I har anvist. Det er det store ved at være lærer«. ¹²

Disse enkle, tillidsfulde bemærkninger illustrerer »frihedsbrevets« frodige muligheder, når samspillet mellem studerende, seminarium, rektor og lærere, levede op til de ideelle mål. Men dette samvirke var

ikke et dækkende udtryk for 54-lovens virkelighed for landet som helhed.

En mere udbredt og dækkende opfattelse af læreruddannelsen under 1954-loven var – at uanset 54-lovens smukke intentioner og rummelige frihed – var livet på seminarierne en sovepude. Som helhed betragtet var de faglige muligheder gået i forfald, og længslen efter præcise faglige krav var stor blandt seminariernes personale og interesseorganisationernes ledere. Der var en følelse af, at de seminariestuderende sad tiden af og fik autorisationen til et lærerembede i folkeskolen forærende. Den eneste hurdle var optagelsesproceduren. Var de

»Jeg har hørt, at I ikke tror på, at der er lærermangel, og at der efter Jeres mening – i virkeligheden er én for meget i dette klasseværelse«. Giles – Daily Express 20.9.1973.

unge blot kommet ind på et seminarium, var pensionen med næsten usvigelig sikkerhed inden for rækkevidde blot ved at lade tiden gå. Sådanne nedsættende vurderinger var naturligvis stærkt subjektive, men ikke ualmindelige i seminariekredse.

Om praktikken i disse år gælder det, at lærermanglen i folkeskolen stod i vejen for, at de lærerstuderende fik den tiltænkte vejledning, og at deres praktikperioder som oftest blev benyttet til vikartjeneste. Om nogen vekselvirkning mellem seminariets undervisning i fag og pædagogik på den ene side og praktiklærernes råd og vink på den anden kunne der under disse omstændigheder ikke blive tale.

På denne baggrund og på grund af den enorme fagtrængsel i uddannelsen kan det derfor ikke undgås, at seminarieeleverne ofte i den almene bevidsthed blev betragtet som halvstuderende røvere.¹³ Denne karakteristik rummer nok en udbredt opfattelse – måske især i den bedst uddannede del af befolkningen. De omtalte ideologiske kendetegn spillede næppe mere nogen særlig rolle for flertallet af de unge, der søgte optagelse på seminarierne. Ser man på ansøgerne til seminarierne vil man i perioden finde, at seminarier beliggende i Københavnsområdet, Fyn og Midtjylland har overskud af ansøgere, mens seminarier i Nord- og Sydjylland samt det øvrige Sjælland har underskud – uafhængigt af seminariernes ansigt udadtil.

Hvem var da de dengang ca. 2000 unge mennesker, 1958/59: 1936, 1959/60: 1940, 1960/61: 2383, 1961/62: 2374, der årligt blev optaget på landets 29 seminarier? Under 1954-loven har vi to slags lærerstuderende, nemlig dels dem på den 4-årige normallinie, og dels studenterne på den 3-årige studenterlinie. Om disse to grupper kan man sige, at normallinien repræsenterer et mere socialt afbalanceret rekrutteringsgrundlag end studenterlinien, samt at studenterlinien i højere grad end normallinien består af kvinder.¹⁴ Samtidig synes der at være belæg for, at børn af lærere ikke i så stort omfang som tidligere selv søger læreruddannelse,¹⁵ hvilket formodentlig hænger sammen med, at disse unge med væksten i studentertallet og dermed i de videregående uddannelser i større tal end tidligere er søgt til universiteterne.

Endvidere kan vi med sikkerhed fastslå, at unge født i arbejderklassen er en del ringere repræsenteret blandt lærerstuderende – ligesom ved andre videregående uddannelser – end svarende til denne classes andel af befolkningen som helhed. At der finder en stigende rekrutte-

ring til seminarier sted fra funktionærgrupperne kan ikke undre, al den stund disse grupper er i hastig vækst. Flere entydige konklusioner er det svært at drage af de opgørelser, der findes om de studerendes sociale tilhørsforhold, først og fremmest fordi socialforskningsinstituttets socialgruppe-undersøgelser ikke tager hensyn til disse års dynamiske forskydninger i beskæftigelsesstrukturen. Og det er ret vigtigt i disse år, hvor opbruddet i landbruget finder sted. Traditionelt rekrutteredes jo mange lærere fra gårdmandskredse, men til hvilken socialgruppe forsvinder gårdejerne hen, når de sælger gården?

Som nævnt rekrutteredes studenterlinien gennemsnitligt i højere grad fra hjem med højere social status og indkomst end studerende fra den 4-årige normallinie. Eller med andre ord: »manden fra ploven« har en chance for gennem præparandklasse at få en læreruddannelse og dermed en højere social status end forældrene. Kravet om studentereksamen som eneste adgangsvej til læreruddannelsen har følgelig som konsekvens, at lærerkorpsets sociale sammensætning i forhold til skolebørnenes, der jo følger befolkningsgennemsnittet, bliver mere skæv end den ellers kunne have været. Indførelsen af HF rådede dog en del bod herpå.

Det er givet, at lærerstuderende hører til gruppen af unge, som selv har klaret sig – og befundet sig godt i skolen, og som hører til et dygtigt mindretal af befolkningen, i hvert fald på det boglige område. Der var – og er – adgangsbegrænsning til læreruddannelsen. 25–30 % af ansøgerne blev sorteret fra, hvad enten de var dimittender fra præparandklasserne eller de kom med studentereksamensbeviset i hånden. Såvel ansøgetallet som antallet af optagne steg kraftigt fra 1960–66; derefter indtrådte der stagnation i årene op til 1970, hvorefter tilvæksten igen accelererede kraftigt, indtil 1973, da 4481 påbegyndte en læreruddannelse. Herefter bevirkede nedskæringspolitikken et brat fald i tilgangen. Stigningen i 60'ernes begyndelse og stagnationen i 60'ernes slutning kan delvis forklares med de store fødselsår-ganges indtræden i det videregående uddannelsessystem. Men hertil må føjes de forbedrede økonomiske støttevilkår for uddannelsessøgende, den store efterspørgsel efter videreuddannet arbejdskraft og de deraf følgende relativt gunstige udsigter til gode løn- og arbejdsvilkår for lærerstanden.

Endelig kan man sige, at en del studenter har valgt seminarieuddannelsen som en retrætemulighed fra et universitetsstudium, hvis længde

eller krav til selvstændig arbejdsindsats måske har oversteget deres kræfter.

Uddannelsen efter 1954-loven opererede med et læreregnetheds-kriterium, som nåede at blive vældig forkættet, inden det – via et kortvarigt forslag om et lærer-uegnethedskriterium – blev sløjftet. I praksis blev læreregnethedskriteriet ofte negligeret ved optagelsesproceduren. Seminarieadministrationen kunne let udskille efter eksakte eksamenskvoteinter,¹⁷ skønt disse næppe siger noget om ansøgerens egnethed for lærergerningen, mens ansøgningernes levnedsbekrivelse, når det kom til stykket, var ligeså intetsigende, eftersom det stort set altid fremgik, at ansøgeren havde næret en brændende iver efter at tjene den danske folkeskole som lærer lige siden den tidlige barndom. Om de virkelige motiver kunne man kun gisne.¹⁸

Hvorledes var så seminariernes lærerkollegier bemandet? Der eksisterede omkring 1960 ingen bestemte krav til seminarielæreres uddannelse. Man anvendte i hovedsagen to typer arbejdskraft, nemlig lærere med og lærere uden akademisk embedseksamen. Hertil kan bemærkes, at universitetsuddannede seminarielærere i princippet stod helt fremmede over for den pædagogiske situation, som de uddannede deres lærerstuderende til at indtræde i, mens den ikke-akademisk uddannede lærergruppe som hovedregel – foruden at have praktiseret i folkeskolen en årrække – havde videreuddannet sig med faglærereksamen eller med årskurser på Danmarks Lærerhøjskole.

Akademikerne dominerede således i den faglige undervisning frem for alt i kristendomskundskab, som blev varetaget af cand.theol.'er, der enten ikke ville være præster, eller som gerne ville og dertil have et bierhverv, men også de humanistiske fag blev mestendels læst af akademikere. I disse år var efterspørgslen efter naturvidenskabeligt uddannede akademikere så stor i forhold til udbuddet, at seminarierne ikke kunne få deres behov dækket. De øvrige seminarielærere gjorde sig derfor, først og fremmest gældende i de musiske fag som her til lands aldrig har vundet anerkendelse som akademiske, samt i de praktisk pædagogiske fag.

De to lærergrupper – ca. 40 % akademikere, ca. 60 % seminarieuddannede plus videreuddannelse, afspejlede således en spænding mellem det faglige og det pædagogiske. Denne spænding opfattedes af nogle som frugtbar – mødestedet for det akademiske og det pædagogi-

ske – men af andre som inkarnationen af selve grundbristen i læreruddannelsen.

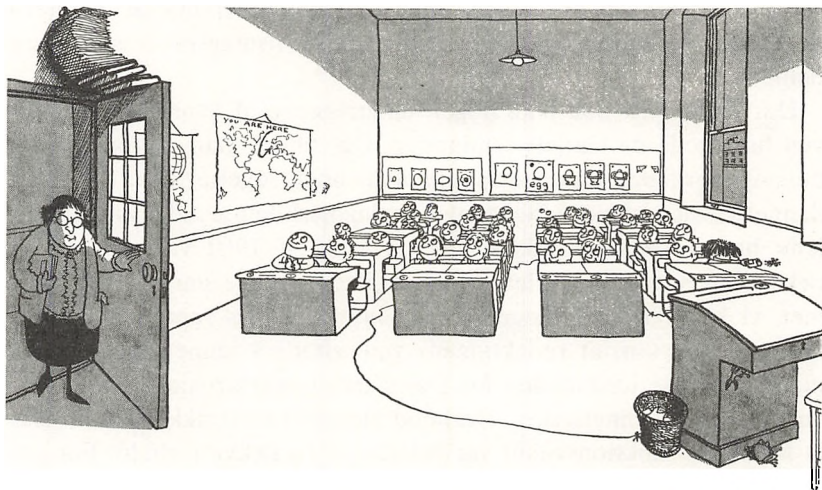
Forholdet var det, at 1954-loven ligesom sin forgænger fra 1930 krævede, at liniefagsundervisningen omfattede såvel selve faget som dets udformning i folkeskolen.¹⁹ Den ideelle seminarielærer skulle derfor besidde såvel en solid indsigt i sit fag som erfaring med dets praktiske anvendelse i undervisningen af børn. Formentlig i erkendelse af, at sådanne ideelle lærere var vanskelige at opdrive, men også på grund af 66-lovens koncentrerede indsats for at hæve det faglige niveau, gennemførtes der nu i læreruddannelsen en arbejdsdeling mellem liniefagenes indhold og didaktik, der ikke forudsatte praksis i folkeskolen, og de praksis-orienterede undervisningsfag, der til gengæld savnede kontakt med liniefagene.

For den lærerstuderende optræder imidlertid kravet om faglig indsigt og den pædagogiske formidling heraf samtidigt i den konkrete undervisningssituation, og hans uddannelse bygger på en udtalt fortrøstning til, at de to sider af undervisningssituationen på en eller anden måde smelter sammen i hans person. Hvad der end måtte foregå af frugtbare debatter på seminariernes lærerværelser mellem ikke-akademisk uddannede og akademikerne, rummer loven ingen tilskyndelse endsige forpligtelse til at de to lærergrupper i fællesskab påtager sig den opgave det er sammen med de lærerstuderende at integrere de faglige og de pædagogiske sider af undervisningsprocessen til en helhed.

Der findes vist nok ikke nogen undersøgelse af hvorledes 1954-loven fungerede på landets seminarier. Der findes mange enkeltpersoners vurderinger, men ingen uhildede undersøgelser over læreruddannelsens ændringer i faglig eller pædagogisk henseende. »Folkeskolen« bragte, da læreruddannelsesudvalget af 1960 var nedsat, en række interviews med elever eller nybakte lærere under 54-loven,²⁰ men vi kan ikke sige noget om de interviewedes repræsentativitet, derimod nok om, at redaktionens vedhæftede kommentarer sigtede mod at berede jordbunden for Danmarks Lærerforenings planer om en ny læreruddannelseslov. Derimod kan man med sikkerhed fastslå, at 54-lovens funktionsvilkår var belastet af en række forhold. For det første af lærermanglen, den blev opgjort til mellem 6 og 10.000 stillinger, flest i Jylland.²¹ Denne mangel søgtes mindsket gennem en vikar-

udsendelse af seminarieelever, hvorved deres uddannelse måtte lide et afbræk på 5 måneder. For det andet oprettedes der i slutningen af 50'erne og i begyndelsen af 60'erne særligt mange ny og store klasser for hurtigst muligt at uddanne sig ud af lærermanglen; således oprettedes i 1963 alene 97 ny klasser. Derved opstod følgevanskeligheder med at skaffe kvalificerede seminarielærere – der læstes i disse år særligt mange overtimer, der manglede lokaler osv. osv. De kredse, der i tiden efter den ny folkeskolelov forlangte en revision af læreruddannelsen, og som til den ende søgte at bringe 54-loven i miskredit, nævnte ikke disse objektive forhold.

På Danmarks Lærerforenings repræsentantskabsmøde den 17., 18. og 19. august 1960 aflagde læreruddannelsesudvalget, hvis formand var overlærer P. A. Andersen, beretning²² og udstak her nogle hovedsynspunkter på læreruddannelsen, der alle tenderer i samme retning. Udvalget finder, der er gået inflation i læreruddannelsen og efterlyser administrativ ensretning, et ensrettet optagelsesgrundlag: studentereksamen, en ensartet vurdering af undervisningen: eksamen i alle fag, og nedlæggelse af småbørnslærerindeuddannelsen i Danmark.²³ Som det straks vil ses krav, der vandt gehør på højere sted og som skulle komme til at dominere det få måneder senere oprettede læreruddannelsesudvalg af 1960.

»Som der var en der sagde på »Lærerforeningens repræsentantskabsmøde«: Lærere er ikke som værkførere på fabrikken. De burde være kvinder og mænd som elsker børn og deres livlige fantasi«. Giles – Daily Express 14.4.1966.

Tilsvarende synspunkter luftedes af seminarielektor A. Morville, Jonstrup Statsseminarium på et møde i Det pædagogiske Selskab. Også han gjorde sig til talsmand for ensartede optagelsesvilkår på studentereksamensniveau, og redaktøren af »Dansk Seminarieblad«, rektor Tage Kampmann sekunderede ham med et forslag om at fremme ensartetheden ved eksamen i alle fag, ligesom »en noget strammere bekendtgørelse, end den vi har, kunne bringe større overensstemmelse mellem seminarierne til veje«. ²⁴

Lærernes og seminarielærernes faglige organisationer var således gået i spidsen med krav om omfattende ændringer i læreruddannelsen, før undervisningsministeren – efter forhåndsdrøftelse med de samme organisationer – nedsatte læreruddannelsesudvalget af 23. december 1960. Gennem organisationernes fagblade var det endvidere bebudet i hvilken retning ændringerne skulle gå. Det må have virket beroligende om end ikke særligt overraskende for de toneangivende organisationsfolk at erfare udvalgets sammensætning. Ud fra udvalgs-sammensætning at dømme tegnede alt til, at områdets hovedorganisationer Danmarks Lærerforening og Dansk Seminarieforening – under forudsætning af at de kunne fastholde den kurs, hvorom der indledningsvis var konstateret enighed – ville kunne gennemføre deres politik uden afgørende modstand fra andre tænkelige kombinationer af udvalgsmedlemmer.

Læreruddannelsesloven af 1966, dens tilblivelseshistorie.

Udvalget vedrørende læreruddannelsen blev nedsat på falderebet til 1961. Til formand beskikkedes statskonsulent K. Helveg Petersen – manden bag »Den blå Betænkning«.

Udvalgets sammensætning var påfaldende snæver; af dets 33 medlemmer var der ikke én person, som ikke var eller havde været lærer. 10 var seminarierektorer, 8 seminarielektorer og resten lærere bortset fra to embedsmænd fra Undervisningsministeriet, der ved nærmere eftersyn også viste sig at være lærere, den ene K. Helveg Petersen, seminarieuddannet folkeskolelærer, nu statskonsulent, den anden Holger Nielsen magister og seminarielærer, nu undervisningsinspektør. Disse læreruddannelsessagkyndige var dels medlemmer af seminarierådet og dels udpeget af fagforeningerne Dansk Seminarie-

forening og Danmarks Lærerforening, mens resten, en halv snes personer fra seminarier og skolemyndigheder, var beskikket af ministeriet. Der var ingen repræsentanter fra erhvervslivet, ingen fra fagbevægelsen; og der var ingen fra forældrekræde.

På læreruddannelsesudvalgets første møder, hvor hensigtserklæringerne i grove konturer skal præsentere deltagerne for hinanden, genlyder da også organisationernes hovedkrav:²⁵ lærerstandens prestige må værnes. Studentereksamen skal være adgangsbetingelsen til seminariet. Der må kræves eksaminer, osv. Danmarks Lærerforening gør allerede på udvalgets første møde på Christiansborg den 13. februar 1961 opmærksom på, at den ønsker en ny læreruddannelseslov, hvilket turde være en forudgribelse af udvalgets kommissorium, som var at undersøge, »hvorvidt og i bekræftende fald på hvilke punkter undervisningen efter den nye folkeskolelov og de nye læseplaner for folkeskolen har gjort ændringer af faglig og pædagogisk karakter i reglerne om læreruddannelsen påkrævede eller ønskelige; ... For så vidt man under drøftelsen heraf når til forslag, der peger imod nødvendigheden af en ændring af læreruddannelsesloven, kan spørgsmålet herom af udvalget rejses over for undervisningsministeriet.«²⁶

Udvalgets betænkning, der forelå i marts 1965, kan siges at stå i et omvendt proportionalt forhold til kommissoriet. I betragtning af de mange skolekyndige medlemmer i udvalget kunne man have forventet et udvalgsarbejde, som kastede lys over folkeskolens daglige pædagogiske virksomhed og de ændrede læreropgaver, der dels var en følge af tidens pædagogiske strømninger og dels af den ny folkeskolelov. Betænkningen konstaterer herom: »Under den nye skolelov er der foregået en meget betydelig udvikling inden for folkeskolen«. Samt sætningen: »... og der er foregået en rig udvikling i pædagogisk henseende.«²⁷ Det er alt!

Formanden, K. Helveg Petersen, redegjorde i sin velkomsttale til udvalget for nyskabelserne i 1958-loven: de øgede krav til fremmedsprogundervisning, til matematikundervisningen, de faglige krav til lærerne i realafdelingen, specialundervisningens øgede omfang. Den blå Betæknings krav om fagsamarbejde, forventningerne om, at lærerne skulle fremme demokratiske holdninger hos sig selv og hos børnene, kravene om bedre end hidtil at formidle overgangen mellem uddannelse og erhverv, etc. etc. Og formanden antydede selv, at Den blå Betæknings krav om fagsamarbejde stod i modsætning til liniefagslæs-

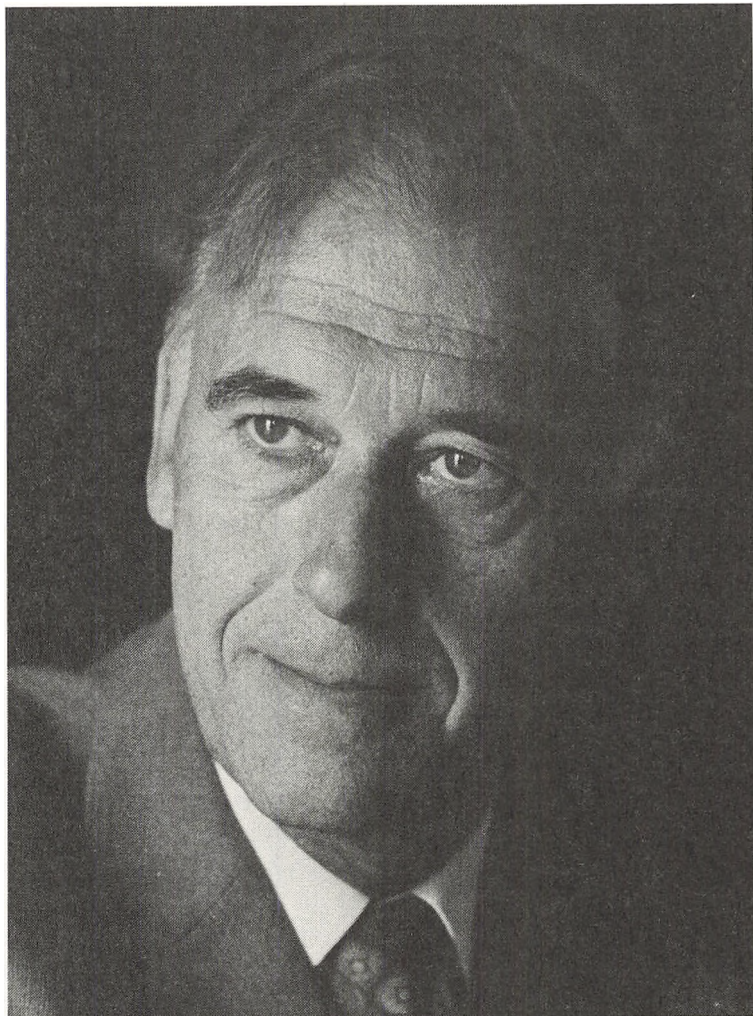
ningen i læreruddannelsen, der fremmer faren for »faglige båse«.»²⁸ Formanden påpegede således indledningsvis nogle elementer i en sådan undersøgelse, som var udvalgets centrale opgave ifølge dets kommissorium.

Men udvalgets flertal tog aldrig sit kommissorium alvorligt. Da Danmarks Lærerforening straks fra første færd bekendtgjorde at foreningen ønskede en ny læreruddannelseslov, tog man fat på løst og fast at drøfte manglerne ved 54-loven²⁹ og på at påpege de ændringer, der skønnedes at være fremmede for lærerstandens prestige. Eller som seminarirektor Tage Kampmann, redaktør af »Dansk Seminarieblad« formulerede det: »Var eleverne gjort af idealstof, ville den nugældende ordning sikre dem en fremragende uddannelse, men ordningen er ikke realistisk«. ... »Det må være muligt at finde frem til et mere tætmasket net til sortering af kandidaterne, og efter seminarierektorens mening egnede kun det faglige sig hertil«.»³⁰

Således gik udvalgsarbejdets første halvandet år med 4 plenarmøder med en ustruktureret drøftelse af læreruddannelsesproblemer hovedsageligt med udgangspunkt i Danmarks Lærerforenings krav om ensretning og eksaminer over hele linjen og en forlængelse af uddannelsestiden til 4 år.³¹ To ubundne seminarirektorer Knud Gro-Nielsen, Th. Lang's seminarium og Holger Paaskesen, Skive seminarium, opponerede mod DLF's linie som den kom til udtryk i resolution af 17.–18. oktober 1961³² – men forgæves. Overlærer Stinus Nielsen og P. A. Andersen, DLF, var ubøjelige i deres krav, som herefter blev indholdet i planen for udvalgets videre arbejde.

På dette tidspunkt blev statskonsulenten for folkeskolen og seminarierne K. Helveg Petersen udnævnt til undervisningsminister, og skønt han havde ønsket at fortsætte som udvalgsformand, bestemte Folketinget at han måtte forlade det, hvorefter mag.art. Holger Nielsen, Undervisningsministeriet, overtog formandshvervet. Herefter gled initiativet formandskabet af hænde. Hvor Helveg Petersen med sine erfaringer med udarbejdelsen af »Den blå Betænkning« dels havde en naturlig autoritet og dels en kurs at sigte efter, blev Holger Nielsen en velmenende ordstyrer. Kurs og tempo blev nu sat af interesseorganisationerne. De konstituerede sig som et arbejdsudvalg, der i praksis tog roret fra formanden.

I sommerferien 1962 udarbejdede Gro-Nielsen en arbejdsplan for udvalgets videre arbejde; heri lagdes en fastere struktur for drøftel-

Seminarirektor Tage Kampmann, formand for DS fra 1964. Politikens Pressefoto 1970. fot. Ebbe Andersen.

serne, der hidtil havde haft en ret diffus karakter. Holger Paaskesen tilsluttede sig retningslinierne i arbejdsplanen, som det på plenummødet den 5.–6. september 1962 i Nationalmuseets oldskriftssal blev vedtaget at følge.³³ Formanden for Gymnasieskolernes lærerforening,

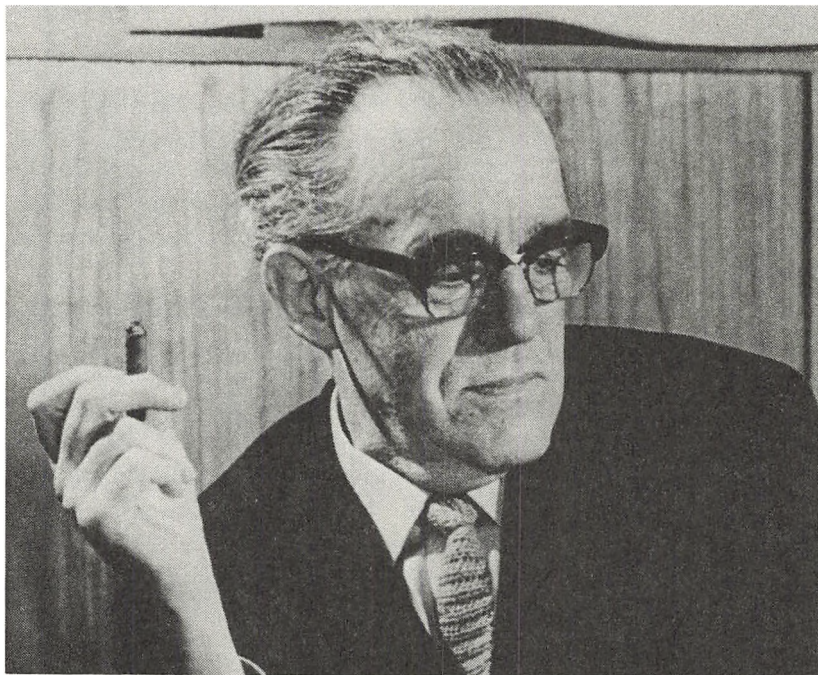
adjunkt Bernhard Baunsgaard foreslog, at Gro-Nielsen blev supplerende medlem af udvalgets arbejdsudvalg, hvilket vedtoges.

Det stod nu klart, at udvalget allerede havde truffet den afgørende beslutning om, at læreruddannelsen skulle laves om, og at denne beslutning var truffet uden at udvalget først havde gennemført den undersøgelse, som kommissoriet foreskrev. Lidet nyttede det, at Holger Paaskesen under mødet på Nationalmuseet protesterede. Hans protest kom blot til at understrege den mere og mere isolerede position, han kom til at befinde sig i i udvalget.³⁴

Man kan umiddelbart undre sig over, at Dansk Seminarieforening ikke udarbejdede noget forslag eller i det mindste skitser til en ny læreruddannelse. Fra lærergrupperne ved enkelte seminarier indgik fyldige forslag, som alle blev pænt arkiveret af udvalgets sekretariat uden at vække større opmærksomhed i selve drøftelserne. Det gælder således bl.a. N. Zahle's Seminarium, Købehavns Aftenseminarium, Marselisborg Seminarium og Nr. Nissum Seminarium. Hvorfor fremsatte seminarielærernes egen organisation intet forslag?

Bestyrelsen besvarede selv dette spørgsmål på repræsentantskabsmøder og generalforsamlinger på følgende måde: Eftersom de 4 bestyrelsesmedlemmer af DS, som er medlemmer af læreruddannelsesudvalget, nemlig formanden, seminarirektor Paul Holt, Århus Seminarium, kassereren, seminarielæktor A. Holkenov, Jonstrup Statsseminarium, redaktøren af Dansk Seminarieblad (1954–64), seminarirektor Tage Kampmann (som efterfulgte Paul Holt som formand i 1964) og endelig seminarielæktor Balle Hansen, Skive Seminarium, eftersom af disse 4 kun den sidstnævnte var udpeget af bestyrelsen, mens de 3 førstnævnte havde deres pladser i kraft af deres sæde i seminarierådet, kunne de ikke føle sig bundet af mandatmæssige forskrifter fra DS's bestyrelse. Derudover sad i læreruddannelsesudvalget adskillige menige medlemmer af DS udpeget dels af denne bestyrelse, dels af seminarierådet og dels af ministeren. På denne baggrund fandt bestyrelsen ikke at kunne forpligte sig på et fælles forslag.

Dette standpunkt fremkaldte følgende medlemsreaktion på DS' repræsentantskabsmøde d. 15. oktober 1962: »Bestyrelsen må finde sig i at vi betragter den som vore repræsentanter!«³⁵ De menige medlemmer af DS befandt sig således i den absurde situation, at deres fagforening ikke fandt at kunne fremføre medlemsskarens opfattelse(r) i et officielt udvalg, de reelt dominerede hvad antal poster angår.

Seminarirektor Knud Gro-Nielsen, Th. Lang's Seminarium. Politikens Pressefoto fot. Juul Sørensen

Hvorfor nu det? Naturligvis havde bestyrelsen en politik. Bestyrelsen var ikke splidagtig med sig selv. Men den skønnede ud fra erfaringerne med seminariekommissionen 1947–51, at den daværende uenighed mellem DLF og DS denne gang burde undgås. Da DLF så åbenbart var først ude med sin resolution af 17.–18. oktober 1961, måtte DS tilslutte sig eller risikere kamp, hvis den udarbejdede et selvstændigt, divergerende forslag. Bestyrelsen kan enten have skønnet, at et forslag svarende til DLF's ikke ville kunne samle tilstrækkelig enighed – eller hvis det kunne, ville være overflødigt – og at et selvstændigt DS-forslag ville skabe splid i egne rækker og vække DLF's vrede. Tilbage stod kun én udvej: at tilslutte sig DLF's forslag i hovedtræk – at dette var sket på forhånd kan ikke udelukkes, men heller ikke dokumenteres – og improvisere sig frem i størst mulig ubundethed. Denne politik forklarede Dansk Seminarieblad medlemmerne i en leder med

disse ord: »I dette synspunkt« (udarbejdelsen af en bedre lov end 54-loven) »står vor forenings ledelse sammen med DLF, og selv om dette sammenhold kan virke odiøst på nogle af vore medlemmer, er det en kendsgerning, som gør samarbejdet om en ny lov til et konstruktivt og frugtbart fællesarbejde.«³⁶ Denne politik havde som konsekvens, at medlemmerne af DS ikke havde nogen åbne kanaler for indflydelse på udvalgsarbejdet gennem deres bestyrelsesrepræsentanter, og at forbindelsen mellem bestyrelse og medlemmer kun gik den sædvanlige vej: oppefra og ned, eller som bestyrelsen selv udtrykte sig: »orienterede langs ad vejen.« Af plenumreferaterne fremgår klart, at flere bestyrelsesmedlemmer, først og fremmest Tage Kampmann, i læreruddannelsesudvalget aldeles ikke spillede den afventende »lytte-til-andre« – rolle, som han som redaktør gav medlemmerne indtryk af.³⁷

Der var nemlig andre end Knud Gro-Nielsen, der havde brugt sommerferien til en tænkepause. Danmarks Lærerforening fremsendte den 21. august 1962 til udvalget et »Skitse til en ny læreruddannelse«, der i hovedpunkter foreslog følgende struktur:

1. Studentereksamen eller aflagt prøve, der dokumenterer tilsvarende niveau.

2. 4-årig uddannelse med forprøve efter 1ste eller 2det år. Speciale i 8.-9.-10. klasser og ungdomsskole, og speciale i småbørnsundervisning.

3. 1 semesters praktik.

4. Eksamen i alle fag.

– et forslag, der – som det straks ses – i høj grad svarer til resultatet af udvalgets arbejde: læreruddannelsesloven af 1966.

Derimod fik et forslag udarbejdet af foreningen »Unge Pædagoger« fra 8. maj 1961 ingen indflydelse på udvalgets videre arbejde.³⁸ Unge Pædagogers forslag var inspireret af amerikansk psykologi og søgte at fremme mentalhygiejniske mål og professionelle krav til læreren. Uddannelsen var tænkt gjort 6-årig, byggende på en »sociologisk studentereksamen«. Karakteristisk for forslaget var, at de pædagogiske, psykologiske og sociologiske fagområder skulle spille en langt mere fremtrædende rolle, og den lærerstuderendes personlige udvikling skulle fremmes ved hjælp af mentalhygiejniske rådgivere, der skulle tildeles de enkelte studerende. Til gengæld dækkede forslaget en fæl-

lespædagogisk uddannelse, som kunne kvalificere til et langt større felt end folkeskolens, f.eks. fritidspædagoger, socialrådgivere, beskæftigelsespædagoger, voksenundervisere, m.v. Forslaget kom ikke til at beslægtlægge meget af læreruddannelsesudvalgets tid. »Dansk Seminarieblad« fandt, at »mange meget utraditionelle synspunkter her har fundet udtryk. Vi skal ikke lade hånt om disse tanker, for på flere områder falder vore opfattelser sammen, men det skal også erkendes, at den meget stærke vægt på det mentalhygiejniske og socialpædagogiske ikke har fundet genklang hos de mange seminarierepræsentanter i udvalget. Om det er UP-folkene, som er for avancerede, eller seminarierepræsentanterne, som er for retarderede, skal vi lade være usagt ...«³⁹

De vigtigste ændringer.

I det følgende skal vi se nøjere på de hovedtemaer, udformningen af betænkningen drejede sig om, og nøjere undersøge de argumenter, der anvendtes af parterne i udvalget.

1. *Studentereksamen* som adgangsbetingelse til en læreruddannelse blev tidligst og mest kompromisløst fremsat af Danmarks Lærerforening, der mindede om, at foreningen allerede i 1930 havde stået på dette krav. Lad det være sagt straks, at der i og for sig ikke var alvorlige indvendinger fra nogen side mod kravet som udtryk for en højere adgangstærskel, men nok nogen usikkerhed om studentereksamens hensigtsmæssighed. Denne usikkerhed blev af formanden for Gymnasieskolernes Lærerforening, adjunkt Bernhard Baunsgaard,⁴⁰ knyttet til dels studentereksamens karakter af forberedelse til et videnskabeligt studium, hvilket læreruddannelsen næppe kunne kaldes, og dels til dens karakter af almen dannelse, men dertil er den klart utilstrækkelig, eftersom den savner pædagogisk-psykologisk orientering.⁴¹ Det sidste argument var også centralt for seminarierector Holger Paaskesen, der opfattede studentereksamen som en decideret kundskabsprøve, hvis værdi som sådan var uden selvstændig interesse for en læreruddannelse.⁴² Dertil kom to andre former for usikkerhed omkring studentereksamens egnethed som instrument til en højnelse af niveauet. Og de havde begge statistisk belæg. For det første havde det vist sig, at kvindelige studerende var overrepræsenteret ved semi-

nariernes studenterlinier, og at lærergerningen følgelig ville tendere imod at udvikle sig til et kvindefag, såfremt lærerstuderende rekrutteredes udelukkende fra gymnasiet. For det andet udklækkedes der i begyndelsen af 60'erne ikke studenter nok til at fylde alle pladser på seminarierne – og i tider med lærermangel var det selvsagt en umulighed at indskrænke lærerproduktionen.

Over for disse usikkerhedsfaktorer havde Danmarks Lærerforening ingen pædagogiske modargumenter; den fastholdt kravet, og det skulle senere vise sig, at foreningens optimisme med hensyn til mulighederne for en vækst i studentertallet snart kom til at slå endda rigeligt til.⁴³ Men i 1962 blev det faktisk anset for at være et meget problematisk spørgsmål, om det i den nære fremtid ville være muligt at få mobiliseret så stor en intelligensreserve, at 15 % af en ungdomsårgang ville bestå en studentereksamen. På afstand kan denne problematik fremkalde trækninger på smilebåndet, men det må forstås, at studentereksamen dengang blev opfattet som en absolut størrelse, en hård valuta, der ikke kunne devalueres.⁴⁴

Af mangel på argumentation blev det naturligt skudt Danmarks Lærerforening i skoene, at deres egentlige motiv til at fordre studentereksamen bundede i nogle lønpolitiske forestillinger om at højne standens løn og prestige til et niveau svarende til tandlægers og ingeniørers. Lærerforeningen afviste selvfølgelig, at kravet om en studentereksamen var skalkeskjul for de argeste politiske motiver, men det står dog fast, at foreningen ikke var i stand til at begrunde kravet pædagogisk. Således hævdedes det f.eks. ikke, at lærere med studentereksamen var bedre end lærere »fra ploven«, d.v.s. fra præp'en. Men kravet harmonerer godt med DLF's hovedsigte med at højne lærerstandens status, hvilket naturligt fremmede foreningens indkomstmæssige mål,⁴⁵ men som tillige lå i forlængelse af den i internationale organisationer fremtrædende uddannelsesøkonomiske forestillingsverden, som den f.eks. fremstod i »Folkeskolen«: »Hvis et land f.eks. sørger for, at lærerne i den overvejende del af dets uddannelsesinstitutioner står over for et gennemsnitligt lavt elevtal, og såfremt disse lærere er så godt betalt, at denne gerning i høj grad tiltrækker velbevagvet arbejdskraft og giver social anseelse, så vil man i reglen kunne forvente gode uddannelsesresultater ...« DLF kunne også anvisse økonomiske veje til løsning af kvindeoverskudsproblemet i lærerstanden: »Derfor er det i den fare, der truer, et spørgsmål om at gøre lærer-

gerningen attraktiv arbejds- og lønmæssigt, så balancen mellem mandlig og kvindelig tilgang indfinder sig af sig selv«. Med kravet om en studentereksamen som adgang til læreruddannelsen ville DLF hindre, at den »fortsat skulle være en Askepot blandt de højere uddannelser«. ⁴⁶

Også i Dansk Seminarieforening vandt kravet om studentereksamen gehør – ligesom hos »Unge Pædagoger«, der dog ønskede en »sociologisk studentereksamen«. Men begrundelsen hos DS var en anden end hos DLF. På seminarierne ønskede man en ensartet uddannelse for alle, ikke en opdeling i en normallinie og en studenterlinie, men samlæsning. Dette skønnes dog ikke nødvendigvis at fordrer en studentereksamen. En optagelsesprøve svarende til en studentereksamen i de relevante fag ville kunne gøre det. Samlæsningen ville da kunne foregå på et højere niveau. I øvrigt var også Dansk Seminarieforening præget af uddannelsesøkonomiske forestillinger og trangen til at sammenligne med andre lande.

Fordringen blev skarpt formuleret i en leder i Dansk Seminarieblad: »For at sige det lige ud: (skrev redaktøren Tage Kampmann) Det menneskemateriale, som i øjeblikket melder sig på seminarierne, er ikke tilstrækkeligt evnemæssigt udstyret til at kunne klare en sådan optagelsesprøve tilfredsstillende. Denne påstand vil kunne diskuteres og bør diskuteres, men man må ikke lukke øjnene for kendsgerningerne. Sammenfattende må man sige, at man på andre måder må gøre lærergerningen mere tillokkende, og det vil kort og godt sige, at man må føre en ny lønpolitik, for at man kan gøre sig noget håb om at hæve niveauet ved optagelsen. Dette er et lidt materialistisk indslag i debatten, men derfor kan det godt være både nøgternt og rigtigt«. ⁴⁷

Synspunktet blev modsagt. Da man i læreruddannelsesudvalget tog fat på diskussionen om indholdet i en 2-årig adgangsprøve, kom skillelinien i udvalget til at gå mellem tilhængere af en kundskabskontrollerende prøve på studentereksamensniveau på den ene side og på den anden et oplæg fra Holger Paaskesen med tilslutning fra K. Gro-Nielsen, som tilstræbte en frugtbar sameksistens mellem kundskabstilgængelse og pædagogisk skoling. ⁴⁸ Men de to organisationers krav om en værdifast eksamen koncentreret om det faglige, blev tromlet igennem. Prisen blev et to-årigt kursus uden pædagogisk indhold.

Konkluderende kan anføres en udtalelse af formanden for Lærerstudenterendes Landsråd. »Ønsket om at hæve adgangstærsklen er rime-

ligt, men jeg mistænker betænkningens fædre for at have tænkt mere på lærernes anseelse end på studiets behov«. ⁴⁹

2. Et andet hovedtema udgjorde kravet om *en afsluttende eksamen i alle fag*, hvor 54-loven havde indført eksamensfrihed i de såkaldte åndsfag samt i praktisk skolegerning.

Også på dette punkt var det udbredt enighed mellem DLF og DS omend begrundelsen udsprang af forskellige interesser. Lærerforeningen fandt, at 1954-lovens slækkelse på eksamenskravene havde bevirket at læreruddannelsen nu blev anset for en »Askepot blandt de højere uddannelser«. Overlærer P. A. Andersen, DLF, fandt, at »den udbredte despekt for læreruddannelsen har forbindelse med de manglende afgangsprøver«, og sammenligningen med tandlæger og ingeniører kom igen på tale. Men for DS's vedkommende var man mere optaget af eksamens genindførelse for at skabe ensartethed mellem åndsfagene og »de hårde kundskabsfag«, og mest optaget af at erhverve sig et disciplineringsredskab. ⁵⁰ »1954-lovens afslutning virker negativt tilbage, der er to grupper og spænding mellem disse. Spørgsmålet eksamen – ikke-eksamen er ikke afgørende, derimod det, at lærerne skal stille spørgsmålene. Det er kompromitterende for seminarielærerne, at de beder censorerne om at komme med spørgsmålene til mundtlig eksamen«. Tilhængerne af de friere former under »lex paaskesen« ønskede en pædagogisk begrundelse for genindførelsen af eksamen i alle fag, og for dem var indførelsen af andre bedømmelsesformer i åndsfagene i 54-loven et forsøg på at bryde med det traditionelle eksamenshysteri; »man ønskede at fremhæve at selve stoffets besiddelse ikke har nogen selvstændig værdi, men at alt afhænger af dets anvendelse«. ⁵¹ Samtidig var i hvert fald Paaskesen klar over, at afskaffelsen af eksamen fordrede andre undervisningsformer, ja, en helt anden selvstændig holdning til fag og pædagogik. At udvikle en sådan krævede talent og tid, og Paaskesen var skuffet over, at seminarierne syntes parate til at opgive dette udviklingsarbejde efter 5–6 års forløb. For Tage Kampmann stillede sagen sig mere enkelt: »Der ligger et bestemt menneskesyn bag de forskellige opfattelser; er man lidt pessimistisk, må man finde kontrol nødvendig«. ⁵² Men organisationerne vandt og indførte afsluttende eksamen i alle fag og dertil en stopprøve

efter uddannelsens første år i klasselærerfagene, hvori opnåelsen af bestemt kvotientsum gjordes til forudsætning for at uddannelsesforløbet kunne fortsættes. Eller som det udtryktes i en leder i seminariebladet: »Vi ønsker ikke ensretning eller konformitet, men vi ønsker orden i sagerne og præcise bestemmelser, som ikke kan tydes i vilkårlig og subjektiv bestemt retning. Dette vil gøre det lettere både for administrationen og for seminarierne, fjerne kritikken fra offentligheden og skabe respekt om læreruddannelsen«. ⁵³

Til eksamen hører en censor-institution, som paradoksalt nok ikke er et uafhængigt organ. Formandskabet ligger hos undervisningsdirektøren, der ligeledes har tilsynsmyndigheden. På dette punkt rummer læreruddannelsen ingen tilnærmelse til universitetsstudierne, hvis censorkorps af egen drift drøfter faglige krav og bedømmelseskriterier. Læreruddannelsens censorordning svarer til gymnasieskolens.

3. Adskillelsen mellem det faglige og det pædagogiske.

I sommeren 1963 erstattedes rektor for Danmarks Lærerhøjskole, Ernst Larsen, i læreruddannelsesudvalget af professor Carl Aage Larsen, der til det 12. plenummøde havde forberedt et indlæg om forholdet mellem liniefagsundervisningen og de pædagogiske fag i læreruddannelsen. På dette møde advokerede Carl Aage Larsen for den i USA udviklede videnskabscentrerede undervisning. ⁵⁵ Denne opfattelse havde også vundet fodfæste i Europarådet: »Ved anvendelsen af videnskabelig metode i barneskolen lærer man befolkningen viden om videnskabes væsen og funktioner«. Heraf fulgte at de i princippet – se dog s. 58 f. – videnskabeligt uddannede seminarielærere skulle stå for undervisningen i videnskabsfaget, mens praktiklæreren (en folkeskolelærer) skulle stå for stoffets pædagogiske udformning. ⁵⁶ Dette ville i praksis sige, at seminarielærerne i faget dansk, f.eks. skulle undervise i dansk sprog og litteratur, men ikke blande sig i, hvorledes dansk-undervisning, f.eks. begynderundervisning i læsning og stavning, foregår i folkeskolen. Denne pædagogiske opfattelse var et brud med 1954-lovens bekendtgørelses § 19: »Undervisningen lægges i videst muligt omfang i alle seminariets fag således til rette, at den er vejle-

dende med hensyn til stoffets praktisk pædagogiske udformning i folkeskolen«. Denne bestemmelse var naturligvis mere idealistisk end realistisk, al den stund de færreste af de videnskabeligt uddannede seminarielærere nogen sinde havde sat deres ben i et klasseværelse i folkeskolen. Med indførelsen af den videnskabscentrerede læseplans-tænkning befriedes seminarielærerne med et snuptag for den skyldfølelse, deres undervisnings utilstrækkelighed kunne give anledning til. Carl Aage Larsen befriede ligeledes seminarielærerne for problemer med at forsøge at indgå i tværfaglige forløb med nabofagene. På Holger Paaskesens spørgsmål: »Fagene overlapper hinanden i det virkelige liv. Kun i skolen adskilles de. Man burde måske tillade sig den frihed at lave en læreruddannelse uden disse skarpe skel. Mener professor Carl Aage Larsen, at 1958-loven nødvendiggør denne splitelse?« svarende professoren bekræftende, og tilføjede, at der ikke var kommet noget godt ud af eksperimenter med det andet. »Syntesen skal dannes hos den studerende selv og seminarielærerne bør ikke beskæftige sig hermed«. ⁵⁷ Denne salomoniske adskillelse mellem den videnskabsfaglige del af læreruddannelsen og dennes pædagogiske discipliner – fordelt mellem pædagogik, psykologi, undervisningslære, og praktisk skolegerning, og endvidere afvisningen af tværfagligt samarbejde, som også K. Helveg Petersen, Den blå Betænkningens fader, havde efterlyst, lettede utvivlsomt de administrative problemer for de to hovedorganisationer og skabte klare retningslinier for dem, der senere skulle udforme bekendtgørelse og eksamensordninger, men det er vanskeligt at få øje på adskillelsens gavnlige virkninger på læreruddannelsen som sådan.

4. Læreruddannelsens formålsparagraf

De indledende drøftelser herom blev påbegyndt på udvalgets 15. plenarmøde onsdag den 1ste april 1964 i Vartov. ⁵⁸ Drøftelsen herom fylder i plenumreferaterne halvanden side, og mens Gro-Nielsen mente, at formålsparagraffen skulle virke styrende på uddannelsens indhold, fandt Tage Kampmann, at den rent logisk konsekvente udformning ville være: »Seminarierne har til formål at uddanne lærere til folkeskolen«. Hverken mere eller mindre, og heri var forslagsstil-

leren jo konsekvent nok, eftersom hele uddannelsens struktur forlængst var fastlagt, hvorfor uddannelsens formål måtte tilpasses denne.

5. Personlighedsudviklingen

Et lignende modsætningsforhold gjorde sig gældende i debatten om personlighedsudviklingens plads i læreruddannelsen. Gro-Nielsen havde i sit udkast til betænkning af 31. oktober 1964 beskrevet faren for en standardiseret karakterdannelse, og fortsatte: »Men der er i hvert fald et bestemt synspunkt, som kan fremdrages i denne forbindelse og som skulle kunne opnå almindelig tilslutning, nemlig at i et demokratisk samfunds folkeskole må det være ønskeligt at læreren har en demokratisk livsholdning, og at denne kommer til udtryk i hans arbejde med og blandt børnene og i skolelivet i videste forstand i det hele taget«. ... »På spørgsmålet om, hvordan det da er muligt at give særlige vækstbetingelser for sådanne egenskaber, er svaret i princippet ganske enkelt: man lærer den demokratiske livsform ved at leve den, hvilket i forbindelse med læreruddannelsen vil sige, at de enkelte seminarier i deres opbygning og hele funktion i videst mulig udstrækning må afspejle den demokratiske livsform, hvor de studerende enkeltvis og i fællesskab med de medstuderende og lærerne i videst mulig udstrækning må have lejlighed til at udføre og leve i de funktioner, der knytter sig til de lige nævnte egenskaber og personlighedstræk«. ⁵⁹ Alle disse velmenende formuleringer med deres mulige vidtrækkende konsekvenser for læreruddannelsen blev imidlertid strøget i betænkningen, og ordet »demokrati« blev end ikke nævnt i betænkningen. »Når der ingen normer findes, bør man heller ikke opstille nogen« hævdede Tage Kampmann, og således blev det besluttet at sløjfe egentlig selvstændige bemærkninger om personlighedsudviklende islæt i læreruddannelsen. Udvalgets flertal hældede til den anskuelse, at det faglige arbejde i sig selv var personlighedsudviklende, hvormed man indirekte distancerede sig fra grundtvigske reminiscenser i tidligere læreruddannelser. ⁶⁰

6. Det sidste tema, *helhedsuddannelsen*, der skal tages op til nøjere drøftelse, er ikke det mindst væsentlige. Problemet, som her skal sæt-

tes under debat, skal derfor beskrives lidt nøjere. Sagt enkelt drejer det sig om, hvorvidt en læreruddannelse i sin helhed – hvad enten den varer 3, 3½ eller 4 år – skal være dækkende for hele folkeskolens forløb, som med 1958-loven var udvidet kraftigt. Sammenligningen med gymnasielæreruddannelsen på universiteterne sætter problemet i relief: medens gymnasielæreren i to fag underviser unge fra deres 16. til deres 19. år og dertil benytter et universitetsstudium normeret til 6 år – i praksis længere – plus ½ års pædagogikum, så underviser folkeskolelæreren i en lang række fag: klasselærerfag, liniefag, p-fag, m.fl., børn og unge fra deres 7. til deres 17. år, og benytter dertil en seminarieuddannelse på ialt 3 år (1954-lovens studenterlinie).⁶¹ Problemet var som nævnt blevet yderligere accentueret efter folkeskoleloven af 1958. Den ny realafdeling blev fra nu af folkeskolens arbejdsområde, dertil kom den frivillige undervisning i 8., 9. og 10. klasserne, et udvidet fagområde – navnlig fremmedsprog og matematik, specialundervisning, og undervisning i ungdomsskolen. Læreruddannelsen efter 1954-loven var ganske vist også en helhedsuddannelse men med modifikationer. Endnu eksisterede småbørnslærerindeuddannelsens tre seminarier, selve læreruddannelsen var opsplittet i en studenterlinie og en normallinie, hvoraf den sidste var den største, og endelig eksisterede der nogle frynser i form af faglæreruddannelser.⁶² Ikke uden grund karakteriseredes læreruddannelsen med betegnelser som fagtrængsel, overfladiskhed, degneskoler, etc.

Det er på denne baggrund ganske ambitiøst af Danmarks Lærerforening at rejse kravet om at ville bevare, ja endog udvide begrebet helhedslæreruddannelse til at omfatte en fælles alle folkeskolelærere omfattende uddannelse. Men som allerede tidligere nævnt var netop dette punkt et af lærerforeningens hovedkrav, fremført i resolutionen af 1961. Ved at hæve adgangstærsklen til studentereksamen skulle der skabes et realistisk grundlag for denne politik. Som bekendt lykkedes det for Danmarks Lærerforening at få gennemført sit hovedkrav også på dette punkt. Småbørnslærerindeuddannelsen faldt bort, læreruddannelsen blev gjort ensartet gennem indførelse af samme adgangstærskel for alle – gennem en ligestilling af studentereksamen og højere forberedelseseksamen. Hvorledes begrundede nu Danmarks Lærerforening berettigelsen af at bevare og udbygge helhedslæreruddannelsen?

Der findes to sæt af begrundelser: en pædagogisk og en fagfore-

ningsmæssig. For det første hensynet til børnene, der ikke kunne være tjent med at gennemgå en samlebandsuddannelse – som i Sverige, der altid fremhævedes som afskrækkende eksempel – hvor børnene som på båndet gør holdt ud for den aldersbegrænset uddannede ekspert på enten yngste, mellemste eller ældste trin. Rektor Gro-Nielsen antydede faren herved i en kronik: »Han (læreren) ser ikke, hvor de kommer fra eller hvor de glider hen, men han bearbejder dem kyndigt og effektivt i den korte tid, de gør holdt foran ham. Så glider de videre til næste station på samlebåndet.«⁶³ Professor Carl Aage Larsen føjede til denne argumentation at der ikke i de psykologiske videnskaber fandtes grunde til at sætte skarpe skel i børnenes udvikling i 10-årsalderen. Et sådant fandtes snarere omkring puberteten. Positivt udtrykt var det altafgørende at bevare klasselæreren, at skabe kontinuitet i børnenes skolegang, og den aldersspecifikke psykologisk-pædagogiske indsigt kunne erhverves i de under 66-loven indførte pædagogiske specialer:

A – undervisningen i de yngre klasser

B – undervisningen i de ældre klasser

C – undervisningen i specialklasser.

Med andre ord helheden kunne bevares, såfremt differentieringen blev udbygget; derved ville uddannelsen også blive mere smidig og arbejdskraftens mobilitet fremmes, hvilket var en international tendens i 60'erne uddannelsesplanlægning.⁶⁴

For det andet var der nogle fagforeningsmæssige krav, som Danmarks Lærerforening gav udtryk for i ledende artikler i »Folkeskolen«. Det organisatoriske krav om at bevare og yderligere styrke enheden i læreruddannelsen skyldtes frygten for at se foreningens arbejdsområde opsplittet dels i forskellige personalekategorier, hvilket fremmer tendensen til oprettelse af konkurrerende fagforeninger, og dels i en indskrænkning af arbejdsområdet gennem erobringer fra tilgrænsende pædagogisk arbejdskraft. Hvad Danmarks Lærerforening konkret havde i tankerne fremgår af en lederartikel i 1962: »Man kræver stødtropper sat ind forneden og foroven: Børnehave- og småbørnslærerinder og fritidshjems-pædagoger på de laveste trin og faglærere på de højeste. Lad det aldrig så meget have nødforanstaltningernes karakter. Konsekvenserne for den enhedslæreruddan-

nelse, vi ønsker knæsat, er uoverskuelige. Kronens bestræbelser med held, er en knibtangsoperation sat ind sigtende mod de første og sidste trin af undervisningen i folkeskolen, og der er lagt op til en tredeling af læreruddannelsen.⁶⁵ F.eks. havde »Landsforeningen af Skolekommissioner, Skolenævn og Forældreforeninger« for at afhjælpe den store lærermangel bebudet en lovrevision, hvorefter faglærere i de såkaldte rekreative fag skulle kunne få ansættelse i folkeskolen.

Men DLF's formand, Stinus Nielsen, reagerede skarpt på et repræsentantskabsmøde. »Det lyder smukt, når det anføres, at man må se bort fra snævre organisationsinteresser, når det er børnenes tarv, det gælder.«⁶⁶ Enhver kan selv vurdere værdien af de pædagogiske og fagforeningsmæssige argumenter for at bevare og styrke helhedslæreruddannelsen; resultatet er under alle omstændigheder, at Danmarks Lærerforening kæmpede for at sikre sit organisatoriske monopol på folkeskolen som arbejdsplads.

Dette resultat svarede til udformningen af 1966-loven, om hvilken en række personer fandt, at bukserne ikke kunne holde til de krav folkeskolen med 1958-loven – for slet ikke at tale om 1975-loven – med rette kunne stille til læreruddannelsen. 1966-loven negligerede fuldt ud den såkaldt brune betænkning, som omhandler undervisning i værkstedsfag og overgangen fra folkeskolens ældste klasser til lærlingeuddannelsen. Endvidere er de musiske fag stillet svagere i 66-loven end tidligere. Læreruddannelsesudvalget giver ingen særlig begrundelse herfor, og begrebet »musisk« findes ikke i lovforslaget. Orienteringsfagene historie, biologi og geografi er fjernet som fællessag og eksisterer nu udelukkende som liniefag. »Folkeskolefaget« orientering – et udtryk for »Den blå Betænkning« tanker om tværfaglighed – figurerer ikke i betænkningen.⁶⁷

Seminarierektor Morten Bredsdorff fandt, at den faglige dygtighed, som lærergerningen kræver, ikke kunne opnås med den store faglige spredning, der ikke kunne blive mindre, efterhånden som undervisningspligten blev forlænget. Fagtrængslen blev ikke mindre i 1966-loven end tidligere, og timetallet forblev fortsat højt, hvorved muligheden for en faglig fordybelse og selvstændige arbejdsformer led skade. Læreruddannelsens timetal blev i øvrigt bestemt ud fra sammenligninger med Danmarks Ingeniørakademi og Tandlægehøjskolen. Timetallet stod således ikke i relation til fagudvalgenes krav.⁶⁸ Fagudvalgene havde tværtimod fået et vist antal skematimer at arbejde

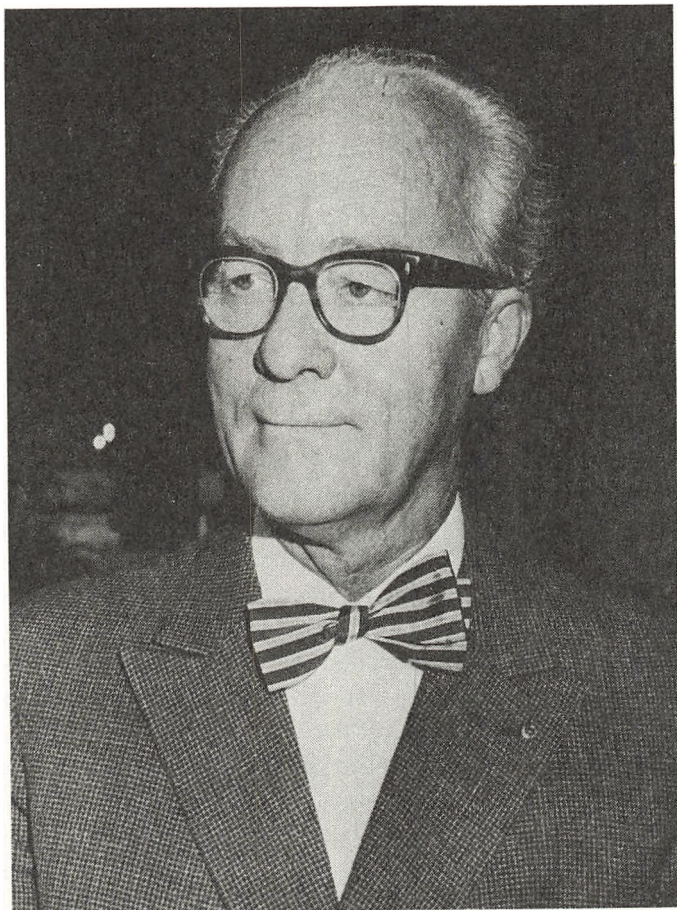
ud fra. Et antal, der skulle sikre at en jævnføring med andre prestigegivende mellemuddannelser ikke stillede DLF ringere i overenskomstforhandlingerne. Helhedslæreruddannelsen blev således bevaret og styrket. Men omkostningerne herved blev en fagtrængsel, en overfladiskhed, en beskæring af ikke-boglige fag og en skemabundet arbejdsform med højt ugentligt timeantal, der snarere implicerede et tilbageskridt i forhold til tidligere, nemlig – som Morten Bredsdorff udtrykte det: »et seminarium, som enten bliver en trædemølle eller en samling værksteder for fuskere«. ⁶⁹

Fra betænkning til lov

Lovforslagets behandling i folketingets uddannelsesudvalg var grundig, men temmelig ubesværet, og den 8. juni 1966 blev det vedtaget enstemmigt. At hverken De Konservative eller Socialistisk Folkeparti stemte imod, skyldes et kompromisforslag fra undervisningsminister K. B. Andersen. At kristendomskundskabsundervisningen blev kundskabsmeddelende og ikke forkyndende, var indrømmelsen, der fik SF (Sigsgaard) til at kunne tilslutte sig. Dermed faldt så begrundelsen for fritagelsesbestemmelsen bort, kristendomskundskab forblev obligatorisk klasselærerfag, og de konservative (Edv. Jensen) kunne så stemme for. ⁷⁰

Den skarpe debat, forslaget havde afstedkommet dels i pressen og dels på møder, kulminerede med en diskussion på Emdrupborg den 7. oktober 1965. Dette møde er udførligt refereret i Dansk Pædagogisk Tidsskrift 1965, s. 417–452, hvortil henvises for detaljer. Stærkt i debatten står seminarierektor Holger Paaskesen, der i sit flammende kampskrift »Læreruddannelsen til debat« offentliggjort i samme tidsskrift s. 201–231, uddyber sin mindretalsudtalelse fra betænkningen. Man må her huske på, at kritikerne af forslaget naturligvis kun kunne kritisere dets intentioner, samt at tilhængerne ofte forsvarede det ny gennem en kritik af det gamle, nemlig 54-loven.

Paaskesens hovedsynspunkt var, at de vordende læreres personlige udvikling blev ofret på bekostning af »et ensidigt knæfald for boglige kvalifikationer.« ⁷¹ Dette tilbageskridt udmøntede sig i adgangskravene – »erfaringer fra det praktiske liv møder ingen anerkendelse«, i eksamenssystemet – som »i sit væsen er udtryk for skepsis og mistillid,

Holger Paaskesen 1906–1972, seminariektor i Skive 1952–1972. Foto B. Panduro, Skive, 1966.

for svigtende tro på mennesker, på deres modenhed og ansvarsbevidsthed, og af skepsis og mistillid er intet godt nogensinde vokset frem«. I en nøddeskal: »1954-loven giver en betydelig frihed for det enkelte seminarium, den enkelte lærer og den enkelte studerende til selv at vælge emner og arbejdsform, og hvis lovens muligheder udnyttes, giver den frugtbar grobund for menneskelig udvikling og modning. Flertallets forslag vil i meget høj grad indsnævre det enkelte seminariums, i temmelig høj grad også den enkelte lærers og i næsten

fuldt omfang den enkelte studerendes muligheder for individuel udfoldelse og vil i stedet nagle hele læreruddannelsen til effektivisering i ganske bestemte retninger og til eksamensbundne undervisnings- og arbejdsformer«. ⁷²

Disse vurderinger udtrykker en dyb skuffelse over udviklingstendenserne i læreruddannelsen, og der kan næppe være tvivl om, at Paaskesen følte sig frosset ude af det gode selskab, som efter hans opfattelse for længst havde taget afsked med grundtvigske skoleidealer og i stedet kastet sig i armene på hvad der nu alment accepteres som tidens konventionelle visdom: effektivitet, specialisering og kundskabskontrol.

Det i praksis afgørende for Holger Paaskesens synspunkt var, at 1954-loven var god nok. Han forbiså utvivlsomt, at utilfredsheden med »hans« lov havde vokset sig meget stærk på de fleste seminarier. I sammenligning hermed var Skive Seminarium en oase, hvor både kolleger og lærerstuderende trivedes og udnyttede loven til fælles bedste. Hjemme var Paaskesen som en konge i sit rige og i Lærerstuderende Landsråd blev han mødt med ovationer. Den dyrkelse, som han således var genstand for, bidrog til, at han blev afskærmet over for den resignerende holdning, der udviklede sig på andre seminarier og i lærerorganisationerne. Da det gik op for ham, at han stod relativt isoleret, fastholdt han stædigt sine idealer om læreruddannelsen, hvor han måske med en mere pragmatisk indstilling ville have kunnet påvirke lovgivningen. Nu følte han, at vennerne i lærerforeningen, hvor hans indflydelse tidligere havde været betydelig, svigtende og at hans egne faldt ham i ryggen. Måske var Paaskesen så rodfæstet i sit grundtvigsk prægede skolemiljø, så indlevet i dets naturlige selvfølgelighed, at han blev chokeret over, at de øvrige udvalgsmedlemmer næsten over en bank, men i større overensstemmelse med tidens strømninger ville formalisere medansvar, medbestemmelse, eksamenskrav og pensabestemmelser.

Seminarierector Morten Bredsdorff skildrede i den tidligere omtalte kronik, ⁷³ hvorledes udvalget med sit helhedslærerforslag efter hans opfattelse havde sat sig mellem to stole. Kravet om studenterekamen (eller HF) som eneste adgangsbillet til læreruddannelsen udelukkede unge uden særlige matematisk-naturvidenskabelige eller fremmedsproglige evner – eller interesser. »Akademiseringen« favoriserer hensynet til folkeskolens ældre klasser, men forbigår til gen-

gæld småbørnsundervisningen og dermed klasselæreropgaverne samt undervisning af børn med intellektuelle handicaps – specialundervisningen, der stiller store krav til læreren, men netop ikke krav af fremmedsproglig eller matematisk-naturvidenskabelig art.

Men udvalgsmedlemmerne kunne også skyde med skarpt, og i deres forsvarstale for betænkningen fremhævede de klart nogle af udvalgets positive intentioner. Når modstanderne talte om konformitet fremhævede Gro-Nielsen og Albert Johansen, »at den enkelte studerende har adskillige valgmuligheder: liniefag, pædagogisk speciale. (...), samt en vis del individuelt stof i de forskellige fag (det er første gang, der i læreruddannelsen tales om individuelle stofopgivelser!). Hertil kommer, at de studerende skal være medbestemmende med hensyn til studiets tilrettelæggelse, varighed og afslutning, og så er der de næsten ubegrænsede personlige udfoldelsesmuligheder, der ligger i selve arbejdet med det forskelligartede faglige stof«. ⁷⁴

Opgivelsen af de personlige udtalelser på afgangsbrevet og mødepligtens bortfald til fordel for eksamen og karakterer blev begrundet med intentionen om at »ville afstå fra ethvert »sjælemaleri«, fordi det er så subjektivt og utilforladeligt«. ⁷⁵

Og endelig søgte man at pille glorien af Paaskesen ved at fremholde, at det ikke var hans lov, der havde sat den levende udvikling i gang, men derimod »Hartvig Frisch's såkaldte forsøgslov af 1948, hvis væsentligste særkende var, at den gav mulighed for anvendelse af nye eksamensformer, der var tilpasset efter undervisningen og dennes målsætning«. Det var fra den 54-lovens inspirationsgrundlag var hentet. 1966-lovens fædre hævdede bedre motiver og intentioner end de af modstanderne blev skudt i skoene. Dette gælder formentlig for de fleste lovgivere. Kritikken i begyndelsen af 60'erne hæftede sig ikke meget ved 54-lovens hensigter, men ved dens resultater, ligesom kritikken af 66-loven i slutningen af 70'erne i højere grad vedrører dens konstaterede konsekvenser end dens smukke intentioner. Tendenserne i læreruddannelsesloven af 1966 er således klare. Der er sket en forskydning fra 54-lovens højskoleinspirerede arbejdsskole til en mere universitetsefterlignende eksamensskole. Forslaget rummer en ambition om at hæve læreruddannelsens niveau og dermed seminariernes og lærerstandens professionelle anseelse. Ved sin tro på videnskabelige arbejdsmetoder i fagene og de pædagogisk-psykologiske fags »videnskabeligt-underbyggede indhold« fjerner loven opfattelsen

af lærerrollen fra den opdragende lærergerning til den professionelle uddannelsesekspertise.⁷⁶

Følgebetænkninger – »Slakteriudvalget«

I kølvandet på loven fulgte tre betænkninger. Den første nr. 527, hvori et af ministeren nedsat studieplansudvalg med undervisningsdirektør Hans Jensen som formand stillede forslag til bekendtgørelse om uddannelse af lærere til folkeskolen, udformede de detaljerede retningslinier, hvorefter de lærerstuderende og seminarierne skulle administreres. Der er ikke overladt meget til fantasien!

Den anden, nr. 531 om seminarieplanlægning indeholder forslag om antallet af seminarier, deres geografiske placering samt deres optagelseskapacitet. Udvalget, hvis virksomhed altså var livsfarligt for nogle – og som derfor i daglig tale gik under betegnelsen »slakteriudvalget« – havde de sædvanlige sagkyndige medlemmer, men en helt uhildet formand, nemlig amtmanden for Bornholm, N. Elkær-Hansen. Ingen af de 29 seminarier lå på den ø. Ledende kræfter i Dansk Seminarieforening, som nærede mistillid til nogle seminariers forudsætninger for at leve op til 66-lovens opskruede liniefagskrav, ville gerne disse seminarier til livs. Man skal jo ikke hælde ny vin på gamle lædersække. Dette synspunkt kunne naturligvis ikke fremsættes offentligt, så argumentationen i pressen lød, at de (for) mange jyske seminarier trak Danmark skævt i henseende til læreruddannelse.

Betænkningen stillede forslag om at begrænse antallet til 22, hvis samlede optagelseskapacitet til gengæld forøgedes til ca. 5000 lærerstuderende pr. årgang, svarende til den forventede søgning i 1980 uden adgangsbegrænsning.⁷⁷ At udvalget lagde denne forudsætning til grund skyldes en indhentet skrivelse fra undervisningsminister Helge Larsen. Samtlige seminarier i hovedstadsområdet skulle bevares og udbygges, mens randseminarierne enten skulle slagtes: Ranum, Nr. Nissum, Herning, Tønder, leve i farezonens utryghed: Skive eller sammenlægges: Th. Langs og Silkeborg, Marselisborg og Gedved (samarbejdes), Jelling og Kolding, Esbjerg og Ribe, Odense og Skårup (samarbejdes), og endelig Vordingborg og Haslev (samarbejdes). Af sidstnævnte umage par fremgår, at udvalget ikke bekymrede sig synderligt om seminariernes ideologiske særpræg. I øvrigt vakte det

en del opsigt, da et af udvalgsmedlemmerne nogle år senere søgte og fik rektoratet på et af de statsseminarier, som han havde været med til at foreslå nedlagt. Undervisningsminister Helge Larsen måtte ekskorporere den ny rektor til talerstolen, da han under indsættelseshøjtideligheden ville takke for embedet.

Udenrigsminister Poul Hartling erklærede samtidigt med betænkningens fremkomst, at der ikke skulle nedlægges seminarier, og da der snart efter, bl.a. ud fra stærke nationale motiver, blev ydet store bevillinger til udvidelsen af de eksisterende bygninger ved Tønder Statsseminarium, faldt der ro over slagteriudvalgets mulige ofre. Men derved faldt også tanken om storseminarierne. De private seminarier blev så opskræmte, at de – for at gardere sig i fremtiden – i samarbejde dannede en sammenslutning; i spidsen for denne privatseminarieorganisation valgtes en bestyrelse, der i en for privatseminarierne truende situation kunne gøre sin indflydelse gældende i folketinget, dvs. fungere som »seminarielobby«. Men udvalgets forslag, der således fulgte erhverslivets almindelige fusions- og koncentrationstendenser og som passede strukturmæssigt til 1966-lovens standardiserede læreruddannelse, blev ikke iværksat af politikerne, der viste sig mere følsomme over for randområdernes protester, kanaliseret af den usynlige, men altid agtpågivende »seminarielobby«, end lokket af rationaliseringsgevinsterne.⁷⁸

Nr. Nissum Seminarium udgør et interessant eksempel på den lokalpolitiske overlevelsesvilje. Den stedlige øvelsesskoles kapacitet lod noget tilbage at ønske, skulle 66-lovens krav til fulde imødekommes. Truslen imod seminariet affødte en kommunal panikreaktion: 3 relativt ny kommuneskoler blev nedlagt, og en ny øvelsesskole i tilknytning til seminariet, der i øvrigt tillige husede et stort HF-kursus, blev opført. Herved gik betydelige kommunale anlægsudgifter til spilde for de ellers så sparsommelige vestjyder, der endvidere måtte punge ud til skolebørnenes lange transport til seminariet. For som en kommunalpolitiker sagde: »Vi mener, at seminariets kulturelle betydning for egnen er for stor til, at det skal risikere en nedlæggelse«.⁷⁹

Der tredje betænkning, nr. 584 »Uddannelseskraft til seminariernes lærere« fulgte ligeledes 1966-lovens ambitioner om en højnelse af det faglige niveau og tilnærmelse til universitetsstudierne. Heller ikke denne betænkningens forslag blev omsat i politiske beslutninger.

Som tidligere nævnt var seminariernes lærerkorps bemandet dels

af akademisk uddannede og dels af forhåndværende seminarielærere med en eller anden form for videreuddannelse.⁸⁰ Den sidste gruppes erfaringer fra folkeskolen nyder ringe anerkendelse, mens akademisk dannelse gøres til det ene fornødne. Forslagene til at råde bod på denne mangel – udvalget opfatter ikke akademikernes manglende kendskab til folkeskolens daglige arbejde som en tilsvarende mangel – løb i form af forslag om efteruddannelseskurser op i 25–35 millioner kr. svarende til 20–25 % af driftsudgifterne ved seminarierne i finansåret 1970–71. Og heri ligger formentlig forklaringen på, at også den betænkning endte i ministerens skuffe.

Som foreløbig afslutning på denne beskrivelse af læreruddannelsens udvikling de sidste 15–20 år skal tråden fra s. 59 f. tages op med en omtale af nogle vurderinger fra seminariernes egne rækker – altså den interne kritik ti år efter 1966-lovens tilblivelse. Den folketingspolitiske vurdering vil blive behandlet senere i forbindelse med de tanker om en alternativ læreruddannelse, der har været fremme dels i betænkning nr. 706 og dels i universitetscentrenes planer.

Konkret har der været rejst kritik af praktikordningen, som er meget dyr – uden at opfylde målet.⁸¹ Der klages over den store afstand mellem folkeskolen og »seminarieverdenen«; folkeskolens praktiklærere uddannes for lidt og for dårligt og ved for lidt om hvad der foregår på seminarierne, men undervisningen på seminarierne er heller ikke orienteret mod de lærerstuderendes praktikophold eller mod undervisningssituationer i folkeskolen i det hele taget. Det anses endvidere for uheldigt, at klasselærerfagene spiller rollen som stopprøvestof. Derved svigtes det egentlige formål med det, nemlig spørgsmålet om, hvordan man lærer børn i folkeskolen at læse, skrive og regne, og det andet fundamentale formål: at give den lærerstuderende forudsætninger for at varetage samarbejdet mellem skole og hjem.⁸²

Med den ny folkeskolelov kan læreruddannelsen endvidere siges at være forældet med hensyn til omfanget af fagsamarbejde på seminariet, der skulle lægge grunden til et kollegialt fagsamarbejde i folkeskolen. Desuden møder lærerne dårligt rustet til at give erhvervsorientering, og i det hele taget at åbne skolen mod det omkringliggende samfund, hvis produktion, servicefunktioner og forvaltning, de kun har oplevet som turister. Nedskæringerne – også på studiestøtten

– under 70'ernes økonomiske krise har dog tvunget mange lærerstuderende ud i periodisk lønarbejde.

Eigil Brinch, formand for landsforeningen »Skole og Samfund«, omtaler spændingerne mellem det faglige og det pædagogiske. Ganske vist er det faglige niveau hævet, mener han, men bagsiden af medaljen er rigtignok, at afstanden til det pædagogiske hverdagsarbejde i folkeskolen er vokset tilsvarende. Unge lærere oplever derfor et realitetschok, når de første gang alene står ansigt til ansigt med klasseværelset og skolegårdens usminkede virkelighed⁸³.

Læreruddannelsens hverdag på landets 29 seminarier vil således i dag forme sig meget forskelligt fra det billede vi indledningsvis kunne tegne. Det ville være alt for forenklet at forklare forskellene udelukkende som en følge af 66-loven. 66-loven er selv et produkt af de ændringer i samfundet, som også spillede afgørende ind på læreruddannelsens hverdag. Når læreruddannelsen således er blevet mere specialiseret og professionel, og seminarierne mere bureaukratiske er selve disse ændringer åbenbare også i andre af samfundets offentlige institutioner og industrielle foretagender. Også højskolerne har svært ved at fastholde deres traditionelle element. Seminarierne er vokset, deres elevtal, som kulminerede i 1973 med 4481 optagne, betegner en fordobling i forhold til 1960. Dette vokseværk bevirker – sammen med mødefriheden – at alle ikke længere kender alle. Det sociale samvær omkring kulturelle og politiske foredrag, udstillinger, forestillinger, koncerter, mødevirksomhed m.v. trænges i baggrunden af samme grund som i det øvrige samfund, hvor forsamlingshuse, studenterforeninger, provinsteatre osv. mister taget i befolkningen såvel under 60'ernes produktionsræs som under 70'ernes krise. Beklagelserne over denne udvikling og den undertiden idylliserende forkærlighed for det nære samfund, decentralisering og livskvalitet hører 70'erne til.

Endnu en begivenhed må nævnes til belysning af det farvand, hvori 66-loven blev søsat: studenteroprøret i 1968. Det opgør med fagenes politiske rolle og lærernes autoritære forvaltning af deres videnskabelige forskningsfelter, som studenteropgøret rejste i 60'ernes slutning var af gode grunde ikke forudset af 66-lovens fædre; at dette opgør og den voldsomme aktivitetstrang som ledsagede det kun i ringe grad har udfoldet sig på seminarierne, skyldes næppe læreruddannel-

sesloven, der i hvilken som helst tænkelig skikkelse hverken ville have kunnet oprette det professorvælde eller de faglige elfenbenstårne, som forårsagede studenteroprøret på universiteterne. Dønningerne fra universiteterne blev kun småkrusninger på seminariernes stille indsøer.

Det gamle ideal om lærergerningen presser sig således stadig på, nemlig kravet til læreren om at være som en fornuftig bonde blandt bønder. Dette ideal indebærer, når det skal transplanteres til et urbaniseret industrisamfund, at læreren skal være fortrolig med den hverdagsituation, som er forældrenes, for ellers kan han ikke forstå dem og deres opdragelsesproblemer. Følgelig kan læreren heller ikke hjælpe dem med denne opgave. Dette syn på lærerrollen er svigtet i den nuværende læreruddannelse, som med sine høje men urealistiske faglige ambitioner og sin afstand til folkeskolens arbejde tværtimod uddanner en professionel lærerstand, der ikke deler vilkår med børnenes forældre.⁸⁴

Der synes at eksistere en udbredt opfattelse af, at læreruddannelsen repræsenterer et undervisningsteknokratisk syn på lærerrollen, hvorved den lærerstuderendes personlige og samfundsmæssige udvikling risikerer at blive sat i skammekrogen.

Foreløbig sammenfatning

Dansk Seminarieblad havde i april 1963 en leder, som begynder således: »Når læreruddannelsens historie for 1960'erne skal skrives, vil historikerne sikkert spørge: Hvor var den styrende faktor? Hvem ledede denne tilsyneladende kaotiske uddannelse, eller var der overhovedet nogen ledelsen? ... Var der en målsætning og en ledetråd?

Hvis nogle på nuværende tidspunkt skulle føle disse spørgsmål fornærmelige, har de misforstået situationen. Disse spørgsmål er ikke rettede til de implicerede, men er et forsøg på at være fremadskuende tilbageskuende, hvis dette er forståeligt. Som bekendt er den vanskeligste form for historieskrivning den at skrive om sin egen tid, og helt umuligt er det i hvert fald at give en blot nogenlunde retfærdig vurdering af forholdene, som de udvikler sig omkring en med næsten eksplosiv hast. På den anden side kan det ikke undgås, at man midt i hvirv-

lerne forsøger at holde sig fast et øjeblik og prøver på at finde fodfæste og skue både frem og tilbage«. ⁸⁵

Da jeg hen imod afslutningen af den foreliggende undersøgelse stødte på disse betragtninger, genkendte jeg dem som den ledetråd, der havde bevæget mig straks fra undersøgelsens begyndelse. Kan lederskribenten, Tage Kampmanns spørgsmål besvares på baggrund af de hidtidige delresultater af undersøgelsen? Ud fra en interesse i at vurdere læreruddannelsen her i landet tilbageskuende i håbet om at stimulere ønskværdige forbedringer – fremadskuende – skal jeg forsøge at konkludere på de rejste spørgsmål.

Den styrende faktor i udformningen af 60'ernes og 70'ernes læreruddannelsespolitik var så afgjort de faglige organisationer, Danmarks Lærerforening og Dansk Seminarieforening. Det var også dem, der brugte flest kræfter på at påvirke deres medlemmer, statsapparatet

»Den 9. april 1967 var det tjenestemændenes tur til at forhandle om løntillæg og om ned-sættelse af tjenestemændenes pensionsbidrag med økonomiminister Ivar Nørgaard. På billedet ses form. for Danmarks Lærerforening, overlærer Stinus Nielsen og økonomiminister Ivar Nørgaard. Foto Lisbeth Hedeland, Pressehuset.

og offentligheden. Danmarks Lærerforening fik sine tidligt fremsatte resolutionskrav gennemført og det lykkedes til fuldkommenhed at bevare og udbygge hovedindflydelsen på lærerstandens uddannelse. For Dansk Seminarieforening lykkedes det at styrke grebet om den administrative ensretning af uddannelsen. Denne succes sammen med de gunstige konjunkturer stillede de to faglige organisationer stærkt i periodens overenskomstforhandlinger.

Taberne i kampen om indflydelse var foruden de mange, der ikke var repræsenteret i forhandlingerne, først og fremmest individualisterne, der stod på 54-lovens grundtvigske standpunkt. For dem var professionalisering og bureaukratisering vederstyggeligheder, der kun tjente fagforeningsmæssige interesser. Deres pædagogiske idealer blev enten forkastet eller hvirvlet ind i uigenkendelige bestemmelser. En mængde mindre håndgribelige standpunkter vedrørende det personlighedsudviklende, det demokratiske, det højskoleagtige, spillet mellem det faglige og det pædagogiske, en styrende formålsformulering, tværfagligt samarbejde m.v. På disse tabende synspunkter kunne man hæfte en lang række navne. Holger Paaskesen argumenterede forgæves mod dens videnskabscentrerede læseplanstækning, K. Helveg Petersen fik intet tværfagligt islæt, som »Den blå Betænkning« opfordrede til, K. Gro-Nielsen fik ikke anerkendt sit forslag til konkretisering af det personlighedsudviklende i form af en demokratisk adfærdsnorm i seminariets dagligliv. Deres modstandere var i alle tilfælde en alliance mellem DS og DLF, hvis centrale opfattelse kom til at gå sejrige ud af udvalgsarbejdet til tider stormende debatter. Både Morten Bredsdorff og Holger Paaskesen var tidligt opmærksomme på disse modsætninger.

Statsmagten, in casu undervisningsministeren, havde oprindeligt nedsat et udvalg – læreruddannelsesudvalget af 1960 – bestående af folk, der med nogen ret kunne anses for den højeste sagkundskab på læreruddannelsesområdet, med det kommissorium at undersøge hvorvidt læreruddannelsen i lyset af 1958-folkeskolereformen trængte til revision og i bekræftende fald stille forslag herom. Udvalgets oprindelige formand, K. Helveg Petersen, forsøgte med sit indledende udspil at opstille rammerne for en sådan undersøgelse. Som »Den blå Betænkningens fader« var han manden, der kunne formulere statsapparatets krav til læreruddannelsen.

Ser man udvalgsarbejdets færdige resultat i dette perspektiv bliver

det åbenbart, at statsmagtens interesse ikke er tilgodeset. Kommissoriet forblev ubesvaret, og udvalget påtog sig af egen drift – anført af de faglige organisationers snævre medlemsinteresser – opgaven at udforme en fix og færdig ny læreruddannelse. Med denne betænkning var løbet kørt. Sammenhængen i lovgivningsarbejdet var faldet på gulvet.

Spørgsmålet bliver da, hvorfor udformes den statslige uddannelsespolitik på læreruddannelsesområdet af interesseorganisationerne? Skal disse simpelt hen opfattes som en del af statsapparatet, og undervisningsministeriet blot som et ekspeditionskontor i lovgivningsprocessen?

Undervisningsministeriets struktur og politik.

Folkeskolens forhold har altid mødt folketingets store agtpågivenhed. Det er ikke så underligt. Dels er folkeskolen stedet, hvor alle landets borgere i barndommen møder samfundets opdragere, indtrepere og oplysere, og dels har en stor del af folketingsmedlemmerne selv haft deres udkomme som lærere i folkeskolen. I skiftende folketing i perioden er mere end 20 politikere – fra næsten alle politiske partier – forhåndværende lærere.⁸⁶

I folketingets uddannelsesudvalg er billedet naturligvis helt klart, men også i undervisningsministeriets direktorater genfinder vi mønstret. Dette er ikke særligt besynderligt, for så vidt som ministerium og interesseorganisationer beskæftiger sig med de samme udsnit af samfundet om end ud fra forskellige vinkler. Politikere og ministerielle embedsmænd vil ofte finde det naturligt at respektere synspunkter som har samlet enighed blandt lærerne i deres faglige organisationer. Danmarks Lærerforening, Danmarks Skoleinspektørforening, Dansk Magisterforening, m.v. Dette betyder ikke nødvendigvis, at disse interesseorganisationer dikterer uddannelsespolitikken på folkeskole- og læreruddannelsesområdet herhjemme. Snarere må man sige, at direktoratet anerkender organisationernes tætte berøringsflade med skoleproblemerne, og derfor let kommer til at dele opfattelse med lærernes kompetente forsamlings. I administrative sager deler ministerium og lærerorganisationer utvivlsomt referenceramme i principielle spørgsmål. Dertil tjener den daglige gensidige

påvirkning og afsmitning af opfattelser, der dels foregår gennem kontakter mellem lærernes faglige organisationer og dels gennem de råd og styrelser, hvori disse organisationer har sæde. Når der alligevel optræder konflikter, skyldes det, at også andre mener sig kompetente eller har andre interesser i området. Eksempler på sådanne spørgsmål vil være folkeskolelærernes virkefelt før og efter 1.–9. undervisningsår, altså børnehaveklasser og 10. skoleår, svarende til ungdomsskole og erhvervsuddannelser. Andre eksempler vil, som jeg i det følgende nøjere skal redegøre for – dreje sig om planlægningsproblematikken.

Der er flere gange i løbet af 60'erne fra forskellig side blevet gjort forsøg på at planlægge og strukturere de videregående uddannelser efter en helhedsbetragtning, hvilket forudsætter, at læreruddannelserne ikke udformes og administreres af indbyrdes uafhængige direktorater og råd på specielt dertil indrettede og indbyrdes uafhængige institutioner.

Undervisningsministeriets nuværende struktur hidhører i princippet fra administrationsudvalgets betænkning nr. 301 af 1962; heri foreslås det, at ministeriet opdeles *dels* i et departement, der først og fremmest har til opgave at fungere som sekretariat for ministeren, hvilket vil sige, at det skal bistå ministeren i udformningen af den løbende politik, herunder lovgivningen, samt forestå den overordnede planlægning, og *dels* i en række direktorater, hvis opgave det er at føre tilsyn med de enkelte uddannelsessektorer, folkeskole, gymnasium (HF), erhvervsuddannelserne, de videregående uddannelser, m.v. Disse direktorater var ikke tiltænkt ministerreferat. De skulle være selvstændige efter svensk mønster. Direktøren skulle handle på eget ansvar ikke på ministerens.

Administrationsudvalgets betænkning rejste en storm af protester fra juristernes organisation i ministerforeningen, hovedsagelig på grund af brødnid, da direktoraterne ville skulle bemandede med fagfolk, og juristernes advancementsmuligheder ville blive forringet. I stedet virkeliggjordes en kompromis-løsning, hvorefter direktoraterne forblev i ministerierne, og at den til enhver tid siddende minister følgelig fortsat kunne stilles til ansvar for folketinget i direktoratsanliggender. Derved blev administrationsgangen mere omstændelig, departementet blev ofte inddraget i principielle direktoratsafgørelser,

og departementet fik svært ved at udbygge sig til en selvstændig planlægningsenhed.

Endelig forudsatte betænkningen oprettelsen af et uddannelsesråd bestående af repræsentanter for arbejdsgiverorganisationerne, fagforeninger, de større erhvervsorganisationer, lærerorganisationerne, repræsentanter for undervisningen, m.v. til afløsning af en lang række nævn, råd og udvalg: f.eks. folkeskolens læseplansudvalg, seminarierådet. Dette ny uddannelsesråd er først blevet realiseret med oprettelsen af Det Centrale Uddannelsesråd (CUR) i 1972.

Som nævnt var seminarierådet et af de råd, der skulle bortrationales. Det har lovhjemmel i læreruddannelseslovene fra 1930, 54 og 66. Seminarierådet består af 6 seminarierektorer, 6 seminarielærere samt 1 repræsentant fra henholdsvis Danmarks Lærerhøjskole, Danmarks Lærerforening og to fra Lærerstuderendes Landsråd. Formand er undervisningsdirektøren fra folkeskolen og seminarierne. (Lov om uddannelse af lærere til folkeskolen af 8.6.66, § 4). Med ophævelsen af seminarierådet vil seminarierne nu ikke længere være ene om at rådgive ministeren i egne anliggender, idet Det Centrale Uddannelsesråd repræsenterende bl.a. arbejdsmarkedets parter vil få mulighed for at gøre deres indflydelse gældende.

Det administrative og pædagogiske tilsyn med seminarierne blev i flere betænkninger fra slutningen af 60'erne foreslået overført til Direktoratet for de videregående uddannelser, hvor deres placering naturligt hører hjemme, såfremt alle videregående uddannelser af administrative hensyn skal placeres under samme hat (se betænkning nr. 661, 1971, Undervisningsministeriets struktur og rationaliseringsbetænkning) – og denne foranstaltning genfindes i betænkning nr. 706 om Læreruddannelser og Lærerbehov, hvori departementets planlægningsafdeling forsøger at samordne.

Af planlægningsmæssige hensyn var denne overførelse af særlig vigtighed, såfremt der skulle pustes vind i sejlene på departementets samordningsbestræbelser på læreruddannelsesområdet. Planerne eller nok rettere planlægningsmulighederne blev overvejet af et ministerielt udvalg nedsat 1972 med kontorchef Ernst Goldschmidt, departementet, som formand og i øvrigt bestående af repræsentanter fra de tre aftager-direktorater. Udvalget begrundede behovet for nytænkning på læreruddannelsesområdet (folkeskole-, gymnasie (HF)-, og

efg-området) med den enkle konstatering, at lærere, der påbegynder deres uddannelse i 1975 med den nuværende pensionsalder først vil falde for aldersgrænsen i år 2020. Hvordan uddannelsessystemet til den tid ser ud, kan ingen sige i dag. Men at de nuværende læreruddannelser skulle være så fremtidsrettede, at de kvalificerer kandidaterne til den tids skoleforhold, vil næppe den mest begejstrede tilhænger af de eksisterende ordninger påstå. Stillet over for denne uvisse fremtid forekommer det udvalget rimeligt at ophæve det stive bås-system, læreruddannelserne i dag er indrettet i, og altså fjerne nogle af de skodder, der i dag isolerer seminarierne, universiteterne og statens erhvervspædagogiske læreruddannelse fra hinanden.

Nøgleordet er integration ved hjælp af et modulsystem, der muliggør et samarbejde mellem institutionerne. Heroverfor stiller forskelle i undervisningstraditioner sig hindrende i vejen. Seminaristrukturen er bygget op som en traditionel skoledag med fast skema efter princippet: 1. fag med 1 lærer pr. hold pr. time (betænkning nr. 706, 1974, s. 69 og 91), mens universiteterne tilbyder undervisning med varierede arbejdsformer og hovedvægten lagt på selvstændig læsning/opgaveskrivning. Skemastruktur og projektarbejde er uforenelige principper. Betænkningen foreslår et fremtidigt læreruddannelsessystem, hvor de forskellige uddannelsesinstitutioner ordnes i en række pædagogiske subcentre, der ud fra en ændret opgavefordeling samarbejder om at udbyde de forskellige faglige og pædagogiske elementer, som i passende kombination kan sammenstykkes til de ønskede lærerkompetencer.

Denne uddannelsespolitiske tænkning svarede til de reformtanker, som i 70'ernes begyndelse gjorde sig gældende i *Socialdemokratiet*. Der er formodentlig flere årsager hertil, hvoraf kan nævnes interessen i en mere effektiv udnyttelse af ressourcerne særlig i perioder, hvor statshusholdningen må økonomisere, men også mulighederne for at kunne styre og dimensionere de højere uddannelser bedre i takt med bedre prognostiske forudsætninger. Endelig må nævnes interessen i at mindske de kvalitative og dermed prestigetilknyttede forskelle mellem lærerkorpserne i de forskellige samfundsgruppers uddannelsesforløb.

Venstre – Danmarks liberale parti – har derimod søgt at fremme en uddannelsespolitik, der i højere grad var overladt til uddannelsesinstitutionerne selv, især sådanne uddannelsesinstitutioner, der som pri-

vatseminarierne kunne hævdes at have en lokal betydning og forankring. En stærk statslig styring med planlægning og centralisering huer ikke liberalisterne, som heri har set en tendens til akademisering af uddannelser, der har traditioner tilbage fra folkelige bevægelser. Venstre har forsøgt at iklæde sin skolepolitik en grundtvigiansk sprogdragt, som utvivlsomt har kunnet vinde gehør.

Disse bestræbelser på at samle læreruddannelserne under ét direktorat for dermed at fremme planlægningsmulighederne, f.eks. igennem en samordning af fælles elementer i uddannelserne og smidigere overgangsmuligheder fra en læreruddannelse til en anden, hvilket kunne mildne de skarpe skel mellem uddannelser med kraftig adgangsbegrænsning eller fri adgang og i det hele taget muliggøre en bedre ressourceudnyttelse, er for tiden stort set løbet ud i sandet. Læreruddannelserne er fortsat tilknyttet de områder, hvortil de uddanner lærere, således at folkeskolelæreruddannelsen hører hjemme i Direktoratet for folkeskolen, folkeoplysning, seminarier, m.v. – i kraft af en ministerresolution i Tove Nielsens ministerperiode – pædagogikum til gymnasielæreruddannelsen henhører fortsat under Direktoratet for gymnasier og HF, og Statens Erhvervspædagogiske Læreruddannelse henhører fortsat under Direktoratet for Erhvervsuddannelserne. De såkaldte faglige landsudvalg under Direktoratet for de videregående uddannelser osv. Den fortsatte områdetilknytning sætter utvivlsomt en bremse på reformbestræbelserne inden for læreruddannelsesområdet, idet hævdvundne interesser fra lærerorganisationers og institutioners side formentlig bedre kan varetages, når det pædagogiske og administrative tilsyn med disse uddannelser ligger spredt hos direktoraterne end når de skal indordne sig under planlægningsmæssige helhedssynspunkter, således som disse måtte blive udformet i et mere ressourcebevidst departementalt regi. De spredte initiativer til en mere begrænset form for samordning af dele af læreruddannelserne styres nu i stedet af de mere traditionsbundne direktorater, og de beherskede tilløb til mindre reformer lanceres på de sektoropdelte institutioners præmisser.

En fornyelse af læreruddannelsen?

I første halvdel af 1970'erne blev der rettet adskillige stormløb mod seminariernes monopol på folkeskolelæreruddannelsen. Disse stormløb var anført af de ny universitetscentre i Roskilde og Ålborg og begrundet i folketingets betænkning af 1966 om den ny lærerlov.⁸⁷ De prellede begge af på det etablerede system, hvis bastioner skulle vise sig at være solidere end ventet. Monopolet blev dog brudt, men fra et helt andet hold. »Det nødvendige seminarium« krøb frivilligt under de gældende bestemmelsers åg, og skabte uden overdrevne bekymringer herom, og ud fra en langt mere original strategi en læreruddannelse med udfordrende fornyelser. Sideløbende hermed fremsættes der fra studenter- og lærerorganisationer og embedsmandsudvalg en række overvejelser og forslag til samordnede læreruddannelser og integrationer af uddannelsesinstitutioner.⁸⁸ Problemerne vedrørende læreruddannelser har således i begyndelsen af 70'erne været vendt og drejet som ingensinde før, men den politiske reformiver har været behersket under de magre konjunkturer. Heller ikke den ny folkeskolelov har virket befordrende på planerne fra skrivebordene.

Den omtalte periodes lovgivning strejfede flere gange tanken om et opbrud i læreruddannelserne, og de ny universitetscentre så heri en tilskyndelse til at udarbejde planer for en ny slags læreruddannelse. Folketingets betænkning af 18. maj 1966 »henleder opmærksomheden på, at læreruddannelsen i adskillige lande er henlagt til universiteterne. Der synes i det hele taget at være en almindelig tendens til en fortsættelse af denne udvikling. Man har i udvalget drøftet problemet og fundet det ønskeligt, at Planlægningsrådet i sine overvejelser inddrager mulighederne for en tilnærmelse mellem universitetsuddannelserne og læreruddannelsen ... Udvalget er klar over at der rejser sig en lang række problemer og peger i denne forbindelse på, at der på hele dette område planlægges og gennemføres forsøg«.

Planlægningsrådet, hvis formand var den radikale K. Helveg Petersen, der formentlig også var ophavsmanden til citatet, anbefalede i planskitsen 1967, at de ny universitetscentre Odense, Roskilde og Ålborg opbyggede smidige overgangsmuligheder mellem akademiske og ikke-akademiske uddannelsesretninger. Også den ovenfor omtalte betænkning om seminarieplanlægning omtalte centertanken,⁸⁹ og fandt, »at der vil være fordele forbundet ikke blot med placering af

højere uddannelser på samme sted, men også ved at forskellige mellem- og grundlæggende uddannelser bringes i forbindelse hermed« ... Efter en sammenfattende vurdering mener udvalget, at det er ønskeligt og allerede på kortere sigt muligt, at etablere et samarbejde mellem seminarier og andre uddannelsesinstitutioner ... Med hensyn til en nærmere integrering af uddannelserne finder udvalget imidlertid, at den vil kræve indgående overvejelser og en tværgående planlægning, som ikke vil kunne foretages alene med udgangspunkt i seminariernes forhold«. ⁹⁰

Det foresvævede lovgiverne og deres rådgivere, at læreruddannelsen, hvis ambitionsniveau forsøgte at nærme sig til universiteternes muligvis kunne tilrettelægges anderledes og bedre dels i et samarbejde med andre uddannelser og dels i et samarbejde med andre videregående uddannelsesinstitutioner. I folketingsbetænkningen af 1970 til lov om Københavns Universitets placering, m.v., hvori det i § 1, stk. 2 lakonisk bestemmes: »Der oprettes snarest et universitetscenter ved Roskilde«, hedder det i bemærkningerne på foranledning af folkesocialisten Morten Lange: »Det vil være ønskeligt at få belyst de positive og negative konsekvenser af en integration af uddannelsen af lærere til folkeskolen, gymnasieskolen og andre skoleformer...«

Det var på denne baggrund en del af de første lærere og studerende på RUC i 1972 og året efter på AUC gik i gang med en mere detaljeret planlægning af integrerede læreruddannelser til folkeskole og gymnasium (HF). Dette arbejde, som undervejs blev drøftet med lærerorganisationerne, resulterede i en gul betænkning af maj 1973, og i oktober samme år nedsatte den socialdemokratiske undervisningsminister, Ritt Bjerregaard, en række faglige udvalg hvis kommissorium var at foretage indstillinger om modulopbygningen, evalueringsproblematikken, forholdet til basisuddannelsen, m.v. Karakteristisk for disse udvalg var deres sammensætning: 2 udpeget af gymnasiedirektoratet, to af Direktoratet for Folkeskolen og Seminarierne og 2 fra RUC, samt at aftagersynspunkterne i tilfælde af uenighed ville være vejledende for ministeren. Disse vilkår kan forekomme skrappe sammenlignet med den udstrakte grad af tillid til at klare egen anliggender, der i sin tid blev vist lærerlovsudvalget af 1960. Vilkårene afspejlede ministerens vurdering af mulighederne for at få folketingets velvillige behandling af de fornødne lovforslag. Åbenbart var de ikke skrappe nok.

Disse faglige udvalg afgav deres indstillinger omkring marts 1974, idet marts måned var beregnet til at det i januar nedsatte koordineringsudvalg med undervisningsdirektør Rikard Frederiksen som formand kunne samordne disse indstillinger samt tage stilling til uddannelsesproblemer af fælles karakter.

Disse planer var i høj grad nyskabelser på læreruddannelsesområdet. Udvalgene var nået til enighed om, at der oven på den to-årige basisuddannelse kunne gennemføres en folkeskolelæreruddannelse på 1½ år og en gymnasielæreruddannelse på 3/3 år, således at folkeskolelæreruddannelsens første år indgik som en integreret del af gymnasielæreruddannelsen⁹¹. Dette muliggjordes ved, at de dele af læreruddannelsen, der specielt vedrører folkeskolen – f.eks. grunduddannelsesfagene (dansk, regning/matematik, skrivning og kristendomskundskab), de musiske fag samt socialpædagogiske opgaver i folkeskolen var henlagt til et særligt såkaldt »jobmodul«. Gymnasielæreruddannelsen var indrettet med et særligt dertil svarende job-modul. I den forbindelse skal det bemærkes, at »Det faglige udvalg for klasselærerfag og grunduddannelsesfag i folkeskolen« ikke nåede til fuld enighed; således fandt ministeriets repræsentanter i udvalget, at der måtte afsættes to semestre til at honorere de rimelige krav til en folkeskolelærer. Hjørnesteinen i uddannelsen var tanken om at integrere det faglige og det pædagogiske. Herom hedder det i flertalsindstillingen fra »Udvalget for de pædagogisk-psykologiske fag og praktik«, der havde professor C. C. Kragh-Müller til formand, bl.a.: –

»i en lærers praksis optræder de pædagogiske aspekter i alle aktiviteter som et integrerende element. Derfor bør disse aspekter også i studieaktiviteterne og i de faglige moduler, f.eks. historie, altid indgå som et integrerende element, og en eventuel udskillelse af dele af den pædagogisk-psykologisk-sociologiske dimension i særlige studieforløb må betragtes som en nødløsning, der må åbnes mulighed for, i det mindste indtil der foreligger praktiske erfaringer i et større omfang, men som principielt må være en undtagelse fra hovedreglen, og derfor ikke kan påbydes på forhånd for nogen del af dimensionen.«

Altså en løbende vekselvirkning mellem liniefag – pædagogik/psykologi/sociologi – og praktik.⁹²

En tredje nyskabelse var, at uddannelserne i overvejende grad var opbygget som projektorganiserede og problemorienterede studier, hvor skemaopdelingen er fjernet til fordel for sammenhængende ar-

bejdsdage, hvor lærerkrafterne vejleder grupper af studerende.

Tendensen i RUC's læreruddannelsesforslag er således tydelig nok; den ligger i forlængelse af 1966-lovens akademisering af folkeskolelæreruddannelsen. I udvalgsarbejdet var det en karakteristisk oplevelse at erfare, hvor frapperende ringe RUC-repræsentanternes kendskab til folkeskolen var. Og ligeså karakteristisk, hvor resigneret en holdning, den eksisterende læreruddannelses repræsentanter havde til den videnskabelige udvikling.

RUC-planerne bryder med 66-lovens adskillelse af det faglige og det pædagogiske, og ligner på dette punkt mere 54-loven, ligesom projektorganiseringen mere bærer præg af den arbejdsskole med selvstændig fordybelse, som 54-loven tilsigtede. I RUC-planernes ordforråd indgår ikke begrebet »personlighedsudviklende«; i den henseende ligger de under for samme tidstypiske tendenser i retning af et mere positivistisk og professionelt syn på lærergerningen.

Disse læreruddannelsesplaner opfyldte en del af de mål, som mere eller mindre klart foresvævede de kræfter i undervisningsministeriet – herunder naturligvis Planlægningsrådet for de højere uddannelser – der siden midten af 60'erne havde ønsket reformer på læreruddannelsesområdet uden at have institutioner hertil. Også interesseorganisationerne Dansk Magisterforening, Gymnasieskolernes Lærerforening og Danmarks Lærerforening var vundet for tankerne, der – uvist i samtiden – svarede til betænkning nr. 706, undtagen på ét punkt: integrationen af det faglige og det pædagogiske.

Samtidig med udvalgsarbejdet oplevede det danske folk det mest besynderlige folketingsvalg i mands minde. Udvalgene havde dog uanfægtet arbejdet videre efter at lærer Tove Nielsen, Venstre, var blevet undervisningsminister. Skulle der imidlertid gennemføres læreruddannelse på universitetscentrene, måtte der vedtages lovforslag, da hverken 66-loven eller folkeskoleloven af 1958 hjemlede mulighed for fast ansættelse i folkeskolen uden en læreruddannelse i 66-lovens forstand.

Den 4. marts 1974 besluttede venstregeringen på et ministermøde, at der ikke skulle fremsættes lovforslag om en folkeskolelæreruddannelse på RUC. Denne beslutning chokerede mange: udvalgsmedlemmerne fordi beslutningen blev truffet uden kendskab til deres omfattende og netop afsluttende arbejde; politikerne, fordi folketingets uddannelsesudvalg, der ellers løbende var blevet underrettet om

udviklingen i udvalgsarbejdet, ikke var blevet spurgt; og endelig ministeriets embedsmænd, hvis muligheder for at realisere planlagte reformer inden for de højere uddannelser, nu var forskærtset. Der var tale om en rent politisk beslutning. Det skulle i løbet af nogle dage vise sig, at der ikke i folketinget uden om regeringspartiet kunne samles flertal for et lovforslag.

To grunde skal anføres til venstre regeringens beslutning: for det første folketingspolitikeres og store befolkningsgruppers uvilje mod de i dagspressen ideligt fremkomne skandalehistorier om universiteternes – og særligt RUC's – marxistiske præg. De samfundsnedbrydende kræfter, som den løbende indoktrineringsdebat mente at have konstateret, skulle ikke slippes løs på vælgerne værgeløse børn. Og for det andet: fremkomsten af prognoser om fremtidens lærerbehov blev opfattet som indledningen til en beskæring af læreruddannelseskapaciteten. Denne ville ramme de eksisterende seminarier desto hårdere, hvis også universitetscentrene skulle uddanne lærerne til folkeskolen.

I folketinget rejste Jens Maigaard (SF) den 4. april 1974 forespørgselsdebat om sagen. Hidtil havde Tove Niensens begrundelse dels været: »Åh, har vi ikke alle hørt og læst et og andet om Roskilde« og »regeringen mener, at folkeskolelæreruddannelsen bør finde sted på seminarierne«. Nu blev begrundelserne uddybet med påstanden om, at basisuddannelserne på RUC ikke var brede og alsidige nok, at de manglede faglig kvalitet, osv.⁹³

Forespørgselsdebatten resulterede i nedsættelsen af et embedsmandsudvalg med fungerende vicedirektør Tage Kampmann som formand, der til opgave har at foreslå begrænsede samordningsforsøg på læreruddannelsesområdet.

Afslutning

Et hovedspørgsmål i denne afhandling var som nævnt: Hvem styrer udformningen af læreruddannelsen i Danmark? Jeg har allerede tidligere søgt at påvise, at læreruddannelsesudvalget af 1960 fik held til at varetage sine egne organisationsinteresser, og at den sammenhæng mellem folkeskolereformen og læreruddannelsen, som kommissoriet tilskyndede til, derved led skibbrud. Sådan kan det åbenbart gå, når

statsapparatet anvender hævdvundne interesseorganisationer som konsulenter. I dette tilfælde kan man således hævde, at interesseorganisationerne udnyttede deres pædagogiske rådgivningsfunktion til at varetage egne økonomiske interesser.

At interesseorganisationer som DLF og DS varetager sine medlemmers økonomiske interesser er naturligvis helt forståeligt. At statsapparatet ikke er i besiddelse af en selvstændig pædagogisk kompetence og derfor ser sig henvist til lærerorganisationerne må siges at være uhensigtsmæssigt for den samlede uddannelsesplanlægning og for varetagelsen af statens økonomiske styring, fordi den herved bidrager til en svækkelse af sin egen position i overenskomstssituationen.

I afsnittet om undervisningsministeriet prøvede jeg at vise, at statsmagten forsøgte at tilvejebringe bedre forudsætninger for en statslig planlægning af læreruddannelserne. Dette skulle ske dels gennem etablering af en planlægningsafdeling i departementet, og dels gennem omplacering af seminarieområdet med sigte på en samordning med andre videregående uddannelser, jvfr. betænkning nr. 301. Betænkningerne nr. 531 og 584 kan ses som de ufuldbyrdede skridt hertil, og betænkning nr. 706 som det foreløbige resultat af disse bestræbelser både m.h.t. indholdsmæssige betragtninger og m.h.t. dimensionerings-overvejelser.

Så kom universitetscentrenes planer og det af den socialdemokratiske regering iværksatte betækningsarbejde. Hensigten hermed var at efterprøve, i hvilken udstrækning disse planlægningsbestræbelser kunne realiseres på vilkår, som også kunne accepteres af de mere rodfæstede interesser på læreruddannelsesområdet. Under betækningsarbejdet viste disse planer sig at kunne vinde adskillig, men dog ikke fuldstændig, støtte hos de bevidst bredt sammensatte udvalg. Når planerne alligevel stødte urokkeligt på grund skyldtes det politisk modstand fra Venstre, der i god overensstemmelse med dette partis liberale tradition bekæmpede statsmagtens planlægningsinitiativer, til fordel for bevarelsen af en læreruddannelse, som var udformet af hævdvundne interessers organisationer, og som fandt sted på nogle i deres historiske oprindelse private institutioner. Dette så meget desto mere fordi den statslige planlægning i dette tilfælde af Venstres vælgerskare blev opfattet som marxistiske akademikers erobringstogt mod folkeskolen.

Om end det kan diskuteres, i hvilken udstrækning seminarierne har

evnet at bevare en folkelig støtte, og om end folkeskolens og seminarernes interesseorganisationer kan have været i tvivl om, hvorvidt de statslige planlægningsbestræbelser havde fremtiden for sig, kan man roligt påstå, at statsapparatets og universitetscentrenes folkelige støtte var til at overskue, mens den overvejende tilslutning til planerne fra interesseorganisationernes side formentlig var betinget af den herskende vindretning. I den givne politiske situation var regering og folketing for bibeholdelsen af læreruddannelsen på seminarierne. Om »seminarie-lobbyens« indflydelse i denne sammenhæng kan kun gisnes.

Kort fortalt: læreruddannelsesloven af 1966 er et produkt af interesseorganisationernes udnyttelse af deres ejendommelige stilling som rådgiver i statsapparatet. Denne stilling er hidtil – trods angreb fra forskellige administrative og politiske sider – blevet forsvaret med stort held.

1. Udtrykket er Morten Bredsdorffs, se Politiken 23.11.64.
2. Betænkning nr. 390, 1965.
3. Betænkning nr. 584, 1970.
4. Hellerup Seminarium 1953-69, Åge Nielsen: Om seminariets atmosfære s. 57.
5. Zahles Seminarium Årsskrift 1970.
6. Beretning afgivet af Undervisningsministeriets Udvalg vedr. de private seminariers statusopgørelse pr. 31. marts 1970, 1972, s. 32–33.
7. Om »Gedved-ånden« se f.eks. »Omkring et Seminarium«, Gedved 1962.
8. Endvidere Holger Paaskesen: Vi lærer for Livet?! København 1968.
9. Johs. Pedersen i Århus Stiftstid. 7.11.59.
10. Betænkning af den 17.11.47 nedsatte kommission afgivet 3.11.51 § 11, stk. 5, se endvidere bem. s. 54 og argumentationen s. 19 og s. 66.
11. Se f.eks. Sjæll. Tid. 16.9.65.
12. Årsskrift Skive Seminarium 1966, 1968.
13. Se f.eks. B. B. Lillelund i Århus Stiftstid. 7.5.59.
14. Ole Marslevs undersøgelse i Sv. Skyum-Nielsen og Sv. Magnussen: Skolen som Samfund, København 1969, s. 240–242.
15. Betænkning nr. 706, s. 231.
16. Begrebet »social status« giver naturligvis kun mening i den udstrækning, man anerkender dets gængse sociologiske anvendelse i K. Svalastoga: Social Rang og Mobilitet, København 1961. Den nyeste undersøgelse af de lærerstuderendes sociale herkomst viser dels, at læreruddannelsen er den mindst skæve af de videregående ud-

dannelser, og dels at socialgruppe 5 – ufaglærte arbejdere m.v. – er blevet langt kraftigere repræsenteret iblandt de lærerstuderende end tidligere, nemlig med 17 %. Socialgruppe 5 udgør 23 % af hele befolkningen. Dette kan formentlig forklares med, at læreruddannelsen gennem tiderne har været brugt som social opstigningsmulighed. Højere Forberedelseseksamen har siden 1967 lettet virkeliggørelsen heraf.

Et andet spørgsmål er naturligvis, hvilken indflydelse den sociale baggrund har. Det er klart, at en ligeligere – men dog langt fra lige – social rekruttering til læreruddannelsen må bedømmes som et gode i sig selv ud fra en almindelig lighedsbetragtning. Men hvad denne ligeligere sociale baggrund betyder for undervisningen i folkeskolen, når den lærerstuderende som færdiguddannet folkeskolelærer praktiserer, er en ganske anden sag. Nogle fastholder vel forståelsen for deres oprindelsesmiljø, mens andre måske snarere føler sig i pagt med de herskende værdinormer i den socialgruppe, hvortil de nys har erhvervet sig medlemskab.

17. Se dog bilag 2–3 i betænkning af den 17.11.47 nedsatte kommission afgivet 3.11.51.
18. Om læreregnethedskriteriet se i øvrigt: Knud Rasmussen i Dansk Pædagogisk Tidsskrift 1964, s. 218–39, Andreas Frehr i Akutelt 13.2.66, og for en videnskabelig undersøgelse Matti Koskenniemi, Väinö Heikkinen and Johannes Alikoski: The Development of Young Elementary School Teachers, Helsinki 1965.
19. Betænkning af den 17.11.47 nedsatte kommission afg. 3.11.51, s. 72 og 89.
Betænkning nr. 527, 1969, s. 67.
Folketingsbetænkning, trykt sst. s. 77.
20. Se f.eks. »Folkeskolen« 1961, s. 614–16, 705–07, s. 870–71, m.fl.
21. Rigsarkivet, læreruddannelsesudvalget af 1960, plenumreferat, s. 87.
22. Formandens beretning. Det er påfaldende, at man ikke i fagpressen finder selvran-sagende artikler, der søgte forklaringen på læreruddannelsens skavanker i mang-lende fantasi. Når »dødbidderiet« blev fremherskende, sikrede mødepligten de stu-derendes tilstedeværelse i klasseværelserne. Mange steder magtede man simpel-t hen ikke at udfylde de rammer, som »frihedsbrevet« så tillidsfuldt havde åbnet.
23. »Folkeskolen« 1960, s. 1187, 1961, s. 449.
24. Dansk Seminarieblad, 1961, Nr. 1, s. 4.
25. Rigsarkivet, plenumreferat, s. 7–46.
26. Betænkning nr. 390, 1965, s. 7.
27. Betænkning nr. 390, 1965, s. 11.
28. Rigsarkivet, plenumreferat, s. 7–8.
29. Rigsarkivet, plenumreferat, s. 16.
30. Rigsarkivet, plenumreferat, s. 18.
31. Rigsarkivet, plenumreferat, s. 8f.
32. »Folkeskolen«, 1961, s. 1565.
33. Rigsarkivet, plenumreferat, s. 196.
34. Rigsarkivet, plenumreferat, s. 225f.
35. Dansk Seminarieblad Dec. 62, s. 14.
36. Sst. Jan. 63, s. 3.
37. Sst. s. 5.
38. Se »Unge Pædagoger 1960, 2–3, 5–6, 1961, 3.

39. Dansk Seminarieblad 1964, nr. 1, s. 4.
40. Berlingske Aftenavis, 25.10.62.
41. »Folkeskolen« 1962, s. 1823–25.
42. Rigsarkivet, plenumreferat, s. 233.
43. »Folkeskolen« 1962, s. 1992.
44. »Folkeskolen« 1962, s. 1281–1364.
45. »Folkeskolen«, s. 792.
46. »Folkeskolen«, s. 974.
47. Dansk Seminarieblad 1961, nr. 5, nr. 6.
48. Rigsarkivet, plenumreferat, s. 234f.
49. »Folkeskolen« årg. 1965, nr. 5, s. 1809.
50. Rigsarkivet, plenumreferat, s. 339.
51. Holger Paaskesen »Folkeskolen« 1961, s. 830.
52. Rigsarkivet, plenumreferat, s. 339.
53. Dansk Seminarieblad, september 1963, s. 4.
54. Jvfr. Rektorkollegiets Betænkning om censorinstitutionen, Kbh. 1971.
55. Jvfr. f.eks. Jerome S. Bruner: The Process of Education, Harvard University Press, 1960.
56. Rigsarkivet, plenumreferat, s. 284.
57. Rigsarkivet, plenumreferat, s. 286.
58. Rigsarkivet, plenumreferat, s. 349.
59. Rigsarkivet, arbejdsudvalgsreferat.
60. Rigsarkivet, plenumreferat, s. 423.
61. Se f.eks. K. Helveg Petersen i »Folkeskolen« 1962, s. 923.
62. Se f.eks. »Folkeskolen« 1962, s. 1140ff.
63. Pol. Kronik, 2.8.64.
64. »Folkeskolen« 1963, s. 2172ff.
65. »Folkeskolen« 1962, s. 416.
66. »Folkeskolen« 1962, s. 1240.
67. Dansk Seminarieblad, 1964, nr. 1, 3, 5 – 10
68. Rigsarkivet, plenumreferat, s. 376f.
69. Dansk Seminarieblad, 1964, Nr. 1, s. 8.
70. Se Folketingets betænkning nr. 527, 1969, s. 87.
71. Dansk Pædagogisk Tidsskrift, 1965, s. 209, sst., s. 217.
72. Sst., s. 221.
73. Politiken 23.11.64.
74. Dansk Pædagogisk Tidsskrift, 1965, s. 340.
75. Sst. s. 428.
76. Betænkning nr. 390, 1965, s. 16.
77. Se Betænkning 531, 1969, s. 45.
78. Se f.eks. Helge Larsen: I historisk perspektiv, Tønder Statsseminarium 1788–1975, 1975. s. 13–20.
79. Information 27.3.69.
80. Jfr. s. 9 f.
81. Magisterbladet 1976, nr. 11, s. 19, nr. 17, s. 17.

82. Sst., nr. 17, s. 17, sst., nr. 11, s. 19.
83. Sst., nr. 17, s. 18.
84. Sst. 1976, nr. 19, s. 30.
85. Dansk Seminarieblad, 1963, nr. 3, s. 3.
86. Folketingsårbogen, 1960–61: 22. 1965–66: 15. 1970–71: 22.
87. Betænkning nr. 527, 1969, s. 86f.
88. LL's piece: En ny og tidssvarende læreruddannelse, 1974.
Betænkning nr. 530, 1969.
Betænkning nr. 531, 1969, s. 25.
Indstillinger fra de faglige udvalg om RUC's læreruddannelser, marts 1974, 403 s.
Sst. s. 377f.
Folketingets forh. 4.4.1974 sp. 4830–4831.

Skolen og samfundet 1/7-1980 til 30/6-1981

FOLKESKOLEN

Folkeskolens forhold har også i det forgangne skoleår været særdeles godt pressestof. En gennemgang af materialet giver indtryk af, at dette bl.a. skyldes, at mindre begivenhed som skoleindvielser og lærerjubilæer regnes for pressstof. Samtidig har det vidgende børnetal og neskæringerne givet stødet til mange og langvarige skoledebatte i de enkelte kommuner og kommunalbestyrelser. Kulturelle udvalgs, fælleslærerråds og skolenævns forhandlinger gengives til tider – ret grundigt – i den lokale presse. Og endelig indeholder aviserne den løbende debat om folkeskolens problemer.

En af gengangerne er spørgsmålet, om der er krise i folkeskolen, f.eks. Vendsyssel Tidende 10/8 og Jyllandsposten samme dag. I sidstnævnte avis hævdes, at folkeskolens krise består i, at børn og unge har en dårlig hverdag. I Jydske Tidende Kolding Avis 26/8 hævdes, at skolen er samfundets spejl, en kronik i Politikken 1/12 indeholder samme synspunkt, og Militærpsykologisk tjeneste offentliggør en undersøgelse, der viser, at de værnepligtige er langt dårligere til at læse og skrive end tidligere. Medens 5 % ikke kunne læse og skrive for fem år siden, er det nu 12 %, der ikke kan, Aktuelt 17/8. Weekend-Avisen refererer den 26/9 den nordiske undersøgelse af lærernes arbejdsvilkår, og denne giver et overraskende lyst og harmonisk billede af den danske folkeskole. Undervisningsministeren (i det følgende UM) udtaler ifølge Berlingske Tidende i forbindelse med den stigende tilgang til de frie skoler, at folkeskolen er god, selv om der nok er problemer, 27/3. Og ifølge en Observa-undersøgelse er 40 % af forældrene tilfredse med folkeskolen, Jyllandsposten 15/5. En måned senere oplyser samme avis, at der er alvorlige problemer i hver 10. skoleklasse.

I november udkommer fotografen Morten Bos bog med billeder fra folkeskolen. Billederne giver indtryk af en barsk hverdag i den danske folkeskole, og bogen får fyldig omtale i en lang række af landets aviser, f.eks. Ålborg Stiftstidende 2/12 og Berlingske Tidende 1/12.

I august 1980 bragte Aktuelt en række oplysninger om ansættelsesvilkårene for ikke faglærte ved DSB. Virksomheden dumper hveranden ansøger, fordi vedkommende ikke kan læse og regne tilstrækkelig. DSB skal i de kommende år ansætte 11.000, der må derfor tales med ca. 60.000, og indførelse af adgangsprøver overvejes derfor. Avisen mener i en leder, at der er tale om et uhyggeligt apropos til skolestarten, 11/8. Oplysningerne bliver kommenteret i mange af landets aviser, og Berlingske Tidende skriver, at ansvaret for udviklingen i skolen ligger hos politikerne og ikke hos lærerne. Det er en betingelse for samfundets trivsel, at dansk og regning prioriteres højere, 13/8. Jyllandsposten erindrer om debatten om folkeskolens afgangsprøver, som UM havde karakteriseret som folkeskolens største problem i Danske Kommuner nr. 16, 1980. Hun så dem gerne afskaffet, og hun mente ikke, erhvervslivet ville indføre de prøver, de truede

med. Jyllandsposten påpeger, at en statsvirksomhed nu overvejer at indføre sådanne. Afdelingsleder fra DPI Mogens Jansen udtaler til Berlingske Tidende, at det nok er de pædagogiske eksperimenter fra 60'erne, som hævner sig, dengang blev danskundervisningen beskyret på bekostning af andre fag, 14/8. Ansøgerne hos DSB er imidlertid ikke unge, men snarere mænd i 30erne. UM udtaler, at der er tale om skolefærdigheder, der skal holdes ved lige, og det er de nok ikke blevet hos de pågældende ansøgere, Jyllandsposten 24/8.

Debatten om skolens afgangsprøver og karakterer løber videre fra det foregående skoleår. I Næstved Tidende hævdes f.eks., at afgangsprøverne er ubrugelige, 29/7. Debatten om DSB sætter nyt liv i denne debat, og den fortsætter skoleåret ud. Berlingske Tidende oplyser 13/8, at folkeskolens afgangsprøver er et tilløbsstykke, 90 % forsøger at tage dem. Grundskolerådet mener, at folkeskolens dagligdag bør være en privatsag mellem lærer og elev. Karakterer og prøver bør derfor afskaffes, og en intern evaluering indføres, Weekend-avisen 29/8. Ifølge en undersøgelse foretaget ved DPI går 80 % af eleverne ind for prøver og karakterer, Jyllandsposten 25/9. Og Socialistisk Dagblad mener, at dette er udtryk for, at krisen har slået igennem i folkeskolen, 26/9. En forsker ved DPI fastslår, at karakterer er vilkårlige. LO vil have prøver og karakterer afskaffet, Politiken 6/12. Formanden for Folketingets Uddannelsesudvalg, J. K. Hansen, mener også, tiden er inde til at afskaffe dem, Information 30/12. Jyllandsposten oplyser, at ifølge kristenligt folkeparti falder skoleforliget, hvis afgangsprøverne ændres, 31/12, og Kristenligt Dagblad oplyser, at DLF gerne vil have færre prøver, samme dag.

Spørgsmålet om, hvorvidt den danske uddannelsespolitik bør og kan samordnes med EF's kulturpolitik, drøftes med mellemrum. Socialistisk Dagblad hævder, at nok var den danske UM ikke tilstede ved EF's forhandlinger, fordi Danmark mener, at uddannelsespolitikken ikke er omfattet af Romtraktaten, men hun var repræsenteret ved en ambassadør, der tilsluttede sig programmet. Spørgsmålet drøftes igen i september. Domprovst Jørgen Bøgh hævder, at Danmark i realiteten tilslutter sig EF's uddannelsespolitik, bl.a. gennem bevillingerne, Politiken og Berlingske Tidende 13/9, 16/9, 17/9 og 20/9. UM benægter dette, hun har ikke ladet sig repræsentere ved forhandlingerne af en »stuntman«, Politiken 7/1. Information oplyser 9/3, at Danmark står alene med sin modstand mod EF's uddannelsespolitik, og Land og Folk hævder 27/5, at EF vil samordne landenes uddannelser.

I en række kommuner indføres udelt undervisning på 8. og 9. klassetrin, f.eks. ved skoler i Skive, Jyllandsposten 6/1 og i Skærbæk, Vestkysten 23/1. I en række aviser debatteres fordele og ulemper ved at kursusdele, f.eks. Helsingør Dagblad 10/11, Vestkysten 12/11, og 19/12, Dagbladet Ringsted 5/3, og Lyngby-Taarbækbladet 24/3. Det hævdes i Vejle Amts Folkeblad, at der er dyrere at kursusdele 17/12. Og Haderslev lærerkreds forslår, at lærerne ikke går med til samlæsning, fordi kulturudvalget ikke vil stille de nødvendige støttetimer til rådighed, Vestkysten 5/12.

DLF vil ifølge Politiken bede DPI undersøge, hvorledes folkeskolen kan bidrage til elevens alsidige udvikling, 18/8.

Ifølge Aktuelt 20/8 vil de grønlandske kostskoler i Danmark blive nedlagt i løbet af nogle år. Der er nu plads til eleverne i Grønland, og Hjemmestyret foretrækker denne ordning.

I Odense protesterer forældrene til eleverne ved Klostermarkskolen over skolens

indeklima. Dette har været dårligt i 8 år. En ekspert har undersøgt skolen og karakteriseret den som sundhedsfarlig, og eleverne holdes derfor hjemme. Jyllandsposten 13/1 og Politiken 26/2. Forældrene klager til Ombudsmanden, Information 24/3

Og så har UM givet 25 dispensationer med hensyn til at oprette børnehaveklasser, Berlingske Tidende 7/7.

Besparelser og skolenedlæggelser

Det skolestof, der fylder langt mest i pressen, er stoffet om nedskæringernes gennemførelse og konsekvenser. Besparelserne og nedskæringerne har mange former og forslagene, debatterne og beslutningerne får god dækning i såvel de lokale som de landsdækkende aviser. Besparelser i form af nedskæring i lærerskematimeforbruget foreslås f.eks. gennemført i Karlebo kommune, Fredriksborg Amts Avis 25/7, og i Nakskov, Ny Dag 9/8. Der skal skæres i specialundervisningen f.eks. i Køge, Dagbladet 8/9, lærere skal afskediges f.eks. i Værløse, Berlingske Tidende 19/1, klassekvotienten skal sættes op i Esbjerg og i Værløse, Vestkysten 3/1 og Fredriksborg Amts Avis 15/8, og lejrskoler spares i Fjends, Skive Folkeblad 16/9.

Fra mange kommuner meldes der desuden om heftige debatter om den fremtidige skoleplan. Besparelser og vigende børnetal medfører, at klasser skal sammenlægges, skoledistrikter skal omlægges, og skoler nedlægges, f.eks. i Tolne, Vendsyssel Tidende 22/10, i Høng, Sjællands Tidende 23. og 25/2 og i Ribe, Vestkysten 22/6.

I nogle kommuner bliver denne debat ret tilspidset. I Esbjerg har f.eks. et skolstrukturudvalg fremlagt en plan, der vil medføre sammenlægning af skoler. Skolenævn og Fælleslærerråd protesterer, hævder at talmaterialet er forkert, og at eleverne ikke er fordelt på skoledistrikter. Skoledirektøren beskyldes for at have givet kritikere af strukturplanen mundkurv på, og det økonomiske udvalg finder skoledirektørens redegørelse utilstrækkelig. En aktion iværksættes for at bevare den truede skole, Jerne, og plakater klistres op om natten, Vestkysten 6/10, 10/10, 15/10, 17/10, 24/10 og 28/10. Debatten fortsætter i de kommende måneder, Vestkysten 4/11, 8/11, 9/12, 6/1, 5/3 og 25/3. Og arbejdsforholdene i skoleforvaltningen, der hævdes at være dårlige, inddrages. Strukturplanen vedtages imidlertid af kommunalbestyrelsen. De protesterende grupper vil forsøge at gennemføre en afstemning blandt skoledistriktets beboere.

Borgmesteren i København hævder, at børnetallet i København i de kommende år vil falde med 1/3. Skoler må derfor nedlægges således, at 6 skoler gøres til to, f.x. Politiken 19/12 og 11/2. Lærere, forældre og elever protesterer og hævder bl.a., at færre børn skal gavne undervisningen og ikke kommunens budgetter, Socialistisk Dagblad, Land og Folk og Politiken 19/1, 25/1, 29/1 og 2/2. Berlingske Tidende mener 3/2, at der er tale om en massiv beboermodstand. Lærerne ved Sct. Hans Gades Skole hævder, at kommunen har manipuleret med de tal, der bruges til prognoserne, Politiken 9/3. Borgerrepræsentationen vedtager imidlertid skolenedlæggelserne, Nørrebrobladet 20/5. Og i Vesterbrobladet beklages de mange nedlæggelser, og spørgsmålet rejses, om det er bedre med store skoler end små. Bedre plads på skolerne ville desuden medføre, at kommunen var villigere til at udlåne lokaler til den betragtede foreningsvirksomhed, 26/5. De protesterende grupper har indsamlet underskrifter, men indsamlingen gav

ikke mange nok. Kommunen hævder desuden, at et mindre antal af underskrifterne er ugyldige, og forældrene søger advokatbistand vedrørende dette spørgsmål. Afstemningen blandt beboerne om Nørrevolds Skoles bevarelse er fastsat til 25/8. Og UM giver Københavns skolevæsen en »næse«, fordi afstemningstidspunktet er lagt så sent, Information 10/6 og Politiken 24/6.

I Skjern har det kulturelle udvalg besluttet, at Bølling Skole skal lukkes, og eleverne fra Bølling sendes til Faster. Forældrene protesterer og overvejer at oprette en friskole. Kommunalbestyrelsen vedtager imidlertid kulturudvalgets forslag, Ringkøbing Amts Dagblad 23/12 og 12/1, 14/1 og 29/1.

Og så protesterer forældrene til eleverne i Sdr. Jernløse mod, at en klasse skal køres til Ndr. Jernløse. UM meddeler kommunalbestyrelsen, at den ikke kan flytte en klasse, det er en skolekommissionsbeslutning. Holbæk Amts Venstreblad mener imidlertid, at flytningen kan gennemføres, fordi UM ikke pålægger kommunen at ændre beslutningen, ovennævnte avis 5/12 og 15/6.

Der meldes om nedlæggelser og om debat om nedlæggelser fra forskellige dele af landet, f.eks. vedrørende skolen på Godthåbsvej på Fredriksberg, Politiken 28/9, Frydenlundskolen i Ålborg, Ålborg Stiftstidende 3/9 og 15/10 og Galtens Vestskole, Midtjyllands Avis 5/11. Undervisningsinspektør Asger Baunsbak Jensen udtaler på Skolelederforeningens årsmøde, at der på grund af det dalende børnetal vil komme en bølge af skole-nedlæggelser, der må løses lokalt, Kalundborg Folkeblad 13/10. Fra KL gives der udtryk for, at der bør være enklere at nedlægge skoler, Jyllandsposten 3/6 og Information 11/6. Fredriksberg kommune tilslutter sig dette synspunkt, og i Sønderjyllands Amtsråd er man usikker med hensyn til proceduren ved skolenedlæggelser, Frederiksbergbladet 23/6 og Jyske Tidende Kolding Avis 21/6.

Medens debatten om de lokale nedskæringer løber, udsender ministeriet sine nøgletal, der bl.a. viser, hvor store forskelle der er i bevillingerne pr. elev i de danske kommuner, et skolebarn koster 23.000 kr. i Lyngby-Taarbæk og 11.000 kr. i Lunderskov. Nordjyllands Amt har det laveste amts gennemsnit, f.x. Berlingske Tidende 10/9 og Vendsyssel Tidende 14/9.

9/2-81 udsender UM et nyt sparecirkulære, f.x. Aktuelt 23/2, ifølge hvilket der må spares mere på folkeskoleområdet. Gennemføres dette ikke, må det lokale selvstyre på folkeskoleområdet beskæres. Formanden for Foreningen af Landsbysamfund udtaler ifølge Sjællands Tidende Slagelse 14/3, at UM med sit sparecirkulære vil ramme landsby-skolerne. Samtidig arbejder miljøministeren og hans landsbykommission for landsbyernes bevarelse. Spørgsmålet rejses, om den ene minister ved, hvad den anden gør. Foreningen protesterer overfor UM, f.eks. Kristeligt Dagblad 22/4. UM svarer, at sparecirkulæret ikke skal bruges til at nedlægge små skoler, Kalundborg Folkeblad 15/6.

Undervisningen af fremmedsprogede børn

Debatten om og kommentarerne til undervisningen af fremmedsprogede børn i Danmark fylder i år mere i pressen end tidligere. De fremmedsprogede børns antal er blevet tredoblet på 5 år, der er nu godt 8000 skolebørn og 30.000 under 14 år. 2/3 af de danske kommuner har fremmedsprogede elever i deres skoler, men nogle kommuner har

langt flere end andre, f.eks. er 11,7 % af eleverne i Ishøj fremmedsprogede, f.eks. Politiken 18/12 og 22/6.

Pressens indhold er tildels oplysende og tildels kommenterende. Dagbladet, Køge, oplyser f.eks., at skolekommissionen er psotivt indstillet overfor at få indført fremmedsprogede klasser, og at der samme sted er planer om at få indført folkeskolens afgangsprøver for disse elever, 12/8. Fyns Stiftstidende oplyser, at tyrkiske børn holdes hjemme fra skole, 17/10. Land og Folk hævder 20/8, at indvandrerbørnene sløves, fordi de lærer to sprog halvt. Politiken oplyser, at DLF vil henvende sig til Grundskolerådet vedrørende danskundervisningen af indvandrerbørn, fordi lærerne simpelthen ikke ved, hvad de skal gøre, 19/8. Og Socialistisk Dagblad oplyser, at fremmedarbejderne hævder, at der er kaos i undervisningen af deres børn, 22/8.

Århus Stiftstidende oplyser 21/12, at på en skole udenfor Århus er hvert 12 barn fremmedsproget, der er dobbelt så mange fremmedsprogede børn som for to år siden, og til næste år vil hver 6. barn være fremmedsproget. Mange af de tyrkiske piger bliver holdt hjemme fra 6.-7. klasse, og medens fire ud af fem danske børn fortsætter deres skolegang efter 9. klasse, gør kun hver 5. tyrk det. Politiken refererer en undersøgelse, der viser, at hvert 4. indvandrerbarn i København ikke får noget tilfredsstillende ud af deres skolegang.

Undervisningen af de fremmedsprogede børn i Ishøj får den mest omfattende omtale, og da navnlig undervisningen ved Strandgårdsskolen i denne kommune. Ved denne skole er 1/3 af eleverne fremmedsprogede, og om nogle år vil de udgøre 50-60 % af eleverne, Information 19/1 og Berlingske Tidende 21/1. Indvandrerne i Ishøj kommer fra 50 forskellige nationer, og undervisningen af de undervisningspligtige børn har fremkaldt problemer gennem de sidste år, og disse bl.a. er blevet søgt løst gennem udviklingsarbejder, se Årbog fra dansk skolehistorie 1980.

I december 1980 blev den tyrkiske årsvikar ved Strandgårdsskolen Ömer Duran afskediget. Den officielle begrundelse var, at han havde udvist manglende samarbejdsvilje, han havde medvirket til elevdemonstration, og han havde oversat samtaler mellem tyrkiske børn og skoledirektøren forkert. Problemerne i klassen skyldes, at der til staidighed kom nye elever ind, der var kommet 70 til skolen fra skoleårets start, f.eks. Politiken 2/12. Lærerrådet ved Strandgårdsskolen fandt afskedigelsen ubegrundet og protesterede. Skoleinspektøren opfordrede kommunalbestyrelsen til at tage fyringen op til fornyet overvejelse, og både lærere og elever ønsker Ömer Duran tilbage. Fyringen er imidlertid definitiv, f. x. Dagbladet, Roskilde 4/12 og Politiken 12/12.

Ömer Duran er ikke medlem af DLF. DLF's formand, Jørgen Jensen, oplyser til Politiken 1/2, at foreningen vil behandle hans sag, men en af kredsens medlemmer må rejse den, og det er ikke sket.

I begyndelsen af januar oplyser Dagbladet, Roskilde, og Dagbladet, Ringsted, at der stadig er stor tilgang til modtagerklasserne ved Strandgårdsskolen. Der skal være 18 i hver klasse, men der er faktisk 22. Lærerne havde lagt en plan for, hvorledes problemerne kunne blive afhjulpel, men kommunalbestyrelsen har efter lærernes mening brugt for lang tid på at behandle denne. De udsender derfor en pressemeddelelse til UM og til folketingsmedlemmerne i Københavns Amt, f. x. Land og Folk og Berlingske Tidende 21/1. Lærerne ønsker penge bevilget til oprettelse af flere modtagerklasser, staten bør træde til på grund af Ishøj kommunes betrængte økonomi, og så vil de have

ændret bekendtgørelsen vedrørende undervisningen af fremmedsprogede børn, Information 19/1.

Ishøjs borgmester finder, at lærerne er illoyale, fordi de går uden om kommunalbestyrelsen og skolekommissionen, og at det er uretfærdigt, at den kommune, der bruger flest penge på indvandrerbørn, bliver hængt ud i offentligheden. På et ekstraordinært kommunalbestyrelsesmøde bliver det besluttet, at der skal iværksættes en undersøgelse af, hvorvidt der er begået uregelmæssigheder, der vil medføre sanktioner i henhold til skolestyrelses- og tjenestemandssagen. Nogle af de »mistænkte« læreres navne bliver offentliggjort, Berlingske Tidende 22/1 og 23/1 og Dagbladet, Ringsted, 23/1. Lærerrådsformanden beklager, at kommandovejen ikke er blevet brugt, men fastholder, at kommunens sagsbehandling bør være hurtigere, Dagbladet, Roskilde 24/1. Lærerne vil enten have tjenstemandsag eller også beskyldningerne trukket tilbage.

UM erklærer, at hun vil undersøge undervisningsforholdene for fremmedsprogede i Ishøj. Hun opfatter ikke lærernes henvendelse som en klage i henhold til skolestyrelsesloven, men som en orientering, f.eks. Information 3/2. Og hun vil ifølge samme avis lave nye regler for undervisning af indvandrerbørn, således at situationer som dem i Ishøj kan undgås, 3/3. En ny bekendtgørelse vedrørende undervisningen af fremmedsprogede elever udsendes 18/5.

Ishøjs borgmester udtaler til Information, at kommunen for fremtiden vil holde færdige og indvandrere ude, for deres egen skyld, 11/4.

Og i juni 1981 falder dommen i den sag, som DLF ankede efter afgørelsen i Tåstrup Ret i juni 1980 mod en Z-politiker, der ved et byrådsmøde havde fremsat beskyldninger mod lærerne ved Strandgårdsskolen, og som i Greve-bladet skrev om den beviste, venstreorienterede fordømmelse af unge. Politikeren blev ved Tåstrup Ret frikendt, Politiken 23/7, og Jyllandsposten karakteriserede dommen som »dum«, 25/7. Østre Landsret idømte imidlertid politikeren bøde for æreskrænkelser, desuden skulle han betale sagsomkostninger, f.x. Jyllandsposten 2/6 og Information 3/6.

Eleverne

Børnetallet er faldende over hele landet. Det vil f.eks. falde i Augustenborg, Jyske Tidende, Sønderborg, 26/7, i Marstal, Fyns Amts Avis 6/8 og i Skive, Skive Folkeblad 18/12. Og så er der et uventet stort fald i elevtallet i Københavns Amt, Politiken 2/2.

Flere elever udskrives af skolen, før de har opfyldt undervisningspligten ifølge Danmarks Statistik, Socialistisk Dagblad 14/11. Ålborg Stiftstidende oplyser, at i tillæg til de 2.500, der hvert år udskrives, er der 20.000, der bliver tilbage i skolen og »sitter undervisningspligten af«. Lise Togeby, Aarhus Universitet, har undersøgt spørgsmålet, og hendes undersøgelse viser, at det først og fremmest er drengene, der gerne vil ud af skolen, og 80 % af dem har gået ud af grundkursus. Fra Fredericia oplyses, at en undersøgelse har vist, at drengene har det dårligere i skolen end pigerne, Politiken 22/9. Ifølge Lise Togeby's undersøgelse bliver pigerne svigtet i skolen, fordi lærerne er mest optaget af at tage sig af de urolige drenge, Berlingske Tidende og Aktuelt 23/2. Undervisningsdirektør Asger Baunsbak Jensen udtaler til Berlingske Tidende, at Lise Toge-

bys undersøgelse har givet os »noget at tænke på«, selv om der nok også er set ensidigt på pigernes problem.

Elevernes forbrug af stoffer og alkohol debateres flere steder, f.eks. i Information 7/1, og Herning Folkeblad 14. og 16/1. Vejle Amtsråd ønsker øget oplysning i skolerne om alkohol, Vejle Amts Folkeblad 5/8. Ifølge en undersøgelse i Haderslev drikker 1/3 af drengene på 14–15 år mere end 10 genstande om ugen. Og ifølge flere aviser vises en oplysende film om narkotika rundt om på skolerne, f.eks. Ekstrabladet og Frederiksborg Amts Avis 5/2 og 23/3.

I nogle byer er der indført skolebespisning for eleverne. Der udleveres 22.000 madpakker i København, Berlingske Tidende 14. og 16/9. Og madpakker uddeles også i Århus. Madpakkerne spises i Århus, men smides ud i København, fx. Ekstrabladet 8/10, Politiken 16/11 og Jyllandsposten 17/11. Sidstnævnte avis mener i denne forbindelse, at politikerne gør os livsuduelige og ligeglade, fordi de spænder det sociale sikkerhedsnet for stramt om os. Og ifølge samme avis lærer de københavnske børn efterhånden at spise deres madpakker, 10/6.

Der er stadig debat om, hvorvidt de oplysninger, skolerne har om eleverne, skal opbevares og måske videregives eller destrueres. Information oplyser 2/8, at militæret i udskrivningskredsene vil indhente oplysninger om tidligere elevers skolegang, der vil blive spurgt om deres standpunkt og om eventuelle psykiske afvigelser. Ministeriet udsender en vejledning om skolespsykologiske rapporter, der siger, at disse skal destrueres, når eleven forlader skolen. Vejledningen er udarbejdet efter pres fra foreningen Skole og Samfund. Andre oplysninger fra prøveprotokoller og lignende skal imidlertid stadig opbevares. Politiken bruger formuleringen, at skolerne stadig kan »sladre« om eleverne, Politiken 15/7, Jyllandsposten og Information 28/7 og 30/7. Og politikeren B. Baunsgaard mener ifølge Information 31/7, at skolerne burde være pligtige til at meddele eleverne, hvilke oplysninger de har videregivet til andre offentlige myndigheder. Vejledningen bør suppleres med en bemærkning om, at eleverne skal modtage en kopi af de udleverede oplysninger.

I Aktuelt diskuteres, om lærerne juridisk set må give lektier, f.eks. 17. og 26/9. Eleverne går imidlertid ind for lektier, det viser en undersøgelse foretaget i Herkev, Politiken 1/1.

Eleverne har det ikke godt nok, en børnetandlæges undersøgelse har vist, at 12 % af de 9–10-årige er syge og har huller i tænderne. Tandlægen foreslår, at der oprettes kurser i sundhedspædagogik for forældre, f.eks. Horsens Folkeblad 17/6 og Information 20/6. Sundhedsstyrelsen har i en betænkning foreslået, at skolelæger og sundhedsplejersker også skal tage sig af elevernes psykiske og sociale problemer, Politiken 21/6. Ledende skolepsykolog i Århus mener, at flere og flere børn er urolige i skolen. Århus Stiftstidende 8/8. Erik Sigsgaard udtaler til Information, at børns liv i dag udpines, fordi de udskilles fra de voksnes liv og isoleres, 18/2. Og en forsker fra DPI, Mogens Jansen, mener, at flere og flere børn bliver sproglig handicappede, de kan hverken læse eller skrive. Årsagen er, at de svage elever, der integreres, ikke får tilstrækkelig støtte, fordi speciallæreruddannelsen ikke har fulgt med, Aktuelt 26/3.

Eleverne er hårde ved hinanden. Mange aviser melder om vold, mobning eller hærværk, f.eks. Berlingske Tidende 9. og 10/9. Og ifølge Jyllandsposten 5/4 meldes to børn fra Odense ud af skolen på grund af mobning.

Og så har Landsforeningen af lærepædagoger lavet en undersøgelse, der viser, at skoleskift er gunstig. Kun 10 % af eleverne får problemer, Skagens Avis 7/5.

Elevernes organisation LOE vil gerne lave en landsdækkende organisation sammen med DLF og fagforbundene, Socialistisk Dagblad 29/8. De uddannelsessøgendes samarbejdsudvalg udtaler på deres konference, at det er en forbyrdelse mod ungdommen, at den ikke sikres arbejde og uddannelse, Land og Folk 23/8. LOE vil ifølge BT 21/10 have længere timer og ifølge Jyllandsposten 22/10 boycotte undervisningen i december for at afholde faglige møder, avisen tager afstand fra, at eleverne på denne måde vil spille voksne.

Og eleverne demonstrerer mere og mindre organiseret rundt i landet. På Fredriksberg demonstrerer 120–150 af 200 elever mod nedskæringerne i december, Sjællands Tidende, Slagelse 13/12. Københavnske elever demonstrerer for at bevare de skoler, der trues af nedlæggelse, f.eks. Ekstrabladet 29/1. I Fåborg holder eleverne høring med politikere og embedsmænd om nedskæringerne, Fyns Amts Avis 28/3 og i Frederikshavn, Greve og Odense protesterer elevrådene mod nedskæringer, Frederikshavn Avis 8/4, Sydkysten 1/4 og Torsdagsavisen Fyn 2/4.

Den store demonstrationsdag er 2/4. 10.000 elever – ifølge nogle aviser 25.000 – forsamles foran Christiansborg for at protestere mod sparecirkulære. Eleverne smider æg mod bygningen, dette vækker forargelse, bygningen betegnes som overplastret, og det overvejes, hvorvidt den må vaskes, f.eks. Kristeligt Dagblad 3. og 6/4 og Information 3/4. Ifølge Land og Folk bliver der denne dag demonstreret i 40 danske byer. Samme avis oplyser 3/4, at SID støtter elevernes demonstrationer.

Og justitsministeren udtaler ifølge Jyllandsposten 16/6, at forældre kan forbyde børn at melde sig ind i en elevorganisation, de kan forbyde det, hvis foreningens formål strider mod deres egen opfattelse.

Fagene

Næsten alle folkeskolens fag er blevet kommenteret i året, der gik. Idræt er blevet indført som valgfag i Ålborg, og dette har givet god tilgang, Ålborg Stiftstidende 8/7. Og ifølge Vestkysten 1. og 6/9 ønsker mange elever flere timer i faget.

Brugen af trampolin i idrætsundervisningen bliver imidlertid stærkt kritiseret med store typer i løbet af året i så godt som alle landets aviser, f.eks. Politiken 25/1, BT 26/1 og Berlingske Tidende 2/2. BT bragte den 29/1 et billede af en pige, der var blevet lam efter trampolinspring, andre aviser beskriver andre og store skader, f.eks. Ekstrabladet 23/2. Og Dansk Skolelægeforening, Dansk Idrætslærerforbund og Landsudvalget for skoleidræt mener, at idrætsskader bør undersøges, f.eks. Fyns Stiftstidende 24/2 og Århus Stiftstidende 25/2.

Tre læger har ifølge Ekstrabladet imidlertid lavet en rapport, der viser, at skaderne er hyppige og tit meget alvorlige, 24/2. Der indføres i nogle kommuner forbud mod brug af trampolin, f.eks. i Haderslev, Jyske Tidende, Haderslev 4/3. Og i Land og Folk hævdes 20/5, at mange forældre ønsker deres børn fritaget, disse forældreønsker bør imødekommes, og et generelt forbud mod brug af trampolin bør derfor komme.

Latin er udgået som fag af folkeskolen, og dette beklages fra flere sider, f.eks. i Infor-

mation 7/11. I Jyllandsposten foreslås faget genindført 17/11. Spørgsmålet tages op i Folketinget, hvor det besluttes, at faget genindføres på folkeskoleniveau, men i ungdomsskolen, Land og Folk og Jyllandsposten 27/3 og 11/5.

EDB og data-lære ønskes fra flere sider indført i folkeskolen, f.eks. ifølge Vestkysten 8/7. Det er tilvalgsfag i Bramsnæs, Holbæk Amts Venstrebold 18/12. Dansk data-råd ønsker det indført som selvstændigt fag, Politiken 21/1 og Grundskolerådet drøfter spørgsmålet, Fyns Stiftstidende samme dag.

Spørgsmålet om skolens seksualundervisning er også fremme. Ifølge Århus Stiftstidende 2/7 fandt et barn en tekst med seksuelt indhold æreskrænkende under eksamen i foråret 1980. UM udtaler vedrørende sagen, at den slags ikke bør ske. Et skolenævn-medlem i Sorø har meldt sig ud og taget sit barn ud af skolen, fordi eleverne læste Den kroniske uskyld af Klaus Ribbjerg og Hold kæft og være smuk af Vita Andersen, f.eks. Aftenavisen, Roskilde Tidende. Ifølge Næstved Tidende 22/10 er bogen Ved du det, en seksualvejledning for børn mellem 5-8 år, blevet anmeldt til politiet for børneporno. Og emnet diskuteres desuden i forskellige aviser som Vendsyssel Tidende 24/12 og Horsens Folkeblad 31/12. I Ålborg Stiftstidende hævdes 11/1, at eleverne bør kunne fritages.

Danskundervisningen bliver som altid kommenteret og debateret. I Midtjyllands Avis 15/7 foreslås, at skriftsproget bør gøres lettere, i Berlingske Tidende 31/8 fastslås, at der er fejl i hvert 5. danske ord, således er tidens staveniveau. Det danske sprog og modersmålet debateres i mange aviser, f.eks. i Politiken 22/10 og Fyns Stiftstidende 16/10. CUR's modersmålsprojekt bliver også kommenteret, f.eks. i Berlingske Tidende 12/10, og Kristeligt Dagblad oplyser, at ifølge CUR's undersøgelse er der for lidt undervisning i dansk ved seminarierne, 9/3.

Aktuelt oplyser 21/8, at Arbejderbevægelsens Skolekontaktudvalg nu er så udbygget, at faglige gæstelærere har kunnet undervise 55.000 elever om arbejdslivet på danske virksomheder i det sidste skoleår. Der er nu 140 skolekontaktudvalg rundt om i landet.

De to fag, der diskuteres langt mest i det forløbne skoleår, er religion og historie. Biskop Herluf Eriksen foreslår ifølge Kristeligt Dagblad bl.a. 26/8 og 9/9 en nyordning af faget. Fagets formål er klart, men folkeskolens undervisning kan nok til tider blive spredt, fordi faget kun har en time om ugen på de ældste klassetrin. Erfaringerne fra HF og gymnasiet viser, at det er en fordel at have undervisningen koncentreret. En sådan ordning kunne måske også indføres i folkeskolen. Desuden kunne konfirmationsundervisningen måske udvidet og gøres to-årig. Det er biskoppens forhåbning, at hans forslag vil skabe debat og afklaring om faget. Biskoppens forslag vækker stor opmærksomhed og kommenteres og debateres i landets aviser i den følgende tid, f.eks. Jydsk Tidende, Kolding Avis 12/9, Morsø Folkeblad 18/9 og Vestkysten 22/9. Debatten fortsætter i Kristeligt Dagblad i de følgende måneder. Religionslærerforeningens formand udtaler til Kristeligt Dagblad, at forslaget nok ikke vil lade sig gennemføre af pædagogiske grunde, 27/8. Studielektor i religion/kristendomskundskab ved seminarierne, Knud Nedergaard, tilslutter sig biskoppens forslag og opfordrer alle involverede »til at tage arbejdstøjet på« samme sted, 2/10. Folkeskolens opgave indenfor dette fag drøftes desuden 10/10 og 22/10.

I Århus har faget haft sin egen læseplan, og nu skal en ny indføres ifølge hvilken Jesu liv skal »med« fra 1. klasse. Faget skal desuden have flere timer på 5., 8. og 9. klassetrin, Kristeligt Dagblad bl.a. 29/1 og 8/5. I februar foreslås bl.a., at faget får en semesterord-

ning, så det ikke længere bliver et en-times fag, 26/2, dette forslag bliver refereret i en række aviser. I marts debateres også fagets timetal, f.eks. Kristeligt Dagblad 10/3. Og en undersøgelse foretaget ved DLH's afdeling i Ålborg viser, at danske lærere stort set er »for Vorherre«, Politiken 11/3.

Historie er fra august 81 igen obligatorisk i folkeskolens ældste klasser, og dette omtales i en række af landets aviser, f.eks. Aktuelt 25/8 og Kalundborg Folkeblad 27/8. Kredse i Sønderjylland har forsøgt at få lokalhistorie indført, men amtets kulturudvalg har ikke villet støtte udgivelsen af et undervisningshæfte, Jyske Tidende, Tønder 17/8. I en kronik i Århus Stiftstidende hævdes, at faget sammen med samtidorientering er blevet et frontfag i den ideologiske kamp om skolen, 16/8. Og en lærer skriver i samme avis den 18/9, at den nuværende undervisning medfører, at eleverne betragter samfundsviklingen som noget givet.

En ny vejledende læseplan er undervejs for faget, og den afventes med en vis spænding, Politiken 15/10 og Jyllandsposten 10/12. Ifølge Information mener DA, at den nye vejledning kan medføre ensidig marxistisk undervisning, og kommunalbestyrelserne og skolekommissionerne bør gribe ind, hvis UM ikke gør det, 5/12. I Aktuelt 16/1 beskrives arbejdet i det af UM nedsatte udvalg, der skal udarbejde vejledningen, som et slagsmål mellem LO og DA, der er endt uafgjort. Udvalgets formand, skoledirektør Hans Jensen fastslår, at der kun er tale om en vejledning. Ifølge Jyllandsposten 11/4 og Land og Folk 29/4 er vejledningen klar, den er imidlertid til høring i DLF og Skole og Samfund. Den skal derefter oversendes til Folketingets Uddannelsesudvalg. Og undervisningsdirektør Asger Baunsbak Jensen fastslår, at en vejledning kun er vejledende, det gælder også den for historie. Faget bør ikke revideres i takt med skiftende modestemninger, Jyllandsposten 30/6.

Og så bliver DR's undervisningsafdeling udsat for kritik i forskellige sammenhænge. Erhard Jacobsen finder det æreskrænkende, at han er gengivet som en karikatur af Hitler i et undervisningshæfte om politisk kunst. Berlingske Tidende og Information 7/7 og 12/7. Kammeradvokaten giver Erhardt Jacobsen ret, og UM advarer amtsrådet om, at amtscentralerne ikke bør distribuere hæftet. Unilever føler sig krænket over, at et billede af en dansk idyl der var gengivet på en Valo-pakke findes i et undervisningshæfte om facismens billeder, Information 15/8. Ifølge samme avis 19. og 27/9 kræver firmaet fagedforbud mod brug af hæftet. Og fogedretten i Gladsaxe nedlægger forbud mod salg af hæftet, så længe billedet af Valo-pakken findes deri, Aktuelt 31/10.

Jyllandsposten og Berlingske Tidende oplyser, at Bertel Haarder fra Venstre vil indkalde UM til samråd på grund af DR's undervisningsserie om ØD, 31/10. Og spørgsmålet rejses, om ministerens ansvar for undervisningsudsendelserne ikke bør fratages hende, Jyllandsposten 13/11.

Og i november bliver der fra officiel spansk side klaget over DR's undervisningsserie om forholdene i de baskiske provinser, Information, Berlingske Tidende og Jyllandsposten 14. og 15/11.

Specialundervisning

Integrationen af handicappede i folkeskolen går sin gang, og det rapporteres derom i forskellige aviser, f.eks. Midtjyllands Avis 16/7 og Næstved Tidende 12/7, Ålborg Stiftstidende 16/1. Der er stadig debat på amtsplan om, hvorledes særforurensens udlægning skal foregå. I Ålborg Stiftstidende rejses spørgsmålet, om amtet forvalter loven rigtigt, 13/7, og Fjerritslev Avis 5/9, et udvalg skal udarbejde en plan for dem, der har behov for vidtgående specialundervisning. I Vestsjællands Amtsråd drøftes i forbindelse med udbygningsplanen, hvorvidt der skal oprettes en folkeskoleforvaltning for amtets specialskoler, 30/1. En amtsundersøgelse i Ringkøbing Amt viser, at halvdelen af de handicappede elever, der er blevet integreret, fungerer godt, flest elever er integreret i Lemvig kommune, Ringkøbing Amts Dagblad 3/12 og 5/2.

Og der vil blive færre specialskoler i Århus Amt i de kommende år, den nuværende procent af integrerede elever i normalklasser skal opretholdes, Århus Stiftstidende 5/3.

Integrationen af handicappede skaber også debat i enkelte kommuner, I Jernløse kommune rejses en principalsag vedrørende spørgsmålet, om det er amtet eller kommunen, der skal betale de bygningsmæssige ændringer, der er påkrævede, for at en handicappet skal kunne modtage undervisning. UM bliver forespurgt, Holbæk Amts Venstreblad 5. og 21/7. Der oprettes handicapklasser i Sønderborg, Vojens og Gråsten, Vestkysten 10/3. Og i Fredericia Dagblad rejses spørgsmålet, om folkeskolen er klar til at modtage de handicappede.

Specialundervisningen er under omlægning i flere kommuner. Specialundervisningens tilrettelæggelse debateres i Horsens, Horsens Folkeblad 23/8, og i Århus. Der er planer om en skole for adfærdsvanskelige elever i Hjørring, Vendsyssel Tidende 18/12, og en heldagsskole skal oprettes i Greve.

Undervisningsinspektør I. Skov Jørgensen mener, at Danmark er bagefter med hensyn til handicapuddannelser, Politiken 31/7.

Og så skæres der i specialundervisningen, f.eks. i Esbjerg, Vestkysten 7/3, og i Odense, hvor den skal nedskæres med en fjerdedel, Torsdagsavisen 2/4. Og borgmester Ib Juul, formand for KL's skoleudvalg, mener, at kommunerne skal holde igen med specialundervisning, Jyllandsposten 26/2.

Specialundervisningen vurderes og kritiseres også. Formanden for DLF's pædagogiske udvalg mener, at en mindre boglig skole med færre prøver og bedre vilkår for forældre vil mindske behovet for specialundervisning. Specialundervisningens virkning ved vi ikke nok om, den foregår i blinde, Socialistisk Dagblad 24/2 og 25/2. Undervisningsdirektør Asger Baunsbak Jensen mener, at det er de unge, uerfarne lærere, der ikke kan få alle med fra starten af 1. klasse, der skaber behovet for specialundervisning. Men den er samtidig en støtte for de elever, der har behov derfor. Århus Stiftstidende 15/2 og Kristeligt Dagblad 13/2. Og i Bornholmeren Rønne rejses spørgsmålet, om vi får nok ud af specialundervisningen, 6/4.

Skolepsykologerne supplerer disse vurderinger, en skolepsykolog udtaler til Politiken 15/9, at skolepsykologerne har det skidt, de føler sig presset til at spille hårde administratorer. En anden skolepsykolog rejser i samme avis spørgsmålet om, i hvilken grad skolen og den skolepsykologiske profession krænker elevernes mulighed til at forvalte sit eget liv, 11/1. En psykolog fra socialforvaltningen i Gladsaxe udtaler til Information

bl.a., at udgangspunktet for skolepsykologens arbejde ikke er familien og dens problemer, men barnet – enkeltindividet, der bearbejdes med skolens normer og tradition, 12/12. Ledende skolepsykolog i Hørsholm rejser i et stort interview spørgsmålet, om der er for megen specialundervisning, om klasserne er blevet for store, eller om den enkelte lærer ikke magter at give en ordentlig undervisning. Dette interview trykkes i flere aviser, f.eks. Vendsyssel Tidende 15/3 og Thisted Dagblad 9/3. Og professor ved DLH, Reimer Jensen, siger på skolepsykologernes årsmøde på Nyborg Strand, at skolepsykologerne for længe har bildt lærere og forældre ind, at de kan løse problemerne. Skolens nuværende problemer er samfundsbetingede. Det må skolen og forældrene lære at leve med, og så må skolepsykologens nye rolle blive at være en konsulent, der kommer med gode råd. Vi ved desuden for lidt om, hvad der kommer ud af at henvise elever til specialklasser eller give dem støttepædagog, f.x. Politiken, Berlingske Tidende og Jyllandsposten 12/3 og 14/3.

De specialunderviste elevs forhold bliver også fremdraget. En »ordblind« pige fra Århus klager over den specialundervisning hun har fået, og lærerne svarer, Århus Stiftstidende 22/9 og 24/9. Forældre til elever i en specialklasse udtaler til Vestkysten, at de mener, deres børn er blevet de helt store tabere, 12/9. Politiken oplyser, at det er de besværlige elever, der sendes til specialklasse, ifølge en undersøgelse foretaget i Hillerød, 24/12. Og i Aktuelt skriver en kurator fra Brøndby kommune, at specialklasse-elever fungerer som handicappede, og de har de samme vilkår på arbejdsmarkedet, 18/5.

Og så er der megen omtale at de forskellige foranstaltninger for skoletrætte elever, som også må regnes som en slags specialundervisning. Aviserne indeholder mange og fyldige rapporter fra alternative skoler og klasser rundt om i landet, f.eks. fra Svendborg, Fyns Amts Avis 12/8, i Grindsted, Vestkysten 7/8, i Sønderborg, Vestkysten 9/8, i Århus, Århus Stiftstidende 9/8, og i Agerskov og Toftlund skoler, Vestkysten 8/1. Og spørgsmålet om problemets mulige løsning drøftes lokalt f.eks. i Græsted-Gilleje kommune, Politiken 4/1. Og DLF har bedt DPI om at forske i skoletræthed, Politiken 22/8.

Skole/hjem samarbejdet

Forældrene er – som det allerede fremgår af afsnittet om skolenedlæggelser – ret aktive i det forgangne skoleår, både som nævn og som gruppe af forældre. Ifølge Vejle Amts Folkeblad er en kreds af forældre i gang for at bevare en lille skole, Voerladegård skole, 5/7. Forældre aktionerer for at bevare skolekørsel af små elever i Grevinge, Holbæk Amts Venstreblad 18/8. Nedlæggelse af skolekørsel i Attrup medfører, at forældrene holder børnene hjemme og underviser dem på et cafeteria. Amtskolekonsulenten mener, at forældrene overtræder loven, Ålborgs Stiftstidende 7/9, 9/9 og 21/9. – En ny bekendtgørelse om befordring af skoleelever træder i kraft 1/1-81. – Forældre protesterer mod deling af 8. klasse i Hobro, Ålborg Stiftstidende 7/1, forældrene ved Ulstrup skole har klaget til UM, fordi eleverne er blevet delt i land og by-børn. Ministeriet svarer, at det er skolelederen, der ved skøn skal fordele børnene, Midtjyllands Avis 20/1, og forældrene har stemt ja til at en skole i Sæby skal bevares, Sjællands Tidende, Slagelse 1/3.

Skolenævnene deltager i mange tilfælde aktivt i omlægningen af de lokale skolevæsnere, tit sammen med lærerråd og forældregrupper, – se afsnittet om besparelser og skole nedlæggelser. Desuden vil skolenævn og forældre sammen søge at bevare Reerslev skole, Holbæk Amts Venstreblad 21/1, skolenævnet er utilfreds med besparelserne i Ringe, Fyns Stiftstidende 6/1 og 17/1, det reagerer skarpt mod indførelsen af nye skolegrænser i Ny Holsted, det protesterer i Sdr. Vissing og Tønning Freden, Midtjyllands Avis 31/1, i Fjeldsø, Viborg Stiftstidende 25/2, og skolenævnet ved Strandgårdsskolen i Ishøj tager afstand fra, at byrådet har fritaget endnu en lærer fra tjeneste, det går ud over børnene og arbejdsklimaet på skolen, Berlingske Tidende 11/3.

Organisationen Skole og Samfund er i det forgangne år også ret aktiv, på organisationens landsmøde foreslås, at skoleåret skal følge kalenderåret, at undervisningen ikke skal afbrydes hvert 10. min., og at skoleåret opdeles i semestre, Politiken 7/9. Organisationen afholder en række kurser, f.eks. på Askov, for skolenævnsmedlemmer, Jydske Tidende, Kolding Avis 21/9. Ifølge Næstved Tidende er skoleåret blevet 36 dage kortere i de sidste 10 år, 27/10, og Skole og Samfund reagerer mod, at det bliver gjort kortere, Ålborg Stiftstidende 28/10, og Skole og Samfund nr. 10, 1980. Cirkulære udsendt 26/1-81.

Organisationens formand Eigil Brinch mener, at de dispensationsordninger, der er indført i enkelte Sjællandske kommuner med hensyn til 11-timers-reglen, vil medføre, at forældreindflydelsen trænges ud af folkeskolen. Kommunerne skulle have afventet KL's vejledning for området, Sjællands Tidende, Slagelse 20/2. Vejledningen blev udsendt 24/2, Skole og Samfund nr. 3, 1981. Han udtaler også, at med de nye sparekrav må folkeskolens økonomiske grundlag tages op til nyvurdering, staten må yde tilskud til svage kommuner. Og til Aktuelt 30/3 udtaler han, at forældrene, som hører til de stille i landet, nu vil protestere mod besparelser, der kan komme konfrontationer mellem forældre og kommuner.

En ny forældreorganisation er blevet oprettet, den har forældrenes opvågnen som program, og den vil følge, hvilken holdning skolen og lærerne giver eleverne, Jyllandsposten 30/10.

Og så kan Politiken den 24/12 oplyse, at en undersøgelse har vist, at de folkevalgte har vanskeligt ved at finde rundt i folkeskoleloven og styrelsesloven, en henvendelse er foretaget til UM.

Lærerne

Lærernes aktuelle og fremtidige beskæftigelsessituation diskuteres både lokalt og på landsplan. Ifølge Horsens Folkeblad er der f.x. fare for lærerarbejdsløshed på grund af det dalende børnetal, 22/7, KL mener, at der bør uddannes færre lærere, Politiken 10/9, skolebesparelserne vil koste 54 lærerstillinger på Bornholm, Bornholms Tidende 2/12, i Ålborg vil der ikke være behov for nye lærere på to år, Ålborg Stiftstidende 16/10, der skal spares ca. 10 lærerstillinger i Vejen, og dette skaber uro blandt lærerne, Vestkysten 15/11 og 19/11, afskedigelser frygtes i Horsens, ifølge Helsingør Dagblad skal ikke seminarieuddannede lærere, der har undervist i henholdsvis 12 og 14 år, afskedi-

ges, 31/3, og ifølge samme avis vil 30 faglærere i Helsingør blive afskediget, 25/4. Politiken og andre aviser oplyser imidlertid, at fordi regeringen har opgivet at forkorte skoleåret, vil nye lærere blive ansat, nogle aviser siger 1.100 og andre 1.500, 4/12 og 5/12. Berlingske Tidende oplyser 14/12, at fordi spørgsmålet om, hvorledes lærerne skal have en ekstra ferieuge, ikke er afklaret, er antallet endnu uafklaret.

Lærerne protesterer mod de kommunale besparelser og mod nedlæggelsen af stillinger, der protesteres f.x. i Hillerød, Fredriksborg Amts Avis 30/10, i Århus, Århus Stiftstidende 29/10. Herningegnens Lærereforening protesterer, Vejle Amts Folkeblad 17/12, Kreds 33a protesterer, Fredriksborg Amts Avis 18/12, DLF's afdeling i Næstved protesterer ved at indrykke en annonce i lokale blade, Næstved Tidende 24/2, i Esbjerg, som nævnt under afsnittet om folkeskolen, Esbjerg ugeavis 31/3 og mange andre steder.

Lærerne er imidlertid stadig i forhandling om nedsat tjenestetid og lønefterslæbet, og lærerne er rundt om i kommunerne uenige om, hvorvidt der skal aktioneres i forbindelse med disse spørgsmål. Disse problemer er således nok med til at tilspidse lærernes protester i forbindelse med besparelserne. Desuden medfører disse spørgsmål, at der er skarp uenighed i de enkelte lokale lærereforeninger, lærerne i Århus er f.eks. splittet i to fløje, Århus Stiftstidende 6/2. Den moderate opgiver og møder ikke frem ved generalforsamlingen, og Jyllandsposten rejser den 7/12 spørgsmålet, om foreningen stadig er aktiv, når kun 300 af 3.000 møder op. Den københavnske lærereforening har ifølge Politiken 18/12 været præget af splittelse i de sidste to år, en ny formand er valgt og denne repræsenterer ifølge Berlingske Tidende den moderate fløj. Der er ifølge Politiken en vis spænding omkring valget af den nye bestyrelse, men bestyrelsen bliver genvalgt, 23/1.

Tjenestetidsspørgsmålet skal behandles ved en kongres sidst i august, og en række aviser har i løbet af denne måned kommentarer til, hvorvidt dette spørgsmål vil blive afklaret på kongressen, f.eks. Berlingske Tidende 14/8 og Kristeligt Dagblad 15/8. Berlingske Tidende hævder den 1/9, at kongressens konklusion blev, at lærerne ikke vil gå i aktion, men de vil kræve tjenestetidsspørgsmålet afklaret inden marts. Samtidig hævdes der i en række aviser, at foreningen var splittet, kongressen gav ingen afklaring på foreningens kurs, Aktuelt 1/9 og Land og Folk 1/9, Ekstrabladet hævder desuden, at kongressen blev et nederlag for foreningens bløde formand, også 1/9.

Endnu en kongres afholdes i november, det er den 5. på 15 måneder, hvoraf 3 har været ekstraordinære. Tjenestetidens omlægning, forbedret barselsorlov, bevarelse af reallønnen og nedsættelse af pensionsalderen skal diskuteres. Denne debat bliver meget fyldig refereret i landets aviser. Formanden Jørgen Jensen tegner et dystert billede af lærernes arbejdssituation og hævder, at regeringen har sat udviklingen i folkeskolen i stå. Og UM mener, at lærernes forberedelse til en time og efterbehandling efter en time bør afstemmes efter fag og klassetrin, og en sådan ordning er ikke som DLF hævder, en individualisering af ansættelsesforholdene, f.eks. Fyns Stiftstidende 24/11, Information og Aktuelt 26/11. Aviserne har ret modstridende oplysninger om, hvad kongressens resultater bliver. Ifølge bl.a. Information var der enighed om at protestere mod et kortere skoleår og besparelser, om at kræve 100 % takstregulering, dækning af lønefterslæbet og skærpet adgang til seminarierne, 27/11. Samtidig oplyses der, at hovedbestyrelsen er splittet på grund af de vage formuleringer vedrørende aftaleforhandlingerne, og at den har lidt et nederlag på spørgsmålet, om børnehaveklasselærerne skal

optages i foreningen, f.eks. Fredriksborg Amts Avis 26/11. Aviserne er i deres referater meget optaget af, hvor splittet foreningen er, hvor stort et nederlag foreningens formand har lidt og dermed, hvorvidt der bliver aktioner i folkeskolen i løbet af året (f.eks. Aktuelt 28/11 og 29/11 og Socialistisk Dagblad samme dag). Aktuelt mener, det bliver et varmt forår.

Et ministerielt udvalg har ifølge Berlingske Tidende 21/12 behandlet undersøgelsen vedrørende lærernes tjenestetid, der blev foretaget i 1979, og udvalget fastslår, at undersøgelsen er uanvendelig som grundlag for en vurdering af en lærers gennemsnitsarbejdsuge, udsvingene er fra 25–60 arbejdstimer, og gennemsnittet ligger på 43 timer.

I april bryder ifølge Information 8/4 forhandlingerne mellem DLF og finansministeriet sammen, der har pågået i 3 år. DLF vil på en kongres tage stilling til, om sammenbruddet skal følges af en konflikt. Elevernes eksamen vil ved en eventuelt arbejdskonflikt komme i fare, f.x. Aktuelt 10/4. Jyllandsposten udtaler, at en lærerstrejke er rykket nærmere, 8/4. Jørgen Jensen oplyser ifølge Information, at forskellige aktionsformer overvejes, og samme avis hævder 30/4, at folkeskolen vil strejke den 12/5. Samme avis og Land og Folk kan imidlertid den 7/5 oplyse, at et spinkelt flertal på den ekstraordinære kongres har besluttet, at der ikke skal opfordres til overenskomststrige aktioner. Jørgen Jensen udtaler til Kristeligt Dagblad 8/5, at spørgsmålet om nedsættelse af tjenestetiden vil dukke op ved de næste overenskomstforhandlinger. Information mener imidlertid, at der stadig er stærk uenighed mellem fløjene inden for foreningen, 6/6. Og i juni fralægger DLF og dermed lærerne sig ansvaret for udviklingen i folkeskolen, dette vil få konsekvenser for udviklingsarbejdet og pædagogiske nydannelser, Jyllandsposten 27/6.

Foreningen Moderate lærere, der foregående år og så sent som i august gav udtryk for, at de havde fået bred opbakning i kampen mod snævre fagforeningssynspunkter, f.eks. Midtjyllands Avis 8/8 og Kalundborg Folkeblad samme dag, indstiller efter DLF's kongres i maj sin virksomhed efter 2 års arbejde, Kristeligt Dagblad 9/5.

Der opstår i løbet af året forskellige spørgsmål om lærerne og lærernes arbejde, der bliver behandlet i pressen. Kaj Buchardt fra Ballerup vil have lærerne for retten, fordi de ikke passer skolernes materialesamlinger, Aktuelt 13/9, 14 lærere ved Tordenskjoldsgade Skole i Horsens erklærer sig magtesløse overfor elevernes terror, Horsens Folkeblad 7/11, og BT melder 10/12 om en lærer, der er sygemeldt på grund af skolens psykiske vold. Lærerrådet ved Strandgårdsskolen i Ishøj tager skarpt afstand fra skolens inspektør på grund af skolens økonomiske problemer og på grund af fyringen af en tyrkisk lærer, Politiken 16/12. En lærer bliver fritaget fra tjeneste ved samme skole, læreren henvender sig til DLF (se s. 108), Berlingske Tidende 9. og 10/3. Information hævder, at DLF vil tilbageholde information om ønfindtlige emner fra hovedbestyrelsens medlemmer, fordi avisen tidligere har offentliggjort interne dokumenter, 28/2. Og så har ministeriet besluttet at opnormere stillingerne ved de amtslige specialskoler, dette vil medføre større amtslige udgifter, og Vejle og Sønderjyllands Amt protesterer til UM, f.eks. Jyske Tidende, Kolding Avis 23/6 og 24/6.

Borgmester Kaj Buchardt fra Ballerup er til stadighed godt pressestof. Han lader sig interviewe til forskellige aviser og siger f.eks. til Information 1/9, at han har hentet sit bevismateriale fra DLF's formands kritik af foreningen Unge Pædagoger. Samme avis offentliggør en liste over de 111 bøger, som borgmesteren finder underlødige, – og som

rummer bøger fra Sven Wernestrøms Trællene til Bengt Claëssons Dreng pige – kvinde mand. Flere lokale aviser bringer også et interview med borgmesteren, hvori han bl.a. siger, at han er godt tilfreds med resultatet af sine provokerende udtalelser, nu ved folk hvad det drejer sig om, f.eks. Horsens Folkeblad 6/10 og Dagbladet Ringsted 15/10. I november kommer Kaj Buchardts sag for Københavns Byret. Han er sigtet af DLF for at have fremsat beskyldninger om pligtstridig adfærd og grove ringeagtsytringer. Selv mener han, at han bør frifindes, fordi hans udtalelser er sande og fremsat i god tro til berettiget varetagelse af almeninteresse, f.eks. Information og Berlingske Tidende 21/11. Han beklager, at han ikke kan føre børn som vidner, og at formanden for DLF, Jørgen Jensen, og undervisningsdirektør Asger Baunsbak Jensen, som han ønskede at føre som vidner, bliver forskelligt gengivet i pressen. Nogle synes at have villet latterliggøre sagen ved at fremhæve overfladiske sider, Kristeligt Dagblad refererer derimod, hvorledes et barn blev gjort til grin i sin klasse, fordi moderen havde foreslået, at der også blev sunget salmer, 21/11 og 24/11.

Der bliver opnået forlig i sagen, Kaj Buchardt beklager, at hans udtalelser har fået en så stærk og omfattende form, og han tilbagekalder udtalelsen om, at 5–20 % af danske lærere missionerer for venstreorienterede udtalelser, han skal betale 1.400 kr. i sagsomkostninger, f.eks. Fredriksborg Amts Avis 22/11.

Og UM udtaler til Kristeligt Dagblad, at der er tale om utilstrækkelig opførsel og tilsidesættelse af tjenestelig faglighed, hvis en lærer behandler en elev som beskrevet i avisen under sagen mod Kaj Buchardt, der er nærmest tale om forfølgelse af en elev for dennes religiøse standpunkt 5/12.

De frie eller private skoler

De frie eller private skoler har igennem hele året en god presse, der er mange oplysende eller positivt beskrivende rapporter i de lokale aviser, f.eks. i Jydske Tidende, Tønder 4/1, i Vejle Amts Folkeblad 14/2, i Fredriksborg Amts Avis 13/3 og Ålborg Stiftstidende 21/3. Og i Århus Stiftstidende står, at der er 11 friskoler i området, der er lange ventelister, og disse er navnlig lange ved de to Rudolf Steiner skoler, 10/1.

Der er også en del omtale af de mange planer om at oprette nye friskoler eller private skoler, f.eks. forærer Sæby kommune privatskolen en grund, Vendsyssel Tidende 18/12, der skal måske oprettes to skoler i Juelsminde, Vejle Amts Folkeblad 17/6, i Nakskov, Folketidende 14/1, i Ribe, Vestkysten 5/3, Ebeltoft byråd vil støtte oprettelsen af en friskole der, Ebeltoft Folketidende 29/4.

Og friskoler overvejes som nævnt oprettet, fordi kommunale skoler skal nedlægges, f.eks. i Bølling, Vestkysten 6/1, og i Strellen, Vestkysten 20/6.

Der meldes om uro ved nogle private skoler, f.eks. ved Viborg private realskole, Viborg Stiftstidende 9/12, ved Sct. Nikolaj skole i Esbjerg, Vestkysten 18/12, og ved Midtals Frie Skole, Jydske Tidende, Sønderborg 17/6.

Den stigende tilgang til de frie eller private skoler omtales. Formanden for Dansk Friskoleforening siger, at det er vanskeligt at få plads til alle de børn, der er skrevet op, Kristeligt Dagblad 12/1. Og formanden for de Frie grundskolers Lærerforening mener, at den store søgen er et typisk krisetegn, Jyllandsposten 11/1.

UM mener imidlertid ifølge Ålborg Statstidende den 22/8, at det er for let at oprette friskoler og efterskoler. De kommunale tilskud til de private skoler i Esbjerg vil blive afviklet over en tre-årig periode, Vestkysten 16/10. Og ifølge Politiken har UM nægtet at yde tilskud til lørdagsskolen, Den proletariske friskole, 2/11.

Skolerådsmand i Århus og formand for KL, Thorkild Simonsen, udtaler ifølge Århus Stiftstidende 15/1 og BT 19/1, at de private skoler er for billige. Og formanden for Folketingets Uddannelsesudvalg, J. K. Hansen, vil gerne være med til at sætte betalingen til de private skoler op til det tredobbelte og lade den være afhængig af socialindkomsten, Århus Stiftstidende 18/1.

Et folketingsmedlem fra retsforbundet mener, at der nu må værnes om den danske tradition for frie og private skoler, samme avis 19/1. Jyllandsposten fremhæver, at UM under debatten om Johannesskolen foregående år udtalte, at regeringen ikke har ændret sin holdning til private skoler, og Thorkild Simonsen har gjort sig uheldig bemærket, fordi han mener, at de private skoler giver folkeskolen konkurrence, 19/1 og 20/1. J. K. Hansen udtaler ifølge Kristeligt Dagblad, også 19/1, at vi må grave i årsagerne til, at der er kø foran de private skoler og plads i folkeskolen. Avisen mener i øvrigt ikke, at der i Folketinget er politisk flertal for at ændre reglerne for tilskud og betaling til de frie skoler.

Ifølge Folketidende er det 5.000 kr. billigere pr. år for et barn i en privat skole. Og ifølge Frie Grundskolers Fællesråd er der samme løntimeforbrug i de private som i de offentlige skoler, Bornholmeren 31/1.

Debatten om de frie eller private skoler bliver kommenteret i aviser over hele landet, f.eks. Horsens Folkeblad 20/1, Sjællands Tidende, Slagelse, Vendsyssel Tidende 21/1 og Aktuelt 26/1. Flere aviser foreslår flydende skolepenge. Kristeligt Dagblad påpeger den 23/1, at Socialdemokratiet er splittet på spørgsmålet om tilskud og betaling til de private eller frie skoler. Helle Degn vil f.eks. bevare den nuværende ordning. Thorkild Simonsen fastholder sit synspunkt i den forstand, at han mener, betalingen bør gøres indkomstbestemt, Jyllandsposten 28/1. I et brev til de private skoler i Århus fastslår han, at han ikke har ønsket at nedlægge disse, Århus Stiftstidende 1/2.

En undersøgelse af årsagerne til, at børn flyttes til private skoler i Albertslund kommune, viser, at disse er folkeskolens lave faglige standard og dårlige disciplin, f.eks. Berlingske Tidende 4/2. Undervisningsdirektør Asger Baunsbak Jensen mener ifølge Holstebro Dagblad, at tilgangen til de private skoler bør afdramatiseres, 5/2. UM har nedsat et udvalg, der skal undersøge de private/frie skolars bygningsmæssige forhold, Kristeligt Dagblad 5/2. I Frederiksborg Amts Avis drøftes i en kronik, hvorvidt de private skoler er et skoleridt for velhavere, 15/2, og i Jyske Tidende, Haderslev, hævdes, at enten må vi bevare de frie skoler eller også må vi gøre noget ved folkeskolen.

Folketinget debatterer tilgangen til de private eller frie skoler, og i den forbindelse oplyser Politiken, at flugten fra folkeskolen er en myte. Der går 54.000 elever i de private skoler og 794.000 i folkeskolen, d.v.s. at 7 % af folkeskoleeleverne går i private skoler. Tilgangen i de sidste år har været på henholdsvis 0,1 % og 0,2 %. UM udtaler under debatten, at forældrenes betaling og tilskudsordningen ikke vil blive ændret, men de private skoler må bære deres andel af besparelserne, f.x. Politiken 26/3 og Socialistisk Dagblad 27/3. Berlingske Tidende oplyser imidlertid 11/3, at de frie eller private skoler skal spare 32,6 mill. kr. Og Viborg Amts Folkeblad oplyser, at der vil ske den

ændring af tilskudsordningen, at den vil blive beregnet efter socialindkomsten, 14/3.

Og Asger Baunbak Jensen taler i to kronikker i Kristeligt Dagblad privatskolernes/friskolernes sag. Han hævder bl.a., at de er mindretallets skole og kan bygge på bærende ideer. Men når de er skabt i en kampsituation i folkeskolen vil de ofte være en misforståelse, 7. og 9. april.

UNGDOMSUDDANNELSERNE

De 16–19-årige

De unges vilkår debateres i mange sammenhænge i det foregående års presse. Lise Tegbys undersøgelse, der også er omtalt i afsnittet om folkeskolen, viser bl.a., at drengene får bedre uddannelse end pigerne efter folkeskolen, og at flere piger end drenge bliver arbejdsløse, f.eks. Aktuelt 20/2 og Berlingske Tidende 23/2. I Bornholmeren oplyses 13/4, at der ikke er mange uddannelses tilbud for piger på Bornholm, og Helle Degn udtaler til Ballerupbladet 8/4, at der må være flere uddannelses tilbud for de unge efter folkeskolen.

Der er mange rapporter fra ungdomsskoleundervisning, fra alternative klasser og fra 10. klasser. F.eks. udvides dagskolen for unge i Århus, Århus Stiftstidende 29/7, ungdomsskoletilbudene i Græsted, Gilleleje og Bjerringbro omtales, Fredriksborg Amts Avis 20/8 og Midtjyllands Avis 15/8. I Vejle og Sønderjyllands amter vil det blive tilstræbt at etablere længerevarende uddannelser, så de unge ikke forlader landsdelen, Vejle Amts Folkeblad 30/9. Ungdomsuddannelserne skal samordnes i Vestsjællands amt, Kalundborgs Folkeblad 17/10, der er god tilgang til ungdomsskolen i Fredrikshavn, Fredrikshavn Avis 19/12. Der er mange elever i 10. klasse, og undervisningen i disse bliver refereret f.eks. Vestkysten 23/2, Vejle Amts Folkeblad 21/2 og Fredriksborg Amts Avis 15/3. Ifølge Vestkysten 19/2 går mange i 10. klasse, fordi de ikke har andet at lave. I Århus er der blevet sparet på oprettelsen af enkeltfagskurser, en undersøgelse af frafaldet har vist, at det på nogle kurser er 40 %, undersøgelsen viste også, at eleverne er mest unge og voksne. Århus vil måske modtage en »næse« for besparelserne, Århus Stiftstidende 17/10 og Weekend-avisen 3/10.

Ungdomsarbejdsløsheden, de forskellige lokale uddannelses- og jobtilbud og ungdomsgarantien diskuteres i næsten alle aviser. Midtjyllands Avis oplyser f.x. at ungdomsgarantien, der er indført i Århus og Storstrøms amter, er blevet beskåret økonomisk i Århus amt, amtet kræver nu, at den unge skal have været ledig i et år for at få tilbuddet, og dette vil begrænse forsøget, 18/7. I Århus Stiftstidende beskrives ungdomsgarantien som en mere systematisk indsats for at bekæmpe ungdomsarbejdsløsheden, der er blevet 8-doblet fra 1973–79, 16/10. Alle unge er ikke omfattet af ordningen. Begge amter mangler dog penge til ordningens gennemførelse, Politiken 27/1. I en kronik i Politiken hævdes det, at ungdomsarbejdsløsheden er forbundet med den øvrige ledighed, og utraditionelle midler må tages i anvendelse, 19/12. I samme avis 24/12 oplyses, at regeringen i 1980 har ydet 4 milliarder i dagpenge til unge ledige. Information hævder i en leder den 6/2, at regeringens bekymring for de unge arbejdsløse kan ligge på »et meget lille sted«, og at de nye lærlinge- og EFG-pladser og jobtilbudsordninger er utilstrækkelige. Regeringens uddannelses- og jobtilbudsplan for unge omtales f.eks. i Aktuelt 17/2 og Jyllandsposten 26/3. Den vil koste 400 mill. kr. og Land og Folk betegner dette

som en klatskilling, en sjettedel af regeringens nedskæringer på uddannelses- og arbejdsledeshedsområdet i det foregående år. Jyllandsposten oplyser 5/1, at der i alt er 60.000 unge ledige og i Børsen hævdes 16/3, at ledigheden om 4–6 år vil være et ukendt begreb.

Og Aktuelt og Jyllandsposten oplyser, at der i Folketingets Finansudvalg er flertal for regeringens beskæftigelsesplan for EFG- og arbejdsmarkedsuddannelserne, 9/4.

EFG- og lærlinguddannelserne

EFG- og mesterlæren bliver i det forgangne år langt kraftigere debatteret og kommenteret end tidligere. Det skyldes flere forhold, der er mangel på pladser på skolerne, der er mangel på praktikpladser, der er mangel på bevillinger og endelig er der debat om, hvorvidt uddannelserne skal samordnes.

De forskellige skoler udvider, f.eks. i Slagelse, Sjællands Tidende Slagelse 18/9, i Skjern, Ringkøbing Amts Dagblad 13/8 og på Lolland Falster, Ny Dag 17/12 og 18/4. Der vil blive EFG-uddannelser inden for social- og sundhedssektoren fra august 81, og dette er ifølge Berlingske Tidende 15/3 og 26/3 for at skabe uddannelsestilbud til pigerne, der rammes hårdest af ledigheden.

Der er mangel på plads på EFG-skolerne, der er f.eks. større søgning end pladser ved de tekniske skoler i Århus, Århus Stiftstidende 20/2, og Information 26/2 oplyser, at der er 10.000 for mange, der søger EFG, 45.000 søger, og der er pladser til 35.000. UM søger at udvide tekniske skoler og handelsskoler, Kristeligt Dagblad 16/12.

Det problem, der debateres og kommenteres kraftigst, er imidlertid mangelen på praktikpladser. Ifølge Socialistisk Dagblad mangler 10.000 unge praktikplads i august 80 efter at have afsluttet basisåret i foråret 80. Samme antal mangler ifølge Socialistisk Dagblad plads den 8/10. I Fredriksborg Amts Avis rejses spørgsmålet, om det skal være tvungent for virksomhederne at tage praktikanter, 19/9. Socialistisk Dagblad oplyser, at UM overvejer at fremsætte et lovforslag om, at eleverne ikke selv skal have ansvaret for at tage sig en praktikplads, 10/10. Der mangler praktikpladser over hele landet f.eks. ifølge Sjællands Tidende Slagelse, ifølge Jydske Tidende Kolding Avis 18/6, og ifølge Land og Folk mangler 81 % af lærlingerne praktikplads.

EFG-elever demonstrerer og kræver praktikpladser som overenskomstkrav, Information 27/9. De giver arbejdsgiverne tulipaner i håb om, at der skaffes flere praktikpladser, Politiken 27/3. Aktuelt oplyser, at kun hver 4. elev har praktikplads et halvt år efter basisårets afslutning. Borholmeren oplyser, at kun 1/3 af de unge, der gennemfører EFG-basisår inden for handel og kontor får praktikplads, 8/4. Information oplyser, at antallet af praktikpladser inden for kommunerne skal tredobles, 15/4. Ekstrabladet har en serie om EFG, hvor elevernes vilkår beskrives, og seriens motto er »Født taber«, 22/6, 23/6 og 30/6. Og LO kræver flere praktikpladser, Politiken 29/6.

D.A. menes ikke, der kan fremskaffes 15.000 praktikpladser på det private arbejdsmarked, Berlingske Tidende 13/2. Situationen ved de tekniske skoler er imidlertid kaotiske på grund af nedskæring samtidig med, at teknikum skal udvides, f.eks. Information 25/4 og Jyllandsposten. På generalforsamlingen i Dansk teknisk Lærforening – blev

der udtalt, at lærerne ikke længere vil tage ansvaret for uddannelsen. Land og Folk hævder 22/5 og 23/5, at tekniske skoler mangler 232 mill. kr., og at lærere må afskediges. Ifølge Berlingske Tidende har UM skønnet forkert med hensyn til udgifterne til driften af de tekniske skoler, og hun har derfor søgt om en ekstrabevilling på 78 mill. kr., 22/6. Denne bevilling kommer ifølge Information i klemme, fordi finansudvalget ikke når at behandle den. Teknikumrådet finder situationen foruroligende.

Og så diskuteres erhvervsuddannelserne. VVS vil ikke vælge mellem lærlinge- og EFG-uddannelse, det må de unge selv, men de unge skal kunne det samme, siger en repræsentant for VVS installatørforening, Berlingske Tidende 23/7. Jyllandsposten oplyser 7/8, at kredse i erhvervslivet ønsker at sammensmelte EFG og mesterlæren. Slagterne ønsker mesterlæren styrket frem for EFG, Politiken 17/9. LO mener, at mesterlæren bør afskaffes, og at der bør overvejes at indføre løn på EFG-basisår, Dagbladet Ringsted og Socialistisk Dagblad 9/9 og 19/9. I Aktuelt diskuteres fordelene ved den ene uddannelse fremfor den anden, 25/6, og ifølge Berlingske Tidende vil mesterlæren blive afskaffet inden for murerfaget, 27/6.

Oprettelsen af en landbrugsuddannelse debateres bl.a. i Landsbladet no. 40, 1980, uddannelsen ved Lyng Landbrugsskole kritiseres, fordi den ikke giver det grønne kort, Aftenavisen Roskilde Tidende 8/11. Det overvejes at oprette en afdeling for EFG landbrug ved Dalum teknikum. Dette bliver af Venstre opfattet som konkurrence med de frie landbrugsskoler, og Venstre protesterer overfor ministeren, f.eks. Fyns Stiftstidende 17/3 og Fredriksborg Amts Avis 10/4.

Bankforeningen er utilfreds med bankuddannelsen inden for EFG og hævder, at UM ikke tager hensyn til foreningens ønsker, dens henvendelse er blevet syltet, Jyllandsposten 30/5 og Berlingske Tidende 24/6.

Og så udtaler UM, at EFG-uddannelsen også skal give en bedre støtte til de handicappede end mesterlæren, men specialundervisningen inden for denne uddannelse er endnu ikke udbygget, Berlingske Tidende 30/1.

Gymnasiet og HF

Gymnasieskolens reform diskuteres i flere sammenhænge i det forgangne skoleår, f.eks. debateres gymnasiets grenvalg i Vendsyssel Tidende 19/7. Forsøget med et produktionsgymnasium på Samsø får UM's varme sympati, men ikke økonomisk støtte, Århus Stiftstidende 8/7. Politiken oplyser, at forsøget ved Avedøre Statsskole viser, at eleverne både administrativt og pædagogisk kan klare sig selv. Avedøres status som forsøgsgymnasium er nu slut, Jyllandsposten 7. og 12/1. Et forsøg med fælles basisår ved gymnasiet skal ifølge Jyllandsposten starte ved Gentofte Statsskole, 6/2. Der er ifølge Berlingske Tidende 20/2 forespørgslesdebat i Folketinget om Gymnasiets reform.

Der er politisk uro om planerne om en ændring af gymnasiets indhold og formål. UM vil opløse linjedelingen og indføre et basisår. Ansøgninger om forsøg i forbindelse med den nye gymnasieordning skal være inde 15/1, og ifølge Berlingske Tidende er der pr. 10/1 indkommet 400.

UM har opfordret til debat om det fremtidige gymnasium, og i Jyllandsposten 29/5 tages der afstand fra planerne om et fremtidigt basisår.

UM mener, at både gymnasiets struktur og indhold skal ændres. De borgerlige partier påpeger under debatten i Folketinget, at gymnasiet imidlertid er en uddannelse, erhvervslivet kan bruge. UM kan ikke fremlægge konkrete planer, der må foretages flere forsøg, Information 18/3 og Kristeligt Dagblad 25/3.

Jyllandsposten kan den 3/6 oplyse, at to af de vidtgående forsøg med en ny gymnasiestruktur vil strande på grund af manglende bevillinger. Og UM udskyder beslutningen om oprettelsen af det tekniske gymnasium, som DA har ønsket, Berlingske Tidende 24/6.

Der er allerede fra skoleårets start debat om UM's holdning til oprettelsen af private gymnasier. Høng Studenterkursus har søgt om, at der til dette kursus vil blive knyttet et 3-årigt gymnasium. Og ministeriet imødekommer ikke ansøgningen. Denne beslutning kommenteres i en række aviser, f.eks. Berlingske Tidende 21/7, Kalundborg Folkeblad samme dag, og Sjællands Tidende Slagelse 22/7, 26/7 og 29/7. Der er dyb skuffelse over ministerens afslag. Vestsjællands Amt mener imidlertid, at der ikke er behov for flere gymnasier i amtet, Sjællands Tidende Slagelse 24/9. UM ændrer sin beslutning, og et amtsrådsmedlem klager til ombudsmanden, fordi denne beslutning er i strid med regionplanen, f.eks. Kalundborg Folkeblad 14/10. Amtsrådets flertal støtter imidlertid planen om et 3-årigt gymnasium i Høng, f.eks. Kalundborg Folkeblad 13/12. Udbygningen af dette gymnasium kan imidlertid få konsekvenser for gymnasiet i Kalundborg, så 15 lærerstillinger må nedlægges.

Det andet private gymnasieprojekt, der skaber debat, er oprettelsen af et gymnasium i Cirkelhuset i Nordsjælland. Der dannes en forening for at oprette dette gymnasium, og ca. 200 fremtidige elever indskrives, f.eks. Berlingske Tidende 22/8 og 15/8. Ifølge f.x. Fredriksborg Amts Avis er der tale om elever fra Rungsted Statsskole, som forældre ønsker fjernet fra denne progressive skole, Cirkelhuset vil affolke Rungsted Statsskole, f.x. 12/11, 15/11 og 16/11 og 24. og 27/1. Fredriksborg Amtsråd har besluttet at nedskære tilskuddet til Det frie gymnasium til hver elev med 1.200 kr. og i stedet støtte Marie Kruses gymnasium i Farum og et eventuelt gymnasium i Cirkelhuset. Det frie vælger at spare fremfor at indkræve flere skolepenge, Fredriksborg Amts Avis, f.eks. 13/12 og 23/12. Socialistisk Dagblad hævder, at de borgerlige i Amtsrådet løb fra deres aftale om støtte til Det frie gymnasium, 19/12.

Spørgsmålet om oprettelsen af et gymnasium i Cirkelhuset debateres i de følgende måneder. Renteudgifterne vil blive høje, og der ansøges om hvorvidt ministeriet vil dække denne ekstraordinære udgift, f.eks. Berlingske Tidende og Aktuelt 8/2 og 5/2. Ifølge Berlingske Tidende 3/3 vil staten ikke dække disse udgifter. Kredsen bag planen opgiver imidlertid ikke, og gymnasiets oprettelse diskuteres skoleåret ud, f.eks. Helsingør Dagblad 11/4 og Aktuelt 28/5.

UM vil i sine sparebestrebelse nedlægge studenterkurserne, og dette udløser kraftige protester, f.eks. Kristeligt Dagblad 27/9, Information 25/9 og Politiken 30/9. Der indsamles underskrifter, rektor for Statens Studenterkursus udtaler, at der kun spares småpenge derved, og Information påpeger i en lede, at det er uddannelseskapaaciteten inden for voksenområdet, der egentlig bliver ramt, hvis kurserne nedlægges. Ved hjælp af korridorpolitik reddes kurserne i første omgang, Socialistisk Dagblad 30/9, og der er ifølge Ålborg Stiftstidende samme dag indsamlet 20.000 underskrifter mod kursernes nedlægges. Ifølge Land og Folk fremsættes et nyt lovforslag, ifølge hvilket der

skal være 18 i en klasse, for at den kan oprettes, de kursusstuderende hævder, at dette vil medføre lukningen og protester, 27/2. Lov om ændring, af lov om studenterkurser og gymnasieskoler af 11/3 og 27/5.

Københavns Amdsråd har besluttet, at to af gymnasierne i amtets nordøstlige del skal flyttes til den indre vestegn, Albertslund eller Ishøj. Gymnasierne er imidlertid ikke vilige til at flytte, Fredriksborg Amts Avis 18/12 og Villabyerne 7/1.

De færdig uddannede cand.mag.'er kan ikke alle blive optaget på pædagogikum i 1980, men ved hjælp af en ekstrabevilling skaffes der plads til de sidste 78, Politiken 15/7 og 13/8. I foråret 1981 lader UM kandidaterne trække lod om pladserne, og der er 400, der ingen pædagogikum får. GL hævder, at lodtrækningen er ulovlig, UM har ikke lov-hjemmel til at gennemføre en sådan før efter 1/8. Aviserne indeholder mange og indigerende udtalelser, fordi de 400 ikke kan bruge deres uddannelse, f.eks. Politiken 18/6 og 22/6 og Land og Folk 25/6. En bekendtgørelse om de pædagogiske uddannelser er udsendt 29/5.

Politiken og andre aviser offentliggør 7/1 og fremefter en undersøgelse, GL har foretaget vedrørende gymnasielærernes arbejdsvilkår. Kun 20 % er tilfredse, de fleste finder, at det er vanskeligt at følge med i deres fags pædagogiske og faglige udvikling, og hver 5. vil væk. GL's formand mener, at lærerstaben i gymnasiet bør forhøjes med 4.000 for at arbejdsvilkårene kan blive bedre, Berlingske Tidende 8/1.

VOKSEUNDERVISNING

UM vil spare på voksenundervisningsområdet, og dette udløser protester. Besparelserne vil blive gennemført ved at ændre fritidsloven. Information oplyser, at indvandrerlærerne lønnes ifølge denne, og besparelserne vil medføre, at de går kraftigt ned i løn, 24/11. Ifølge Århus Stiftstidende vil lovforslaget medføre, at aftenskolelærerne får 20 % mindre i løn, 13/12, der er tale om 300 personer. Finansudvalget har besluttet, at der på dette område skal spares 38 mill. kr., ifølge Weekend-avisen 2/1 er der næppe siden 20'erne foretaget et sådant statsindgreb overfor en erhvervsgruppe. Lærerne afholder demonstrationsmøder, f.eks. Ny Dag 3/1 og Politiken 11/1. Dansk Aften- og Ungdomsskoleforening protesterer overfor UM og hævder, at hendes beregninger bygger på forkerte tal; Politiken 11/2. Gennemføres hendes plan, vil der blive sparet 50-60 mill.kr., Århus Stiftstidende samme dag. Fridtsloven ændres med lov af 10/6.

Der protesteres mod lovforslaget fra forskellige dele af landet, f.eks. Vestkysten og Holbæk Amts Venstreblad 23/3. Socialdemokraten Jytte Andersen kritiserer det også og hævder, at det er i strid med socialdemokratisk politik, Politiken 24/4. 1 mill. vil sandsynligvis følge fritidsundervisningen i 80/81, og Ifølge Weekend-avisen 12/4 søger mange specialundervisning inden for fritidsloven.

Højskolerne

Højskolerne elevtal har holdt sig i 1980 til trods for formodninger om det modsatte,

der har kun været en tilbagegang på 0,6 %. De korte kurser udgør en stadig stigende andel af højskolernes udbud, men tilgangen er noget faldende. De arbejdsløse deltager gennemsnitlig i de længere kurser, flertallet er under 25 år, der er således tale om unge arbejdsløse. Og statsstøtten til arbejdsløse beløb sig til 5,4 mill. kr., der er tale om en stigning i forhold til sidste år på 12,5 %

Og så er der i 1980 godkendt en ny folkehøjskole, Rørvig Folkehøjskole, Højskolebladet nr. 12, 1981.

Der bliver i det forgangne skoleår fremsat planer om at oprette nye højskoler. Århus Stiftstidende oplyser 18/7, at der er planer om at oprette en Rudolf Steiner-højskole ved Århus, det diskuteres stadig, om der skal oprettes en idrætshøjskole i Nordjylland, Ålborg Stiftstidende 16/11, ifølge Thisted Dagblad 21/2 har bestyrelserne for friskolerne i Thisted og Brund planer om at oprette en højskole med læreruddannelse i Thy. Skive Folkeblad oplyser, at der er planer om at oprette en fiskerhøjskole i Thyborøn, 16/2, en idrætshøjskole for handicappede søges oprettet i Hundested, Aktuelt 27/4, og der overvejes at oprette en produktionshøjskole i Morsø kommune i forbindelse med ungdomsgarantien, Morsø Folkeblad 17/6.

Folkehøjskolerne har økonomiske vanskeligheder. På generalforsamlingen af Foreningen for Folkehøjskoler blev det oplyst, at skolerne føler sig økonomisk hårdt trængt, der kan ikke foretages yderligere besparelser, Vejle Amts Folkeblad 23/8, Kristeligt Dagblad 23/8 og Politiken 11/4. Ifølge sidstnævnte avis 30/12 og 21. og 23/1 kæmper hver 4. højskole med alvorlige økonomiske problemer, der blev oprettet 23 højskoler i 70'erne, og avisen rejser spørgsmålet, om højskolerne er blevet kvalt i succes. Fredriksborg Amts Avis oplyser, at 20 højskoler trues af lukning 21/1, og Kristeligt Dagblad oplyser, at de radikale vil drøfte de planlagte besparelser på højskoleområdet 22/1. Cirkulære om statsstøtte til elever ved højskoler m.v. udsendes 1/4.

Og så er der i pressen en række oplysninger om de enkelte højskoler. Ifølge Århus Stiftstidende er forstanderen ved Rude Strand Pensionisthøjskole meldt til politiet og suspenderet. Der er forstanderstrid ved Den Internationale højskole, forstanderen forlader i september højskolen med et fratrædelsesbeløb, Fredriksborg Amts Avis 21/8 og Politiken 4/9, i marts bliver der forhandlet med UM om skolens fortsatte drift, den vil ikke blive lukket, – med et nyt budget vil økonomien balancere, Berlingske Tidende og Politiken 10/3. Forskningshøjskolen i Haderslev vil også i år oprette lørdagshøjskole, der er tale om åbne arrangementer, og skolen søger støtte, Jydske Tidende Kolding Avis 11/10. På Ubberup højskole er der opstået diskussion i forbindelse med fyring af lærere, eleverne hævder, at der er tale om politiske afskedigelser, Kalundborg Folkeblad 2/10 og Holbæk Amts Venstreblad 3/10. Kalundborg Folkeblad betegner 10/12 fyringerne som berufverbot, lærerne har ikke fulgt skolens grundtvigske linie. Der opnåes forlig. Lærerne forlader skolen 31/1 og får løn udbetalt til maj. Information 27/12. Ifølge Sjællands Tidende Holbæk overvejes lukning af baptisternes højskole, 16/2. Og under generalforsamlingen på Store Restrup Højskole debateres endnu en gang skolens ideologi. Den socialistiske linie søges bremsset, og bestyrelsen overvejer en retssag, fordi alle, der ønsker det, ikke optages i skolekredsen, Jyllandsposten 5/6 og Ålborg Stiftstidende 24/6 og 26/6.

Politiken oplyser, at højskolelærerne har for meget at lave, langt de fleste har over 40 timers arbejdsuge, 4/8.

Og Bertel Haarder fra Venstre finder det urimeligt, at arbejdsløse højskoleelever modtager dobbelt støtte, både dagpenge og den almindelige støtte. Dette uddyber forskellene blandt højskoleelever, og 5 mill. kr. kan spares, Vejle Amts Folkeblad 18/12.

Læreruddannelsen

Der er færre ansøgere til seminarierne i efteråret 80 end tidligere. Der er tale om ledige pladser, og Berlingske Tidende rejser 8/7 spørgsmål, om nogen af de eksisterende seminarier vil blive nedlagt. Jyllandsposten oplyser, at tilgangen toppede i 73, da blev der oprettet 196 hold, nu vil der kun blive oprettet 130. I avisen overvejes desuden, om det vil blive nødvendigt at finde nye aktiviteter for at opretholde seminarielærernes beskæftigelse, f.eks. kunne de deltage i udviklingsarbejder i folkeskolen. Information 26/2 oplyser, at der er ca. 200 ledige pladser, Berlingske Tidende mener, der er tale om 296, og at færre hold end de planlagte vil blive oprettet. De ledige pladser er ikke ligeligt fordelt, der er 10 ledige i Vordingborg, de øvrige er ved de jyske seminarier. Undervisningsinspektør Tage Kampmann mener, at årsagen til den lille søgning er de dårlige beskæftigelsesmuligheder 29/6. Rektor ved Odense Seminarium mener, at årsagerne desuden er de unges dårlige økonomi og uroen i folkeskolen, Fyns Stiftstidende 4/7.

I oktober fremsætter UM sit spareforslag for de videregående uddannelser, og dette indeholder også spareforslag vedrørende seminarierne og DLH. Der er tale om 100 mill. kr., det har været bebudet længe, der skal spares 4-6 mill. kr. på seminarieområdet og 25 mill. kr. på DLH.

Besparelserne ved seminarierne skal gennemføres ved, at uddannelseskapaciteten beskæres, der skal uddannes 500 færre lærere pr. år. Og de studerende vil få færre fag at vælge mellem ved de enkelte seminarier, f.eks. Politiken og Socialistisk Dagblad 24/10.

Et af de store problemer under Folketingets Uddannelsesudvalgs forhandlinger om besparelserne har været deres fordeling. Ålborg Stiftstidende meddeler 16/10, at UM har besluttet at lukke seminarierne i Ranum, Tønder, Ribe og Nørre Nissum. Dette satte repræsentanten for Kristeligt Folkeparti og formanden for udvalget, socialdemokraten J. K. Hansen, sig imod, fordi disse seminarier er af afgørende betydning for aktiviteten i lokalområderne.

De lærerstuderende reagerede voldsomt på spareforslaget, både på de enkelte seminarier og som forening, LL. De lokale aviser rapporterer om demonstrationsdage og aktioner, og dækningen i pressen er fyldig. F.x. demonstrerer 3.000 seminarielærere og elever i Odense, og i København går seminarieelever baglæns op ad Strøget, Vejle Amts Folkeblad, Kristeligt Dagblad 4/11 og Berlingske Tidende 16/11. Seminarieeleverne hævder, at nedskæringerne vil ramme folkeskolen. De bruger slagord som »Vores uddannelse, dit barns fremtid« og »Dårlig undervisning, dumme børn«, f.eks. Aktuelt 14/11. Seminarielærerne støtter ved nogle seminarier elevernes synspunkter, f.eks. ved Th. Lang i Silkeborg, Midtjyllands Avis 31/10.

LL påpeger, støttet af DM's seminariefraktion, at de planlagte besparelser ikke er reelle. Mellem 200 og 300 seminarielærere vil blive arbejdsløse og vil kræve understøttelse, og 500 seminarieelever vil miste deres uddannelse, f.eks. Politiken 5/11 og Information 14/11.

Og så protesteres der mod de eventuelle seminarienedlæggelser. i Jydske Tidende Tønder 7/11 hævdes, at seminariet er det eneste videregående uddannelsesinstitution i den del af landet, og en eventuel nedlæggelse vil gøre landsdelen endnu fattigere på sådanne. Og Ålborg Stiftstidende skriver i en leder, at det er forkert at ville ramme de jydsk seminarier på grund af deres betydning i lokalsamfundet, et jydsk og et Københavnsk bør nedlægges, 20/10.

DLF ser imidlertid gerne endnu mere drastiske nedskæringer indenfor seminarieområder end de foreslåede. Foreningen ønsker seminarier nedlagt og kun 90 hold oprettet pr. år ved de resterende, Folkeskolen nr. 47 og Ålborg Stiftstidende 12/10. LL og DM's seminariefraktion hævder imidlertid, at DLF's prognoser vedrørende lærerbeho- vet ikke er holdbare, f.eks. Socialistisk Dagblad 12. og 15. november.

Allerede fra oktober måned og fremefter omtaler aviserne, hvorledes nedskæringerne vil blive fordelt på seminarierne, f.eks. Berlingske Tidende og Horsens Folkeblad 24/10 og Vestkysten 4/2. Rektor ved Vordingborg Seminarium foreslår, at den ledige kapacitet dér anvendes til oprettelsen af et socialpædagogisk seminarium, Næstved Tidende 24/3. Og bestyrelsen ved Kolding Seminarium vil ikke huse det børnehaveseminarium UM har foreslået, Jydske Tidende Haderslev 25/3.

Aktionerne ved seminarierne fortsætter til langt ind i november. UM fastholder imidlertid, at besparelserne skal gennemføres. De vil ikke påvirke folkeskolen på grund af det dalende børnetal. Danmark har desuden det laveste klassekvotient i landsgenomsnit og det højeste antal lærere i forhold til børnetallet, f.eks. Politiken 13/11 og Aktuelt 14/11.

Ifølge Fyns Stiftstidende 9/12 skal 500 færre optages på seminarierne fra 81, og ifølge Berlingske Tidende 27/6 vil 1.000 færre blive optaget.

I forbindelse med debatten om besparelser ved seminarierne er spørgsmålet blevet rejst, om hvorledes disse vil ramme Det nødvendige seminarium i Tvind. Kristeligt Dagblad hævder 6/11, at der ikke skal spares på dette seminarium, Horsens Folkeblad skriver 8/12, at 70 % af eleverne er udlændinge og rejser spørgsmålet, om de er berettiget til et dansk statsstipendium. Og Ringkøbing Amts Dagblad oplyser, at eleverne ved Det nødvendige seminarium nu skal optages efter samme regler som ved andre seminarier.

Lærerstuderende har til Midtjyllands Avis 1/7 udtalt, at læreruddannelsen styres af for mange prøver, og at de studerende har for lille kontakt med skolens hverdag.

Der er forsøg i gang ved Th. Lang Seminarium, de studerende skal prøve nye prøveformer, og de skal forberedes til lærersamarbejde, også Midtjyllands Avis 1/7. Ved Københavns Dag- og Aftenseminarium skal de studerende have mere praktik, og seminarielærerne skal have større kontakt med folkeskolen 4/7.

Berlingske Tidende oplyser 23/3, at LL har besluttet at genindtræde i det udvalg, der er nedsat af ministeriet for at revidere læreruddannelsen.

Og Aktuelt oplyser 6/3, at den gruppe tyrkiske indvandrere, der har søgt UM om at få en dansk læreruddannelse for derved bedre at kunne undervise fremmedsprogede børn har fået nej. Rektor for Københavns Dag- og Aften Seminarium er imidlertid positiv overfor tanken. Og UM oplyser i Folketingets spørgetid, at hun ser med milde øjne på oprettelsen af et indvandrerhold ved dette seminarium, Information 10/4.

DLH og Sløjdskolens

Forslagene om nedskæringer ved DLH og om Sløjdskolens nedlæggelse medfører også avisomtale. Der bliver flere steder påpeget det urimelige i, at DLH alene skal bære 25 % af nedskæringerne ved de højere læreranstalter, f.eks. Berlingske Tidende 11/10. Årskurserne i København og provinsen vil blive ramt, og de vil rammes særlig hårdt i læseåret 81/82, hvor ikke som tidligere halvdelen men 80 % af ansøgerne må afvises, Weekend-avisen 17/10 og Jyllandsposten 12/11.

DLH's rektor oplyser til Berlingske Tidende, at han blev gjort bekendt med besparelserne gennem avisen, og at den slags giver vanskelige arbejdsforhold. De manglende muligheder for efteruddannelse vil gøre folkeskolelærernes arbejdssituation endnu vanskeligere, 11. og 23/10.

De studerende ved DLH hævder, at hvis nedskæringerne gennemføres, vil det medføre, at lærerne kommer på fuldtids efteruddannelse hvert 167. år, Land og Folk 14/11. Og de hævder desuden, at oplysningerne om folkeskolelærernes efteruddannelsesvilkår ikke er rigtige.

DLF's formand hævder, at hvis besparelserne ved DLH fastholdes, er der tale om en katastrofe, f.eks. Jyllandsposten 15/11.

DLH's repræsentantskab skriver til UM og udtaler sin skarpe protest. Nedskæringerne vil få uoverskuelige følger for folkeskolens muligheder for at leve op til folkeskolelovens krav, f.eks. Aktuelt og Folkeskolen nr. 46.

Og ifølge Information 18/11 vil ministeren imidlertid lempe på besparelserne ved DLH, så kurserne i provinsen kan gennemføres.

Ifølge Berlingske Tidende 27/6 har de studerende ved DLH klaget til ombudsmanden over, at kurser er blevet aflyst med for kort varsel. Årsagen til aflysningen var manglende bevilling. Ombudsmanden mener imidlertid ikke, at aflysningen kan kritiseres. DLH bør dog for fremtiden tage bevillingsmæssige forbehold.

Og i flere sammenhænge bliver Sløjdskolens skæbne beklaget. Der er allerede nu mangel på sløjdlærere i folkeskolen, og der er tale om et fag, der bør styrkes i den i øvrigt så teoretiske folkeskole, f.eks. Politiken 19/11.

Skolehistorisk litteratur

EJNAR GJELSTRUP: Veje til livslang uddannelse. Virker voksenuddannelse? Sydjysk Universitetsforlag, Esbjerg 1979, 199 s. 98,50 kr.

EJNAR GJELSTRUP: Veje til livslang uddannelse. Fra U 90 til forskel eller fællesskab. Sydjysk Universitetsforlag, Esbjerg 1980, 191 s. 98,50 kr.

De to bøger har som grundlag en licentiatafhandling. Ifølge forordet omhandler bøgerne voksenuddannelser og deres effekt. Temaet »ses under en historisk og sociologisk-pædagogisk synsvinkel og analyseres på både et teoretisk og empirisk niveau«. At emnet behandles sociologisk-pædagogisk er rigtigt, men efter min mening må såvel den teoretiske som den empiriske behandling anses for særdeles problematisk, hvad angår den første bog.

Forfatteren har i denne beskæftiget sig med nogle historiske forsøg på at skabe voksenuddannelser, og disse prøver han på at sætte ind i et system af uddannelsesmodeller og kategorier. Det er, såvidt jeg kan se, ikke muligt at finde frem til den systematik, der har foresvævet forfatteren. Man får ingen hjælp af indholdsoversigten. Inddelingen i afsnit, perioder og kategorier er meget uklar. Overskrifterne svarer heller ikke til, hvad der er anført i indholdsfortegnelsen eller til overskrifterne i noteafsnittet. Der beskrives nogle »modeller« for livslang uddannelse, men hvordan de udvalgte historiske eksempler kan opfattes som modeller, og hvordan fire eksempler kan inddeles i tre kategorier, så der bliver tale om en meningsfyldt systematisering, kan jeg ikke se. Det virker meget kunstigt.

På fire sider beskrives »Den obligatoriske LU-model« (LU = livslang uddannelse). Det drejer sig om Kirkeordinansen fra 1537 og dens forsøg på at få en undervisning af unge i gang. Beskrivelsen virker helt tilfældig. Oplysningerne er kendt fra andre fremstillinger, og den her foreliggende udmærker sig i hvert fald ikke ved sammenhæng og klarhed, og det hjælper ikke, at der lidt senere kommer et par siders »Sammenfatning for perioden 1537 – ca. 1814«.

Den næste »model« er »Den jobcentrerede LU-model«. Når man ser, at eksemplet er fra de militære uddannelser, bliver man forhåb-

ningsfuld, fordi man sjældent hører herom i skolehistorisk sammenhæng. Men igen skuffes man af ca. fire siders meget usammenhængende beskrivelse, som man ikke bliver klogere af. På side 45 siger forfatteren, at man må antage, »at den mere langsigtede effekt af etablering af jobcentrerede uddannelser inden for bl.a. militæret bliver udformningen af i det mindste to lærerkorps: et under kirkens regi og formet af den, og et andet uddannet og formet af etaterne efter disses behov. Betydningen heraf kan næppe overvurderes i det lange perspektiv, især inden for områder, hvor effekten på kort sigt måles gennem parat viden afprøvet ved eksamen«. Sammenhængen er som så ofte uklar. Det kan ikke ses, hvilken forbindelse der er mellem militærets og kirkens uddannelse af lærere, eller om bemærkningen om betydningen på lang sigt gælder begge lærerkorps. Det er muligt, at militærets uddannelser har haft betydning for den opfattelse, at en undervisnings effekt kan måles gennem parat viden, afprøvet ved eksamen, men det underbygges ikke.

Forhåbningerne om ny viden stiger igen, når man kommer til næste »model«, eller nu er det måske en »kategori«. Den eksemplificeres nemlig ved aftenskolen, som der vist heller ikke foreligger ret meget om. Bodil K. Hansen viste i »Skolen i Landbosamfundet ca. 1880–1900«, 1977, at aftenskolen i denne periode havde et betydeligt omfang. Man glæder sig derfor til her at få aftenskolevirksomheden beskrevet helt tilbage fra 1814 og op til 1914. Men det får man ikke. Forfatteren fortæller sig helt i forholdene omkring læreruddannelserne, og her får man intet nyt at vide. På side 65 anføres dog nogle tal for antallet af hold omkring 1850 og ved århundredets slutning. For tallene fra 1850 angives ikke kilde. Der foretages nogle udregninger af elevtal, men de er tilsyneladende i høj grad bygget på gætteri.

Om hele dette »første hovedafsnit« af bogen kan det siges, at det overhovedet ikke har karakter af forskning. Det er ikke let at sige, hvad det er. Det mest velvillige, man kan sige, er nok, at det er udtryk for forfatterens meget prisværdige forsøg på at sætte sig ind i uddannelsesproblemer set i meget bred sammenhæng. At gøre noget sådant til forskning, så man ud af brede studier får øje for og kan påvise nye og ukendte sammenhænge vil nok kræve mange års studier. Det er ikke umuligt, at forfatteren ville kunne gøre det, men det er desværre ikke blevet til andet i dette afsnit end nogle studienotater, som ikke kan påkalde større interesse hos andre.

Resten af bogen har højskolen som emne. Den behandles på linie med de tidligere omtalte skoleformer som »LU-model i form af højskolen«. Det er uforståeligt, hvordan højskolen kan blive en model for livslang uddannelse, men det siges, at »denne bygger det livslange på en antagelse om, at individet kan sættes i gang med effekt for hele livet« (s. 10). Om det er forfatteren eller højskolen, der antager dette, er uvist. Det er der meget, der er. Men hvis højskolen med denne begrundelse er livslang uddannelse, så er folkeskolen det vel også.

Ud fra nogle Grundtvig-citater fastslås det som højskolens vigtigste mål, at den skulle være for alle stænder, og at dens elever skulle i skoleåret (skal formentlig være skolerådet) træffe beslutning om undervisningen og derved i praksis opøves i demokratiet. Efter nogle sider om højskolen i de første par generationer konstateres det, at det ikke blev en højskole for alle stænder, og der etableredes ikke de af Grundtvig ønskede skoleråd, hvor eleverne kunne opøves i demokrati. Alligevel kunne det efter forfatterens mening tænkes, at højskoleopholdet har haft en effekt, der kunne kvalificere eleverne fremfor andre til at beklæde sognets tillidsposter.

Derfor undersøges i næste afsnit, om tidligere højskoleelever i højere grad end andre er blevet valgt til poster i sognerådet, andelsmejeriernes bestyrelse og i menighedsrådet, og om de er valgt i en yngre alder end andre. Det gøres for at afprøve den udbredte opfattelse i gængse fremstillinger, at højskolen havde en afgørende effekt på forandringerne i landbruget i slutningen af sidste århundrede. Men efter en tilsyneladende grundig pilotundersøgelse beslutter forfatteren sig til at foretage undersøgelsen for valg til disse organer omkring 1930. Det er vel overordentlig tvivlsomt, hvad man derved får at vide om højskolens effekt i forrige århundrede.

Det er i øvrigt vanskeligt at bedømme undersøgelsens holdbarhed. Der er tilsyneladende gjort et stort og grundigt arbejde med indhentning af oplysninger, og materialet er blevet edb-behandlet. Der redegøres for mange detaljer, men alligevel er det hele svært gennemskueligt. Vigtige oplysninger om kilder og undersøgelsesmetoder mangler.

Forfatteren når til det resultat, at de tidligere højskoleelever ikke i væsentlig grad blev valgt fremfor andre til de pågældende poster, og han slutter med den overraskende udtalelse, at det kunne man heller ikke vente, da Grundtvigs ideal om en oplæring til demokratiet gen-

nem højskolen ikke blev realiseret. Men det var jo netop ud fra forudsætningen, at dette ideal blev virkeliggjort, at antagelsen om, »at i al fald gårdmandssønnerne blev indvalgt på sognets tillidsposter« (s. 102), kunne gøres. Nu citerer forfatteren nogle udtalelser fra omkring 1910 om højskolens virkninger i forrige århundrede, og så antager *han*, at så må højskolen have haft den nævnte virkning m.h.t. tillidsposter. Så undersøger han, om de elever, der var på højskole omkr. 1910 i højere grad end andre sad på tillidsposter i 1930. Men udtalelserne fra 1910 drejede sig ikke om fremtiden, men om fortiden. Det kan jo være, at højskolen har haft en anden funktion i det tyvende århundrede end i det nittende. For Andelsmejeriernes vedkommende er det f.eks. meget tænkeligt, at tidligere højskoleelever kan have spillet en afgørende rolle ved etableringen, mens det i 1930, da andelsmejerierne var en selvfølge, var naturligt, at alle grupper af landmænd var ligeligt repræsenteret. Det kan jo også være, at højskolen har haft den antagne betydning for landbrugets udvikling uden at tidligere højskoleelever netop sad på sognets tillidsposter. Helt galt bliver det i hvert fald, når forfatteren i begyndelsen af bogen om U 90 taler om »afkræftelsen af højskolemytens generelle holdbarhed« (s. 10), som han altså mener at have foretaget i første bog.

Jeg kan ikke se denne undersøgelse som andet end en udmærket øvelse for forfatteren i arbejde med et skolehistorisk spørgsmål. Det eneste interessante for andre er efter min mening oplysningerne om kilder og kildeproblemer.

Læsningen og arbejdet med bogen gøres endda besværlig og irriterende af uorden i notehenvvisninger, manglende sagregister, manglende forkortelsesliste (forkortelser bruges ofte, og man skal enten kende dem i forvejen, gætte sig til betydningen eller vente med forklaringen til senere), unøjagtighed i oplysninger osv.

Efter læsningen af denne bog er det ikke med fornøjelse, men af pligt, man som anmelder går i gang med den anden bog. Introduktionen i første bogs indledning (s. 11) lover heller ikke godt. Den er et eksempel på det meget uklare sprog, forfatteren af og til byder læseren, og den giver ingen oplysninger om indholdet af den anden bog, kun bange anelser.

Men bogen overrasker positivt. Den diskuterer U 90 og debatten derom helt seriøst, og den gengiver på udmærket måde på særlige sider korte udpluk af debatten. Mange gode grafiske fremstillinger ty-

deliggør fremstillingen, og sproget er gennemgående langt bedre end i den første bog. Forfatteren kan virkelig skrive klart, og engagementet er her tydeligt. Det brede kendskab til uddannelsesforhold, forfatteren må have erhvervet sig bl.a. ved arbejdet med første bog, er her kommet ham og dermed læseren til gode.

Der indføres helt gode begreber som uddannelsesrangering om det, at folk kører frem og tilbage i uddannelsessystemet, fordi de begynder forfra på nye uddannelser, før de er færdige med de påbegyndte, således at ca. 60.000 uddannelsessøgende forbruger ca. 90.000 uddannelsespladser. Begrebet beslutningsrangering indføres om beslutninger, der ændres midt i deres udførelse i praksis.

Det hævdes, at vi har et unødigt ressourceforbrug i milliardstørrelse, på grund af den udformning vort uddannelsessystem har og også vil have efter U 90. Det anvendes til uhensigtsmæssig uddannelse, og det anvendes på social- og sundhedsposterne til at lappe på, hvad der ikke blev forebygget gennem en solid uddannelse (s. 158). »Ethvert uddannelsessystem med hovedvægten på førstegangsuddannelse evt. + lidt kompensatorisk voksenuddannelse svigter på afgørende vis fremtidssamfundets kvalifikationsbehov og påfører samfundet og det enkelte menneske store ressourcetab« (s. 155). Trods dens folkelige og politiske opbakning bør vi forlade »tanken om engangs-uddannelsen med den livsvarige holdbarhed« (s. 10).

Der påvises som i en del andre fremstillinger store uligheder i vort nuværende samfund og dets uddannelsessystem, og de diskuteres tankevækkende. Forfatteren kommer til det resultat, at U 90 slet ikke går vidt nok i sit forsøg på at nå til større lighed. Der stilles efter diskussionen nogle klare spørgsmål:

»Hertil kommer så det afgørende stridsspørgsmål: Hvem skal nyde godt af det vældige ressourceforbrug? Skal fordelingen fortsat være til fordel for de 3 øverste statuslag osv?

Det fremgår af den omfattende samfundsdebat, at et flertal af deltagerne heri mener, CUR er gået for vidt med sine »lighedsorienterede forslag«. Det er derfor nu nødvendigt at spørge: hvor?

1. Er det at gå for vidt at ønske mere lighed mellem *kønnene*?
2. Er det at gå for vidt at ønske *geografisk* lighed, således at fx Vestsjælland og Syd- og Sønderjylland får samme reelle muligheder for universitetsuddannelse som de øvrige universitetsregioner?

3. Hvor lidt skal den voksne *generation* have af uddannelse i forhold til børn og unge, for at lighedsbestræbelserne ikke går for vidt?
4. Hvor uddannelsesfattige skal de nederste *statuslag* dequalificeres og des-udvikles til, før man synes, at CUR *ikke* går for vidt med sin lighedsbestræbelse?« (s. 158).

Og der spørges videre: »På hvilket menneskesyn begrunder man sådanne holdninger?« (s. 158).

Jeg ved ikke, om forfatterens ønske om, at livslang uddannelse i en overgangsperiode skal være obligatorisk for alle borgere, skal tages alvorligt. Begrundelserne er meget svage, og forfatteren er da også klar over, at det ikke løser problemerne alene at gøre undervisningen obligatorisk (s. 133). (Jfr. bemærkningen i første bog s. 49, hvor der i forbindelse med Kirkeordinansen tales om magtbud, der tilsyneladende kun hjælper lidt).

Der er meget at diskutere i denne bog, og det kan anbefales at læse den. Også selv om kritikken af det formelle i første bog også delvis gælder denne. Det kan betale sig at overvinde irritationen over dette og over uheldige forsøg på at være vittig, som at Det centrale Uddannelsesråds medlemmer vistnok konsekvent kaldes CUR-fyrsterne, og at grafiske fremstillinger kan have overskrifter som »De fire notablers forslag« (s. 79) og »Kvindelige indianere og mandlige høvdinge 1980 i folkeskolen« (s. 86) om henholdsvis et mindretal i CUR og lærere og ledere i folkeskolen.

Det kan siges, at udgivelsen af første bog med stor gavn kunne have været undladt til fordel for en bedre bearbejdelse af den anden.

Leif Degnbol.

JØRGEN GIMBEL: Debat om modersmålsundervisningen 1900–1960. Det centrale Uddannelsesråd – Modersmålsopgaven Arbejdsrapport nr. 5. København 1981. 93 s.

Jørgen Gimbel's rapport er bd. 5 i CUR's serie af arbejdsrapporter til den aktuelle debat om danskfagets forhold. Bogen er en oversigt over de vigtigste offentlige meningsudvekslinger om faget siden de store skolereformer i 1899 (folkeskoleloven) og 1903 (almenskoleloven). Den er inddelt i fire kapitler, der behandler hhv. tiden 1900–1918,

mellemligstiden, tiden 1940–1960 og (ganske kort og oversigtsmæssigt) de sidste tyve år. Bogen beskæftiger sig både med folkeskolens og gymnasiets forhold, ligesom der er udblik til læreruddannelsen, men kildematerialets karakter bevirker, at gymnasiet står i centrum for betragtningen.

Gimbels emne er danskfaget i dets helhed, og han placerer sig der ved midt mellem »Direktiv og debat«, der kun handler om de sproglige fagdiscipliner, og de litterært orienterede bøger af Torben Frische og Finn Hauberg Mortensen. Der er ikke tale om en dokument-samling, men om en ræsonnerende fremstilling med dokumentation i citater. Kildematerialet er først og fremmest tidsskriftsartikler, skrevet af dansklærere, embedsmænd og ansvarlige politikere. Dagspressen er ikke inddraget, hvilket medfører, at »menigmand« og de mere populistiske politikere ikke citeres. Det er altså ikke muligt ud fra bogen at få noget indtryk af, hvorledes »vox populi« har lydt om de behandlede emner. Dette kan naturligvis siges at være en mangel, men papirets afgrænsning af stoffet til debatten mellem fagfolk og beslutningstagere gør imidlertid skriftet til et meget nyttigt middel til historisk perspektivering af den løbende CUR-debat om danskfaget.

Gimbel begrundet selv vigtigheden af det historiske perspektiv med et citat af Carl Aage Larsen: »Der er intet nyt undtagen det, der er glemt«. Det nævnes, at denne tanke dog må modificeres, så man både kan se, hvornår en debat kun er en varieret gentagelse af en tidligere, og hvornår der virkelig er tale om noget radikalt nyt. Efter læsning af rapporten står det helt klart, at de problemer, der går tilbage til, at danskfaget både er et redskabsfag og et dannelsesfag, hører til konstanterne, herunder ikke mindst den stadig tilbagekommende klage over elevernes skriftlige sprogfærdighed. Derimod er der en helt klar og entydig udviklingslinie i det, som i de 60 (80) behandlede år er sket med grammatikken, der (at dømme efter de debatterende dansklærere) har fået en stadig mere og mere beskedne plads i undervisningen. Det har været medvirkende til denne udvikling, at det fra først af har været ret uklart, om grammatikken skulle være en translatørgrammatik, der kunne lette den senere indlæring af fremmedsprog, eller om disciplinen skulle være et mål i sig selv eller eventuelt et grundlag for tekstbeskrivelse. Det kan i denne forbindelse måske være rigtigt at trække linien op ud over den periode, som Gimbel primært behandler. I Den blå Betænkning henvises der til den støttende

virkning, som sproglæren kan have over for fremmedsprogene, i Dansk 1976 hedder det ganske modsat: »Kun sprogiagttagelse og sproglære, der har betydning for udviklingen af modersmålet og de nordiske nabosprog, hører danskundervisningen til« (s. 54). Denne udvikling er speciel for Danmark i forhold til de andre nordiske lande og kan vel siges at stå i et vist modsætningsforhold til de sidste års videnskabelige interesse for sammenlignende/kontrastiv grammatik og de deraf udsprungne lærebøger.

Gimbel giver en meget klar fremstilling af grammatikdebatten fra 1900 til 1960 og får herunder lejlighed til at betone, hvorledes de store modsætninger inden for den videnskabelige litteratur, for eksempel mellem Wiwel og Mikkelsen, har virket ind på skolen. Der er også en omtale af de mange diskussioner om dansk vs. latinsk terminologi. Ikke mindre tydeligt fremgår det, hvordan det historiske (diakroniske) aspekt i sproglæren er blevet svækket siden 1900, hvor al sprogvidenskab og dermed al pædagogisk sproglære var gennemtrængt af det historiske synspunkt. Det ses endelig klart af Gimbels fremstilling, at et af de kraftigste argumenter mod grammatikken har været dens beskedne fagdidaktiske nytte, efter at de klassiske sprog og senere i nogen grad tysk er trængt tilbage i forhold til engelsk, hvor indlærings-traditionen er mindre teoretisk.

Det vigtigste punkt, hvor det er rimeligt at tale om en klar væsensforskkel mellem før og nu, er litteratur- eller rettere tekstlæsningen. Indtil 1960 var der så at sige total enighed om, at danskundervisningens materiale skulle være værdifuld, ja eviggyldig litteratur. Den historiske forudsætning herfor var for gymnasiets vedkommende, at læsningen af den danske og nordiske litteratur ifølge den såkaldt nyhumanistiske tankegang skulle opfylde samme funktion, som læsningen af de græsk-romerske klassikere havde opfyldt tidligere, nemlig at »danne« eleverne ved mødet med noget, der var udvalgt efter princippet, »at det bedste ikke er for godt«. For folkeskolens vedkommende var situationen, at der ikke eksisterede nogen tradition for egentlig litteraturlæsning i de første skoleår, og at principperne i mellemskolen, der jo i en årrække var fælles arbejdsområde for folkeskole- og gymnasielærerne, blev overtaget fra gymnasiet. Meget tyder på, at mange lærere både i folkeskolen og i gymnasiet følte sig meget usikre over for den opgave at skulle nærlæse en tekst uden anvendelse af »skræddersyede« kommentarer. Der klages i hvert fald tit over, at

tekstvalget er meget konventionelt. Dansk lærerforenings klassikerudgaver bruges flittigt, ikke mindst de mest gennemkommenterede! Det kan vel ses som et udslag af den samme usikkerhed, at litteraturlæsningen tit stod i skygge af litteraturhistorielæsningen. De fleste lærere mente dog, at det var vigtigt, at eleverne selv læste hovedværkerne; bag dette synspunkt stod bl.a. Vilhelm Andersen, hvis autoritet i perioden var næsten urokkelig.

Der var i hele perioden næsten total enighed om, at det kan fastslås objektivt, hvilke litteraturværker der er de bedste. Et praktisk udslag af denne holdning var, at Falkenstjernes litteraturantologi i en menneskealder totalt dominerede tekstillæsningen i gymnasiet. Filosofien blev udtrykt klart for eksempel af Ernst Kaper i følgende ord (Gimbel s. 26): »De klogeste bør derfor se at finde ud af, hvad der er det bedste, og saa bør det slaas fast som Norm for alle«. Mange lærere har uden tvivl også føjet sig efter denne absolutisme af en anden grund: der opstod af og til klagesager i forbindelse med et utraditionelt tekstvalg. Forfatteren af disse linier vil i den forbindelse nævne et eksempel, der vist ikke tidligere er bragt i trykken. En nyuddannet gymnasielærer havde midt i 50'erne ladet en klasse læse Sigurd Hoels »Syndere i sommersol«. En fader klagede over bogens usædelighed, og rektor gav derefter læreren ordre til at meddele klassen, at man ikke længere skulle beskæftige sig med den. Læreren måtte ikke fortælle klassen, hvad der var grunden til denne beslutning!

Den sidste store debat om danskfagets tekstmateriale, som Gimbel citerer, er »den kulørte diskussion«. I sidste halvdel af 50'erne sad der som bekendt en kommission, der skulle tage stilling til, hvordan man bedst kunne bekæmpe børns læsning af underlødige litteratur og specielt af tegneserier. Mange pædagoger og kulturadministratorer gik ind for, at det var nødvendigt med en censurlovgivning. Forudsætningen var igen her en almindelig enighed om værdigrundlaget. Det viste sig dog, at enkelte tegneserier kunne udløse uenighed, således »Illustrerede Klassikere« og »Bibelen i tegneserier«.

Gimbel har ikke set det som sin primære opgave at fremanalysere årsagsforbindelserne fra den almindelige samfundsudvikling og til danskundervisningen. De mest radikale omvæltninger er vel også først kommet i de sidste 20 år, som ikke er arbejdsPapirets emne, (således det stejlt stigende elevtal i gymnasiet, elevmedbestemmelsen, det udvidede tekstbegreb og den udtalte værdipluralisme). På enkelte

punkter fremstår påvirkningen udefra dog meget klart, således i årene lige efter besættelsen. Her blussede debatten om den danske retskrivning op. Den gamle idé om at gå over til at skrive substantiverne med småt fik for første gang støtte hos det politiske flertal. Et væsentligt argument var følgende (Gimbel s. 60): »Brugen af store Bogstaver i alle Navneord har vi lært at Tyskerne«. Retskrivningsdebatten i slutningen af 40'erne var naturligvis ikke primært et pædagogisk anliggende; men pædagogiske argumenter blev dog brugt flittigt, navnlig af tilhængerne af en reform. Dette billede svarer ganske til den nuværende situation som den beskrives i Erik Hansens nyudkomne bog om den danske retskrivning.

Foruden en oversigt over hovedlinierne i debatterne rummer Gimbel's bog naturligvis en lang række kuriøse og/eller tankevækkende enkeltheder. Der citeres for eksempel et par kommentarer til skolens litteraturundervisning, skrevet af skønlitterære forfattere. Det må bekymre en dansklærer, at Johannes V. Jensen i 1935 og Karl Bjarnhof i 1960 erklærer litteraturundervisning for at være én stor misforståelse, og oven i købet i begge tilfælde i jubilæumsskrifter fra Dansk lærerforeningen! Karl Bjarnhofs ord er ikke til at tage fejl af (Gimbel s. 52): »Siden har jeg været dybt taknemmelig, fordi jeg havde en dansklærer, der kun forlangte af os, at vi skulle lære grammatik. Han indlod sig ikke på at fortolke digterværker, og at besvære sine elever med et noteapparat faldt ham aldrig ind.«

I denne korte artikel har det ikke været muligt at antyde mere end et par af de faglige problemstillinger, som har været rejst i den forløbne del af århundredet, og som Gimbel refererer. Det kan på det varmeste anbefales at læse hele den velskrevne og veldisponerede rapport. Den er ikke mindst velegnet som grundbog for et historisk studium af danskfagets didaktik, for eksempel i læreruddannelsen, og som en indgang til de tidligere nævnte fremstillinger, der ikke i samme grad som Gimbel's søger at behandle alle danskfagets discipliner, og som heller ikke tager udgangspunkt i den offentlige debat, hvis forum i disse år bl.a. er CUR.

Mogens Gradenwitz

I Årbog for Dansk Skolehistorie 1979 blev afdelingsleder, dr. theol. K. E. Bugges bog »Vi har rel'gion« anmeldt.

I forbindelse med denne udkom ligeledes i 1979 et teksthæfte, der belyser faget kristendomskundskab, dets formål og vilkår i den danske skole.

Dette teksthæfte slutter sig så nært til bogen, at læseren vil opnå det største udbytte ved at studere de nu trykte tekster samtidig med fordybelse i bogen.

I det første afsnit findes en række udvalgte administrative bestemmelser fra love, bekendtgørelser og cirkulærer m.v. De er medtaget ud fra den rigtige grundbetragtning, at man for at få et indtryk af fagets vilkår op igennem århundredet må kende i hvert fald de vigtigste områder af de bestemmelser, der har været gældende. Med rette er der her også lagt vægt på de fritagelsesbestemmelser for elever, der har været i brug gennem skiftende tider. Her er ikke mindst interessant de betragtninger, som kristendomskommissionen fremførte i 1971, hvor det synes at fremgå klart, at kommissionen helst, som en iøvrigt helt naturlig konsekvens af folkeskoleloven af 1975, ville opheve fritagelsesmuligheden, men ikke turde, »idet der her er tale om et stærkt følelsesladet område.«

I næste afsnit har Bugge samlet erindringer og vurderinger fra lærerstuderende i foråret 1978.

Man kan selvfølgelig mene meget forskelligt om sådanne erindringers videnskabelige værdi, men interessant læsning er det under alle omstændigheder. Her er både positive og negative vurderinger, hvoraf de negative gør det stærkeste indtryk. I udsagn nr. 63 hedder det: »Det er mit indtryk, at vi kom helt skævt ind på faget i real og gymn., fordi vi ikke havde redskaber til at forstå det«. Mere præcist end dette udsagn gør det, kan fagets dilemma og muligheder næppe udtrykkes. Det er på grund heraf, at beskæftigelsen med det religiøse sprog, myte- og symbolsproget er helt afgørende i undervisningen og vel at mærke allerede i folkeskolens indskolingsfase.

I sidste afsnit er samlet tekster vedrørende debatten om faget, især den nutidige. Der er her tale om et meget skønsomt og velvalgt udvalg af centrale dele af den altid foregående debat om dette fag. Debatstyk-

kerne er særdeles lærerige hvad angår dybde og absolut godt repræsentative, når bredde skal vurderes. Fagets spændvidde er klargjort med tekster fra f.eks. studielektor Poul Saxe til professor E. Thestrup Pedersen eller fra 30-ernes debat mellem professor Aage Bentzen og borgmester Ernst Kaper.

Fra den første del af århundredet er kun medtaget den navnkundige Vilhelm Rasmussens indlæg om kirke og skole fra tidsskriftet »Vor ungdom« (1914), men det er til gengæld et indlæg, der har stor nutidig interesse. Her går han ind for den konfessionsløse skole, men ikke i følge hans definitioner den religionsløse, ja endnu mindre den antireligiøse skole. I sit princip minder hans tanker unægtelig om folkeskoleloven af 1975.

Teksthæftet henvender sig til de mange, der er interesserede i faget religion og dets skæbne herhjemme de sidste generationer sådan at det med virkeligt udbytte kan benyttes af religionslærere, lærerstuderende og studerende på Danmarks Lærerhøjskole. Det er gjort med dygtighed og kyndighed, hvorfor det helt sikkert vil blive anvendt af de mange, der er engagerede i dette centrale fag.

J. E. Biering-Sørensen.

K. E. BUGGE: Pædagogiske Grundideer. 3. forøgede udgave, Berlingske Leksikonbibliotek 1981. 228 s., kr. 88,50.

Den tredje, forøgede udgave af dr. K. E. Bugge's »Pædagogiske Grundideer« er tillige samme bogs 5. oplag. Den er dermed det mest udbredte blandt denne produktive forfatters pædagogiske og især religionspædagogiske værker.

Førsteudgaven kom i 1969, da debatten om den pædagogiske målsætning for den offentlige skole var kommet i forgrunden med en ny lov om læreruddannelsen og med forberedelserne til en ny folkeskolelov. Bogen var disponeret i tre hovedafsnit: Arven fra Fortiden, Omformulering af Traditionen og Nye Perspektiver. Som et historisk orienteret bidrag til en nutidsbesindelse var bogen velkommen for enhver, der i tidens debat ikke ville lade sig løbe over ende af den sidste modestrømning. Fire år senere måtte bogen genoptrykkes.

I 1974 fulgte 2. udgave, og heri var karakteristisk nok det tredje hovedafsnit dels blevet ajourført, dels forøget. Pædagogiske strømning-

ger fra både øst og vest havde sat sig spor i den hjemlige debat, henholdsvis den amerikanske curriculum-tænkning og den nymarxistiske »revolutionære pædagogik«, og Bugge måtte derfor udvide spektret for en dækkende orientering om nye perspektiver, så de lod sig se i sammenhæng og ikke som himmelfaldne løsninger.

Denne linie er nu blevet fortsat i tredje, forøgede udgave fra i år. Den »revolutionære pædagogik« var i mellemtiden blevet opsplittet i skoledannelser, og bogen har derfor inddraget et instruktivt afsnit om udviklingen i Kina under og efter Mao. Dertil kommer et afsnit om forureningsdebattens indflydelse blandt pædagoger, og der gøres rede for debatten under den malende titel »Økopædagogik«. Det fremgår, hvordan alarmerede og velmenende voksne ser problemets løsning i, at »overlevelseshiologi får første prioritet i skolen«. (p. 165). I fuld erkendelse af problemet citerer Bugge i den forbindelse K. Helveg Petersen for en bemærkning om, at det er en misforståelse at tro, at folkeskolen kan redde menneskeheden.

Til supplerung af afsnittet om Nye Perspektiver rummer bogen yderligere et Appendix, skrevet af Bugges kollega ved Danmarks Lærerrhøjskole, Spæt Henriksen, som også var inddraget som rådgiver ved 2. udgaven. Stykket omhandler, hvad der fremstår som endnu en forgrening af den såkaldte »revolutionære pædagogik«. Denne særudgave kalder sig »erfaringspædagogik«, og den revolutionære tendens består i, at den tilstræber en »(om-)organisering« af de erfaringer, børnene indpodes i »det borgerlige samfund« og dets offentlige skole. Pædagogikken betegnes derfor også som »modpædagogik«, og de forsøg, der gøres i den retning i »Lilleskoler« og på »Tvindskolerne«, kaldes »mod-skolingsforsøg«.

Det er en nyttig orientering i »nye perspektiver« at blive ført fra maoistisk over øko- og til modpædagogik; men med udblik til den offentlige skole for flertallets børn rejser det spørgsmål sig, om der her fortsat er tale om »Grundideer« i bogens forstand?

Den væsentligste udvidelse af bogen er imidlertid et nyt afsluttende kapitel på 25 sider med titlen: »Den tredje verden«. Med rette fremhæves det i Forordet, at det drejer sig om »et område, om hvilket der til dato ikke har foreligget nogen sammenfattende ajourført redegørelse på dansk«. Lige så sandt er det, at den tiltagende globalisering gør det nødvendigt at klargøre, at der foregår en pædagogisk tænkning på andre præmisser end de vestlige.

K. E. Bugge har særlige forudsætninger for at påtage sig denne første orientering. Allerede for 10 år siden forestod han under et studieophold i den sydindiske by Bangalore en undersøgelse af religionsundervisningen i byens skoler. Og forud for nærværende bogs tilblivelse foretog han en rundrejse til Ægypten, Kenya og Indien.

Det ny kapitel falder i to afsnit: Pædagogiske forsøg indledt før 1970 og Mod nye mål. Kapitlets tyngdepunkter findes i redegørelsen for de pædagogiske tanker i Indien, for præsident Nyerere's pædagogik i Tanzania, for den latinamerikanske foregangsmand Paolo Freire's ideer og for de pædagogiske konsekvenser af den islamiske renaissance. I alle tilfælde sættes den pædagogiske nytænkning i relation til de nationale og sociale problemer i det enkelte område.

Nu prætenderer kapitlet ikke i nogen måde at ville være mere end en første orientering på et uoverskueligt felt. Alligevel synes forfatteren her at spænde mere ind i et enkelt kapitels rammer, end det kan bære. To eksempler kan illustrere problemet: 1. Ønsket om at parallellisere en udvikling i Kenya med en tilsvarende i Senegal får tre sætninger, der rummer en ukommenteret indførelse af begrebet »la négritude«. (p. 185). 2. Den instruktive redegørelse for den ny-islamiske fundamentalisme parallelliseres med 1700-tallets pietistiske pædagogik i Vesten. Denne lovende henvisning til en gammelkendt tradition giver imidlertid ikke plads til anden konklusion end den, at den islamiske pædagogik »under alle omstændigheder repræsenterer en ny røst i dagens pædagogiske debat«. (p. 192).

Læsningen af kapitlet giver ikke desto mindre mod på mere, og bogens righoldige litteraturliste står rede til at føre den interesserede læser videre.

Bent Smidt Hansen.

HARALD NIELSEN: Årene der gik + et tillæg om en skoleudvikling. Forlaget 'HEUREKA', Tofterup 1980. 65 s. 250 ekspl.

Som en privat hilsen til venner og bekendte har den tidligere amtsskolekonsulent i Ribe amt Harald Nielsen (afsked 1970) udsendt en lille bog med erindringer fra et langt liv i skolens tjeneste. Harald Nielsen er født 1902 og har levet med i landsbyskolens liv og udvikling i Vestjylland – selv som elev i Hoven 3-klassede skole fra 1909, senere som læ-

rer i Stadil, på Mandø og i Vester Starup, og endelig som amtsskolekonsulent gennem 23 år. Han fortæller ligefremt og personligt om sit liv, og især er disse personlige erindringsglimt belysende, fordi de røber et vågent og modtageligt sinds udvikling og påvirkninger gennem livet. Højdepunkter er genforeningen i 1920, da forfatteren som 17-årig deltog i genforeningsfesten i Kongeskansen på Dybbøl og fik tilskyndelse til at læse til lærer. Men også mødet med Kaj Munk blev afgørende for den unge mand, der efter dimission fra Jelling seminarium i 1924 blev lærer i Stadil. Her var Kaj Munk (foruden i Vedersø) kst. sognepræst og skolekommissionsformand. 2 års lærergerning på den lille vadehavssø Mandø er beskrevet smukt og medlevende. Under krigen var Harald Nielsen førstelærer i det vestjyske sogn Vester Starup mellem Varde og Grindsted, og derfra berettes om hans deltagelse i modstandskampen som leder af en sognegruppe, der havde flere alvorlige sammenstød med besættelsesmagten.

Ind mellem de private meddelelser er flettet en række oplysninger om skolevæsenet i Ribe amt. Forfatterens historiske interesse og indsigt er fremtrædende. Synspunkter på den verdenspolitiske situation veksler med personlige holdninger til skolens udvikling. Undertiden er fremstillingen af de lange forløb lidt summarisk, ligesom kildehenvisninger ville have øget bogens værdi. Men den lille bog indeholder mange oplysninger om de »vestjyske skoleordninger«, som forfatteren kender som få, og den bærer præg af en usvækket kærlighed til skolegerningen og til gamle dyder som pligtfølelse, orden og sund disciplin i skolen. Den er skrevet med varme og viden af »en mand af gammel dyd og dansk oprigtighed«.

Viggo Witt-Hansen

P. C. GJELSTRUP: Ved Løvfaldstide. Erindringer fra et rigt liv. 116 s. ill. Forlaget Bogtrykkergården. Struer 1980. 69 kr.

P. C. Gjelstrup, der var forstander for Nr. Nissum Seminarium 1919–56, har skrevet en kort erindringsbog, der delvis har været offentliggjort i »Nissumske Årbøger«. Den har interesse for en videre kreds end seminariets dimittender og venner, selv om dens formål og anlæg sætter en naturlig grænse for, hvor mange oplysninger den kan tilføre skolehistorien. På dette område har forfatteren ved jubi-

læumsskriftet 1942 (»Nr. Nissum Seminarium 1892–1942«) tidligere gjort sig gældende.

Først og fremmest giver bogen et billede af forfatteren selv: personligt beskeden og irenisk, men samtidig med en markant holdning. Han er grundfæstet i latinskolens lærdom og Indre Missions kristendomsforståelse, en ikke usædvanlig kombination. Familiefølelse og kærlighed til barndommens vestjyske milieu gennemlyser bogens korte kapitler. Hans beskrivelse af forstandertiden er en lovprisning af bestyrelse og lærere, der støttede seminariet, medens han selv træder tilbage i skildringen. Et par kapitler til sidst om udenlandsrejser (Beuron, Rom) viser hans interesse ud over den hjemlige kirkeligt-kulturelle horisont.

Faderens to frierbrev (1886) til »hans kjære dyrtforløste Søster formedelst Christus« er et vidnesbyrd om vækkelsens virkning på en ung staldkarl og giver kapitlet om barndommen karakter. Fra årene på Odense Katedralskole nævnes rektor Giersing og dr. phil. Karl Mortensen (senere rektor for Haderslev Katedralskole) samt – særlig præcist skildret – L. J. Koch (dengang præst i Odense, senere forstander for Diakonissestiftelsen og Pastoralseminariet). Studietiden ved Københavns Universitet er skildret meget kort. De karakteristiker, der gives af teologiske professorer, er knappe og præcise, men føjer ikke væsentlig nyt til, hvad der i forvejen vides. Men de siger nok så meget om forfatterens vilje til anerkendelse af folk, han var uenig med, særlig typisk om professor i Gammel Testamente J. C. Jacobsen: »[Han] var vistnok den indenfor fakultetet, der var stærkest berørt af tidens liberaliserende tendenser, hvad især mærkedes deri, at han vanskeligt formåede at give en klar og positiv helhedsanskuelse af den gamle pagt som forberedelsen for den nye. Sin styrke havde han i den personlige redelighed og i den respekt for den historiske detailundersøgelse, som han indgød sine elever«.

Af tidstypisk karakter er beretningen om, hvorledes han blev forstander. Bestyrelsen var interesseret i at finde en mand, der kunne føre seminariets linie videre. Forfatteren nævner selv sine forudsætninger for at blive forstander i en alder af 30 år. Han henviser til sin erfaring fra kort tids undervisning i dansk på teknisk skole, til sin læsning om Thomas Arnold (»Christians and gentlemen«) og til sin moders pogeskole (»Skoleblodet er dog det samme«). Herudover havde han både i sin studietid og i sin præstetid i Ringsted beskæftiget sig med

kristeligt børne- og ungdomsarbejde. Han måtte bestandig føle sig som præst også efter sin ansættelse i skolens tjeneste (p. 42). I den samtale, der gik forud for ansøgningen, gik formanden, pastor C. Aschenfeldt-Hansen (»Fra Guldgruben«), ikke for tæt på bibelsynet, hvilket Gjelstrup nævner som udtryk for frisind.

Af almen interesse er også et kapitel om seminariets beskikkede censorer. Levende og anekdotisk fortælles om prof. Nebelong, forstander Stig Bredstrup (Jonstrup), prof. N. A. Larsen (ministeriets konsulent) og mange flere. Her kastes virkelig lys over en periode af 1894-lovens funktionstid. Man får indtryk af vekselvirkningen mellem det lokale, kulturåbne, men måske noget afsondrede milieu og verden udenfor, herunder universitet og ministerium. Der må også fra senere perioder kunne skrives erindringer om markante og festlige censorer.

Tiden efter 1945 er seminariemæssigt magert dækket. Man havde gerne hørt om forfatterens holdning til 1954-loven (1894- og 1930-lovene har han jo taget stilling til, og mon der ikke var nye tendenser i seminarielivet op til 1956?) Var forholdet mellem seminariets indre-missionske grundlag og læreruddannelsens krav helt uproblematisk? Beskrivelsen af hans udvekslingsrejse til Tromsø 1951 er ret detaljeret, medens kapitlet om det første rektormøde 1950 er uhyre kort. Deltagerlisten er interessant: nogle af de deltagende rektorer virkede længe, en enkelt til begyndelsen af 70'erne.

Spredte erindringer, samlede og anskuede ud fra et overordnet og afklaret synspunkt, men værdifulde ved de strejflys, der kastes ind over dansk læreruddannelse. Selve betragtningmåden medfører, at problemerne træder i baggrunden, også fordi Gjelstrup er diskret af natur. Han vil først og fremmest vise linien i sit liv. Heri ligger en forkyndelse, men også en karakteristik af en mand, der stod som leder af et dansk seminarium gennem 37 år.

Torben Krogh.

J. BOISEN SCHMIDT: Læreruddannelsen og Jonstrup Statsseminarium i 190 år. Udg. af Jonstrup Statsseminarium 1981. 31 sider, ill.
Skårup Statsseminarium 1803–1978. Udg. af Skårup Statsseminarium 1978. Red. JENS PEDER JENSEN. 152 sider.

Læreruddannelsens historie i kongeriget strækker sig over snart 200 år, fra oprettelsen af Blågård Seminarium, det nuværende Jonstrup Statsseminarium, i marts 1791. Til belysning af denne udvikling findes materiale dels i Centraladministrationens arkiver i Rigsarkivet, dels i de enkelte seminariers egne arkiver. Et eksempel på sidstnævnte er den lektionsplan af 10. marts 1791 fra Jonstrup, som findes affotograferet i Boisen Schmidts ovennævnte fremstilling.

Der er grund til at gøre opmærksom på denne lille Jonstrup-historie. Den er – som omtalt i Kaj Bondes indledning – tænkt som en indføring i dette seminariums tradition og placering i læreruddannelsen, beregnet for de studerende og seminariets venner: »Vi tror, at et historisk perspektiv er nødvendigt for at kunne arbejde med den fremtid, der er en skoles og et seminariums nutidige virkelighed«. Skriftet giver en velskrevet oversigt over læreruddannelsens udvikling med markering af nogle milepæle langs den snoede vej, som har været Jonstrups. I kort form vises, at seminarieuddannelsen havde skiftende forudsætninger fra periode til periode, helt frem til forsøgsvirksomheden i dag.

Skårup-bogen skal ses i forlængelse af de skrifter, der udkom ved tidligere jubilæer i 1853, 1903 og 1953. Jens Peder Jensen fastholder i et kapitel nogle vigtige begivenheder i seminariets historie 1953–1975, bringer en fortegnelse over dimittenderne 1954–1977, en tilsvarende over de lærere, der gik af i perioden, og foretager en analyse af de fem første årgange under 1966-loven: »Hvor kom de fra og hvordan gik det?«.

Jubilæumsskriftet indeholder også en række mindre og højst interessante artikler om undervisningen på Skårup Seminarium: om pædagogik (som fag), om undervisning i dansk, regning og matematik, religion, historie, håndarbejde, sløjd, musik og naturlære. Det er glimt ind i hverdagen gennem en årrække. Udtrykkeligt skal nævnes et dejligt billede af Gerda Andrea Heltoft: 2 piger der strikker (s. 93).

Seminariet i Skårup er, som det siges i det indledende kapitel »det ældste danske seminarium, der uden afbrydelse har fungeret på sam-

me sted« – siden 3. juni 1803. Det var et »præstegårdsseminarium« med stærk tilknytning til lokalsamfundet. Traditionen er fortsat aktiv – i den nævnte undersøgelse viste det sig, at mellem 2/3 og 3/4 af de studerende kom fra Fyn og af disse igen 75–78 % fra Syd- og Østfyn. Det er en god idé, at en af artiklerne er helliget »Skårup by – bebyggelsesgeografisk udviklingsrække«. Det lokalt udformede erhvervspædagogiske speciale fra 1976 er på en måde en videreførelse af gamle tanker i Skårup.

Det er en læseværdig bog, – vel også primært tænkt som indføring for de studerende. Det er dog en undervurdering af dem, når man øjensynlig tror, at de ikke kan have brug for kildehenvisninger!

Begge skrifter giver en sammenhæng som baggrund for et stykke arbejde. Det er vel også det, man har jubilæer til. For den taktsomme læser vil der nok rejse sig nogle spørgsmål om, hvad det egentlig er at være lærer, og hvad et seminarium gennem tiden har stillet op med de spørgsmål.

Vagn Skovgaard-Petersen

ANDERS MATHIESEN: Uddannelsespolitikken, uddannelsesfordelingen og arbejdsmarkedet. Lavindkomstkommissionen. Arbejdsnotat 4. 419 s. 1979 pris kr. 30-.

I Lavindkomstkommissionens Arbejdsnotat 4 skjuler sig en af de mest omfattende uddannelsespolitiske analyser der er foretaget i senere år. Under titlen: »Uddannelsespolitikken, uddannelsesfordelingen og arbejdsmarkedet« analyserer kvalifikationsforskeren, lektor Anders Mathiesen fra RUC de fordelingsmæssige konsekvenser af de sidste 20 års uddannelsespolitik. Da hans analytiske model og vurderinger ikke har fået kommissionens samlede tilslutning, udgives arbejdsnotatet i forfatterens navn alene – ikke et uinteressant udgangspunkt for en gennemlæsning af bogen!

Lavindkomstkommissionen, der i sit arbejde lægger særlig vægt på de erhvervsaktives forhold interesserer sig for uddannelserne fordi »uddannelsesforhold er en væsentlig side af levevilkårene som tillige har en stor betydning ved vurdering af forskellige gruppers samlede velfærd«. Et af målene for kommissionens arbejde har været at pege på hvorledes forskellige politiske tiltag kan tilrettelægges, så at der fremkommer en mere ligelig fordeling af samfundets produktionsresultat.

A. M. har sat sig som opgave at analysere den uddannelsespolitik som er udformet fra 1950-erne af to »statsbærende« partier Soc.-dem. og Rad.V. både vedr. almen uddannelse og erhvervsuddannelse. Mere detaljeret analyserer forfatteren enkelte erhvervsuddannelsers udvikling (handelsuddannelsen).

Bogen er delt i to omtrent lige store dele, den første omfatter den uddannelseshistoriske analyse, den anden gennemgår befolkningens uddannelsesfordeling, arbejdsstyrkens kvalifikations sammensætning og arbejdsløshed som disse forhold tegner sig 1976 i Danmarks Statistiks og Socialforskningsinstituttets materiale. På den baggrund foretager forfatteren sin vurdering af uddannelsespolitikken konsekvenser.

Udgangspunktet for og målet med analysen er altså klart politisk – angivet i forfatterens indledning hvor han karakteriserer arbejdet som en »indgrebsorienteret politisk analyse« og formuleret s. 53 hvor A. M. gør opmærksom på at han vil advare fagbevægelsen »imod at begå den samme fejltagelse fremover«. A. M. foretager altså ikke bare en analyse af forholdene og giver forslag til en fremtidig politik, han tager også med hævet pegefinger »sine folk i skole«.

A. M. har samlet sin analyse omkring de erklærede uddannelsespolitiske målsætninger sigtende mod 1. den enkeltes individuelle udvikling; 2. uddannelsesgodets fordeling og 3. arbejdsmarkedets behov. Dette valg er betydeligt mere arbejdspolitisk orienteret end det der udtrykkes i den tilsvarende svenske »låginkomstutredning« fra 1970, hvor man samlede en lignende analyse omkring 1. en individorienteret, 2. en samfundstilpasset og 3. en samfundsforandrende målsætning. Da A. M. stiller sig klart negativ til både en individorienteret og en arbejdsmarkedsorienteret målsætning og synes at kræve resultatlighed vedr. uddannelsesgodets fordeling bliver hans konklusioner om udviklingen unuanceret negative, et forhold der karakteriserer hele fremstillingen.

Det materiale som forfatteren lægger til grund for sin analyse er ikke bare officielt vedtagne formuleringer i love, betænkninger m.v. men han har også medtaget mere politisk motiverede formuleringer – folketingsdebat, ledende politikere, partiprogrammer mv. for at »få indblik i de egentlige motiveringer« – de bagvedliggende politiske hensigter. Fremgangsmåden er mere politologisk end historisk og afdækker ingen dybereliggende motiveringer og hensigter. Det valgte kilde-

materiale kan højest give et indtryk af hvordan de implicerede personer eller partier ønskede at deres motiver skulle tage sig ud over for offentligheden. Spørgsmål om motiver og hensigter vedrører årsagssammenhænge, og her påtager forfatteren sig historikerens opgave, men viser i valg af materiale at han ikke er interesseret i at stille spørgsmål og bore dybt. Ganske vist ville interviews og benyttelse af private eller offentlige arkiver gøre opgaven særdeles omfattende – men det er min overbevisning at en dybtgående analyse af blot *en* uddannelsesreform ville give et betydeligt mere nuanceret billede af hensigter og årsagssammenhænge end den skov af konkrete foranstaltninger og målsætningsformuleringer som forf. gør rede for.

En anden svaghed i analysen er en manglende begrebsdefinition. Hvad står egentlig »arbejdsmarked« og »erhvervslivet« for?. I fremstillingen repræsenterer industrien og DA hovedkraften i de to begreber i hele perioden. A. M. ser ikke i tilstrækkelig grad at væksten i offentligt ansatte har gjort stat og kommune til en betydningsfuld faktor i arbejdsmarkedet med væsentlige krav til uddannelsessystemet, ikke bare vedr. uddannelsesplanlægning indenfor den offentlige sektor (jvf. kap. III 4.1.) men også vedr. adgangskrav til egne uddannelser, og vedr. krav om almene uddannelser i lønpolitiske forhandlinger.

»Uddannelsespolitik« omfatter ifølge forf. i hele perioden både almene uddannelser og erhvervsuddannelser selv om en statlig planlægning for begge områder er en sen forteelse.

Analysen går ud på at vise hvordan Soc.dem. og Rad.V. i 20årsperioden har udformet en uddannelsespolitik der fra 60erne er blevet brugt som et fordelingspolitisk instrument – dette ud fra en velfærdsteoretisk opfattelse af uddannelsernes store betydning for samfundets økonomiske vækst, og af den økonomiske væksts betydning for en retfærdig fordeling af samfundets goder. Uddannelsespolitikken har ifølge A. M. ført til en individorienteret og specialiseret folkeskole med en øget præstationsorientering og voksende social sortering, en skole som samtidig er blevet mere arbejdsmarkedsorienteret end tidligere. Udviklingen svarer til erhvervsskoleuddannelserne hvor uddannelsespolitikken har ført til et splittet, specialiseret og polariseret erhvervsskolesystem hvor omstillingsevne har erstattet krav om faglig kyndighed. Ifølge A. M. er fagbevægelsen sprunget på den »gale« velfærdsvogn i 60erne og har først fra slutningen af 60erne fået øjnene

op for nødvendigheden af en mere aktiv fordelingspolitisk målsætning. Dagens massearbejdsløshed har imidlertid gennemhullet illusionen om at uddannelsen til alle kunne afskaffe »de lavt lønnede som social kategori«. Da resultatlighed ikke ser ud til at være en fremkommelig vej ønsker fagbevægelsen udtrykt i U 90 at uddannelsesressourcerne i voksende uddannelserne tager særlig hensyn til dem der hidtil har fået den korteste uddannelse.

Analysen giver et karikeret men ikke et helt fejlagtigt billede af uddannelsessystemets udvikling. Svagest står forfatterens forsøg på at finde forklaringer til udviklingen så snart vi er ude over de mest fundamentale økon. forklaringsmekanismer. Selv om fremstillingen sine steder er kantet med ensidige betragtninger og lette konklusioner indeholder den til gengæld så mange rigtige iagttagelser og væsentlige problemstillinger at der er nok at hente for enhver der interesserer sig for uddannelsernes forbindelse med arbejdslivet og dens perspektiver for befolkningens økonomiske velfærd.

Desuden indeholder bogen et væld af oplysninger og betænkninger, lovændringer og litteratur vedr. almene uddannelser og erhvervsuddannelser samt mange overskuelige grafiske oversigter over uddannelsernes fordeling på forskellige erhvervs kategorier. Læseren er ikke i tvivl om at forfatteren kender grænselandet mellem folkeskole og arbejdsmarked særdeles grundigt – det vil sige det land som er synligt for det »blotte øje«. Et er sikkert – forfatterens engagement og de problemstillinger han tager op lader ingen upåvirket!

Ingrid Markussen

MORTEN BO: Folkets skole

En dokumentarisk beretning om folkeskolen. Forlaget Albatros, 328 s. 198,- kr.

Billeder fra folkeskolens hverdag – billeder af børnene, læreren, klasseværelset, legepladsen – materialet er nok så sparsomt fra folkeskolens begyndelse, ligesom de beretninger, der er overleveret om hverdagen i skolen.

De fleste billeder fra den gamle tid (og den går billedmæssigt langt op i vort århundrede) viser vandkæmmede nydelige børn opstillet efter størrelse udenfor skolen med læreren som fløjmand, nogle få

billeder viser børn i undervisningssituationer efter lignende model.

Man kan filosofere over, hvor rigtige disse billeder er som udtryk for skolens hverdag, og ønsker at se om bag den nette facade. Hvad foregik der egentlig og hvordan trivedes børnene med deres skole?

Det har været Morten Bo's erklærede hensigt at portrættere folkeskolen ved indgangen til 1980'erne – i tekst og billeder.

I indledningen beskriver han med megen følelse sine intentioner, sin arbejdsmetode og de besværligheder, han mødte. – Man kan betvivle såvel intentionerne som metoden og resultatet.

Der er næppe tvivl om, at udgangspunktet har været – eller meget hurtigt er blevet – at Folkeskolen som institution på den ene side afspejler samfundets kaotiske tilstand, på den anden side er revolutionens vugge. Det er da også den konklusion, man kan læse på bogens omslag.

Bogens afsnit skal dokumentere sider af skolens hverdag – timer på de forskellige klassetrin, møde hos skolepsykologen, interviews med lærere og med moderen til et barn, der er kuldsejlet i skolens malstrøm osv.

Morten Bo har givetvis både set og hørt, hvad der er nedfældet i form af tekst og fotos. Men hvordan har han udvalgt sine billeder, redigeret sin tekst? Hvordan har hans interviews med enkeltpersoner været lagt op? Er det færdige resultat repræsentativt for de skoler, han har besøgt og er skolerne repræsentative for *Folkeskolen*?

Der kan efter anmelderens mening rejses berettiget tvivl om dokumentarisme som udtryk for det foreliggende værk – der mangler mere end halvdelen af folkeskolen – den gode del og den bløde mellemvare.

Her er det først og fremmest fremmedgørelsen, der er beskrevet. Børnenes fremmedgørelse overfor lærestoffet, lærerne og skolen som institution – lærernes fremmedgørelse overfor deres rolle mellem børnene og samfundet.

Man bliver dybt rystet ved at læse og se i Morten Bo's bog – men man mere end aner, at det så sandelig også har være hensigten.

Det er ikke muligt at kommentere alle indtryk – det ville fylde mere end bogen – men nogle enkelte:

Hærværket – drengen, der forklarer, at når man ødelægger ting, så ser man en udvikling. At splitte tingene ad er for ham udvikling, hans måde at undersøge tingenes tilstand på. Der er en skrigende

modsatning mellem knægtens verbale udtryksform og hans rapporterede fysiske ditto.

Volden – en halvstor pige, der står og gemmer sig. En lille dreng, der trodsigt tudende er på vej hjem fra endnu en håbløs dag. En time, der ender i kaos og slagsmål, fordi et barn bliver ved at banke de andre. Læreren slæber ungen ud og prøver at berolige ham, det mislykkes og han afleveres til en anden lærer, der åbenbart har bedre tag på den slags situationer. Resten af klassen er ophidsede, grædende, passive – læreren afmægtig.

Systemet – angsten for skolepsykologen, periodeklassen som begreb, tvunget skoleskift. – Fremstillingen mere end antyder, at magthavernes lange arm når helt ned i skolens grundvold, uden at der iverigt anvendes mere konkrete udtryk end »systemet«. Lærerne – den unge, der allerede er ved at give op. Ham, der kan stå distancen med en ironisk og afslappet holdning – den ældre lærer med erfaringen som ballast og med en urokket tro på, at det kan lade sig gøre at undervise dagens børn, men som dog mener, at børnene er mere forvirrede, støjende og vanskelige at undervise end tidligere. – Børnene i 1. klasse vil hellere høre sig selv tale, end lytte til læreren ...

Konklusionen er, med Morten Bo's ord, at lærere er blevet lærere, fordi de elsker børn, men at de ikke kan holde det ud.

Børnene – ofrene. Ofre for samfundets krise, familielivets krise, skolens krise. Ensomme små personer på billederne – sjældent i samtale og leg. Lidt kløvneri, lidt kedsomhed. Få billeder af børn der har det godt med sig selv og omgivelserne.

Det er mest teksten, der får læseren til at rejse børster. Billederne er seværdige trods alle forbehold. Børnene lever på hans billeder – måske ikke i harmoni, nok med en overvægt af det groteske og absurde, men levende og ægte i den situation, der er valgt ud.

Fortvivelse, vrede og manglende tro på, at det kan blive anderledes, bedre. Er det sandheden om Folkeskolen idag? – Vil Morten Bo's bog blive standardværket om skolevæsenets tilstand i slutningen af det 20. århundrede? – Udelukket! Bogen viser een side af folkeskolen, den belyser folkeskolen som sådan lige så langt eller kort, som kriminalstatistikken belyser danskernes dagligdag.

Bogen kan ses som et indlæg i debatten om folkeskolen. Måske har hensigten været at advare, at opfordre til besindelse i tide: »En dag,

når taberne er for mange og deres fremtidsudsigter for små, vil det blusse op for alvor. Så bliver der brand i Folkeskolen«. –

Det er trist at se resultatet af Morten Bo's arbejde – en solid dokumentarisk fremstilling af folkeskolen ville både nu og senere være af uvurderlig betydning, der er som nævnt ikke overflod af billeder fra skolens hverdag.

Som resultatet foreligger må man nok sige, at Hans Scherfig gjorde det betydeligt morsommere.

Inge-Birgit Thuesen

NØRR ERIK: Præst og administrator. Sognepræstens funktioner i lokalforvaltningen på landet fra 1800 til 1841. Administrationshistoriske studier. Udg. af Rigsarkivet. GEC Gads Forlag. 559 s. 1981 kr.

»Præst og administrator« er den fjerde del af Dansk arkivvæsens udmærkede serie »Administrationshistoriske Studier« der bekostes af Statens humanistiske Forskningsråd. Fremstillingen indgår i delprojektet »dansk lokaladministration 1660–1868« og begrænser sig til præstens administrative funktioner i landkommuner. Det må fastslås at bogen er en virkelig tung-vægter! Forfatterens bifagseksamen i kristendomskunskab og hovedfagseksamen i historie sikrer både en dybgående behandling af emne og af kilder. Nørr har valgt at følge præstens verdslige funktioner i perioden 1803–1841, altså en periode der er afgrænset af de nye bestemmelser for fattigvæsen og skole fra 1803 og 1814 samt af de nye landkommunallove i 1841.

Behandlingen af præstens administrative funktion i skole- og fattigvæsen deler bogen i to omtrent lige store dele; derefter følger et mindre afsnit om præstens politimæssige og sundhedsmæssige funktioner, samt en kort omtale af enkelte funktioner uden lovmæssig tilknytning, f.eks.: præstens rolle som løntrykker, bogspreader etc.

Det lokale er således udgangspunktet for studierne og forfatteren har valgt at koncentrere sig om præstens funktion i Hornum – Flestum herreder i Ålborg amt, hvor det lokale kildemateriale i landsarkiver; kommunalarkiver og lokalarkiver er blevet suppleret med materiale fra centralarkiv i Rigsarkivet. Fremgangsmåden har været systematisk at gennemgå *alt* arkivmateriale vedr. spørgsmålet i et be-

grænset lokalt område, dog ikke snævrere end at alle sogne (25 ialt) i de to herreder er medtagne.

Det siger sig selv at denne fremgangsmåde kræver et omfattende eftersøgningsarbejde; et arbejde som har givet forfatteren den positive erfaring at »lokale embeders arkivalier kan først betragtes som ikke eksisterende når man har positivt bevis på, at de er tilintetgjort«. Der gemmer sig stadig spændende ting i kældre og på lofter! Vanskeligheden ved denne fremgangsmåde bliver at vurdere repræsentativiteten i et materiale der stammer fra et så begrænset område. Denne vanskelighed søger forfatteren at eliminere ved at sammenholde oplysningerne med rigshistorisk materiale som f.eks. love og forordninger; tidsskriftsdebat etc. Det lykkes på denne måde at give et overbevisende billede af præstens verdslige funktion hentet fra mange lokale enkeltdele.

Bogens stærkeste side er uden tvivl dens systematiske gennemgang af arkiverne ud fra forfatterens store kendskab til administrative arkivindgange. Den vil blive et uvurderligt hjælpemiddel både for historiestuderende og for skole- og socialt interesserede lokalhistorikere til at finde vej gennem arkivernes materialemasse.

Fremstillingen giver et langt bredere billede af lokalsamfundet end hvad bogens titel antyder. Vedrørende det skolehistoriske område behandler bogen problemer omkring f.eks. sognets inddeling i skole-distrikter; skolekommissionernes sammensætning og funktioner; skoleplaner, skolebygninger, lærerlønninger, skolegang og forsømmelser, mulkering, eksamen og konfirmation.

Ved sin dybgående behandling af forskellige sider også af fattigvæsenets administration vil bogen kunne bruges som udgangspunkt for mange detailundersøgelser både på lokalt plan og på landsplan. Vor viden om lokalsamfundets forhold til skole- og fattigvæsen på landet er med denne fremstilling blevet væsentligt udvidet. Påviste sammenhænge og forskelle i administrationen af de to områder og forskellen i præstestandens opfattelse af sin funktion indenfor de to områder gør at bogen kan blive udgangspunkt for nye undersøgelser af spørgsmål omkring statsstyring og af spørgsmål omkring præstens gejstlige funktion.

Bogen viser klart hvor vigtigt det er at trænge ned i det lokale mate-

riale for overhovedet med sikkerhed at kunne vurdere et historisk problem på landsplan.

Nørr kan efter sin gennemgang af materialet konkludere at præsten gennem sin verdslige administrative funktion »havde indflydelse på snart sagt alle forbindelser mellem beboerne og det offentlige«. Befolkningens ærbødige holdning til sognepræsten i de følgende 100 år »havde sikkert i lige så høj grad sin baggrund i hans centrale administrative stilling som sognets »konge« som i hans forkyndergerning«. Fra statens side set sikrede man gennem præsterne at de administrative opgaver blev varetaget i alle lokalsamfund. Præsten var en vigtig brik i kongedømmets administrationsapparat. En anden væsentlig konklusion er at dette præsteskab i perioden 1803–1841 ikke som ofte fremført af eftertiden – sad uvirksomme i deres præstekald, men i høj grad tog del i og havde betydning for lokalsamfundets udvikling.

Dansk arkivvæsen vil få stor glæde af dette værk.

Ingrid Markussen

HELGHEIM, JOHANNES J.: Allmugeskolen paa bygdene. Forl. H. Aschehaug og Co. 298 s. Oslo 1980.

Der er grund til at lykønske vort naboland med denne nye håndbog over skolevæsenets udvikling på landet fra ca. 1500–1889. Forfatteren der kender skolevæsenet fra sin embedstid i det norske undervisningsministerium har i sit studium sat sig grundigt ind i centrale og lokale arkivers skolemateriale samt i bl.a. skolestatistiske oversigter. Det er lykkedes Helgheim at forbinde dybgående detailstudier med en tematisk inddelt, letlæst fremstilling der giver overblik både over temaer og perioder. Overraskende moderne er forfatterens kvantitative bearbejdning af kilder der over en kortere eller længere periode vedrører spørgsmål om f.eks. antallet af skoleholdere på landet (s. 39 ff, 50 ff) og antallet af skolepligtige børn (s. 56 ff). Statistiske oplysninger om f.eks. lærerlønninger, kommunale udgifter, udbredelse af faste skoler fra periodens senere del bliver gengivet både i tal og i overskuelige grafiske opstillinger der letter læsningen.

Blandt de behandlede temaer er lovgivning om undervisning og tilsyn; administration, finansiering af skolevæsenet; skolepligt, undervis-

ningstid, skolesøgning, fagkreds samt bøger og hjælpemidler.

De behandlede temaer har alle stor interesse for danske læsere, idet lovgivning og administrativ praksis, læsebøger og metoder for størstedelen af perioden har fælles dansk-norsk baggrund.

Bogen er fornemt udstyret fra forlagets side med mange illustrationer. Som bilag er medtaget en oversigt over forfatterens systematiske indsamling af oplysninger over skolefundatser (stiftelser af enkelte skoler), over skoleprotokoller og sjæleregistre (gejstlige oversigter over børn og unge og deres kundskaber i læsning og katekismus). Netop sjæleregistrene har i senere år haft forfatterens særlige interesse, og han har skrevet flere specialartikler om deres kildeværdi og udsagn. Bogen vil blive et godt hjælpemiddel for studium af skolevæsenets udvikling på lokalt plan og den udgør et væsentligt og moderniseret supplement til bl.a. Hoffermechs og Høverstads skolehistoriske hovedværker.

Ingrid Markussen

L. S. RAVN: Træk af folkeskolens historie i Nordslesvig 1864–1920. Udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland 1981. 206 sider, ill. 60 kr. (medlemspris 40 kr.)

L. S. Ravn er ingenlunde ukendt for denne årbogs læsere. Det var her, han analyserede sprogforordningen af 18. december 1888 i artiklen »Den mest omstridte begivenhed i Nordslesvigs skolehistorie« (årg. 1968, s. 68–96), og her gennemgik han 22 dansksprogede skolekrøniker fra Flensborg provsti 1855–64 i artiklen »Danskskrevne sydslesvigske skolekrøniker« (årg. 1971, s. 76–90). Talrige andre artikler og bøger er kommet ud af Ravns flittige otium – om danskuddannede folkeskolelærere i Nordslesvig under preussisk styre, om tyskuddannede lærere ved danske kommuneskoler i Sønderjylland 1920–1963; endvidere »Lærerne under sprogreskripterne 1851–1864«, anmeldt her i årbogen af Asger Nyholm (årg. 1972, s. 148–152) og storværket »Lærerne i Nordslesvig ca. 1814–1920«, 1–2, som blev udsendt i 1977 af Historisk Samfund for Sønderjylland, en guldgrube af biografisk viden. I fjor kom så det lille, men meget læseværdige hæfte »Konfirmationsundervisningen i Nordslesvig før 1920«,

der påviste den tyske religions- og konfirmationsundervisnings fremrykning mod nord efter 1897, »et faresignal på et vigtigt område.«.

Den her foreliggende bog kan nok karakteriseres som læsefrugter. Med rette hedder den »Træk af ...« – den giver sig ikke ud for at være den nordslesvigske skolehistorie. Ravn har udvalgt ting, han gerne ville have sagt – eller gentaget – om folkeskolens vilkår i landsdelen under preussisk styre. Han indleder med ordene: »I brydningen mellem dansk og tysk i Nordslesvig udgør skolens historie et vigtigt kapitel«. Det er en påstand, han dokumenterer med mange rammende eksempler på myndighedernes udspil og reaktionerne herpå fra lærere, forældre og børn. Den nationale strid var en kulturkamp om holdningen hos næste generation – det fremgår, at magthavernes tvangspolitik virkede mod hensigten, hvilket også, omend sent, blev påpeget af en række tyske personligheder. Med interesse læser man om seminarieuddannelsen, bl.a. om den danske læreruddannelses lange virkninger op imod århundredskiftet, om skolebøger, pædagogiske principper, straffe og belønninger; redegørelserne for skoleordningerne kan forekomme brede, selvom de heldigvis aflastes ved nogle henvisninger til G. C. Kuntzes store håndbog: »Das Volksschulwesen der Provinz Schleswig-Holstein«, 1–3, fra 1887–1900. Ravns styrke ligger så afgjort i det personalhistoriske; der bringes nogle gode karakteristiker af ledende tyske personligheder, bl.a. af Th. Kaftans optræden og overvejelser. I mange tilfælde ville man gerne følge de optrædende videre, end her er gjort. For lærernes vedkommende må man så søge til Ravns andre værker.

Eksemplernes mangfoldighed, tekstens personlige præg – i sidste halvdel fornemmes det selvoplevede – samt det overordentlig rige billedstof er store kvaliteter i denne bog. Sidstnævnte dyd har arkivar Lars N. Henningsen æren for. Fra den store billedsamling i blandt andet Historiske Samlinger for Sønderjylland har han fremdraget 60 samtidige billeder af personer, bygninger, elevgrupper, materialer m.v. der gør datiden nærværende.

Når alle disse positive ting er sagt, er der nogle indvendinger tilbage. Der findes ganske vist en kort fortegnelse bag i bogen over utrykte kilder, men man savner her en karakteriserende redegørelse for, hvad der faktisk eksisterer af kildemateriale til belysning af nordslesvigsk skolehistorie i perioden: læseren spørger sig undervejs, hvor repræsentative de nævnte eksempler er; er kilderne »tømt«, el-

ler kunne der nævnes mangfoldige andre tilfælde? I en hel del tilfælde mangler der præcise henvisninger til såvel trykt som utrykt kildegrundlag, datoer i aviser o.l., eks. s. 42, 53 og 76, det er simpelthen irriterende at kende et godt udsagn af Gustav Johannsen, og så blot få den oplysning, at det skrev han i 1889 (s. 76). Nogle steder angives, at der er tale om en oversættelse fra tysk til dansk, andre steder er man i tvivl, om det er en opr. tysk tekst. Det er nok de færreste, der ved, hvad »exemte sogne« var, eller hvor man skal finde Tørninglen.

Det er en bog, der vidner om forfatterens fortrolighed med sit store emne og om datidens bevidste holdninger over for skolens funktion (man læser f.eks. kejser Wilhelm II's appel til skolen om den socialdemokratiske læres modsætning til Guds bud og moralen i 1890, s. 84). Den fortjener at blive læst; den lave pris, muliggjort af off-set-trykket, skulle sikre dens udbredelse. Den er en fortræffelig indføring, der vil blive videreført i lokalstudier. Den støtte, som udgivelsen har opnået fra både Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse og Sønderjylland Amtskommune, tjener giverne til ære.

Vagn Skovgaard-Petersen.

OLE WARTHØE-HANSEN, HENRIK FODE, FINN H. LAURIDSEN: Søkbøstaden Randers. Flodhavn og købmændsby. Udg. af Randers Skipperlaug og Randers Amts historiske Samfund. 198 sider, ill. 150 kr.

Denne bog er en æstetisk fornøjelse – smukt papir, fornemt format, rigt illustreret, indbundet med et farvelagt kort fra 1736 på omslaget. Sådan kan det gøres, når kræsne og kyndige folk fra skipperlaug og lokalhistorie forener kræfterne og finder bistand i årvågne fonds.

Forfatterudvalget har haft Ole Warthoe-Hansen som formand, og han har da også skrevet næsten 2/3 af teksten. Bogen handler om havnen og dens liv, om skippere og købmænd, om erhvervsmæssige planer og realiteter. Alt dette kan synes noget fjernt fra skolens verden, men dog giver bogen anledning til en generel henvisning til de byhistoriske værker, der ofte indeholder lødige kapitler om skolens liv i byen. En nyttig og karakteriserende oversigt over byhistorier – dog ikke specielt deres skolehistoriske interesse – gav landsarkivar Harald Jørgensen i artiklen »Dansk købstadshistorie gennem 25 år« i Nordisk Tidsskrift 1966 (s. 57–70).

I den foreliggende bog er det kapitlet »Randers Navigationsskole«, der er skolehistorisk relevant. Det handler om en skole, der åbnede i 1852 og måtte lukke i 1883. Initiativet var lokalt og havde et beskedent rygstød i en sum penge, som Niels Brock havde henlagt til unge sømænds uddannelse i sin hjemby. Efter skolens lukning, var der tilbage atter et legat for unge sømænd – samt skolens arkiv. Hvorfor gik det så skævt, så skolen savnede både elever og penge? Warthoe-Hansen nævner – næppe med urette –, at de centrale bevillingsmyndigheder endnu havde præg af enevældens centralisme og betragtede hovedstadens skole som den egentlige.

Initiativet i Randers kom øjensynlig for tidligt. Først i slutningen af forrige århundrede blev interessen for en erhvervsfaglig uddannelse i skoleform bæredygtig i provinsbyerne. Tilløbende hører med i skildringen af samfundsudviklingen i Danmark. Her er et af dem beskrevet med sproglig oplagthed og en solid forankring i et velbevaret arkiv.

Vagn Skovgaard-Petersen.

ERIK NØRR: Latinskolens programmer 1840–1903. Bibliografi og billedfortegnelse. Udg. af Danmarks pædagogiske Bibliotek, Kbh. 1980, 141 sider plus 17 billedtavler. 25 kr., eksemp.: Danmarks pæd. Bibl., Lersø Parkallé 101, 2100 Kbh. Ø.

I 1978 udsendte Selskabet for Dansk Skolehistorie den meget påskønnede bibliografi »Vejen til universitetet«, der er en fortegnelse over litteraturen om den universitetsforberedende undervisning fra reformationen til nutiden. Den omfatter 3400 numre og er en guldgrube i studiet af det højere skolevæsen herhjemme. Heri var også medtaget de artikler fra skoleprogrammerne, der faldt inden for bibliografens emne. Det er en bibliografi, der snart er udsolgt.

Fornylig har så lic. theol. Erik Nørr udgivet ovennævnte fortegnelse over indholdet i latinskolernes programmer, d.v.s. alle de eksamensberettigede skolers indbydelsesskrifter til de årlige eksaminer 1840–1903. Sådanne trykte indbydelsesskrifter skulle en latinskole udsende i henhold til et ministerielt cirkulære fra 1839, og de skulle foruden efterretninger om skolens virksomhed så vidt muligt også indeholde en videnskabelig afhandling.

Bibliografien registrerer alle afhandlinger samt alt artikel-lig-

nende stof inden for »efterretningerne«, ialt 944 numre. Den falder i fem hovedafsnit: 1) de fagligvidenskabelige artikler, 2) oversigter over latinskolernes manuskripter, bogsamlinger og naturvidenskabelige samlinger, 3) den pædagogiske debat og artikler af skolehistorisk karakter, 4) biografiske artikler, skoletaler, skolefester og skolebygninge, 5) registrering af alt billedstof i programmerne, d.v.s. de næsten 100 illustrationer. Som afslutning bringes to registre, nemlig et personregister og et institutionsregister.

Bibliografien dækker som nævnt perioden fra 1840 frem til 1903, d.v.s. til den skelsættende almenskolelov. Det kan tilføjes, at en fortsættelse – frem til 1958 – er under udarbejdelse.

Skoleprogrammernes store spændvidde har naturligt medført, at kun en del af deres indhold hørte hjemme i den nævnte bibliografi af Jette og Ole Tuxen. Det er derfor en stor fortjeneste af Erik Nørr og DpB, at der nu foreligger en fuldstændig og omhyggeligt udarbejdet fortegnelse over skoleprogrammernes brogede indhold. Den er en indgang til en del af åndslivet herhjemme, det, der udfoldede sig i latinskolens klasse- og lærerværelser, ved dimissionsfesterne, i studerekamrene og skolebibliotekerne. Den viser også vej til oplysning om pædagogisk teori og praksis, undervisningsmetoder og materialer, til skolernes bygningshistorie samt til personalhistorie, både lærernes og elevernes.

Den, der – som undertegnede – har prøvet at arbejde med latinskolerne indbydelsesskrifter, kan kun glæde sig over denne udgivelse. Den bliver et uundværligt hjælpemiddel for dem, der vil vide mere om den faglige lærdom og om livet på de gamle latinskoler i forrige århundrede.

Vagn Skovgaard-Petersen

Bibliografi over P. G. Lindhardts forfatterskab 1933–1980. Udarbejdet af **KETIL BOESEN** i samarbejde med **CARSTEN BACH-NIELSEN** og **KNUD OTTOSEN**. Udgivet af Kirkehistorisk Institut ved Aarhus Universitet 1980. Upagineret (188 s.) 90 kr. Forhandles kun gennem Akademisk Boghandel, Universitetsparken, 8000 Århus C.

Bogen er til hæder for hovedpersonen, der blev 70 år i december 1980, og til nytte for os andre. P. G. Lindhardts forfatterskab er stort

og enemæssigt vidtspændende, en del af det skal søges i aviser og blade i ind- og udland. Ketil Boesen og hans medarbejdere fortjener anerkendelse for et registreringsarbejde, der må have været stort og flittigt: 2487 numre er opført, hvortil kommer et tillæg!

Bibliografien er inddelt i otte afsnit: Ls selvstændige værker; udgivelser ved L; mindre skrifter, bidrag til samleværker, monografier etc.; tidsskriftartikler og andre periodica-artikler; bidrag til opslagsværker; avisartikler; artikler som ikke er offentligt registreret; artikler som først er tilkommet eller blevet bestemt efter redaktionens slutning. Dertil kommer nogle uundværlige registre; de omfatter navne samt de stikord/emneord, hvormed redaktionen ved hver indføring har karakteriseret det pågældende skrifs indhold.

En svaghed ved bibliografien er det, at en relativt stor gruppe artikler og anmeldelser kun har kunnet bestemmes med henvisninger til de scrap-bøger, hvori Lindhardt har samlet så godt som alle de mere journalistiske indslag i forfatterskabet. Det må samtidig bemærkes, at bibliografiens redaktion – med støtte fra Aarhus Universitets Forskningsfond – har ladet de nævnte scrap-bøger affotografere og fået anbragt en fotokopi i henholdsvis Det kongelige Bibliotek, Statsbiblioteket i Århus og det teologiske bibliotek på Aarhus Universitet. Har scrap-bøgerne da ikke henvisninger til publikationssted og -tid?

Kirkehistorie, teologi, socialhistorie og samfundsdebat er bærepiler i Lindhardts forfatterskab. Grundtvig, Søren Kierkegaard og Luther optræder med mange henvisninger i personregistret, – stat og kirke, teologisk uddannelse, vækkelse hører i sagregistret til de store rubrikker. Folkeskolen, gymnasiet, lovgivning om skolen, pædagogik har også en del henvisninger. For skolehistorikeren vil der være mange indgange, så vist som skole og kirke i ikke ringe grad har fælles fortid. »Konfirmationens Historie i Danmark«, Kbh. 1936, 48 sider, er bibliografiens første indførningsnumre – unægteligt ikke uden skolehistorisk interesse!

For mange slags historikere vil bibliografien være en god vejviser i et forfatterskab, der undertiden er sprælsk og altid lødigt.

Anm. er af bibliografiens redaktion gjort opmærksom på en forglemmelse: som nr. 48 b – i afsnittet »Udgivelser« – skal indsættes: Biskop Christian Ludwigs' private visatatsbog 1916–23. Ålborg Stifts-

bog 1960, ss. 18–100. Udg. af Aalborg Stifts landemode, red. af Carl Hermansen.

Vagn Skovgaard-Petersen

PETER BURKE: *Popular Culture in Early Modern Europe*. Temple Smith, London 1978. Paperback ed. 1979, 365 s., ill., ca. 80 d. kr.

Forfatteren er Reader in Intellectual History i School of European Studies ved University of Sussex. Han har tidligere i sit forfatterskab behandlet emner om forbindelse mellem folke- og elitekultur, bl.a. i bogen »Venice and Amsterdam. A study of seventeenth-century elites«.

Det er folkekulturen i det før-industrielle Europa, der er hovedemnet i denne bog, fra bogtrykkerkunstens første produkter til de kulturelle omvæltninger omkring år 1800. Europa betragtes i princippet som en kulturel helhed, men med viden om lokale varianter; forfatterens sproglige kundskaber og litterære indsigt synes at strække sig fra Irland til Ural og fra Norge til Sicilien – bibliografien er imponerende alsidig, incl. polske, russiske og nordiske tungemål.

Det vigtigste kildemateriale er pamfletter, viser og folkeæventyr om helte og skurke, mundtlige traditioner, der til sidst nåede at blive nedtegnede. Det benyttes til en belysning af holdninger, forestillinger og værdier hos menigmand, der hårdt arbejdende og oftest tavse flertal. Den litterære elite og overklasserne er her også, for så vidt det er muligt at lære noget om deres syn på den folkelige kultur; ledende kredse gentagne forsøg på at reformere folkekulturen kan undertiden give oplysninger om den brede befolknings traditioner. Fester, ikke mindst karnevaller, får i bogen nogle medrivende beskrivelser.

»In Search of Popular Culture« »Structures of Popular Culture« og »Changes in Popular Culture« er bogens hovedafsnit, af hvilke sidstnævnte er det mest historiske i et forsøg på at forklare en dynamik. Et udgangspunkt har været den amerikanske socialantropolog Robert Redfields studier – vekselspillet mellem en »great tradition« for nogle få veluddannede og en »little tradition«, der altså var de manges kultu-

relle udfoldelse. Burke udbygger tanken bl.a. gennem en eksempelrig påvisning af elitens aktive deltagelse i folkekulturen omkring år 1500 – både på landet og i byerne.

Den europæiske folkekultur ændrede sig naturligvis i løbet af de tre århundreder. En af bogens fængslende teorier er, at »the commercial revolution led to a golden age of traditional popular culture (material culture, at least), before the combined commercial and industrial revolutions destroyed it« (s. 245 f.). Bedre veje og større markeder førte øget velstand – og øget ulighed – med sig. Folkekulturen blev i nogen grad selv kommercialiseret – de maledede bondemøbler er et eksempel – mest indgribende gennem udbredelsen af trykt litteratur, viser og folkebøger. Alfabetiseringen betød ingenlunde en udryddelse af de gamle hidtil mundtlige traditioners indhold, men den gav mulighed for nogle ændrede holdninger i det brede folk: en begyndende særkularisering og en stigende politisering. Ændringer, der ikke var uden forbindelse med enevældens centralisering af statsapparatet eller med væksten i antallet af soldater.

Omkring år 1500 eksisterede en europæisk folkekultur, hvori alle havde del, også den elite, der desuden kendte til the great tradition. Omkring år 1800 havde størstedelen af Europas gejstlighed, adel, storkøbmænd og andre specialister – samt deres koner – helt overladt folkekulturen til de lavere socialklasser, fra hvilke de nu var adskilt som aldrig før af dybe skel i verdensopfattelsen (s. 270). Denne »withdrawal from popular culture« er et centralt tema i bogen. Den strakte sig over ganske lang tid, men havde ikke samme udviklingstempo i alle dele af Europa. Adskillige forhold synes at have spillet en rolle. Således er kløften mellem de to kulturer, den dannede og den folkelige, øjensynlig blevet bredere gennem de forsøg på at »forbedre« folkekulturen, der blev gjort inden for både den katolske og den protestantiske kirke, vendt imod resterne af gammelt hedenskab og overtro, herunder efterhånden også imod heksetroen. Også adelens ændrede stilling anføres som en af forklaringerne; den havde behov for nye begrundelser for sine privilegier – den kulturelle indsigt kunne i nogen grad erstatte den militære funktion.

Burke sammenfatter sine forklaringer på et ret højt abstraktionsniveau: den dannede kultur udvikledes 15–1800 så hurtigt, at folkekulturen ikke kunne følge med – der var i datidens Europa hverken institutionelt eller økonomisk grundlag for en hurtig omstilling; der var

kun få skoler, og folk kunne ikke afgive børnenes arbejdskraft til intellektuelle sysler. De afgørende ændringer i folkekulturens udvikling fandt først sted i 1800-tallet, hvor »the growth of towns, the spread of schools and the development of the railways, among other factors, made rapid change in popular culture possible, indeed inevitable« (s. 281).

Bogen indeholder således en interessant historisk syntese, en overbygning på en lang række enkeltstudier. Den er velskrevet og forsynet med illustrationer, der supplerer teksten. Midt mellem de to kulturer har der også i den behandlede periode eksisteret skoler; de tog sig bl.a. af den alfabetisering, der i dele af Europa kunne fremvise imponerende procentuelle resultater. Et forsøg på at bestemme skolernes rolle i udviklingen savner man i bogen.

Vagn Skovgaard-Petersen

Socialhistorie og skolehistorie

SVEND AAGE HANSEN og INGRID HENRIKSEN: Sociale brydninger 1914–39 og Velfærdsstaten 1940–78, Dansk socialhistorie bind 6–7, Gyldendal 1980.

Dansk socialhistorie bind 6–7 er en bred, kundskabsmættet og velskrevet fremstilling af de sidste 70 års Danmarkshistorie. Vi får meget at vide, om f.eks. Landmandsbankens krak i 1922 og om 50-ernes indkomstjævning og der er fyldige oversigter over det materiale de to forfattere Svend Aage Hansen og Ingrid Henriksen bygger på. Nok irriteres man undervejs over at forfatterne næsten uden forbehold mener at den fornuftige drift af forretningen Danmark er mulig og at økonomisk vækst er et gode. Der opereres f.eks. ret tit med begreber som tilpasning, tilstrækkelig effektiv ekspansion og fejlinvestering, her i bind 6 s. 134–38, og i bind 7 s. 120 står f.eks. at fremskridtet er på vej. Nogle steder skilles der heller ikke skarpt nok mellem egentlige undersøgelser og forfatterens egne synspunkter. Dette gælder f.eks. redegørelsen for årsagerne til stigningen i fødselstallet under besættelsen – de store årgange – og beskrivelsen af studenteroprøret, bind 7 s. 88 og 295–99.

Men bortset herfra har vi fået et nyt oversigtsværk over disse års Danmarkshistorie der er mere stofrigt, bredere og mere problematiserende end de eksisterende.

Og det er der brug for.

Et spørgsmål rejser sig imidlertid ret hurtigt under læsningen – er dette egentlig socialhistorie? Ordet social har en mangfoldig brug i det danske sprog og grænsen mellem brug og misbrug er ikke trukket skarpt op. Forvirringen skyldes vel at vi står sprogområder nær, der har noget forskellig brug af ordet, og de forskellige anvendelsesmuligheder inden for disse slår så igennem i dansk brug. – Social har ret forskellig betydning i social kontrol og sociale vilkår.

Går vi til disciplinen socialhistorie har denne i følge nærværende anmelders indsigt en stærk og rig tradition inden for det engelske og franske sprogområde. De forskellige forfattere til dansk socialhistorie har ikke lagt sig fast på nogen fælles definition af hvad dansk socialhistorie skal indeholde. Men forfatterne til bind 1–4 har i større grad knyttet an til den udenlandske historiske tradition end forfatterne til bind 6 og 7. De sidstnævnte forfattere synes i følge deres indledning at have vanskeligheder med at finde deres teoretiske ståsted. Først citerer de International Encyclopedia of the Social Sciences i følge hvilken social historie er »the study of the structure and process of human action and interaction as they occurred in sociocultural contexts in the recorded past«. Derefter inddrages Fredrik Zeuthens formulering fra 1938 og Gunnar Viby Mogensens Social historie fra 1976 i følge hvilken »sociale spørgsmål (og dermed socialhistorie?) drejer sig om forholdet mellem klasserne d.v.s. mellem grupper af personer der lever på forskelligt velstandsniveau eller under forskellig magt og anseelse...«. Så drøftes Max Webers ulighedsdimensioner: klasser, statusgrupper og politiske strukturer. Og derefter slutter forfatterne med bl.a. at skrive at de vil redegøre for udviklingen i velfærden og at de almindelige materielle vilkår er en dominerende komponent bag denne udvikling.

Dette kunne måske alt sammen lade sig gennemføre. Problemet er imidlertid at vægten i den påfølgende fremstilling kun tildels lægges hvor forfatterne lover. De materielle vilkår synes i stor udstrækning at blive sat lig med de økonomiske, og alt for mange sider fyldes derfor med beskrivelser af handelsbalancen, lønudjævningen, socialpolitikken og ændringer i leveomkostningerne. Denne strøm af oplysninger

samles ikke i en sammenfattende analyse. og det billede af hverdagslivet i Danmark og ændringerne i dette hverdagsliv som den gode socialhistorie efter min mening burde give, stiger ikke ud af bogens sider. Selv ikke et billede af den materielle side af dette hverdagsliv.

Og skildringen af det ideologiske liv eller bevidsthedslivet savnes. Det politiske liv fremstilles skrabet, og »de åndelige strømninger« udelades. Bortset fra 60ernes og 70ernes kvindebevægelse og græsrodsbevægelse mangler både de religiøse og de verdslige, de organiserede og de uorganiserede. Dannelsen af Landbrugets Sammenslutning og konfrontationerne i Nakskov i begyndelsen af 1930erne, bind 6, s. 274–278 beskrives f.eks. først og fremmest som reaktioner på krisens økonomiske virkninger. Fordi det lokale politisk-ideologiske hverdagsliv ikke er inddraget bliver der tale om dramatiske, men isolerede begivenheder og ikke om udslag af holdninger der lå og vel også ligger latent hos henholdsvis gårdmænd og arbejdere.

Denne anmeldelses ærinde er at se på hvorledes det skolehistoriske stof indgår i en socialhistorisk fremstilling.

Det skolehistoriske stof er samlet i særlige kapitler i både bind 6 og 7 og består af ret loyale referater af eksisterende forskning, der jo er mangelfuld. Nyere og mere utraditionelt stof som f.eks. de mange analyser skrevet ud fra et kvalifikationsteoretisk ståsted er hverken inddraget eller kommenteret. Dette er nok nogle af årsagerne til at fremstillingen af det skole- eller uddannelseshistoriske stof i socialhistoriens to sidste bind bliver mangelfuld. Der redegøres f.eks. ret udførlig for folkeskoleloven fra 1958, men vi får meget lidt at vide om hvorledes folkeskolen ændredes ved lovens gennemførelse. Den store tilgang til 8–9 klasse i løbet af tresserne omtales ikke, – derimod hævdes s. 221 at det særlig er elevtilgangen til de længerevarende uddannelser der er stigende i disse år. En grundigere brug af uddannelsesstatistikken ville have afdækket disse mangler og gjort beslutningen om undervisningspligtens udvidelse mere forståelig.

Indførelsen af folkeskolens standardiserede afgangsprøve og teknisk forberedelseseksamen omtales hellere ikke. Inddragelsen af disse forhold og en drøftelse af både baggrunden for den brede befolknings større søgen mod uddannelsessystemet og af hvilken betydning hævelsen af ungdomsgruppernes almene uddannelsesniveau har haft p.g.a. denne søgen, ville være væsentligt i en socialhistorisk sammenhæng.

En anden årsag til at det skole- eller uddannelseshistoriske stof får

en mangelfuld behandling er nok dets isolerede placering. Stoffet indtages ikke i en række sammenhænge hvor det efter min mening hører hjemme. Der redegøres f.eks. ret udførlig for den økonomiske udvikling inden for landbruget i 50erne og 60erne, for afvandringen, og apatien hos landområdernes beboere omtales bind 7, s. 166–181. Men i disse forhold inddrages landsbyskolens afskaffelse og fysiske nedlæggelse ikke. Der redegøres for væksten inden for tjenestemand- og funktionærgruppen og denne gruppes lønmæssige fremgang omtales flere steder, bl.a. bind 7 s. 204, men sammenhængen mellem væksten i denne gruppe, ændringer i samfundsstrukturen og gruppens uddannelsesmæssige baggrund overvejes ikke.

Der redegøres for den erhvervmæssige og økonomiske ekspansion i 50erne og 60erne, i bind 7 s. 113 og fremefter, men væksten i mellemuddannelserne og først og fremmest de tekniske uddannelser inddrages ikke. Og en eventuel sammenhæng mellem disse uddannelser, den teknologiske udvikling og stagnationen i tilgangen til mesterlæren overvejes ikke. Der redegøres for ungdomskulturen, for jordskredsvalget i 1973 og for græsrodsbevægelserne, bind 7 s. 134–34, s. 270–74 og s. 285–93, men det drøftes ikke om hævelsen af det almene uddannelsesniveau eller uddannelsernes ændrede indhold kan have medført en socialisering der gør sådanne protestbevægelser nærliggende.

Skolen bliver således i denne fremstilling ikke en del af det danske hverdagsliv. Og overvejelserne over hvorledes ændringer i skolens fysiske beliggenhed, i uddannelsernes indhold og i deres omfang er med til at ændre såvel den bevidsthedsmæssige som materielle side af hverdagslivet forekommer utilstrækkelige.

I følge indledningen ville forfatterne som omtalt redegøre for forholdet mellem grupper og klasser der lever på forskelligt velstandsniveau. Og undervejs i værket er der mange og grundige redegørelser for den økonomiske ulighed mellem de forskellige danske samfundsgrupper. Det drøftes også hvorledes denne ulighed slår igennem i tilgangen til de forskellige uddannelser til trods for at de geografiske og økonomiske forhold der hindrede en bred tilgang til uddannelserne i århundredets første 10 år nu er fjernet. Analysen slutter imidlertid her. Det synspunkt at uddannelsessystemet er med til at reproducere de forskellige erhvervsgrupper og socialgrupper og dermed ulighederne i et samfund inddrages ikke. Forfatterne overvejer såle-

des ikke at uddannelsessystemet reproducerer den økonomiske ulighed de ønsker at beskrive.

Dansk socialhistorie er nok på mange måder et grundigt og væsentligt bidrag til Danmarkshistorien, men det uddannelseshistoriske stof synes desværre at have fået en stedmoderlig behandling.

Ellen Nørgaard

Artikler af skolehistorisk interesse

Der er i år som de foregående år mange artikler af skolehistorisk interesse i de danske tidsskrifter. De spænder vidt både i tid og tema. Og »historien« bruges forskelligt. Der er mange oversigter over begrænsede områder som Torben Gregersens klare artikel om Gyldendals Pædagogiske Biblioteks første 25 år, Dansk Pædagogisk Tidsskrift nr. 8, 1980, Jørgen Delmans og Stig Thøgersens: Uddannelsesreformer i Kina siden 1976, Niels Otto Larssens, Elin Nombø og Ole Seyffart Sørensen: 7 år i Europaskolen, begge i Uddannelse nr. 8, 1980 og Ellen Nørgaards skitse over udviklingen indenfor specialundervisning for skolepsykologi, Dansk Pædagogisk tidsskrift nr. 3-4, 1981. Der er også artikler hvor historiske linjer trækkes for at styrke eller krydre argumentationen som i Arne Højstennes, Hans Erik Jørgensens og Jan Juul Niensens: Styring af uddannelserne, Uddannelse nr. 9, 1980 og i Agnete Engbergs artikel i Dansk pædagogisk Tidsskrift nr. 6, 1980, hvor Ambrosius Stubs brev bruges til at belyse det evige spændingsforhold mellem præst og degn, akademiker og folkeskolelærer.

Desuden bliver pædagogiske forhold eller problemer historisk belyst i flere artikler. Ninka interviewer i Pædagogik nr. 1, 1981 Thomas Sigsgaard, og de drøfter bl.a. 30-ernes frie opdragelse som Thomas Sigsgaard var tilhænger af. Dengang var det en selvfølge at friheden var forbundet med ansvar. Tages friheden konsekvent ville jo alle køre over for rødt.

Uddannelse, nr. 4, er et temanummer om de kreative eller kunstbetonede fags stilling i uddannelse og opdragelse. Mogens Nielsen behandler i en artikel disse fags baggrund og relevante plads i skolen, den tidlige kunstopdragelse, Konrad Langes kunstopdragelse – sprogprogram og dette programs pædagogiske og psykologiske begrundelse. Det er blot en skam at Mogens Nielsen ikke følger udviklingen frem til vore dage. Fik vi mere at vide om de mange og forskelligartede begrundelser af pædagogisk og psykologisk art som f.x. reformpædagogernes og dermed også i stor udstrækning psykoanalytiker-

nes, ville vi få større indsigt i hvorfor disse fags stilling er så uafklaret.

Lektor Henning Salling Olesen har i Unge Pædagoger nr. 2, 1981 en klar og gennearbejdet artikel om erfaringspædagogikkens historie. Og i Uddannelse nr. 3, 1981 er en redegørelse for hvorledes kendte »pædagogiske og psykologiske grundbegreber« er blevet praktiseret. Den behandler Montagnard-gruppens tilpasning, – den gruppe der kom med Henning Becker i 1976 – og dækker således en relativ kort periode. De grundbegreber der er blevet anvendt er: at skabe tryghed, at eleverne skulle bevæge sig fra det kendte til det ukendte og at dette skulle ske i børnenes eget tempo. Resultatet er at børnene i dag fungerer »langt bedre end vi kunne forvente«, for at bruge artiklens ord.

Uddannelse nr. 5–6, 1980 er et temanummer om indvandrere. Mads Lidegaard redegør for indvandringen til Danmark i de sidste 200 år og fastslår at denne har været lille og at den traditionelle indstilling derfor er at indvandrere er velkomne, – når de bliver danske. Indvandringen til Danmark i de sidste 10–15 år har imidlertid skabt en helt ny situation. – Eller for at sige det med Jacques Blum der skriver i samme nummer, Danmark er nu teknisk set et heterogent samfund. – Vi står i dag uden nogen gennemtænkt holdning til problemet som er et dilemma: hvis vi integrerer indvandrerne/lader dem integrere sig, bliver det vanskeligt for dem at vende tilbage. Og det vanskeliggør deres integration, hvis de får lov til at bevare deres sprog og øvrige kulturmønstre. Mellem disse yderpoler må politikken lægges.

Indvandrerens juridiske vilkår, undervisningsmæssige forhold og kommunikation med danskerne – som styres af danskerne – behandles i hæftet. Indvandrerproblemet og indvandrerundervisningen er ikke hermed færdigbehandlet, bl.a. mangler en redegørelse for hvor store forskelle der har været og er undervisningsmæssigt fra kommune til kommune. Men her er central information at hente.

De enkelte skoleformers udvikling er kun behandlet i ringe grad i det foregående års tidsskrifter. Der er dog to artikler om tilgangen til gymnasiet og til de forskellige linier over de sidste år i henholdsvis Gymnasieskolen nr. 6, 1981 og Uddannelse nr. 10, 1980.

Der er ligeledes få artikler der behandler fagenes udvikling. Men historieundervisningen er en undtagelse, vel fordi faget nu igen er blevet obligatorisk i folkeskolen. Det behandles i PLO nr. 8, 1980. Og Verner Bruhn analyserer fagets udvikling i de sidste 20 år og vurde-

rer på denne baggrund flere af fagets lærebøger, Højskolebladet 37-38, 1980.

Og så er der en række artikler der nærmest har kildemæssig karakter eller værdi. Det er artiklen i Uddannelse nr. 1, 1981 om Undervisningsministeriets besparelser. Og det er artiklen i samme tidskrift nr. 5, 81 om hovedtal til belysning af udviklingen i antallet af uddannelsessøgende, de offentlige udgifter til uddannelsesformål, de seneste oplysninger vedr. elevtilgangen, elevbestandens afgang og læreroplysninger. Endelig findes der en oversigt over de samlede offentlige udgifter til uddannelse og forskning og en opstilling over disse udgifter i procent af den samlede offentlige sektors udgifter og i procent af BNP. Tal der vækker til eftertanke.

Og så er der artikler hvor en historisk behandling ville have suppleret fremstillingen. Pædagogik nr. 1, 1981 behandler lærer og dannelse. Og temaet behandles fra mange synsvinkler, bl.a. er der cause-rende bemærkninger af Palle Luring om lærere før og nu. Men en samlet oversigt over uddannelsens og arbejdsvilkårenes udvikling i de senere år ville have underbygget behandlingen.

Og i Dansk Pædagogisk Tidsskrift nr. 2, 1981 behandles Børnekommissionens forslag til vejledning om planlægning og tilrettelæggelse af det pædagogiske arbejde i daginstitutionerne. Forslaget kommenteres og analyseres, men en oversigt over de tidligere drøftelser, og den tidligere planlægning vedr. dette område mangler. En sådan ville have givet analysen og kommentarerne en ramme.

Ellen Nørgaard

Bibliografi over dansk skolehistorie 1980

Af INGRID MARKUSSEN

BIBLIOGRAFI

400 artikler om specialpædagogik 1978–79, kommenteret liste. Danmarks Pædagogiske Bibliotek 60 s. 1980.

Indeks til Aalborg-Bogen 1967–1976 ved ERNA DORETHE JENSEN, BIRGITTE NORMAND. Hovedopg. Danmarks Bibliotek-skole. 1978

MARKUSSEN, INGRID: 'Bibliografi over dansk skolehistorie 1979' – Årbog for Dansk Skolehistorie 1980 s. 144–151.

SKOLEVÆSEN

1. ALMEN SKOLEHISTORIE

ABRAHAMSEN, POVL: 'Skrivning – en glemt kunst' – Tidsskr. f. Kunst og Kultur 1980 s. 25–53.

ANDERSEN, ERIK VITUS: 'Skolen i et demokrati' – Uddannelse 1980 s. 522–531.

ANDERSEN, TINE og LISE BUSK-JENSEN: Mathilde Fibiger – Clara Raphael. Kvindekamp og kvindebevidsthed i Danmark 1830–1870. 285 s. 1979. s. 80–94.

Arbejdsministeriet: Betænkning om uddannelses- og erhvervsvejledning 117 s. 1980.

ARNFRED, ØVIND: 'Den danske folkeskole i international sammenhæng' – Højskolebladet 1980 s. 179–182.

BENNESEN, DORTE: 'Ungdomsuddannelsens fundamentale problemer' – Uddannelse 1980 s. 1–9.

BOVIM, HANS: 'Kampen for privatskolerens historiske og principielle synspunkter' – Tidens Skole 1980 s. 99–107.

BRANDER, ELSEBETH: 'Tilgangen til gymnasiet' – Uddannelse 1980 s. 594–600.

DAMGAARD, AAGE: 'Livets og andre skoler' – Berl. T. 15.3.

De frie Ungdoms- og Efterskoler 1879–1979. Red. BENT KRAGELUND. 32 s. 1979.

De sent udviklede og samfundet. Red. K. HELVEG PETERSEN, HENRIETTE OLESEN, TØRK HAXTHAUSEN. 175 s. 1979.

EISENHARDT, PALLE, ARNE SØGÅRD JØRGENSEN: 'Vejledningsaktiviteterne styrkes og koordineres' – Uddannelse 1980 s. 587–593.

ENGBERG, AGNETE: 'De Riibe Skoleholdere' – Dansk pæd. tidsskr. 1980 nr. 6 s. 245–250. [pædagogiske hegnspæle].

'Folketingsdebat om Den frie Lærerskole og Det nødvendige Seminarium' – Friskolebladet 1980 s. 88–95. [21. febr. 1980].

'Foreningens oversigt over problemstillingen' – Folkeskolen 1980 s. 1192–1195. [særforsorgens udlægning].

FOSSUM, ERLING: 'Et ungdomsoprør der blev tæmnet' – Dansk pæd. tidsskr. 1980 nr. 7 s. 315–326.

Førskoleundervisning i Det europæiske Fællesskab. Studier. Undervisningsrække nr. 12. Kommissionen for de europæiske Fællesskaber. 121 s. 1979.

GJELSTRUP, EJNAR: Veje til livslang uddannelse. 2. bind 1979–80.

GJELSTRUP, EJNAR: 'En kreds af kvindelige skoler for børn og voksne' – Højskolebladet 1980 s. 164–168. [Natalie Zahles højskole i København 1866].

GREGERSEN, TORBEN: 'Gyldendals pædagogiske Bibliotek – 25 år' – Dansk pæd. tidsskr. 1980 nr. 8 s. 342–347.

- GREGERSEN, TORBEN: 'Danmarks socialpædagogiske forening fylder 40 år' – Dansk pæd. tidsskr. 1980 nr. 3 s. 98–107.
- HALVORSEN, ERIK: 'Dengang i 30-erne' – Højskolebladet 1980 s. 454–457, 469–472. [bl.a. de kulturradikale].
- HANSEN, BODIL K.: 'Skolehistorisk materiale. Landsbyskolen i det 19. århundrede' – Fortid og Nutid 1980 s. 613–624.
- HANSEN, ERIK JØRGEN: 'Uddannelse og samfund' – Forskningen og Samfundet 1980 s. 18–21.
- HANSEN, JØRGEN: 'Farvel til særfor-
sorgen' – Uddannelse 1980 s. 56–62.
- HELD, FINN: 'Tyveri af børnenes fritid at give lektier for' – Dansk pæd. tidsskr. 1980 nr. 4 s. 138–144.
- HIMMELSTRUP, PER: 'OECD – og U90' – Berl. T. 12.2.
- HØJSTEEN, ARNE m. fl.: 'Styring af uddannelserne' – Uddannelse 1980 s. 513–524.
- HAARDER, BERTEL: Et liberalt syn på skole og uddannelse. Liberal 11 s. 1980.
- JANSEN, MOGENS: 'Skolens udvikling de sidste 15 år – set fra en plads i Folkeskolens Forskningsråd' – Pædagogisk orientering 1980 nr. 1/2 s. 22–28.
- JENSEN, KNUD m. fl.: 'Alternativ undervisning' – Uddannelse 1980 s. 182–192.
- JØRGENSEN, POUL: '150 år siden indførelsen af skolegymnastik i København' – Kbh.s Kommunesk. 1980 s. 409–411.
- KNUDSEN, HOLGER: 'Folkeskolens udvikling i to årtier – og i det næste' – Pædagogisk orientering 1980 1/2 s. 4–12.
- KNUDSEN, HOLGER: 'Intern evaluering i folkeskolen' – Uddannelse 1980 s. 543–551.
- KNUDSEN, JØRGEN: 'Højskole og idéologi' – Højskolebladet 1980 s. 38–42.
- KRISTOFFERSEN, KIRSTEN og LIS LEVINSEN: Samarbejde mellem dansk og historie igennem et treårigt gymnasieførløb 1975–78. – Haslev Statsskole rapport nr. 10. 64 s. 1979.
- KYNDRUP, NIELS: 'Fabelen om en elefant med 6 ben'. [Læreruddannelse fra 1930-erne til nu]. – Vestk 19.6. DM-Magisterbl. 1980 nr. 20 s. 12–13.
- Københavns Universitet 1479–1979. Ho-vedred. SVEND ELLEHØJ, under medvirken af LEIF GRANE, 1979.
- LAURSEN, NIELS OTTO m. fl.: '7 år i Euro-paskolen' – Uddannelse 1980 s. 487–500.
- LIND HANSEN, FL.: 'Unge uddannelsesvalg i Horsens' – Årbog for Dansk Skolehistorie 1980 s. 46–68.
- Lov om folkeskolen nr. 313 af 26. juni 1975 med ændringer ved lov nr. 243 af 8. juni 1977, nr. 302 af 8. juni 1978, nr. 219 af 23. maj 1979, nr. 257 af 8. juni 1979. 14 s. 1980.
- Lov om styrelsen af kommunernes skolevæsen og af virksomhed efter lov om fritidsundervisning m.v. 21 s. 1980.
- MATHIESEN, ANDERS: Uddannelsespolitikken, uddannelsesfordelingen og arbejdsmarkedet. Lavindkomstkommis-sionen. Arbejdsnotat 4. 419 s. 1979.
- Ministeriet for Kulturelle Anliggender. Arbejdsgruppen om Børn og Kultur: Børn – kultur – samfund. 1977.
- NISSEN, GUNHILD: Skolen i historien, 40 s. 1980.
- NORDENBO, SVEN ERIK: 'Pædagogik'. – Kø-benhavns Universitet 1479–1979. bd. 10 1980 s. 227–308.
- NORDENBO, SVEN ERIK: 'Udviklinger og tendenser i pædagogisk forskning' – Uddannelse 1980 s. 233–244.
- NØRGAARD, ELLEN: 'DLF i pressen fra no-
vember 78 til november 79' – Dansk pæd. tidsskr. 1980 nr. 1 s. 32–35.
- NØRGAARD, ELLEN: – 'Spareforslaget og dets modtagelse' – Dansk pæd. tidsskr. 1980 nr. 2 s. 81–84.

- NØRGAARD, ELLEN: 'Særforsorgens udlægning og dens behandling i pressen' – Dansk pæd. tidsskr. 1980 nr. 3 s. 119–122.
- NØRGAARD, ELLEN: 'De 16–19 årige i pressen' – Dansk pæd. tidsskr. 1980 nr. 4 s. 164–168.
- NØRGAARD, ELLEN: 'Debatten om faget historie' – Dansk pæd. tidsskr. 1980 nr. 5 s. 217–220.
- NØRGAARD, ELLEN: 'Nogle centrale begivenheder i skoleåret 1979–80' – Dansk pæd. tidsskr. 1980 nr. 6 s. 271–275.
- NØRGAARD, ELLEN: 'Lærereuddannelsen i pressen indtil 31/7 1980' – Dansk pæd. tidsskr. 1980 nr. 7 s. 327–330.
- NØRGAARD, ELLEN: 'Kritikken af skolen i pressen, indtil 31/8 1980' – Dansk pæd. tidsskr. 1980 nr. 8 s. 377–380.
- NØRGAARD, ELLEN: 'Kristendomsundervisning og julegudstjeneste' – Dansk pæd. tidsskr. 1980 nr. 9 s. 417–421.
- NØRGAARD, ELLEN: 'Skole og samfund 1.7.79–30.6.80' – Årbog for Dansk Skolehistorie 1980 s. 101–123.
- NØRGAARD, ELLEN: 'Tidsskrifter af skolehistorisk interesse 1979' – Årbog for Dansk Skolehistorie 1980 s. 141–143.
- 'Onkels 100 års dag' – Folkeskolen 1980 s. 1340. [Lærerstændens Brandforsikring].
- PEDERSEN, POUL OVE: 'Uddannelsessystemet i regional belysning' – Folk og forskning 1979 2/3 s. 28–37.
- PEDERSEN, SVEND E.: 'Skolen i præstationssamfundet' – Berl. T. 21/11.
- PETERSEN, RONA: 'Observationsundervisning' – Uddannelse 1980 s. 561–579.
- Pædagogisk opslagsbog. Red. af LARS JAKOB MUSCHINSKY og KARSTEN SCHNACK 285 s. 1980.
- RAHBEK, BIRGITTE: 'Da arbejdskraften blev til mennesker' – Dansk pæd. tidsskr. 1980 nr. 7 s. 286–293.
- Samlede bestemmelser vedrørende folkeskolens afgangsprøve og udvidede afgangsprøve. – 2. udgave, 47. s. 1980.
- SCHARLING, WILLIAM: Restgruppens rekruttering, erhvervs- og indkomsthold 1977. – Lavindkomstkommissionen. Arbejdsnotat 5 194 s. 1979.
- SCHMIDT, ERIK IB: 'U90 – baggrund og perspektiver' – Pædagogik 1980 nr. 1 s. 10–16.
- SIMON, ERICA: 'Den nordiska folkhögskolans identitet i historiskt perspektiv: Christopher Bruun och Vonheims idéologi' – Højskolebl. 1979 s. 646–649, 661–665.
- 'Skoleidrætsdagens 50 års jubilæumsstævne' – Kbh. Komm. 1980 s. 556–557.
- 'Skolen for alle: Særforsorgens udlægning 1. jan. 1980' – Uddannelse 1980 s. 657–748.
- Skolestyrelsesloven med kommentarer, v. CLAUD ULRICH. 34 s. 1980.
- SKOV JØRGENSEN, I.: 'Specialundervisning i det Europæiske Fællesskab' – Samling Studier. Undervisningsrække nr. 11 Bruxelles 1978 167 s.
- SLETVED, HENNING: 'Handicappede unge som elever i erhvervsskolerne' – Nord. Tidsskr. f. Specialpæd. 1980 s. 200–212.
- SRIVER, LARS: 'Lilleskolerne i Danmark' – Friskolebladet 1980 s. 346–347.
- Småbørn og tidlig indsats. Børnekommissionen. Udvalgsrapport nr. 4. 339 s. 1980.
- Specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand: gældende regler der knytter sig til lovgivningens bestemmelser om specialundervisning m.v.: herunder de regler der følger af særforsorgens udlægning. Red. Danmarks Lærerforening. 167 s. 1980.
- STENBÆK, JØRGEN: 'Universitetsuddannelsen i kristendomskundskab/religion. En

- historisk oversigt' – Kirkehist. Saml. 1980 s. 225–247.
- 'Særforsorgens udlægning. Konsekvenser for folkeskolen' – Skole og Samfund. Særnummer 11. 52 s. 1979.
- SØEGÅRD, ARNE: 'Standardiserede standpunktprøver i læsning' – Nord. Tidsskr. f. Specialpæd. 1980 s. 297–309.
- THUESEN, INGE-BIRGIT: 'Anskuelsesbilleder i Danmarks Pædagogiske Bibliotek' – Årbog for Dansk Skolehistorie 1980 s. 87–100.
- Uddannelsesstatistik. Nr. 1, oktober 1980: Tabelsamling vedrørende tilgangen af studerende i undervisningsåret 1979/80, bestanden pr. 1/10 1979 samt afgang med eksamen i undervisningsåret 1978/79 ved de videregående uddannelser 69 s. 1980.
- Uddannelsesstatistik. Undervisningsministeriets økonomisk-statistiske konsulent. 40 s. 1979.
- Undervisningsministeriet. Økonomisk-Statistisk Kontor: Nøgletal for de kommunale skolevæsen: budgetter, elevtal, skema- time- og løntimetotal 1980. 37 s. 1980.
- Undervisningsministeriet. Økonomisk-Statistisk kontor: Informationsmateriale vedrørende ungdomsuddannelserne, 104 s. 1979.
- Undervisningsministeriet: Folkeskolens afgangsprøver: gældende regler der knytter sig til folkeskolelovens bestemmelser om prøver, underretning om standpunkt m.v. Red. Danmarks Lærerforening. 48 s. 1980.
- Undervisningsministeriet: Folkeskolens afsluttende prøver m.v.: undervisningsministeriets bekendtgørelse nr. 88 af 8. marts 1977 som ændret ved bekendtgørelse nr. 418 af 8. oktober 1979. 13 s. 1980.
- 'Undervisningsministeriets bemærkninger til lovforslaget om statsstøtte til Den frie Lærerskole og Det nødvendige Seminarium' – Friskolebladet 1980 s. 71–76.
- Unge uddannelses- og beskæftigelsessituation i Århus amt. Ved uddannelsesudvalget. 101 s. 1978.
- WINDINGE, HENRIK CHRISTIAN: 'Læreruddannelsen gennem de sidste 15 år' – Pædagogisk orientering 1980 nr. 1/2 s. 58–68.

2. LOKAL SKOLEHISTORIE

- Albertslund før- og nu. Specialopgave fra Albertslund børnehaveseminarium 88 s. 1980 s. 48–51.
- Assens gennem 700 Aar. Af LAURITZ MAALØE. 391 s. 1936 s. 256–318.
- Auning. NIELSEN, A. ARENDT: 'Lidt skolehistorie fra egnen omkring »Gammel Estrup«' – Årsskr. Sønderhald 1979 s. 5–10.
- Brahertrolleborg. MICHAELSEN, F. TH.: 'Brahertrolleborg'. [De reventlowske skoler]. – Årbog f. Arkiver og Mus. i Faaborg 1976. s. 2–7.
- Bornholm. JØRGENSEN, J. A.: Bornholms Historie II 352 s. 1901 s. 244–248, 311–313.
- Egtved sogn af JOHN KVIST I–II 1978 846 s. bd II s. 377–458.
- Esbjerg: NØRGAARD, ELLEN: Esbjerg skolevæsen 1905–1914, en detailundersøgelse – Fra Ribe amt 1980 s. 467–498.
- Fausing. JENSEN, CHR. R.: 'Et stykke skolehistorie fra Fausing' – Årsskr. Sønderhald s. 15–18.
- Fjellerad og Haals. VEDSTED, C. O.: 'Fra Schimmelmans skole til kommuneskole – Fjellerad og Haals folkeskole' – Fra Himmerland og Kjær Herred. 1980 s. 67–78.
- Grønland. LIEBST, BENTE: 'Ansættelsespolitik, uddannelsespolitik og sproppo-

- litik i Grønland' – Skr. om anvendt og matem. Lingvistik 1980 s. 151–162.
- Haderslev i gamle Dage 1627–1800. Af T. O. ACHELIS udg. af Haderslev By 469 s. 1929 s. 159–181. 261–269; 389–395.
- Hasle. HEVIS: 'Den glemte skole-pogeskolen'. – Jul på Bornholm 1978 s. 37–38. [Karna Hansens skole].
- Haslev. LARSEN, ARNE G.: 'For fattigt at nøjes med støvet' – Vestk. 19.1.
- Hobro. Spredte træk og skæbner fra Hobros historie ved H. MORELL JØRGENSEN. 100 s. 1980 s. 56–60. [Peter Hammershøjs læringskole 1847].
- Hylke. RASMUSSEN, ANNA: Hylke sogn i det attende århundrede. 250 s. 1980 s. 171–177.
- Hårlev og Ting Jellinge. PETERSEN, ERLING: 'Fra Hårlev og Ting Jellinge sogne' – Hist. Samf. f. Sorø Amt 1980. [degne s. 66–71].
- Janderup og Billum sogne, ved H. K. KRISTENSEN I 1979 s. 83–129.
- Jelling Et kongelevs historie. Af JENS HELTOFT. Lokalhistorisk arkiv for Jelling kommune 200 s. 1979 s. 126–148, 167–196.
- Kolding. JØRGENSEN, FROVIN: Hverdagsliv. Fra købstad til øsamfund. 164 s. 1978 s. 7–20. [Lærer Peder Jürgensen, Kolding †1852 og efterfølger Chresten Jensen].
- Kongerslev-Komdrup kommune 1860–1916 ved POUL ERIK KRISTENSEN. 89 s. 1979 s. 49–58.
- København. GJELSTRUP, EJNAR: 'En kreds af kvindelige skoler for børn og voksne – Natalie Zahle oprettede Københavns første højskole i 1866'. – Højskolebladet 1980 s. 164–68.
- København. GLAVIND, TOVE: 'Kvindeskolen i Vognmandsmarken' – Socialråd. 1979 s. 246–248.
- Lolland-Falster. LYKKE JENSEN, KETTY: 'Rytterskolerne, Ønslev-Eskildstrup sogne' – Lolland-Falsters Hist. samf. 1980 s. 29–32.
- Odense. ISAKSEN, BIRGER: '»Kursus af 1978« i Odense'. [præliminæreksamen]. – Fynske Årbøger 1980 s. 27–36.
- Rønde. Folk og liv på Røndeegnen dengang. 60 s. 1979 s. 35–49.
- Seden – Træk af sognets historie af SVEND FREDERIKSEN 169 s. 1979 s. 138–150.
- Skibelund. ENGELBRECHTSEN, P.: 'En grænseefterkole' – FredAA 19.11.
- Sønderjylland. RAVN, L. S.: 'På den danske skoles 60 årsdag i Nordslævig. Jyd. T. 1.10, Folkeskolen 1980 s. 2146–2148.
- 'ræk af Tjørring sogns historie ved LAURITS NIELSEN 230 s. 1980 s. 101–102, 135–159.
- Vitved sogn – som det var engang. Af SEVEL ANDERSEN. 207 s. 1979 s. 23–29.
- 'ium sogn før og nu ved JOHAN P. HANSEN 77 s. 1980 s. 59–65.
- Ålborg. HOLM, JENS: 'Midtby skolers historie' – Aalb. St. 14.7.
- Århus. Forældreskolens Historie fra 1867. 180 s. 1980.

3. ENKELTE SKOLER

- Agerskov Ungdomsskole 1919–1979. Red. H. P. JENSEN. 100 s. 1979.
- 'Bavnehøjs 50 års jubilæum' – Kbh.s Kommunesk. 1980 s. 462–463.
- BIRCH, H.: Aalestrup Kommuneskole i 25 år: også med tilbageblik til skolens start i 1897. 39 s. 1979.
- Bjerget. VASE, CARL ERIK: 'Bjerget Efterskole' – Aalborg Stiftsbog 1979 s. 85–87.
- Borups højskole. SCHMIDT, BØRGE: 'Højskolen i København.' – FredAA 13.3.
- Christianshavns Gymnasium. NIELSEN, FREDERIK: 'Gymnasiet, der var engang' – Berl. T. 22.2.

- Esbjerg, HUHLE, ROBERT: 'Reaktionære betragtninger' [Esbjerg Arbejderhøjsk. 1928]. Højskolebladet 1980 s. 326–328.
- Esbjerg Højskole 1910–1980. 59 s. 1980.
- Fakse. TØNNESEN, ALLAN: 'Rasmus Svendsens skole i Fakse' – Antikvariske studier bd. 3 1979 s. 111–128.
- Frederiksborg Statsskole 1630–1980. Red. VIGGO PETERSEN. 80 s. 1980.
- 'Gasværksvejens skole 100 år' – Kbh.s Kommunesk. 1980 s. 44–45.
- Himmelev Børnehjem. MADSEN, SOFIE: 'Børn med indlæringsvanskeligheder' – Nord. Tidsskr. f. Specialpæd. 1980 s. 58–82.
- Hjemly Fri- og Efterskole 1889–1979. Red. ERIK PAABØL ANDERSEN, BENDER RASMUSSEN og HANS RASMUSSEN. 54 s. 1979.
- 'Husum skoles 50 årsjubilæum' – Kbh. Kommsk. 1980. 460–462.
- 'Højdevangens skole 50 år' – Kbh.s Kommunesk. 1980 s. 482–483.
- Johannesskolen, København: LUMB, LISBETH: 'Elev og lærer trives, men omgivelserne er slum' – Berl. T. 1.2.
- 'KDas – er fyldt 30' – Kbh.s Kommunesk. 1980 s. 82–84.
- Københavns Dag- og Aftenseminarium 1949–1979. Red. KNUD FREDERIKSEN, BIRTE BINGER KRISTIANSEN, LEIF VEJEN. 126 blade, 1979.
- Køng Folkehøjskole. RAVN-JONSEN, A.: 'Den 100-årige fik nyt liv' – Morgen.P. 24.2.
- Th. Langs Skole i Silkeborg. ENEMÆRKE, GEORG: 'Syv år for Theodora – historien om et pædagogisk udviklingsarbejde' – Pædag. notater 1978/79 nr. 6 s. 3–53.
- Marie Jørgensens Skole 100 år. 27 s. 1979.
- Morsø Ungdomsskole 1879–1979. Ved JOHANNES JACOBSEN 104 s. 1979.
- Skt. Josef Skole. GORMSEN, JAKOB: 'Et portræt af en skole: Skt. Josefs Skole. Roskilde'. – Tidens Skole 1980 s. 375–383.
- Skærgården Familiehøjskole. RISGAARD, KIRSTEN: 'Højskolen der lærer familien at fungere' – Berl. T. 3.2.
- Sofieskolen, Bagsværd. PETERSEN, ELSE: 'Det psykotiske barn – en gåde uden løsning.' – FredAA 16.3.
- Svankjær. TOLSTRUP, JØRGEN: 'Svankjær Ungdomsskole'. – Aalborg Stiftbog 1979 s. 88–89.
- 'Taastrup Realskole 75 år' – Tidens skole 1980 s. 483–486.
- Vesterborg Seminarium. HOLGÅRD RASMUSSEN, CHR.: 'Vesterborg Seminarium' – Lolland-Falsters Hist. Samf. Årbog 1979 s. 7–36.
- Vesterbro Statskursus – statens studenterkursus i centrum 1970–1980. 91 s. 1980.
- Aalestrup Realskole: 1904–75, 1979, 75 års jubilæum. Red. af P. GADE. 28 s. 1979.

4. LÆRERE OG SKOLEFOLK PERSONALHISTORIE

- 'Elin Appel 1913–1980' ved EJLER HOLM. – Gymnasieskolen 1980 s. 417.
- 'F. J. Borgbjerg om sin afgang som undervisningsminister 1935! ved ELSE KARLSHØJ – Årbog for Dansk Skolehistorie 1980 s. 21–45.
- CHRISTENSEN, MARIE: Erindringer. Et livs indsats for danske husassistenter 216 s., (1942.) 1980 [Københavns Tjenestepigeforenings Fagskole 1906 – Husassistenternes Fagskole].
- 'Undervisningsdirektør Rikard Frederiksen' mindeord ved FRODE ANDERSEN. Gymnasieskolen 1980 s. 360.
- Grundtvig. Tekstudvalg ved K. E. BUGGE. 128 s. 1980.

- NIELSEN, VILHELM: 'Om at læse Grundtvig' – Højskolebladet 1980 s. 7–13.
- ENGBERG, POUL: Grundtvig og det folkelige oprør. 104 s. 1980.
- SKOVMAND, ROAR: 'Grundtvigs sønner og »den sorte skole«' – Årbog for Dansk Skolehistorie 1980 s. 152–154.
- THANNING, KAJ: 'Grundtvigs gennembrud som forfatter' – Højskolebladet 1980 s. 341–344. [Egeløkkedagbogen].
- GYNTER, BENT: 'Mennesker mødes – og hvad så?' – Uddannelse 1980 s. 368–379. [erindring fra Grønlandsk skole].
- HARTLING, POUL: Bladet i bogen. Erindringer 1914–1964. 182 s. 1980.
- 'Rektor Ingeborg Hasseriis 1892–1979' ved HARALD JACOBSEN. – Gymnasieskolen 1980 s. 57. [Nørre Gymnasium].
- HØJER HANSEN, TAGE: 'Lærer i 15 år' – Pæd. orientering 1980 nr. 1/2 s. 14–20.
- Rektor dr. phil. N. H. Jacobsen 1897–1980' ved JENS N. FAABORG – Gymnasieskolen 1980 s. 226. [Haderslev katedralskole].
- Erindringer om Søren Kierkegaard ved STEEN JOHANSEN. 204 s. 1980 s. 11–22.
- ANDERSEN, RICHARD: 'Ved Holger Kjærs død' – Højskolebladet 1980 s. 163–164.
- 'Christen Kolds historiesyn' af LEIF BOJENSEN – Friskolebladet 1980 s. 317–318.
- KOLD, CHRISTEN: 'Om børneskolen. Undervisningen afpasset efter børnenes evner og trang' – Friskolebladet 1980 s. 198–199.
- KOLD, CHRISTEN: 'Om børneskolen Religionsundervisning' – Friskolebladet 1980 s. 216–217.
- KOLD, CHRISTEN: 'Om børneskolen. Den folkelige undervisning' – Friskolebladet 1980 s. 252–253.
- KRISTENSEN, H. K.: '100 år i en vestjysk lærerkreds'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1980 s. 7–20.
- KROGSHEDE, KRISTIAN: Minder fra Ollerup og Gerlev. 544 s. 1980. [Barndom i Vestjylland, Ryslinge højskole, Ollerup Gymnastikhøjskole, stifter af Idræts-højskolen i Gerlev].
- LARSEN, AGNETE: 'En vikartilværelse' – Aalb St. 27.2.
- LUNDGREEN-NIELSEN, FLEMMING: N. F. S. Grundtvigs digtning, litteraturkritik og poetik. 1798–1819 1–2 441 + 989 s. 1980.
- Undervisningsdirektør Erik Mortensen, et interview ved JØRGEN MEJDAHL. – Gymnasieskolen 1980 s. 698–705.
- NIELSEN, HARALD: Årene der gik: + et tillæg om en skoleudvikling 65 s. 1980.
- NIELSEN, LARS: Optegnelser om mig selv. En friskolelærers erindringer. 87 s. 1979. [Fakse].
- NYHOLM, ASGER: Slesvigske gejstlige og slesvig-holstenismen indtil 1850. 532 s. 1980.
- PETERSEN, HANS: 'Ingen grund til fortvivelse' – Folkeskolen 1980 s. 1578–79, 1581. [Erfaringer som lærer og censor i engelsk].
- 'Folke Roikjer 1908–1980', ved OLE RINDUNG – Gymnasieskolen 1980 s. 580.
- RØNNE, KARL: 'Fem år i Døjringe' – Årbog for Dansk Skolehistorie 1980 s. 69–86.
- TUXEN, JETTE KJÆRULF og OLE TUXEN: 'Studerterne ved Københavns Universitet gennem 200 år. [studievalg og social rekruttering]. – Uddannelse 1980 s. 221–231.
- ZETMANN JENSEN, K. B.: '38 år som skolemester i Brøndby'. – Lokalhist. hæfter 8. Pædagogisk Central. Brøndbyøster 1980.

5. SKOLEERINDRINGER

- ANDERSEN, PALLE: 'Lærerne slog os koldt og nøgternt' – Aarh. ST. 5.10.
- ANDERSEN, AAGE: 'Min barndomsskole og nutidens' – Aarh. ST. 16.6.

- BRØNDEGAARD, V. J.:** 'Da birken var »visdommens træ«' – Dansk pæd. tidskr. 1980 nr. 2 s. 71–73. [korporlig afstraffelse].
- ENGBERG, AGNETE:** 'Bækken vi kysset som små' – Jyl.P. 29.12.79.
- Etatsråd Holger Hammerich:** Mit levnetsløb. Ved TAGE KAARSTED 262 s. 1980 s. 96–101.
- HELENE:** 'Mit ophold på Roskilde Efter-skole' – Unge Pæd. 1979 nr. 6 s. 12–17.
- HAARDER, HANS:** 'Min Askovtid' – Vestk. 13.12.
- JØRGENSEN, GUSTA:** 'Lærerinden lagde gløder i vore træsko' – Aarh.St. 28.9.
- JØRGENSEN, HARALD:** 'Spredte barndoms- og ungdomserindringer fra Viborg' – Fra Viborg Amt 1980 s. 105–144.
- LANNUNG, HERMOD:** 'Politikeren og juristen Hermod Lannung mindes gymnasiårene på Sorø Akademi' – Jul i Sorø 1979 s. 18–24.
- MOTZFELDT, HANNEMARIE:** Erindringer set gennem gadespejlet. 263 s. 1980 s. 163–176. [Skolepige i Ringsted 1910–14].
- RINGSTED, HENRIK V.:** Erindringer 1–2 129 + 123 s. 1979, I s. 15–25, 65–69.
- ROSE, N. H.:** 'Status over min højskoletid' – Jyl.P. 22.3. [Askov].

Nyt og noter

BETRAGTNINGER OVER EN STAK GAMLE STILEHÆFTER.

Af ANNE MADSEN

Der kom en dag et brev til redaktionen fra fru Anne Madsen, Nykøbing M. Brevet gengives i årbogen, fordi omtalen af en »stak stilehæfter« fra et ophold på Hindholm højskole omkring århundredskiftet giver et fint glimt af den intense og brogede oplevelse det må have været at overvære forstander N. P. Jensens foredrag. Anne Madsens beretning viser klart hvilke værdier der gemmer sig i elevopgaver, værdier der via vore arkiver kan komme forskningen til gode.

I året 1901 rejste min moster Marie Frosles fra Vodstrup til Hindholm højskole på Sjælland. Hun var kun 15 år og hørte så absolut til de videbegærlige. Ved et rent tilfælde reddede jeg hendes notat og stilehæfter fra at blive brændt, da hun for nogle år siden flyttede ud på plejehjemmet Strandgården. Hun døde i 1978. Jeg fik lov at tage hæfterne, der var smidt i en dyngge, der skulle brændes. Jeg blev meget overrasket, da jeg langt senere giv mig til at læse dem fra en ende af, og nu forstår jeg langt bedre, at så mange af de, der var unge omkring århundredskiftet, var i besiddelse af så stor en almenviden, som jeg mange gange har været forundret over. Her hendes beretning om rejsen derover:

»Klokken fem om morgenen gik damperen« »Lillebælt« fra Nykøbing på Mors. Det var en stjerneklar morgen, men koldt, der var rimfrost. Min fætter, som jeg rejste sammen med, og jeg stod og så Mors forsvinde lidt efter lidt, og derpå gik vi ned i kahytten til vi nåede Glyngøre. Derfra skulle vi med jernbanen gennem Salling til Langå, hvor vi skulle skifte til et andet tog til Aarhus – Skanderborg, Vejle, Fredericia. Der skulle vi af og ned til havnen for at sejle over Lillebælt til Fyn. Her skulle vi igen med jernbanen. Træerne var meget mere grønne der end i Jylland, men der var ellers ikke nær så kønt. Det gik rask gennem Fyn, der blev kun holdt i Odense nogle få minutter og så lige til Nyborg. Derfra skulle vi så igen sejle over Storebælt til Sjælland. Vi kom i land i Korsør, derfra med jernbanen til Slagelse. Der skiltes jeg fra min fætter, og jeg kørte videre til Hyllinge st. Her holdt

en vogn efter mig og så kom jeg til Hindholm mit bestemmelsessted.«

Det var hendes skriftlige beretning om rejsen derover ca. 1. november 1901. Jeg var fuldstændig duperet da jeg blev klar over, hvor omfattende et repertoire de havde været igennem. Der var 6 stilehæfter fyldt med notater fra forstander *N. P. Jensens* foredrag. De er nummererede og daterede, så man kan følge undervisningen fra dag til dag.

Han starter med at fortælle om N. J. Termansen, derefter Frederik d. 8 og hans dronning Karoline Amalie. Dernæst officererne Helgesen, Schleppegrell, Læssøe, Tscherning, Bylow og de Meza, Krogh. – 1838 Thorvaldsen hjem fra Rom, mens yngre billedhuggere som Bissen, Jerichau og Freund endnu er under uddannelse. Maleren Eckersberg hyldes 1839 for sine 50 års virke som kunstner. – Guldalderdigterne. – Himmelbjergstævner. Krigen på Fredericia Vold 1848. Termansen som rigsdagsmand, f.eks. forslag om en soldaterløn på 45 øre om dagen. Københavns befæstning.

Derefter kommer der noget om de islandske sagaer, efterfulgt af beretning om Abraham Lincoln. – Det var altsammen fra de første 3 uger. Det vil blive alt for kedeligt at blive ved at remse op men her et enkelt eksempel, ordret efter mosters noter:

»Klara Rafael«. 1830 fødtes Mathilde Fibiger (søsteren Ilia fødtes 1817). Hendes barndom og ungdom. Ungdommelige breve til en veninde og til søsteren Anna, lærerinde på Berritsgård på Lolland. Lykkelige dage. Hun skriver: »Klara Rafael«, en lille novelle i 12 breve. Den er fuld af fine iagttagelser, vittige og træffende bemærkninger. Grundtanken er, at der i den bestående samfundsorden er så meget der holder kvinder nede, hindrer hendes menneskelige udvikling, hendes personligheds udfoldelse. Hun kræver derfor hendes frigørelse (emancipation), men værger straks mod tanken om, at hun skulle begynde sit liv i mandens stil. Klara Rafael bliver bæreren af denne nye tanke og tror, at den kræver hendes liv helt og forbyder hende f.eks. at indlade sig i virkeligt ægteskab med den mand, hun elsker. Denne lille bog med forord af Heiberg vakte stor opsigt og fremkaldte en hel fejde i 26 bladartikler og en halv snes flyveskrifter.«

Det hørte moster altså allerede i 1902 – og jeg har først hørt og set det i tv-serien om samme emne for et par år siden.

Blandt hendes genfortællinger er »Pigens vadested« og historien om

Gefion – der pløjer Sjælland ud af Sverige samt beretningen om Kirsten Piils kilde.

Blandt diktaterne – Kartoffelen. Plantning af krat – af hensyn til fugle, der kan holde utøj på træer og andre afgrøder i ave. Et stykke handler om træ og metals evner som varmeledere, et andet om samfærdselsmidler – et tredje handler om direkte og indirekte skatter, et fjerde om heste. Jo der har været noget for enhver smag. Et hæfte drejer sig om psykologi og samfundslære. Det har været et højskoleophold med mange spændende oplevelser men det var, så vidt jeg kan se, også på mindst 5 mdr. Nu skal hæfterne anbringes i et egnet arkiv, hvor de kan blive benyttet som studiemateriale af folk med interesse for højskolernes historie.

Anne Madsen

DEN SKOLEHISTORISKE SAMLING PÅ VORDINGBORG STATSSEMINARIUM

Af J. E. BIERING-SØRENSEN

Redaktionen har bedt J. E. Biering-Sørensen berette om den skolehistoriske samling, der er oprettet ved Vordingborg Statsseminarium.

Formålet er at indsamle skolebøger, materiale og skoleinventar for herigennem at kunne belyse skolens arbejdsvilkår under skiftende love og administrative bestemmelser gennem tiderne især i den sydlige del af Sjælland samt Lolland, Falster og Møn med omliggende øer.

Samlingen blev officielt åbnet den 22. september 1972. Starten på den var et enkelt skolebord fra egnen indkøbt på et loppemarked i byen. Hurtigt herefter blev den ved gave forøget med en større samling fra den nu nedlagte Svinø skole, hvor selv den gamle tavle og petroleumslampe fra den lille skolestue var bevaret. De var i en miserabel forfatning, men på dem og adskillige andre effekter, herunder skoleborde, har pedelassistent Kjeld Johansen udført et fint restaureringsarbejde.

Efter at have indrykket en annonce i de lokale dagblade modtog se-

minariet mange skolebøger samt pennaluse og penneskaffer og en del prægtige anskuelsesbilleder fra første halvdel af dette århundrede efter at det Sthyrskke cirkulære var kommet, karakterbøger og meget mere fra privatpersoner og gamle lærere. Ikke mindst fik samlingen nogle gamle håndarbejder udførte i skolen, som er morsomme at se.

Fra fattigpædagogikkens glansperiode har samlingen en række af de tavler, som blev brugt til den indbyrdes undervisning, som heldigvis ikke holdt sig i den form i skolelivet. Det er sjældenheder, som giver et godt indtryk af den tids modetanker hos ikke folkelige pædagoger.

Da tidligere overlærer L. Tambour fejrede sit 50-årsjubilæum som dimittend fra det daværende Vordingborg Seminarium forærede han en håndskreven facitliste til Cramers regnebog- indbundet i det fineste stadsstuetapet- og allerede i september samme år var samlingen så heldig at modtage Hans Christian Cramers regnebog trykt i Viborg 1806 fra inspektør Sylvest, Holbæk seminarium.

En ganske udsædvanlig udvidelse af samlingen har vi tilgode, idet den tidligere folkeskolelærer Karen Margrethe Nielsen testamentarisk har bestemt, at skolestuen fra den forlængst nedlagte Sprove forskole på Møn med alt inventar lige til træskohylder, kakkelovn og så videre skal overdrages samlingen ved hendes død. Sprove forskole blev opført i 1925, og alt har hun pietetsfyldt passet og ladet stå urørt, sådan at vi her får et helt pålideligt billede af mønske forskoleforhold omkring 1930.

Den sidste større gave er skænket af Vordingborg kommune i 1980 i forbindelse med nedlæggelsen af den gamle byskole Masnedsund skole, som for en række år siden var seminariets øvelsesskole.

Alt indsamlet materiale bliver katalogiseret på særlige kartotekskort, sådan at det kan benyttes af de lærerstudende, Danmarks Lærerrhøjskole, folkeskole- og seminarielærere og andre interesserede. Ikke mindst er vi glade for de ikke få besøg af elever fra folkeskolen, der sammen med deres lærer kan få godt udbytte af at bese samlingen.

Der er også mulighed for egentlige studier på samlingen, som flere har benyttet sig af. Blandt andet har studielektor Per Thaysen sammen med et liniehold udarbejdet en god rapport om 30-ernes religionsundervisning, herunder Bentzen-Kaperstriden med to breve fra samlingen fra skolebogsforfatteren Emil Nielsen til professor Bentzen som den primære inspiration.

Samlingen er placeret i seminariets hovedbygning i et tidligere

dansklokale, men på grund af de mange gaver disponerer den også over et stort depotrum under seminariets nye bygninger. Vi ville gerne finde sammenhængende og bedre sikrede lokaler, men har desværre ikke for øjeblikket mulighed derfor. Fælles lokaler ville give bedre studiemuligheder og gøre det nemmere for den besøgende at orientere sig. Ved etableringen udførte seminarieadjunkt Erik Hvid Petersen et stort arbejde, som senere er ført videre af de lærerstuderende, der har arbejdet som biblioteksmedarbejdere på seminariet.

Da der ikke er særlig bevilling til samlingen, kan vi ikke yde egentlig biblioteksassistance til brugerne, men i hvert fald sørge for på nogenlunde forsvarlig måde at opbevare disse vigtige kulturminde for eftertiden.

Sammen med skolebogscentralen på seminariet administreres samlingen af det fælles biblioteksudvalg for institutionen og efter at seminariet nu har fået fast bibliotekarordning håber vi på at samlingen må blive endnu mere kendt og udnyttet.

TIL MUSEUMSINDVIELSE I FLAKKEBJERG

Sidste år bragte Nyt og noter meddelelse om arbejdet med at starte et forskolemuseum i Flakkebjerg. Redaktionen har modtaget en beretning fra lærer Karl Rønne der var til stede ved indvielsen i år.

Lidt tilbagetrukket fra vejen, men dog næsten nabo til landsbykirken, ligger Flakkebjerg forskole opført 1910, nedlagt 1962 og indviet som museum d. 13. juni 1981. Her stod den gamle lærerinde Ingeborg Nielsen atter engang på katederet, hvorfra hun gennem 47 år fra 1915 til skolens nedlæggelse har undervist skoledistriktets småbørn i skolens begyndelsesgrunde.

Hun blev boende på skolen i 1962, men hægede om den gamle skolestue, som ved hendes afgang stod næsten uforandret fra hendes tiltrædelse. Også boligen og »udenomsbekvemmelighederne« var næsten urørt, da hun i 1979 måtte flytte på plejehjem.

En kreds under ledelse af lærer Christen Nicolaisen gik straks i gang med at sikre det enestående skolemiljø for fremtiden, og det er nu lykkedes med stor nænsomhed også at indfange noget af den gamle stemning fra forskolen. Hashøj kommune stillede det beskedne skolehus til rådighed for museumsforeningen, så det kunne åbnes som en

skånsomt restaureret ramme om svundne tiders rørende nøjsomhed.

Man håber yderligere at udbygge museet med minder fra omegnens skoler, men allerede nu er det værd at aflægge et besøg i forskolen i gamle Flakkebjerg by, Gimlingevej 2.

Karl Rønne.

NORSK SELSKAB FOR SKOLEHISTORIE

Også i Norge findes siden 1977 et selskab for skolehistorie. Vi har bedt om nærmere oplysninger om selskabets opgaver.

Selskapet for norsk skolehistorie, stiftet høsten 1977, har til formål å styrke kjennskapet til norsk skole- og utdanningshistorie ved

»å stimulere til historisk forskning og meningsutveksling om norsk skoleutvikling i nasjonal og internasjonal sammenheng,

å oppmuntre til innsamling, bevaring og registrering av skolehistorisk materiale,

å virke for publisering av arbeider innenfor norsk skole- og utdanningshistorie,

å arbeide for at skolens utvikling får en rimelig plass i historieopp-læringen,

å gå inn for å fremme skolehistorien som disiplin i den pedagogiske utdanningen«. (Vedtekter, § 1).

Selskapet tar for øvrig sikte på å skape et fagmiljø for skolehistorisk interesserte. Det har holdt foredragsmøter om lese- og skriveopplæringen i Norge og i andre nordiske land *før* og *etter* skoleforordningen på 1700-tallet, om synspunkter på norsk skolepolitikk i det 19. århundre, om å ha vært og om å være lærer i Norge, om studier og forskning i pedagogikk i etterkrigstiden, om etterkrigstidens skolepolitikk og skoleutvikling i internasjonalt lys.

Selskapet har satt i gang et prosjekt med medvirkning fra lærerorganisasjonene for innsamling av pedagogiske erindringer fra eldre lærere.

Det har tatt initiativ til å få utgitt flere skolehistoriske aktstykker, først og fremst eldre skolelover.

Det tar sikte på et seminar om skolehistorien i lærerutdanningen.

Det arbeider med planer om en årbok for Selskapet.

Medlemmer av Selskapet kan være enkeltpersoner, foreninger, institusjoner o.l. Selskapets adresse er: Norsk pedagogisk studiesamling, Bankplassen 3, Oslo 1.

Selskapets formann er for tiden dosent Hans-Jørgen Dokka.

Tønnes Sirevåg. (sekr.)

SAMLING AF UNDERVISNINGSBILLEDER I DUISBURG

I 1973 oprettede professor dr. Reinhard Stach ved Duisburg Universitet en samling af undervisningsbilleder for at sikre et kildemateriale til skolens og undervisningens historie.

I de forløbne år har professor Stach ved gave, køb og udveksling med de yderst få skolemuseer, der er tilbage, fået forøget samlingen, så den i dag omfatter op mod 2000 undervisningsbilleder og er enestående i den tyske forbundsrepublik.

Billederne registreres med alle de oplysninger, det er muligt at skaffe om forlag, skolefag, kunstner, trykkeri, eventuelle lærervejledninger og anmeldelser.

Hovedkortene forsynes med et farvefoto af undervisningsbillederne og ordnes efter forlag i et kartotek. Derudover udarbejdes der kartoteker ordnet efter skolefag og efter kunstner.

Samtidig har man lavet et »diatek« med farvedias af de enkelte billeder.

I 1980 lavede professor Stach en udstilling i Dresdner Bank i Duisburg af et udvalg af samlingen, og i 1982 har man planlagt en udstilling i Bremen og Duisburg om Afrika i undervisningsplancher.

Danmarks Pædagogiske Bibliotek, der har en – vist enestående i verden – samling af o. 12.000 undervisningsbilleder¹ har fået en nær kontakt til professor Stach, hvis nærmeste medarbejder, dr. Johannes Bernhauser, har besøgt DPB. Resultatet af denne kontakt er blevet, at de to institutioner har udvekslet fotokopier af gamle kataloger, der er af betydning for datering af billederne og har truffet en aftale om, når DPB's registrering er afsluttet, at udveksle dubletter.

Robert Hellner

¹ Se Inge-Birgit Thuesen: Anskuelsesbilleder. En orientering om billedsamlingen på Danmarks Pædagogiske Bibliotek. I Årbog for Dansk Skolehistorie. 14. årg. 1980, s. 87–100.

Institut for Dansk Skolehistorie

De fastansatte medarbejdere har i år været mag. art. *Ingrid Markussen* og dr. pæd. *Vagn Skovgaard-Petersen*. Instituttets kontorfunktioner er blevet varetaget af assistent *Margit Jørgensen*, under en længere sygdomsperiode dog af hendes vikar, *Lissa Christensen*.

Som seniorstipendiat er tilknyttet cand. mag. *Hanne Engberg*; stipendiet har været i bero siden efteråret 1979 på grund af HEs medlemskab af Folketinget. Stipendiaterne *Vagn Hansen* og *Jørgen Ask Pedersen*, der har stipendier indtil 31. juli 1981, er ved at færdiggøre deres skriftlige behandlinger af henholdsvis den danske købstadskoles udvikling i første halvdel af indeværende århundrede og af samspillet mellem islandsk og dansk skolevæsen i første halvdel af forrige århundrede. Cand. mag. *Kaare Ulrich Jessen* arbejder som stipendiat med en undersøgelse af den vestjyske skoleordning, der fra ca. 1830 indtil midten af dette århundrede var karakteriseret ved en nær forbindelse mellem skolen og de lokale erhvervsbehov.

I efteråret 1980 kunne DLH opslå en adjunkt/lektorstilling ledig ved Institutet. Der indkom 12 ansøgninger. Bedømmelsesudvalget (Mogens Nielsen, Erik Nørr og Skovgaard-Petersen) har i forsommeren afgivet indstilling, men i skrivende studn er den endelige afgørelse ikke truffet.

Instituttets undervisning har i læseåret 1980/81 omfattet et kursus i den danske skoles udvikling og aktuelle situation, afsluttet med eksamen for ca. 25 studerende. Dertil kommer individuel vejledning af speciale- og licentiatstuderende.

Ingrid Markussen og *Vagn Skovgaard-Petersen* har i fællesskab udarbejdet rapporten »Læseindlæring og læsebehov i Danmark ca. 1550 – ca. 1850«, 60 tryksider, som det danske bidrag til behandlingen af læseudviklingen i Norden på 18. nordiske historikermøde 10.–15. august 1981 i Jyväskylä i Finland. Begge de danske rapportører deltog i mødet. *Ingrid Markussen* har desuden deltaget i et nordisk symposium i Göteborg om »Problemer, metoder og samarbejde i uddannelseshistorisk forskning«; hendes indlæg her om »Uddannelsessystemets

struktur og arbejdslivets organisation« er under trykning. Til den festskrift, der udsendes i forbindelse med DLHs 125 års jubilæum har IM skrevet artiklen »Uddannelseshistorisk forskning – nogle udviklingslinier«. Dertil kommer flere anmeldelser og biografier til Dansk biografisk Leksikon. *Vagn Skovgaard-Petersen* har – foruden anmeldelser og bibliografier – skrevet artiklen »Med en billedbog i hånden. Om indførelsen af analytisk billed- og tekstgennemgang i historieundervisningen i 1930'erne«, trykt i »Historie og undervisning. Festskrift til Kjeld Winding«, s. 163–180. I maj 1981 udkom et uddannelseshistorisk temahæfte af Scandinavian Journal of History med bl.a. Sk-Ps artikel »Towards an Education Policy in Denmark. Danish Education Planning in the nineteen forties«, s. 55–76.

Det har været et arbejdsrigt år med mange opgaver, herunder også talrige forespørgsler og andre henvendelser fra både ind- og udland. Medarbejderne ser frem til, at den ledige 3. stilling bliver besat!

Vagn Skovgaard-Petersen

Selskabet for Dansk Skolehistorie

Holdt i 1980 sit årsmøde med generalforsamling den 15. november i Horsens, på handelsskolen. Lektor *Flemming Lind Hansen* holdt et fængslende foredrag om »Handelsundervisning i Danmark – linier i dens udvikling«, og handelsskolens forstander, *Henning Bech Frandsen* gav derefter en aktuel status over »Handelsskolens placering i uddannelsessystemet« – med efterfølgende rundvisning på skolen. Ved generalforsamlingen genvalgtes Robert Hellner, Grethe Ilsøe, Ove H. Nielsen og Viggo Witt-Hansen, medens Christian Friis-Damgaard, der ikke ønskede genvalg, blev afløst af stipendiat Vagn Hansen. Styrelsen har derefter konstitueret sig med overbibliotekar Robert Hellner som kasserer, stipendiat Vagn Hansen som sekretær, lektor Ingrid Markussen som redaktør, amtskonsulent Viggo Witt-Hansen som næstformand og undertegnede som formand.

Selskabet har udsendt *årbogen 1980* på 162 sider, red. af Ingrid Markussen. Foruden en fyldig omtale af skolehistorisk litteratur og oversigten over årets skolebegivenheder rummede den fem vægtige artikler, deriblandt H. K. Kristensens skildring af en vestjysk lærerkreds gennem 100 år og F. J. Borgbjergs beretning om sin afgang som undervisningsminister i 1935. Selskabet har fra Humanistisk Forskningsråd modtaget tilskud på 15.000 kr. til udgivelsen.

Styrelsen har i årets løb arbejdet med spørgsmål om indsamling af repræsentative elevarbejder, indsamling af billeder fra skolens hverdag og om udgivelse af endnu en mappe anskuelsesbilleder. I et samarbejde med Selskabet for Norsk Skolehistorie forberedes et seminar om den pædagogiske histories plads i læreruddannelsen.

Karl Rønne har repræsenteret Selskabet ved indvielsen af Skolemuseet i Flakkebjerg i juni 1981. *Roar Skovmand* og undertegnede er på Selskabets vegne indtrådt i repræsentantskabet for Grundtvig-jubilæet 1983.

Vagn Skovgaard-Petersen.

Personregister for årgang 1981

Udarbejdet af Margit Jørgensen
Institut for Dansk Skolehistorie

- Alikoski, Johannes s. 100.
Andersen, Hans P. H. s. 33 f., 43 ff., 49.
Andersen, K. B. s. 51, 78.
Andersen, N. Hansens s. 21.
Andersen, P. A. s. 60, 63, 71.
Andersen, Wilhelm s. 138.
Andersen, Vita s. 112.
- Baunsgaard, Bernhard s. 65, 68.
Becker, Henning s. 171.
Bentzen, Aage s. 141.
Bernhauser, Johannes s. 187.
Beyer, Petrus s. 30 f.
Biering-Sørensen, J. E. s. 141, 183.
Birch, Andreas s. 10, 22.
Biørn, N. s. 22.
Bjarnhof, Karl s. 139.
Bjerrregaard, Ritt s. 95.
Blum, Jacques s. 172.
Bo, Morten s. 104, 151 ff.
Bomholt, Julius s. 52.
Bonde, Kaj s. 147.
Bergbjerg, F. J. s. 191.
Bredsdorff, Morten s. 51, 77, 80, 88, 100.
Bredstrup, Stig s. 146.
Brinch, Eigil s. 85, 116.
Brock, Niels s. 160.
Bruner, Jerome S. s. 102.
Buchardt, Kaj s. 118 f.
Bugge, K. E. s. 51, 140 ff.
Burke, Peter s. 163.
Buur, Chr. s. 22.
Bøgh, Jørgen s. 105.
- Christensen, Dan Ch. s. 51.
Christensen, Lissa s. 189.
Christensen, Søren s. 15 ff.
Claësson, Bengt s. 119.
Cramer, Hans Chr. s. 184.
- Dauidsen, Hjalmar s. 25.
Degn, Helle s. 120.
Degnbol, Lejf s. 135.
Delman, Jørgen s. 171.
Dokka, Hans-Jørgen s. 187.
- Elkær-Hansen, N. s. 82.
Engberg, Agnete s. 171.
Engberg, Hanne s. 189.
- Fangel, Jens s. 14 ff.
Fibiger, Mathilde s. 182.
Folsach, Hans s. 14, 22.
Franck, Sophus s. 49.
Frandsen, Henning Bech s. 191.
Frederiksen, Rikard s. 96.
Frehr, Andr. s. 51, 101.
Friis-Damgaard, Chr. s. 191.
Frisch, Hartvig s. 81.
Frosles, Marie s. 182.
- Gimbel, Jørgen s. 136 ff.
Gjelstrup, Ejnar s. 130, 144.
Glückstadt, Carl s. 40.
Goldschmidt, Ernst s. 51, 91.
Gradenwitz, Mogens s. 139.
Gregersen, Torben s. 171.
Gro-Nielsen, Helge s. 51.
Gro-Nielsen, Knud s. 63, 65, 67, 70, 73, 76, 81, 88.
Grundtvig, N. F. S. s. 132.
Güldenchrone, F. J. C. s. 22.
- Haarder, Bertel s. 113, 127.
Hansen, Balle s. 65.
Hansen, Bent Smidt s. 143.
Hansen, Bodil K. s. 131.
Hansen, Erik s. 139.
Hansen, Flemming Lind, s. 191.
Hansen, J. K. s. 120, 127.
Hansen, Svend Aage s. 22, 165.
Hansen, Vagn s. 189, 191.
Hanssen, Ejner s. 33 f.
von Hanstein, Otfried s. 49.
Hartling, Poul s. 53, 82.
Heikkinen, Värnö s. 101.
Helgheim, Johannes s. 156.
Hellner, Robert s. 187, 191.
Heltoft, Gerda Andrea s. 147.
Henningsen, Lars N. s. 158.
Henriksen, Elisabeth Spæt s. 142.
Henriksen, Ingrid s. 165.
Hertz, J. M. s. 11.
Hoel, Sigurd s. 138.
Holkenov, A. s. 65.
Holm, N. s. 22.
Holt, Paul s. 65.
Hvid, Erik s. 185.
Højstennes, Arne s. 171.
- Ilsøe, Grethe s. 191.
- Jacobsen, Erhard s. 113.
Jacobsen, J. C. s. 145.
Jansen, Mogens s. 105, 109.
Jensen, Asger Baunsbak s. 107, 113 f., 119 ff.
Jensen, Edv. s. 78.
Jensen, Hans s. 82.
Jensen, Jens Peder s. 147.
Jensen, Johs. V. s. 139.
Jensen, Jørgen s. 117 ff.
Jensen, N. P. s. 181 f.
Jensen, Oluf A. s. 30.
Jensen, Reimer s. 115.
Jessen, Kaare Ulrich s. 189.
Johannsen, Gustav s. 159.
Johansen, Albert s. 81.
Johansen, Kjeld s. 177.
Jørgensen, Hans Erik s. 171.
Jørgensen, Harald s. 159.
Jørgensen, Margit s. 189.
- Kampmann, Tage s. 61 ff., 65, 70 ff., 87, 98.
Kaper, Ernst Chr. s. 49, 138, 141.
Kierkegaard, Søren s. 162.
Koch, L. J. s. 145.
von Kohl, Louis s. 25 ff., 37.
Koskeniemi, Matti s. 101.
Kragh-Müller, C. C. s. 96.
Kragholm, Jens Fr. s. 24.
Kristensen, H. K. s. 191.
Krogh, Torben s. 146.
Kuntze, G. C. s. 158.
Kaas, F. J. s. 12, 17, 22.
- Lange, Konrad s. 171.
Lange, Morten s. 95.
Larsen, Carl Aage s. 72 f., 76, 136.
Larsen, Helge s. 82, 102.
Larsen, Joakim s. 22, 25 ff., 34, 41.
Larsen, N. A. s. 146.
Larsen, Niels Otto s. 171.
Lauring, Palle s. 173.
Lillelund, B. B. s. 100.
Lincoln, Abraham s. 182.
Lind, Helmer s. 27.
Lindhardt, P. G. s. 161 f.
Lütken, P. V. s. 22.

- Madsen, Anne s. 175 ff.
 Madsen, Johanne s. 24, 48.
 Magnussen, Sv. s. 100.
 Maignaard, Jens s. 98.
 Markussen, Ingrid s. 51, 151, 156 f.,
 189, 191.
 Marslev, Ole s. 100.
 Mathiesen, Anders s. 148 ff.
 Mogensen, Gunnar Viby s. 166.
 Moltke, V. J. A. s. 11.
 Mortensen, Finn Hauberg s. 137.
 Mortensen, Karl s. 145.
 Morville, A. s. 61.
 Munk, Kaj s. 144.
- Nicolaisen, Anton s. 27, 30, 33 f., 38 f..
 Nicolaisen, Christen s. 185.
 Nielsen, Emil s. 184.
 Nielsen, Harald s. 143.
 Nielsen, Holger s. 61, 63.
 Nielsen, Ingeborg s. 185.
 Nielsen, Jan Juul s. 171.
 Nielsen, Karen Margrethe s. 184.
 Nielsen, Mogens s. 171, 189.
 Nielsen, Ove H. s. 191.
 Nielsen, Stinus s. 63, 76.
 Nielsen, Tove s. 93, 98.
 Nielsen, Åge s. 100.
 Nomboc, Elin s. 171.
 Nyborg, Johs. s. 45.
 Nørgaard, Ellen s. 162, 173.
 Nørr, Erik s. 7, 22, 154, 169 f., 189.
- Olsen, Ole s. 26.
- Pedersen, E. Thestrup s. 141.
 Pedersen, Johs. s. 100.
 Pedersen, Jørgen Ask s. 189.
 Philipsen, Constantin s. 25.
 Petersen, K. Helveg s. 51, 61 ff., 73, 88,
 94, 102, 142.
 Paaskesen, Holger s. 53 f., 63, 65, 70 f.,
 78 ff., 88, 100, 102.
- Rafael, Klara s. 182.
 Rasmussen, Alexander s. 23.
 Rasmussen, Holger s. 30.
 Rasmussen, Knud s. 101.
 Rasmussen, Vilhelm s. 26 f., 34 f., 48,
 141..
- Ravn, L. S. s. 157 f.
 Reventlow, C. s. 7.
 Rifbjerg, Klaus s. 112.
 Robdrup, A. s. 32.
 Rosenberg, P. A. s. 28, 37.
 Rosenørn, P. O. s. 11.
 Ryge, Jens s. 21, 23.
 Rønne, Karl s. 185 f., 191.
- Sandfeld, Gunnar s. 34, 48 f.
 Schimmelmänn, Ernst s. 23.
 Schimmelmänn, Heinrich s. 23.
 Schiødt, Jørgen s. 27.
- Schmidt, J. Boisen s. 147.
 Schrøder, Chr. s. 30.
 Secher, O. A. s. 22.
 Sigsgaard, Erik s. 51.
 Sigsgaard, Thomas s. 171.
 Simonsen, Thorkild s. 120.
 Sirevåg, Tønnes s. 181.
 Skovgaard-Petersen, Vagn s. 148, 159,
 170, 189 ff.
 Skovmand, Roar s. 51, 191.
 Skyum, Sigurd s. 51.
 Skyum-Nielsen, Sv. s. 100.
 Stub, Ambrosius s. 171.
 Stach, Reinhard s. 187.
 Svalastoga, K. s. 100.
 Sørensen, Ole Seyffart s. 171.
- Tambour, L. s. 184.
 Termansen, N. J. s. 182.
 Thaysen, Per s. 184.
 Thuesen, Inge-Birgit s. 154, 182.
 Thøgersen, Stig s. 171.
 Tøgeby, Lise s. 109.
- Warthoe-Hansen, Ole s. 159.
 Weber, Max s. 166.
 Wernestrøm, Sven s. 119.
 Witt-Hansen, Viggo s. 145, 191.
- Zangenberg, Chr. s. 50.
 Ørsted, A. S. s. 12, 22.

Årbog for Dansk Skolehistorie 1980 (14. årgang)

– kan købes ved henvendelse til overbibliotekar Robert Hellner, Danmarks Pædagogiske Bibliotek, Lersø Park Allé 101, 2100 København Ø.

Indholdsfortegnelse

Artikler

H. K. Kristensen: 100 år i en vestjysk lærerkreds	7
F. J. Borgbjerg om sin afgang som undervisningsminister 1935. Ved Else Karlshøj	21
Fl. Lind Hansen: Unges uddannelsesvalg i Horsens	46
Karl Rønne: Fem år i Døjringe	69
Inge-Birgit Thuesen: Anskuelsesbilleder i Danmark Pædagogiske Bibliotek	87

Skole og samfund 1/7–79 til 30/6–80. Ellen Nørgaard	101
---	-----

Skolehistorisk litteratur

Jens Peter Ægidius: Mytologi og folkehøjskole, Lars Lönnroth: Frihet för Loke såvel som för Thor. Ved Roar Skovmand	124
Verner Bruhn: Plint og talerstol. Ved Margaretha Balle-Petersen	127
Om Vigerslev sogns skoler. Udg. af skolenævnet. Ved Ingrid Markussen	129
Anordninger for Almueskolevæsenet paa Landet i Danmark af 29. Juli 1814. Ved Vagn Skovgaard-Petersen	131
Socialdemokratiet i Skandinavien. Unge Pædagoger. Ved Ellen Nørgaard	132
Holger Kjær: Dansk skolepolitik og mindretalsret. Fra Jacob Appel til Jørgen Jørgensen. Ved Leif Degnbol	134
Rejsen til Smyrna. Christen Kolds Dagbog 1842–47. Udg. af Hanne Engberg. Ved Johs. Nielsen	137

Tidsskrifter af skolehistorisk interesse. Af Ellen Nørgaard	141
---	-----

Bibliografi over dansk skolehistorie 1979. Af Ingrid Markussen	144
--	-----

Nyt og noter

Grundtvigs sønner og »den sorte skole«. Ved Roar Skovmand	152
Flakkebjerg skolemuseum	154
Institut for Dansk Skolehistorie	156
Selskabet for Dansk Skolehistorie	158

Personregister	160
----------------------	-----